

SAANA HANSEN • ANNI SAMS • MAIJA JÄPPINEN • JOHANNA LATVALA

KUNNNIA- KÄSITYKSET JA VÄKIVALTA

*– selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta
ja siihen puuttumisesta Suomessa*

Ihmisoikeusliiton julkaisu.

© Ihmisoikeusliitto

Ihmisoikeusliitto
Simonkatu 8 A
00100 Helsinki

Kansi: Veera Aalto

ISBN 978-952-99667-6-9 (nid.)
ISBN 978-952-99667-7-6 (PDF)

Paino: Picascript, Helsinki 2016

Sisällys

Tiivistelmä	6
Summary	7
Esipuhe ja kiitokset	9
OSA I: SELVITYKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS	11
1. Johdanto	12
2. Selvityksen lähtökohtia	15
Kunniaan liittyvän väkivallan määrittely	15
Ihmisoikeussopimukset, Suomen lainsäädäntö ja politiikkaohjelmat	19
Aiempi tutkimus ja asiantuntijajulkaisut	20
Käytäntöjä muista Pohjoismaista	23
Norja	23
Ruotsi	24
Tanska	26
Pohjoismaisia tutkimuksia ja selvityksiä	28
3. Selvityksen toteuttaminen	30
Teemahaastattelut	30
Kysely opetusalan ammattilaisille	33
Poliisiasiakirja-aineisto	34
Hyvien käytäntöjen kartoitus	35
Eettisiä lähtökohtia	36
OSA II: KUNNIAAN LIITTYVÄ VÄKIVALTA JA SEN ILMENEMISMUODOT	38
4. Yhteisölliset kunnia käsitykset väkivallan taustalla	40
Kunnia käsitykset ja huoli kunnian tahrautumisesta	40
Kunnian yhteisölliset ulottuvuudet	42

5.	Keneen kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu?	45
	Usein tyttöihin ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa	45
	Myös pojat ja miehet uhreina	47
	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ja sukupuolistuneet odotukset	48
	Vammaiset ihmiset erityisen haavoittuvia	50
6.	Sosiaalisesta kontrollista henkiseen väkivaltaan	51
	Yhteisöllisen valvonnan mekanismeja	52
	Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvä normipaine	57
	Hyvän maineen varjelu ja neitsyyden säilyttäminen	61
	Sosiaalisen kontrollin ja henkisen väkivallan seurauksia	64
7.	Taloudellinen väkivalta	66
8.	Fyysinen väkivalta	68
	Kunniakäsityksiin liittyvän fyysisen väkivallan erityispiirteitä	69
	Kunniamurhat	72
	Näkyvää yhteisössä, näkymätöntä viranomaisille?	76
9.	Avioliittoon pakottaminen	78
	Pakkoavioliiton määritelmät ja lainsäädäntö	78
	Avioliittoon pakottamista esiintyy Suomessa	83
	Tunnistamisen ja puuttumisen haasteita	88
OSA III: KUNNIAAN LIITTYVÄ VÄKIVALTA JA VIRANOMAISTYÖ		91
10.	Maahantuloon liittyvä viranomaistyö	97
	Turvapaikkapuhuttelut ja perheenyhdistäminen	98
	Vastaanottokeskukset ja vastaanottopalvelut	100
11.	Kotoutumis- ja sosiaalipalvelut	103
	Kotoutumissuunnitelmat, alkuvaiheen infot ja kotoutumiskoulutukset	105
	Sosiaalinen vahvistaminen ja henkilökohtaisten tapaamisten tarjoaminen	106
	Riittävä resursointi ja moniammatillinen yhteistyö	107
	Koulutuksen ja valtakunnallisten ohjeistusten tarve sosiaalialalla	110
	Maahan muuttaneiden osaaminen esiin	111
12.	Lastensuojeluviranomaiset ja ulkoasiainhallinto	113
	Lastensuojelun rooli kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumisessa	113
	Lastensuojelun ja ulkoasiainhallinnon yhteistyö	117
	Ulkomaille lähettämisen ehkäiseminen	118
	Ulkomailla oleskelevan auttaminen	119
	Kotiinpaluun tukeminen	123

13. Opetusalan ammattilaiset	124
Kunniaan liittyvän väkivallan tunnistaminen kouluissa	124
Opetusalan ammattilaisten kokemuksia ja näkemyksiä puuttumisesta	127
Opetusalan ammattilaisten osaamisen ja tuen tarpeet	129
14. Terveydenhuolto	134
Terveydenhuolto on avainasemassa väkivallan tunnistamisessa	135
Palveluiden rajapintoja	137
Toimintamalleja ja kehittämistarpeita	138
15. Poliisi	140
Kunniaan liittyvien rikosten tunnistaminen	140
Vain pieni osa kunniaan liittyvästä väkivallasta tulee poliisiin tietoon	142
Poliisin rooli moniammatillisessa yhteistyössä	145
Poliisin työtavat ja tarpeet	147
Esimerkkitapaus: Entä jos Saran tilanteeseen olisi puututtu ajoissa?	150
16. Johtopäätökset ja suositukset	153
Selvityksen anti kunniaan liittyvän väkivallan vastaiselle työlle	153
Viranomaissuositukset	158
Yhteiset suositukset	158
Maahanmuuttoviranomaiset, vastaanottokeskukset	159
Kotoutumis- ja sosiaalipalvelut	160
Lastensuojelu ja viranomaisyhteistyö ylirajaisissa tilanteissa	160
Opetusala ja oppilashuolto	161
Terveydenhuolto	161
Poliisi, oikeusprosessit ja lainsäädännön kehittämistarpeet	162
Lähteet	163

TIIVISTELMÄ

Ihmisoikeusliiton toteuttama selvitys käsittelee kunniaan liittyvää väkivaltaa, siihen puuttumista ja sen ennaltaehkäisyä Suomessa. Selvityksen aineisto koostuu eri alojen ammattilaisille ja maahanmuuttajataustaisille ihmisille suunnatuista 32 teemahaastattelusta, opetusalan ammattilaisille suunnatun verkkokyselyn vastauksista sekä poliisi-asiakirja-aineistosta. Lisäksi selvityksessä kartoitetaan hyviä käytäntöjä Pohjoismaista ja Iso-Britanniasta ja tehdään aineiston analyysiin perustuvia viranomaissuosituksia.

Kunniaan liittyvällä väkivallalla pyritään suojaamaan tai palauttamaan perheen, suvun tai yhteisön kunniaan kun epäillään, että henkilö ei noudata tai ei aio noudattaa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä käyttäytymissääntöjä, arvoja ja normeja. Kunnia ilmenee ihmisten käyttäytymistä ja valintoja ohjaavana järjestelmänä, joka muuttuu ja josta perheissä ja yhteisöissä neuvotellaan. Kunniaan määritellään eri tavoilla riippuen esimerkiksi henkilön taustasta, sukupuolesta, iästä tai perheen arvoista. Erilaisia kunniaikäsitteitä yhdistää se, että perheen, suvun ja laajemman yhteisön kunniaan liitetään erityisesti tyttöjen ja naisten ”siveelliseen” käyttäytymiseen. Naisen kunnialliseksi määritelty käyttäytyminen ylläpitää kunniaan, kun taas käyttäytymissääntöjen rikkominen voi viedä perheen tai suvun maineen. Kunniaikäsitteisiin liittyvän väkivallan muotoja tarkastellaan tässä selvityksessä henkisen, fyysisen, seksuaalisen ja taloudellisen väkivallan jaottelun kautta. Lisäksi tarkastelemme avioliittoon pakottamista erityisenä kunniaan liittyvän väkivallan muotona.

Selvityksen perusteella kunniaan liittyvän väkivallan muodot Suomessa vaihtelevat sosiaalisesta rajoittamisesta vakavaan henkiseen ja fyysiseen väkivaltaan, joka voi pahimmillaan viedä uhrin hengen. Tyttöjen ja naisten lisäksi myös pojat ja miehet kohtaavat kunniaan liittyvää painostusta ja väkivaltaa, erityisesti jos he kuuluvat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin. Sosiaalinen rajoittaminen voi olla esimerkiksi eristämistä kotiin, kotiarestia tai jatkuvaa valvontaa. Henkinen väkivalta ilmenee erityisesti painostamisena, pukeutumisen ja liikkumisen rajoittamisena sekä juoruilla ja huhujen levittämällä uhkaamisena. Myös fyysisellä väkivallalla uhkaaminen on tyypillinen henkisen väkivallan muoto. Fyysinen väkivalta on haastatteluissa yleisimmin lyömistä, hakkaamista ja omaisuuden tuhoamista. Poliisi-asiakirja-aineistossa yleisimmät rikosnimikkeet ovat pahoinpitely ja laitton uhkaus, joissa oli useimmiten kyse tappouhkauksista. Myös avioliittoon pakottamista tapahtuu Suomessa. Yleensä kyse on siitä, että Suomessa asuva tyttö tai nainen viedään ulkomaille avioliittoon pakottamista varten.

Selvityksessä kuvaillaan maahanmuuttohallinnon, kotoutumis- ja sosiaalipalveluiden, opetusalan ammattilaisten, terveydenhuollon, poliisin ja ulkoasiainhallinnon rooleja kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa. Näiden alojen ammattilaiset kohtaavat kunniaan liittyvää väkivaltaa työssään. Sekä tehokkaita ennaltaehkäisevän työn muotoja että väkivaltaan puuttumisten keinoja kaivataan kaikissa ammattiryhmissä.

Selvityksen johtopäätös on, että suomalaisilla viranomaisilla ja ammattilaisilla on yleisesti ottaen riittämättömät tiedot kunniaan liittyvän väkivallan yhteisöllisistä erityispiirteistä ja siihen puuttumisesta. Viranomaisten osaaminen on vaihtelevaa, vaikka yksittäisillä viranhaltijoilla osaamista jo on. Selvityksessä painotetaan, että valtion vastuulla on kehittää kunniaan liittyvän väkivallan vastaista työtä siten, että sille altistuvia ihmisiä pystytään auttamaan nykyistä tehokkaammin.

SUMMARY

This is a project report conducted by the Finnish League for Human Rights addressing honour-based violence and its prevention and combating in Finland. The report data consists of 32 thematic interviews, an online survey for professionals in the educational field, and judicial documents on crimes related to honour. Furthermore, the report presents selected good practices from the Nordic countries and Great Britain and makes recommendations based on the analysis of the data.

Honour-based violence aims at protecting or re-establishing the honour of a family or a community when it is suspected that a person does not or will not comply with the values, norms and rules of conduct relating to gender and sexuality. Honour is thus a system which guides people's behaviour and choices, a system which changes with time and is negotiated within a community or a family. The concept of honour has different meanings depending on a person's background, gender, age, place of residence or family values. However, what is common in all notions of honour is that the honour of the family or the community is closely connected to the "honourable" behaviour of the female members of the given community. What is understood as honourable behaviour for women and girls maintains family honour whereas behaviour understood as dishonourable may diminish it. For the purposes of this report, the forms of honour-based violence are classified as psychological abuse, physical abuse, sexual abuse and economic abuse. Furthermore, forced marriage will be analysed as a particular form of honour-based violence.

According to the data, the forms of honour-based violence in Finland range from social control to severe psychological and physical abuse that can, in the worst case, take a person's life. In addition to girls and women, boys and men also face honour-based violence, especially if they belong to sexual and/or gender minorities. Social control may take the form of isolating a person at home, house arrest or constant surveillance. Psychological abuse is most often pressure to behave in a certain way, limitation of mobility or ways of dress, or threats to spread rumours about a person. Threats of physical violence are also a typical form of psychological abuse. In the interview data, physical abuse most often takes the form of battery and assault or destruction of property. In the judicial documents, the most common crimes related to honour were battery and assault as well as illegal threats, most often death threats. Forced marriages also take place in Finland. In these cases a girl or a woman living in Finland is usually taken abroad to be forced into marriage.

This report describes the roles of immigration administration, integration and social services, professionals in the educational field, health services, police, and the foreign administration in preventing and combating honour-based violence. Professionals in these fields encounter cases of honour-based violence and are in need of effective tools for both preventing and combating honour-based violence.

The conclusion of the report is that in general, Finnish officials and professionals lack the knowledge of the communal nature of honour-based violence and the skills to combat it. Professionals across the fields have different levels of understanding of honour-based violence, although some individuals are well aware of the phenomenon. The report draws attention to the state's obligation to develop the work against honour-based violence in order to help people affected by the phenomenon more efficiently.

Esipuhe ja kiitokset

Kunniaan liittyvä väkivalta on sukupuolistuneen väkivallan muoto, jota on Suomessa tutkittu vain vähän. Nyt valmistunut selvitys lisää tietoa ilmiöstä ja sen yhteisöllisistä erityispiirteistä.

Selvityksen taustalla on Ihmisoikeusliitossa vuodesta 2010 asti tehty kunniaan liittyvän väkivallan vastainen työ. Asennemuutostyö eri maahanmuuttajayhteisöjen parissa, yhteiskunnallinen vaikuttamistyö sekä tuhansien viranomaisten ja järjestöjen kouluttaminen on lisännyt tietämystämme ilmiöstä. Kunniaan liittyviä konflikteja esiintyy Suomessa enemmän kuin ehkä yleisesti ajatellaan ja on tärkeää, että niistä on myös tutkimustietoa. Kiitän kaikkia RAY:n rahoittamassa Kitke!-hankkeessa vuosina 2010–2015 työskennelleitä: Johanna Aapakallio, Majid Allahyari, Lisa Grans, Sini Maria Heikkilä, Terhi Hildén, Rebwar Karimi, Christina Koivukoski, Johanna Latvala ja Dima Saleh. Ihmisoikeusliiton Kitke!- ja KokoNainen-hankkeissa karttunut osaaminen on ollut erityisen tärkeää selvityksen suunnittelusta aina raportin viimeistelyyn asti.

Selvityksen toteuttivat Ihmisoikeusliiton tutkijat Saana Hansen ja Anni Sams, tutkimuspäällikkö Maija Jäppinen sekä projektipäällikkö Johanna Latvala. Aineiston käsittelyyn osallistuivat myös tutkijat Anna-Maija Sorjanen ja Päivi Heino ja haastattelujen toteuttamiseen hankeavustaja Dima Saleh. Lämpimät kiitokset suuresta työstä tutkimuksen tekijöille!

Lämmin kiitos myös selvityksen rahoittajille: työ- ja elinkeinoministeriölle, opetus- ja kulttuuriministeriölle, sisäministeriölle, oikeusministeriölle ja Suomen kulttuurirahastolle. Erityisesti kiitämme Kristina Stenmania ja Paula Karjalaista (TEM) sekä Päivi Nergią (SM) aloitteellisuudesta selvityksen käynnistämässä sekä Helena Ewaldsia (THL) suosituksesta rahoitusta hakiessamme.

Ihmisoikeusliiton keväällä 2014 perustaman kunniaan liittyvän väkivallan vastaisen asiantuntijaverkoston monipuolinen osaaminen on laajentanut ymmärrystämme ilmiöstä ja sen esiintyvyydestä Suomessa. Erityiskiitos Kitke!-hankkeessa koulutetuille kunniaan liittyvän väkivallan vastaisille lähettiläille avartavista näkökulmista. Kiitämme myös lukuisia maahanmuuttajajärjestöjä arvokkaasta yhteistyöstä. Kiitos saman aiheen parissa työskenteleville Monika-Naiset liitolle sekä Sopus- ja Didar-hankkeille sekä muille yhteistyöjärjestöille tiedonvaihdoista ja kokemusten jakamisesta.

Selvityksen ohjausryhmään kuuluivat Anne Alitolppa-Niitamo (TEM), Anu Castaneda (THL), Natalie Gerbert (Monika-Naiset liitto), Lisa Grans (Åbo Akademi), Tuuli Hong (Turun yliopisto), Pirjo Jukarainen (Poliisiammattikorkeakoulu), Satu Lidman (Turun yliopisto), Minna Piispa (OM) ja Elina Pirjatanniemi (Åbo Akademi). Kiitos ohjausryhmälle

tärkeistä neuvoista ja antoisista keskusteluista. Lisäksi kiitämme Suvi Keskistä käsikirjoituksen kommentoinnista ja Nuorisotutkimusseuran Geneso-hanketta hyödyllisistä keskusteluista.

Poliisiaineiston kokoamisessa ja tutkimuslupaprosessissa auttoivat erityisesti Pia Holm Poliisihallituksesta ja Tero Tihveräinen Poliisiammattikorkeakoulusta. Kiitos myös kaikille, jotka auttoivat haastateltavien löytämisessä.

Suurin kiitos kuuluu kaikille haastatelluille – ilman heitä tämä selvitys ei olisi ollut mahdollinen. Toivottavasti selvitys ja sen suositukset edistävät kunniaan liittyvän väkivallan uhrien suojelemista sekä väkivallan tehokkaampaa ennaltaehkäisemistä.

Helsingissä toukokuussa 2016

Kaari Mattila
Päsihteeri
Ihmisoikeusliitto

OSA I:
SELVITYKSEN
LÄHTÖKOHDAT
JA TOTEUTUS

1. Johdanto

Mistä on kyse silloin, kun isä uhkaa tyttärensä henkeä ”palauttaakseen perheensä kunnian”? Entä kun veljiä painostetaan valvomaan sisartensa käyttäytymistä koulussa tai homomiestä avioitumaan perheen valitseman naisen kanssa? Kuinka ammattilaisten tulisi toimia tilanteessa, jossa teini-ikäinen tyttö kertoo vanhempien suunnittelevan lomamatkaa perheen lähtömaahan ja tyttö epäilee, ettei hän pääse palaamaan loman päätteeksi Suomeen, vaan joutuu lopettamaan koulunkäynnin ja päätty tahdonvastaiseen avioliittoon?

Edellä kuvattuja tilanteita yhdistää se, että niissä on kyse niin kutsutusta kunniaan liittyvästä väkivallasta. Ilmiö on kaikkea muuta kuin yksiselitteinen, ja ”kunniaista” puhuminen väkivallan yhteydessä on kyseenalaista, sillä väkivallassa ei ole mitään kunniallista (esim. Husseini 2014). Tutkijat ovat olleet huolissaan siitä, että puhe kunniaan liittyvästä väkivallasta leimaa tiettyjä etnisiä ryhmiä, lisää entisestään uhriuttavaa huolipuhetta maahanmuuttajatyttöistä ja korostaa oletusta siitä, että maahanmuuttajataustaisissa perheissä olisi aina ongelmia sukupuolten välisessä tasa-arvossa (esim. Hagelund 2008; Honkasalo 2011; Keskinen 2014; Peltola 2014).

Tämän selvityksen lähtökohtana on se, että kunniaan liittyvä väkivalta on käsitteeseen liittyvistä hankaluuksista huolimatta ilmiö, joka vaatii tarkastelua. Ihmisoikeusliitto on tehnyt työtä kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemiseksi Suomessa vuodesta 2010. Tämän perusteella tiedämme, että ilmiö on osa suomalaista yhteiskuntaa ja siihen liittyvä osaaminen vaatii vahvistamista. Maahanmuuttajanaisten kokeman väkivallan ja niin kutsuttujen kunniamurhien ehkäisyyteen liittyvät kehittämistarpeet mainitaan myös YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean (ns. CEDAW-komitea) palautteissa Suomelle¹. Myös Suomessa 1.8.2015 voimaan tullut naiseen kohdistuvan väkivallan sekä perheväkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskeva Euroopan neuvoston yleissopimus (nk. Istanbulin sopimus) edellyttää luotettavan tiedon tuottamista naiseen ja tyttöihin kohdistuvista väkivallan muodoista mukaan lukien kunniaan liittyvä väkivalta.

Kunniaan liittyvää väkivaltaa käsitellään tässä selvityksessä yhtenä sukupuolistuneen lähisuhdeväkivallan muotona, jolla on paljon yhteneväisyyksiä muuhun lähisuhdeväki-

1 http://www.nytkis.org/doc/CEDAW-loppupaatelmat-2014_fi.pdf

valtaan, mutta myös omat erityispiirteensä liittyen esimerkiksi väkivallan motiiveihin ja sen yhteisöllisiin piirteisiin. Kuten yleisemmissä keskusteluissa naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja lähisuhdeväkivallasta on todettu, tietyn tyyppisen väkivallan ehkäiseminen vaatii sen erityispiirteiden tunnistamista (esim. Lidman 2015, 20). Selvityksen lähtökohtana on ajatus siitä, että kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteistä tarvitaan tietoa ilmiöön puuttumiseksi ja kunniaan liittyvälle väkivallalle altistuvien ihmisten oikeuksien suojelemiseksi.

Selvitys tuottaa luotettavaa ja hyödyllistä tietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta ilmiön tunnistamisen tueksi ja ymmärryksen lisäämiseksi ilmiön erityispiirteistä. Selvityksessä tuotettua tietoa voi hyödyntää viranomaistoiminnan ja toimintamallien kehittämisessä kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Selvityksessä kartoitetaan myös hyviä käytäntöjä muista Pohjoismaista ja Iso-Britanniasta. Selvitys ei kerro kunniaan liittyvän väkivallan yleisyydestä, mutta johtopäätösluvussa ehdotetaan, että ilmiön yleisyyttä voisi kartoittaa osana muita laajoja kansallisia kyselytutkimuksia. Tuotetun tiedon pohjalta tehdään viranomaisille suosituksia kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumiseksi.

Kunniaan liittyvässä väkivallassa on kyse Suomessa olemassa olevasta ilmiöstä, johon viranomaisten pitää pystyä puuttumaan. Yleensä kunniaan liittyvää väkivaltaa kokevat maahanmuuttajataustaiset nuoret, joiden lähtömaassa (tai perheen lähtömaassa) kunnia-ikäisyyksillä on vahva asema. Kunniaan liittyvä väkivalta ei kuitenkaan palaudu mihinkään yksittäiseen etniseen ryhmään, kulttuuriin tai uskontoon, eikä mitään kulttuuria voi eikä pidä määritellä ”kunnia-kulttuuriksi”. Kunnia-ikäisyydet, joihin väkivalta kietoutuu, ovat paljon monimutkaisempia, eivätkä kaikki saman kansallisuuden tai etnisen ryhmän edustajat ajattele niistä samoin. Ihmisoikeusliiton maahanmuuttajayhteisöissä tekemä työ ja osana sitä toteutettu lähettilästoiminta ovat hyvä esimerkki siitä, että kunnia-ikäisyyksillä oikeutettua väkivaltaa kyseenalaistetaan myös yhteisöjen sisältä käsin ja ihmiset haluavat osallistua sitä ehkäisevään toimintaan.

Tämän selvityksen toteuttamisen aikaan Suomessa on käyty ylikuumentunutta, rasis-tisia sävyjä saanutta keskustelua maahanmuuttajista, väkivallasta ja sukupuolesta. Ihmisoikeusliiton työn ytimessä on rasisminvastaisuus ja yhdenvertaisuuden edistäminen. Ketään ei pidä leimata väkivaltaiseksi etnisyyden, kulttuurin tai uskonnon perusteella. Väkivaltaa käyttää pieni joukko ihmisiä kaikissa kansanryhmissä, eivätkä kunnia-ikäisyydet sinänsä johda suoraan väkivaltaan – taustalla on aina myös muita rakenteellisia ja yksilöllisiä tekijöitä. Kunnia-ikäisyyksien ja väkivallan suhteen tunnistaminen on kuitenkin ennaltaehkäisyn ja puuttumisen kannalta ensiarvoisen tärkeää. Vaikeista asioista puhumista ei pidä lopettaa siksi, että niiden käsittely saattaa herättää ei-toivottuja reaktioita. Tähän tutkimukseen osallistuneet kunniaan liittyvää väkivaltaa kokeneet ja todistaneet ihmiset ovat toistuvasti kiittäneet siitä, että heidän kokemuksiaan kuullaan ja joku uskalltaa keskustella niistä.

Selvitys perustuu monimenetelmäisesti tuotettuun aineistoon. Kivijalan muodostavat 32 teemahaastattelua maahanmuuttajataustaisten naisten ja miesten sekä sosiaali- ja terveysalan ja opetusalan ammattilaisten, ulkoasianhallinnon edustajien sekä poliisien kanssa. Tätä aineistoa täydentävät opetusalan ammatillisille tehty kysely sekä yhteistyössä Poliisihallituksen kanssa koottu asiakirja-aineisto Suomessa tapahtuneista rikoksista tai rikosepäilyistä, joissa on poliisin tulokinnan mukaan kyse kunniaan liittyvästä

väkivallasta. Lisäksi selvityksessä kartoitetaan Pohjoismaissa ja Iso-Britanniassa kehitettyjä hyviä käytäntöjä. Selvityksen taustalla on myös Ihmisoikeusliitossa vuosien ajan tehty kunniaan liittyvän väkivallan vastainen työ.

Raportin osassa yksi taustoitetaan selvitystä käsitteellisesti sekä luomalla katsaus kunniaan liittyvän väkivallan käsittelyyn lainsäädännössä ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, käydään lyhyesti läpi aiempaa tutkimusta ja kartoitetaan hyviä käytäntöjä muista Pohjoismaista ja Iso-Britanniasta sekä kuvataan selvityksen toteutusta. Osassa kaksi hahmotellaan kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteitä ja muotoja selvityksen empiiriseen aineistoon perustuen. Kolmas osa käsittelee viranomaisten ja muiden ammattilaisten kykyä tunnistaa kunniaan liittyvä väkivalta ja puuttua siihen. Lopuksi esitetään selvityksen keskeiset johtopäätökset ja suositukset.

2.

Selvityksen lähtökohtia

KUNNIAAN LIITTYVÄN VÄKIVALLAN MÄÄRITTELY

Kunniakäsityksiä ja kunniaan liittyvää väkivaltaa on määritelty eri yhteyksissä ja eri tieteenaloilla eri tavoin (ks. esim. Abu-Luglod 1986; Pitt-Rivers 1992; Wikan 2008; Idris & Abbas 2011; Welchman & Hossain 2005; Gill, Strange & Roberts 2014). YK:n kaikkinaisen naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemisen komitea (nk. CEDAW-komitea) ja YK:n lapsen oikeuksien komitea (Joint general recommendation 2014) määrittelevät kunniaan liittyvän väkivallan haitalliseksi perinteeksi, joka loukkaa ihmisoikeuksia ja kohdistuu useimmiten tyttöihin ja naisiin tilanteissa, joissa heidän käyttäytymisensä tulkitaan vaarantavan perheen tai yhteisön kunnian. Monessa kansallisessa ja kansainvälisessä ohjelmassa kunniaan liittyvä väkivalta määritellään yhdeksi naisiin kohdistuvan väkivallan muodoksi (esim. STM 2010; YK 2004). Toisinaan kunniaan liittyvä väkivalta liitetään taas tietyissä, ei-länsimaisissa yhteisöissä tai kulttuureissa esiintyväksi ongelmaksi. Suomalaisessa keskustelussa kunniaan liittyvästä väkivallasta käytetään erilaisia termejä. Näitä ovat esimerkiksi ”kunniaväkivalta”, ”kunniakysymyksiin liittyvä väkivalta”, ”yhteisöllinen väkivalta”, ”häpeäväkivalta” ja ”niin kutsuttu kunniaan liittyvä väkivalta”.²

Monet tutkijat ovat nostaneet esiin tarpeen tarkastella kunnian, kulttuurin, väkivallan ja yhteisön määritelmiä edellä kuvattua tarkemmin ja moniulotteisemmin (esim. Gill 2014; Keskinen 2009, 2014; Hong 2014; Grans 2015). Esimerkiksi Aisha Gill (2014, 194) kri-

2 Kts. lisää termien määrittelystä esim. Hong (2014), Lidman (2015).

tisoi termin haitallinen kulttuurinen perinne (*harmful cultural practice*) käyttöä, koska se johtaa helposti ajattelutapaan, joka korostaa tarvetta ”modernisoida” maahan muuttaneiden yhteisöjen sosioekonomisia arvoja ja normeja sekä luo yksinkertaistavaa vastakkainasettelua lähtömaan ja vastaanottavan maan kulttuureiden välille. Kunniakäsityksiin liittyvien konfliktien määrittely *haitalliseksi perinteeksi* ei riitä kuvaamaan ongelman olemassa oloa osana suomalaista yhteiskuntaa, vaan voi toiseuttaa ongelman ”muihin” kuin ”meidän” yhteiskuntaamme. Kunniakäsitykset ja niihin liittyvä väkivalta on myös ”vastaanottavan yhteiskunnan” rakenteisiin kiinnittyvä moniulotteinen ilmiö, johon esimerkiksi maahanmuutto- ja kotoutumispolitiikalla voidaan vaikuttaa. Monissa tutkimuksissa korostuu kulttuurin ja kunniaan liittyvän väkivallan käsittäminen moninaisena sosiaalisena prosessina, joihin erilaiset ympäristöt ja kokemukset kuten diasporassa asuminen ja siirtolaisuus voivat vaikuttaa, ja josta käydään jatkuvaa neuvottelua (esim. Leinonen 2013; Peltola 2014).

Kunniaan liittyvä väkivalta on osa laajempaa sukupuolistunutta väkivaltaa.³ Sukupuolistuneella väkivallalla tarkoitetaan sellaista väkivaltaa, jonka muodot, käytännöt ja merkitykset ovat yhteydessä väkivallan osapuolten sukupuoleen. Erilaisten väkivallan muotojen esiintyminen ei ole sukupuolisymmetristä. Esimerkiksi naisiin kohdistuu useammin väkivaltaa parisuhteissa ja perheissä ja tekijänä on usein oma puoliso, miehiin taas kohdistuu useammin väkivaltaa julkisella paikalla ja tekijä on usein toinen mies.⁴ Kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu useimmiten tyttöihin ja naisiin, mutta myös pojat ja miehet voivat kokea eriasteista kunniakäsityksiin palautuvaa painostamista ja väkivaltaa.

Suomalaisessa keskustelussa perheissä ja muissa lähisuhteissa tapahtuvasta väkivallasta sukupuolinäkökulman käyttäminen on ollut usein vaikeata ja kohdannut vastustusta.⁵ Julkisessa keskustelussa maahanmuuttajanaisten kohtaamasta väkivallasta sen sijaan korostetaan helposti sukupuolittuneita valtaeroja ja naisten alisteista asemaa. Selvitys ei tarkastele kunniaan liittyvää väkivaltaa suomalaisen lähisuhdeväkivallan ”vastaakohtana” ja siten toiseuta kunniaan liittyvää väkivaltaa kokeneita ihmisiä ja heidän kokemuksiaan. Tavoitteena on ennemmin tarkastella kunniaan liittyvää väkivaltaa yhtenä Suomessa esiintyvän sukupuolistuneen lähisuhdeväkivallan muotona. EU:n perusoikeusviraston toteuttamassa laajassa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa käsittelevässä kyselytutkimuksessa Suomi osoittautui EU:n toiseksi väkivaltaisimmaksi maaksi naisille (FRA 2014). Naisiin kohdistuvan väkivallan tarkasteluun vakavana ihmisoikeusloukkauksena on herätty maassamme hitaasti, ja Suomi onkin saanut toistuvasti moitteita kansainvälisiltä ihmisoikeuselimiltä siitä, ettei naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ole kitketty riittävän määrätietoisesti.

3 Käytämme enemmän käsitettä sukupuolistunut väkivalta kuin sukupuolittunut väkivalta, koska jälkimmäinen tuottaa kuvaa väkivallasta, joka olisi jo ennalta kahtia jaettu ja saattaa luoda kuvan staattisesta miestekijä-naisuhri-asetelmasta. (Keskinen 2010, 243.)

4 Ks. lisää esim. <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/hyvinvointi/sukupuolistunut-vakivalta>.

5 Suomalaisista lähisuhdeväkivallan määrittelyyn liittyvistä keskusteluista katso esim. Pehkonen (2003) tai Oikeus-lehdessä käyty keskustelu väkivaltatutkimuksen näkökulmavalinnoista (Flinck 2009; Ronkainen 2009; Salmi 2009).

Kunniaan liittyvää väkivaltaa tutkinut historioitsija ja väkivaltatutkija Satu Lidman määrittelee ilmiön olevan yhteisöllisesti rakennettua ja ylläpidettyä väkivaltaa, jossa väkivallantekijä saattaa pitää toimintaansa oikeutettuna tai katsoa, ettei muita vaihtoehtoja ollut (2015, 312; 315). Tällaisen väkivallan motiivi liittyy sukupuolirooleihin ja sukupuolituneisiin rooliodotuksiin sidotun kunnian säilyttämiseen. Kunniaan liittyvän väkivallan taustalla vaikuttaa siten ajatus yhteisöllisesti jaetusta kunniaista, jota ylläpidetään erityisesti nuorten naisten siveellisen käyttäytymisen kontrollin kautta. Kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteinä suhteessa muuhun sukupuolistuneeseen lähisuhdeväkivaltaan onkin väkivallan yhteisöllisyys ja ilmiön kytkeytyminen tiiviisti sukupuolimoraaliin. Kunnia-ajattelun mukaan menetetyn kunnian voi palauttaa rankaisemalla yhteisön syylliseksi katsomaa henkilöä.

Kunniaan liittyvä väkivalta ja kunniamurhat ovat esimerkiksi Euroopan neuvoston (2009) mukaan kasvussa Euroopassa maahanmuuton lisääntyessä. Ilmiö myös tunnustetaan nykyään paremmin kuin aiemmin. Se liitetään niin maahanmuutto- ja kotoutumiskeskustelujen, naisiin kohdistuvan väkivallan kuin ihmisoikeuksienkin konteksteihin. Suomalainen mediakeskustelu kunniaan liittyvästä väkivallasta on painottunut maahanmuuttajien kotoutumiseen (Keskinen 2009).

Monissa Euroopan maissa kunniaan liittyvästä väkivallasta on alettu käydä julkista keskustelua ja se on otettu huomioon politiikkaohjelmissa vasta kunniamurhien myötä. Esimerkiksi Ruotsissa Fadime Sahindalin murha vuonna 2002 sai valtavan huomion sekä mediassa että poliittisella tasolla. Myös Suomessa keskustelu kunniaan liittyvästä väkivallasta käynnistyi Ruotsin tapahtumien myötä (Keskinen 2009; myös Hong 2014, 315). Ilmiön käsittelyn Ruotsissa onkin tulkittu vaikuttaneen paljon suomalaisen keskustelun käsittelytapoihin ja näkökulmiin (Keskinen 2013, 63). Toisin kuin muissa Pohjoismaissa, Suomessa ei ole raportoitu kunniamurhia ja osittain myös siksi keskustelu aiheesta on ollut meillä selvästi vähäisempää.

Kunniaan liittyvä väkivalta kietoutuu monimutkaisella tavalla sukupuoleen ja sukupuolistuneeseen valtaan, kulttuurisiin käsityksiin kunniaista sekä yhteisöjen sisäisiin ja sukupolvien välisiin suhteisiin. Tarkastelemme tässä selvityksessä kunniaan liittyvää väkivaltaa intersektionaalisesti (esim. Brah & Phoenix 2004) huomioiden sen syntyyn ja esiintymiseen vaikuttavat erilaiset taustatekijät. Niitä voivat olla esimerkiksi ikä, sukupuoli, koulutus, uskonto, maahanmuuton seurauksena mahdollisesti muuttanut yhteiskunnallinen asema ja muutokset perhesuhteissa, etnisiin vähemmistöihin kohdistuva syrjintä tai väkivallantekijöiden taustalla olevat traumaattiset kokemukset ja muut terveydentilaan vaikuttavat tekijät (Keskinen 2014).

Kunniaan liittyvä väkivalta ei rajoitu vain maahan muuttaneisiin etnisiin vähemmistöihin, vaan sitä muistuttavia yhteisöllisen väkivallan muotoja esiintyy Suomessa esimerkiksi joissain uskonnollisissa ryhmissä ja vuosisatojen ajan Suomessa asuneissa etnisissä vähemmistöissä. Sekä selvityksessä että Ihmisoikeusliiton aiemmassa työssä esimerkiksi vanhoillislestadiolaiset ja Suomen romanit ovat nousseet esiin yhteisöinä, joiden parissa esiintyy kunniaan liittyvän väkivallan piirteitä sisältävää yhteisöllisen kunnian ylläpitämiseen tähtäävää painostusta ja väkivaltaa (ks. myös Lidman 2015).

Erityisesti tässä selvityksessä tarkasteltavaa, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen kiinnittyvää kunniaan liittyvää väkivaltaa esiintyy kuitenkin yhteisöissä ja perheissä, joiden lähtömaan yhteiskunnassa kunniaikäisyyksillä on merkittävä rooli. Kunniaan liittyviä kon-

flikteja saattavat aiheuttaa myös kotoutumiseen liittyvät tekijät, kuten perheiden sisällä sukupolvien eritahtinen kotoutuminen ja erilaiset, uuteen yhteiskuntaan integroitumisen myötä uudelleen arvioitavaksijoutuneet ihmisoikeus- ja moraalikäsitteet. Niistä huolimatta nuoret ovat usein hyvin lojaaleja vanhempiaan kohtaan. Huomionarvoista on, että kunnia-ajattelua esiintyy kattavan brittiselvityksen mukaan myös koko elämänsä Britanniassa asuneiden neljännen polven maahanmuuttajien parissa (Brandon & Hafez 2008). Kunnia-ajattelua esiintyy myös ilman, että se kärjistyisi kunniaan liittyväksi väkivallaksi. Lisäksi on tärkeää muistaa, että samastakin maasta tulleiden keskuudessa on hyvin erilaisia näkemyksiä kunnian ja sen merkityksestä, joista jotkut nousevat osalle erityisen tärkeiksi maahanmuuton myötä (Keskinen 2009b). Miltään maantieteelliseltä alueelta, yhteiskunnasta tai kulttuurista tulevat eivät automaattisesti ajattele kunnian samalla tavoin, vaan yksilöt ja perheet suhtautuvat kunniankäsitteeseen monin tavoin.

Tässä selvityksessä käytämme rinnakkain käsitteitä kunniaan liittyvä väkivalta ja kunniankäsitteeseen liittyvä väkivalta. Tämä johtuu siitä, että kunniaan liittyvä väkivalta on vakiintunut kansainvälisesti käytetty termi, kun taas kunniankäsitteeseen liittyvä väkivalta korostaa näkemystä siitä, että kunnia on tilannesidonnainen ja joustava käsite, ei muuttumaton ajatusmalli tai asioiden kokonaisuus⁶. Tarkoitamme kunniaan liittyvällä väkivallalla väkivaltaa, jota perustellaan ja oikeutetaan yhteisöllisen kunnian säilyttämisellä tai palauttamisella.

Yhtenä kunniaan liittyvän väkivallan muotona tässä selvityksessä tarkastellaan avioliittoon pakottamista. Tutkimukset ovat osoittaneet, että pakko- ja lapsiavioliitoilla on usein yhteys kunniaan liittyvään väkivaltaan (esim. Stärkt skydd mot 2012, 38). Pakkoavioliittoja solmitaan myös muista kuin kunniankäsitteeseen palautuvista syistä. Ne jäävät tämän selvityksen ulkopuolelle. Tyttöjen ja naisten sukuelinten silpominen/leikkaaminen (FGM/C), jota voi pitää yhtenä kunniaan liittyvän väkivallan muotona, on rajattu tämän selvityksen ulkopuolelle. FGM/C:hen liittyviä tutkimustarpeita hahmotellaan STM:n vuonna 2012 julkaisemassa tyttöjen ja naisten ympärileikkauksen estämisen toimintaohjelmassa (2012–2016).⁷

Kunniaan liittyvä väkivalta

Kunniaan liittyvällä väkivallalla tarkoitetaan sellaista väkivaltaa, jolla pyritään suojaamaan tai palauttamaan perheen, suvun tai yhteisön kunniaan tai mainetta. Tekojen taustalla on epäily siitä, että henkilö ei noudata tai ei aio noudattaa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä käyttäytymissääntöjä. Tekijöitä voi olla monta ja he voivat oleskella useassa maassa. Yhteisössä saatetaan ajatella, että näissä tilanteissa väkivalta on oikeutettua.

6 Kunniankäsitteeseen liittyvä väkivalta on termi, jota Kalliolan Nuorten kunniaan liittyvää väkivaltaa ehkäisevä Sopusopu-hanke käyttää. Kiitämme projektipäällikkö Minna Tuovista ja projektityöntekijä Adil Mohamedia muun muassa kunniaan liittyvän terminologian pohtimisesta kanssamme.

7 Ihmisoikeusliiton KokoNainen-hanke jatkaa ennaltaehkäisevää asennemuutostyötä FGM/C:stä luopumiseksi erityisesti somalialais- ja etiopialaistaustaisten maahanmuuttajien parissa.

IHMISOIKEUSSOPIMUKSET, SUOMEN LAINSÄÄDÄNTÖ JA POLITIIKKAOHJELMAT

Kunniaan liittyvä väkivalta huomioidaan suoraan tai välillisesti useissa Suomea velvoittavissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Vuonna 1979 hyväksytyt ja Suomessa vuonna 1986 voimaan tulleet YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (CEDAW) tavoitteena on jokaisen naisen oikeuksien toteutuminen täysmääräisesti kaikilla elämän osa-alueilla. Sopimuksen ei alun perin katsottu kattavan naiseen kohdistuvaa väkivaltaa. Tulkintasuosituksia muutettiin tältä osin 1990-luvulla, kun naiseen kohdistuva väkivalta nousi erityisesti YK:n naisten asemaa käsittelevässä maailmankongressissa Pekingissä 1995 hyväksytyt julistuksen ja toimintaohjelman myötä keskeiseksi ihmisoikeuspoliittiseksi kysymykseksi. Sopimuksen toimeenpanoa valvova YK:n alainen CEDAW-komitea on antanut Suomelle jatkuvasti palautetta naiseen kohdistuvan väkivallan uhreille suunnattujen palveluiden ja väkivaltatyön resurssien riittämättömyydestä. Vuonna 2014 CEDAW-komitea huomautti, että maahanmuuttajataustaiset naiset ovat Suomessa erityisen haavoittuvia väkivallalle kuten kunniamurhille. Komitea suosittelee Suomea tekemään kattavia selvityksiä ja kokoamaan tilastoja maahanmuuttajanaisten kokemasta väkivallasta, jotta siihen liittyvät aukot voidaan tunnistaa ja toimintatarpeet määrittää, ja jotta maahanmuuttajanaisten kokemaan moniperustaiseen syrjintään voidaan rakentaa toimivia puuttumismalleja.

Myös Suomessa vuonna 1991 voimaan tullut YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus on kunniaan liittyvän väkivallan kannalta tärkeä ihmisoikeussopimus, sillä kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu usein alaikäisiin. Lapsen oikeuksien yleissopimus velvoittaa sopimusvaltioita ryhtymään kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä.

Suomessa 1.8.2015 voimaan tullut naiseen kohdistuvan väkivallan sekä perheväkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskeva Euroopan neuvoston yleissopimus (nk. Istanbulin sopimus) on Euroopassa ensimmäinen oikeudellisesti sitova sopimus naisten suojelemiseksi väkivallalta. Sopimus korostaa valtion velvollisuuksia ehkäistä ja tutkia väkivaltaa, rangaista sen tekijöitä ja hyvittää väkivallanteot uhreille. Sopimus edellyttää, että väkivallan ennaltaehkäisyssä on huomioitava haavoittuvien henkilöiden – esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten naisten – erityistarpeet. Istanbulin sopimuksessa viitataan ilmiöön käsitteellä *niin sanottu "kunnia"* (so-called "honour"). Siinä huomioidaan ensimmäisenä kansainvälisenä ihmisoikeussopimuksena eksplisiittisesti, että tytöt ja naiset voivat altistua niin sanotun "kunnian" nimissä tehtävälle väkivallalle ja todetaan, että niin sanotun "kunnian", kulttuurin tai muun vastaavan perusteen ei voida katsoa oikeuttavan väkivaltaa. Sopimus velvoittaa mm. kriminalisoimaan pakkoavioliitot sekä varmistamaan, että pakkoavioliitot voidaan mitätöidä, kumota tai purkaa "aiheuttamatta uhreille kohtuutonta taloudellista tai hallinnollista taakkaa". Sopimus myös velvoittaa sopimusvaltioita keräämään luotettavaa laadullista ja määrällistä tietoa naiseen ja tyttöihin kohdistuvista väkivallan muodoista mukaan lukien kunniaan liittyvä väkivalta.

Suomen lainsäädännössä kunniaan liittyvää väkivaltaa ei eritellä tai käsitellä omana erityisenä väkivaltarikoksen muotonaan, mutta rikoslain tunnusmerkistöt kattavat myös sellaisen fyysisen väkivallan, jonka taustalla on kunniamotiivi. Istanbulin sopimuksen ratifiointiprosessissa Suomen valtio otti kannan, että lainsäädäntömme kattaa jo Istanbulin sopimuksen velvoitteen, sillä pakkoavioliittotapauksissa voidaan soveltaa pakottamista ja ihmiskauppaa koskevia lainkohtia. Ihmisoikeusliiton arvion mukaan olemassa oleva lainsäädäntö huomioi kuitenkin pakkoavioliittotilanteet puutteellisesti ja sen soveltaminen on vaikeaa. Ilman erillistä kriminalisointia keinot pakkoavioliiton uhrien auttamiseen ovat rajalliset, eivätkä viranomaiset välttämättä osaa auttaa tai tunnistaa ongelmaa. Tästä kertoo myös se, että vaikka pakkoavioliittotapauksia tulee jatkuvasti esille, Suomessa ei ole toimitettu yhtään esitutkintaa asiasta.

Suomessa ei ole laadittu erillistä toimintaohjelmaa kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemiseksi. Aihe on kuitenkin saanut viime vuosina enenevästi huomiota muissa politiikkaohjelmissa osin ilmiön parissa työskentelevien järjestöjen, kuten Ihmisoikeusliiton ja Monika-Naiset liiton ansiosta. Vuonna 2008 sisäministeriön sisäisen turvallisuuden ohjelmassa nostettiin esille tarve vahvistaa riskiryhmiin kuuluvien kanssa tekemisiin joutuvien viranomaisten tietämystä kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamisen ja ennalta ehkäisyn tehostamiseksi. Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma 2010–2015 (STM 2010) linjasi, että kunniaiväkivaltaan ja avioliittoon pakottamiseen liittyvän ilmiön tunnistamista ja osaamista tulee lisätä eri toimijoiden ja viranomaisten keskuudessa. Vuosina 2011–2015 voimassa ollessa hallitusohjelmassa linjattiin, että ”niin sanotun kunniaiväkivallan samoin kuin pakkoavioliiton kohteeksi joutumisen riskien tunnistamista tehostetaan, viranomaisille suunnataan koulutusta ja kehitetään varhaisen puuttumisen malleja.” Käytännössä viranomaiset ottivat hallituskauden aikana kuitenkin vain vähän askeleita asian edistämiseksi. Vuonna 2012 valmistui sosiaali- ja terveysministeriön tilaama koulutusmateriaali viranomaisten kunniaan liittyvän väkivallan osaamisen kehittämiseksi. Kunniaan liittyvä väkivalta huomioidaan myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) julkaisemassa seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelmassa 2014–2020 (Klemetti ym. 2013). Siinä linjataan, että jokainen kunniaan liittyvää väkivaltaa työssään kohtaava ammattilainen tarvitsee koulutusta ilmiöstä ja sen ehkäisystä.

AIEMPI TUTKIMUS JA ASiantuntijajulkaisut

Ennen tätä selvitystä Suomessa on tehty vain vähän tutkimusta kunniaan liittyvästä väkivallasta. Laajempien kyselytutkimusten kautta on saatu hajanaista tietoa mahdollisesti kunniaan liittyvään väkivaltaan linkittyvistä aiheista. Aineiston perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista osoittaa näiden havaintojen yhteyttä kunniaan liittyvään väkivaltaan. Esimerkiksi THL:n Maahanmuuttajataustaisten nuorten terveys ja hyvinvointi-tutkimuksen (Wikström, Haikkola & Laatikainen 2014) mukaan 13–16-vuotiaat pääkaupunkiseudulla asuvat somali- ja kurditaustaiset nuoret seurustelevat selvästi kantaväestön nuoria vähemmän ja kurditaustaisilla tytöillä on huomattavasti vähemmän kodin

ulkopuolisia harrastuksia kuin kantasuomalaisilla. Kurditaustaiset nuoret myös kokevat enemmän väkivaltaa ja sen uhkaa kuin kantaväestö. Hajanaista tietoa kunniakonfliktien kannalta olennaisten maahanmuuttajaryhmien kokemasta väkivallasta löytyy THL:n Maahanmuuttajien terveys- ja hyvinvointitutkimuksesta (Castaneda ym. 2012). Senkin mukaan kurditaustaisilla vastaajilla oli muita ryhmiä useammin väkivaltakokemuksia. Tästä ei voi vetää suoraa johtopäätöstä siitä, että väkivalta liittyisi kunniakäsitteisiin, mutta osa rajoittamisesta ja väkivaltakokemuksista saattaa selittyä myös niillä.

Marja Peltola (2014) tutki väitöskirjassaan maahanmuuttajataustaisia perheitä nuorten ja heidän vanhempiensa näkökulmasta. Tutkimuksen keskeinen tulos oli, että nuoret haluavat esittää oman perheensä ”kunnollisena” ja ottaa etäisyyttä ongelmakeskeiseen maahanmuuttajan kategoriaan. Peltola problematisoi ongelmakeskeisiä, kulttuurin ja kotoutumisen merkitystä korostavia tulkintoja maahanmuuttajaperheiden elämästä. Veronika Honkasalo (2011) tutki väitöskirjassaan monikulttuurista nuorisotyötä ja erityisesti tyttötyötä. Hän kyseenalaistaa maahanmuuttajataustaisten tyttöjen asettamisen lähtökohtaisesti uhrin asemaan ja sen, että nuorisotyön tavoitteeksi asetetaan heidän kasvattamisensa tasa-arvoisiksi suomalaisiksi. Honkasalon mukaan tytöt itse ovat tällaisesta asemoinnista hämillään ja toivoisivat, että heidän näkemyksiään kuunneltaisiin enemmän.

Suvi Keskinen (2011) on tutkinut suomalaisten ammattilaisten puhetapoja kunniaan liittyvästä väkivallasta. Hän on eritellyt ammattilaisten käyttämiä diskursseja kulttuuristavaksi ja universalistiseksi puhetavaksi. Kulttuuristava selittäminen oli ammattilaisten pääasiallinen tapa keskustella sukupuolistuneesta väkivallasta maahanmuuttajaperheissä. Tässä lähestymistavassa riskinä on maahan muuttaneiden ihmisten määrittäminen ”toisiksi” ja heidän kulttuurinsa ylikorostaminen, joka voi johtaa muiden heidän elämäntilanteeseensa vaikuttavien tekijöiden ohittamiseen. Universalistisessa lähestymistavassa sen sijaan korostettiin samojen palveluiden tarjoamista kaikille ja kulttuurisen tai etnisen taustan merkityksettömyyttä. Keskinen kutsuu universalismin paradoksiksi sitä, kuinka yhden (suomalaisen) kulttuurin normit ovat edelleen työn lähtökohtana, mutta jäävät artikuloimattomiksi ja näkymättömiksi. Universalistinen lähestymistapa saattaa siten sivuuttaa apua hakevien ihmisten erilaiset lähtökohdat, tilanteet ja tarpeet. Keskinen (2013) on käsitellyt myös suomalaisia mediarepresentaatioita kunniaan liittyvästä väkivallasta. Hän on kiinnittänyt huomiota mediassa ja kaunokirjallisuudessa toistuvaan väkivaltaisen maahanmuuttajamiehen hahmoon. Keskinen (2014, ilmestyy 2016) on kehitellyt maahanmuuttajanaisten kokeman väkivallan analyysiin intersektionaalisuuteen perustuvaa, monenlaiset erot huomioivaa lähestymistapaa, jonka tavoitteena on kulttuuristavan tulkinnan ja siihen liittyvien ongelmien välttäminen.

Satu Lidman (2015) puolestaan tarkastelee kunniaan liittyvää väkivaltaa suhteessa suomalaisen ja eurooppalaisen lähisuhdeväkivallan historiallisiin muotoihin. Varhaismodernit eurooppalaiset yhteiskunnat olivat kollektiivisia yhteiskuntia, joissa kunnian käsite oli tärkeä. Miehillä oli oikeus rangaista vaimoaan ja lapsiaan fyysisesti kunnian ylläpitämiseksi tai palauttamiseksi. Lidmanin mukaan varhaismodernissa Euroopassa harjoitetussa lähisuhdeväkivallassa ja ilmiössä, jota nykyisin kutsutaan kunniaan liittyväksi väkivallaksi, on paljon samankaltaisuuksia ja jatkuvuuksia, vaikeivät ilmiöt olisikaan ongelmattomasti rinnastettavissa. Samankaltaisuuksien hahmottaminen voi avata mahdollisuuksia dialogille ja siten luoda tietä väkivaltakulttuurien muutokselle (mt., 327).

Poliisiammattikorkeakoulun valtioneuvostolle tuottama raportti ”Maahanmuutto ja turvallisuus” (Laitinen, Jukarainen & Boberg 2016) käsittelee kunniaan liittyvää väkivaltaa vakavana piilorikollisuuden muotona Suomessa. Selvitykseen sisältyneessä kyselyssä asiantuntijoiden enemmistö arvioi ammattilaisten kyvyn tunnistaa ja puuttua ulkomaalaistaustaisten perheiden ja sukujen sisäiseen sukupuolistuneeseen väkivaltaan, kuten kunniaan liittyvään väkivaltaan, korkeintaan tyydyttäväksi. Arvion mukaan parhaiten työssä olivat onnistuneet kansalaisjärjestöt.

Kunniaan liittyvää väkivaltaa käsitellään myös muutamissa paraikaa käynnissä olevissa tutkimuksissa. Tuuli Hong tekee oikeustieteen alan väitöstutkimusta kunniaan liittyvän väkivallan uhrien oikeudellisesta asemasta Suomessa. Hong (2014) on analysoinut myös suomalaisten politiikkaohjelmien puhetapoja kunniaan liittyvästä väkivallasta ja todennut, että niitä hallitsevat ilmiön liittäminen kulttuurisiin käsityksiin ja sukupuolten tasa-arvon puutteeseen maahanmuuttajayhteisöissä. Seurauksena kunniaan liittyvä väkivalta asettuu ”suomalaisen väkivallan” vastakohtaksi. Vuonna 2015 on käynnistynyt myös Hongin ja Satu Lidmanin tutkimushanke *Collective Gendered Violence from Preventive and Punitive Perspective*.⁸

Nuorisotutkimusseuran tutkimushanke Sukupolvien väliset neuvottelut, sosiaalinen kontrolli ja sukupuolistettu seksuaalisuus (GENESO) tarkastelee sosiaalista kontrollia ja väkivaltaa (myös maahanmuuttajataustaisten) nuorten elämässä perustuen haastattelu-, kysely- ja rikosilmoitusaineistoihin⁹. Lisa Grans valmistelee Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutissa väitöstutkimusta kunniaan liittyvästä väkivallasta oikeudellisesta näkökulmasta.

Ihmisoikeusliitto selvitti vuonna 2010 maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten ulkomaille lähettämisen määriä ja syitä (Ihmisoikeusliitto 2010). Selvityksen mukaan 2000-luvulla ulkomaille lähetettiin noin 40 lasta ja nuorta. Yleisin syy tyttöjen lähettämiseen oli avioliitto. Varsinaista tutkimusta pakkoavioliitoista ei toistaiseksi ole Suomessa tehty. Ihmisoikeusliiton Kitke!-hankkeessa kerättiin talvella 2010–2011 hankkeen kohde-ryhmiin kuuluvien käsityksiä kunniaista ja tasa-arvosta. Vastauksista tehtiin pienimuotoinen yhteenveto (Suomenaro 2012), jota on tässä selvityksessä hyödynnetty soveltuvin osin.

Mannerheimin lastensuojeluliiton (Vänttinen 2008) suppea (n=12) selvitys kartoitti yleisellä tasolla viranomaisten työssään kohtaamaa kunniaan liittyvää väkivaltaa. Lähes kaikki haastatelluista olivat törmänneet ilmiöön edeltävän vuoden aikana. MLL:n julkaisussa ”Kunnia konfliktina” (2009) viranomaistahot, järjestöt ja tutkijat valottavat aiheeseen liittyviä näkökulmia. Rebwar Karimin (2015) tietokirja ”Rozanan vanhemmille – kunniallinen ratkaisu perheiden ristiriitoihin” tarjoaa suomen- ja soraninkielistä tietoa kunniaan ja häpeään liittyvien ongelmien ratkomiseen perheissä ja asettaa tavoitteeksi kunniaan liittyvistä konflikteista eroon pääsemisen rakentavalla tavalla.

8 Lisätietoa hankkeesta osoitteessa <http://www.lidman.fi/project.html>

9 Lisätietoa hankkeesta osoitteessa <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/hankkeet/geneso>

Lisäksi kunniaan liittyvää väkivaltaa on käsitelty muutamissa opinnäytetutkimuksissa.¹⁰

KÄYTÄNTÖJÄ MUISTA POHJOISMAISTA

Tässä alaluvussa tarkastelemme pohjoismaista keskustelua ja käytäntöjä. Huomiomme kohdistuu Norjaan, Tanskaan ja Ruotsiin, joissa kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan ennaltaehkäisy ja tunnistaminen ovat nousseet yhteiskunnalliseen keskusteluun erityisesti 2000-luvulla. Ilmiötä koskeva keskustelu on painottunut eri maissa eri tavoin. Ruotsissa se on keskittynyt erityisesti kunniamurhiin, Norjassa ja Tanskassa taas pakkoavioliittoihin (Keskinen 2009, 258). Myös käydyn keskustelun seuraukset ovat vaihdelleet maittain. Tanskassa se on osaltaan vaikuttanut tiukentuneeseen maahanmuuttokontrolliin, Norjassa ja Ruotsissa se puolestaan on liittynyt kotoutumiseen (Bredal 2014, 136). Ruotsissa kunniaan liittyvä väkivalta on sisällytetty muihin naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja parisuhdeväkivaltaa käsitteleviin ohjelmiin. Tanskassa sitä käsitellään omissa erillisissä ohjelmissaan ja erityisesti ulkomaalais-, kotoutumis- ja asumisministeriön alaisuudessa.

Norja

Norjassa keskustelu on fokusoitunut pakkoavioliittoihin jopa siinä määrin, ettei kunniaan liittyvän väkivallan käsitettä juuri käytetä. Pakkoavioliitot ja niiden mitätöinti nousivat maassa keskustelunaiheiksi 1990-luvulla muutamien julkisuudessa käsiteltyjen tapausten kautta. Ensimmäisiä keskustelua herättäneitä tapauksia oli 8.11.1992 *Dagbladet*-lehdessä julkaistu Sima-nimisen norjalais-pakistanilaisen tytön haastattelu, jossa hän kertoi perheen lomamatkalla Pakistanissa tapahtuneesta avioliittoon pakottamisesta (Bredal 2005, 332–333). Avioliitto mitätöitiin vuonna 1993, jonka jälkeen samana vuonna voimaantulleessa uudessa avioliittolaissa mitätöinnin mahdollisuus poistui. Siman tapauksesta syntyneen keskustelun seurauksena avioliiton mitätöinnin mahdollisuus kuitenkin palautettiin avioliittolakiin vuonna 1995.

Vuonna 1997 julkisuudessa käsitelty Marokkoon pakkoavioliittoa varten väkisin viedyn Nadian tapaus puolestaan nosti pakkoavioliittojen ehkäisyn poliittiseksi kysymykseksi. Vuonna 1998 Norjassa laadittiin pakkoavioliittojen ehkäisyä ja niihin puuttumista kos-

10 Sanna Lamminpään ja Maria Roimaan (2011) opinnäytetyö käsittelee kunniaan liittyvää väkivaltaa kirkon lapsi-, perhe- ja nuorisotyön näkökulmasta. Arto Karalahti (2008) on käsitellyt oikeussosiologisessa pro gradu -tutkielmassaan muissa Pohjoismaissa tapahtuneita niin kutsuttuja kunniamurhia ja sellaisia suomalaisia murhia, joita on julkisuudessa epäilty kunniamurhiksi. Susanne Benouaret'n (2011) pro gradu käsittelee sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja ajatuksia kunniaan liittyvästä väkivallasta ja kunniakäsityksistä. Katri Karjalainen (2016) on haastatellut pro graduunsa järjestöjen kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyhankkeiden työntekijöitä.

keva toimintaohjelma. Pakkoavioliitot kriminalisoitiin Norjan rikoslaisissa vuonna 2003. Rikos on virallinen syytteen alainen eli uhrin ei tarvitse itse nostaa syytettä perheenjäseniään vastaan. Kansalaisjärjestöt ovat kuitenkin arvostelleet lakimuutosta siitä, että se saattaa viedä pakkoavioliitot entistä enemmän piiloon, koska nuoret eivät välttämättä halua perheensä joutuvan rikosoikeudelliseen vastuuseen avioliittoon pakottamisesta. (Bredal 2005, 332–337.)

Norjan ensimmäinen pakkoavioliittojen ja tyttöjen sukuelinten silpomisen ehkäisyn toimintaohjelma oli voimassa vuosina 2008–2011. Sen jälkeen hyväksyttiin pakkoavioliiton, sukuelinten silpomisen ja nuorten ihmisten vapauden vakavan rajoittamisen vastainen toimintaohjelma (2013–2016). (Bredal 2014, 141.) Norjassa toimii kansallinen asiantuntijaryhmä (norj. *kompetanseteamet*), jossa on jäseniä eri hallinnonaloilta: lasten-, nuorten- ja perheasioiden hallinnosta, poliisihallinnosta, ulkomaalaishallinnosta, terveyshallinnosta, työ- ja hyvinvointihallinnosta ja kotoutumis- ja monimuotoisuushallinnosta, joista viimeisellä on vastuu työryhmän vetämisestä. Työryhmä antaa ohjausta ja neuvontaa ammattilaisille, jotka työskentelevät pakkoavioliiton, sukuelinten silpomisen ja muiden kunniaan liittyvän väkivallan muotojen parissa. Lisäksi työryhmä on ulkomaalaishallinnon yhteistyötaho liittyen tahdonvastaiseen ulkomailla oleskeluun ja sillä on vastuu 18 vuotta täyttäneiden, pakkoavioliitossa tai sen uhan alla olevien henkilöiden tukiasumisen järjestämisestä. (Stärkt skydd mot 2012, 120.)

Ruotsi

Ruotsissa julkisen keskustelun kunniaan liittyvästä väkivallasta käynnisti Fadime Sahindalin kunniamurha vuonna 2002¹¹. Vuonna 2007 valmistui ensimmäinen toimintaohjelma, jossa tarkasteltiin miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa, kunniaan liittyvää väkivaltaa ja samaa sukupuolta olevien parisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa yhdessä. Ohjelman toteuttamiseen varattiin yli miljardin kruunun resurssit, jotka kohdistettiin ehkäisevään työhön, uhrien suojeluun, oikeusjärjestelmän kehittämiseen, väkivallantekijöiden kanssa tehtävään työhön, yhteistyöhön ja tiedon lisäämiseen. (Bredal 2014, 139.)

Ruotsissa kunniaan liittyvän väkivallan kysymykset on sisällytetty myös yleisempään politiikkaan ja toimintaohjelmiin. Viranomaisvastuu kunniaan liittyvän väkivallan ja painostuksen ennaltaehkäisystä jaettiin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana selkeästi eri hallinnonaloille. Kotoutumisvirasto on vastuussa kansalaisjärjestöjen tuen jakamisesta. Sosiaalitoimi vastaa kriisipäivystyksen ja naisten turvakotien toiminnasta ja on toteuttanut vuonna 2011 kansallisen selvityksen kunniaan liittyvän väkivallan uhreista näissä palveluissa (Reyes 2011). Syyttäjänviraston on huolehdittava henkilöstönsä koulutuksesta kunniaan liittyvän väkivallan aihepiirissä, poliisihallitus puolestaan vastaa poliisin osaamisesta ja kyvystä tunnistaa kunniakäsityksiin liittyviä rikoksia. Tuomioistuinlaitos kouluttaa omaa henkilöstöään, nuorisotoimi kouluttaa tyttöpäivystystä

11 Sahindalin tapausta ja sen oikeudenkäyntiä on käsitelty mm. Unni Wikan teoksessaan *In Honor of Fadime. Murder and shame* (2008).

ja sosiaalitoimen nuorisotyöntekijöitä sekä vastaa lapsi- ja pakkoavioliittojen ennaltaehkäisystä. Opetushallitus puolestaan kouluttaa rehtoreita ja koulujen johtajia. (Stärkt skydd mot 2012, 140–141.)

Ruotsin sosiaalitoimen toimeksiannosta ja hallituksen pyynnöstä vuonna 2011 valmistunut selvitys kunniaan liittyvän väkivallan uhreille tarkoitettua suojatusta asumisesta toteutettiin valtakunnallisesti ja sen ohessa tuotettiin suosituksia asumispalvelujen kehittämiseksi (Reyes 2011, 41). Raportissa suositellaan, että hallitus ryhtyy muun muassa seuraaviin toimenpiteisiin kunniaan liittyvän väkivallan uhrien aseman parantamiseksi:

- Tulee tuottaa laatukriteerit ja -indikaattorit kunniaan liittyvän väkivallan uhrien suojatulle asumiselle.
- Tulee antaa valtakunnallista koulutusta suojatun asumisen henkilökunnalle yksiköissä, joihin ohjautuu kunniaan liittyvä väkivallan uhreja.
- Tulee tukea suojatun asumisen osaamista selvittämällä kohderyhmän tarpeita valtakunnallisesti, tunnistaa kehittämiskohteet, edistää kokemusten ja tiedon vaihtoa eri toimijoiden välillä, tukea yhteistyörakenteita, edistää seuranta- ja dokumentaatiota, ja tukea erilaisten asumismuotojen kehittämistä kohderyhmiin kuuluvien asiakkaiden tarpeita vastaaviksi.

Vuodesta 2008 on Ruotsissa ylläpidetty nuorille suunnattua virtuaalista neuvontapalvelua. Nettisivuilla on keskitetysti tietoa esimerkiksi auttajatahoista ja siitä, miten toimia, jos pelkää joutuvansa pakotetuksi avioliittoon ulkomailla. Sivujen kautta voi myös saada nimettömästi ja henkilökohtaisesti vastauksia terveys- ja sosiaalialan ammattilaisilta. (Stärkt skydd mot 2012, 142–143.)

Vuonna 2010 Ruotsissa voimaan tullut lakiuudistus edellyttää, että kunnat tarjoavat vähintään 60 tunnin yhteiskuntatiedon opinnot osana kotoutumista vasta maahan tulleille pakolaisille, muille erityistä suojelua tarvitseville ryhmille ja heidän läheisilleen. Opintojen tulee sisältää tietoa muun muassa seuraavista aiheista: tasa-arvo ja yksilönvapaus; homo-, bi-, ja transseksuaalien sekä muunsukupuolisten oikeudet, tuen ja avun lähteet (esim. perheneuvonta), nuorten ja lasten oikeudet suhteessa vanhempien vastuuseen, uskonnonvapaus ja Ruotsin lainsäädäntö avioliitosta ja avoliitosta. (Stärkt skydd mot 2012, 145.)

Vuonna 2012 avattiin erityinen kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemiseen keskittyvä kansallinen resurssikeskus Origo. Lisäksi Itä-Götanmaan lääninhallituksella on lakiin perustuva toimivalta edistää kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyä, tuottaa ja rahoittaa siihen liittyvää selvitys- ja tutkimustyötä sekä koulutusta ja koordinoita yhteistyötä eri toimijoiden välillä. Sen alaisuudessa toimii monialainen kunniaan liittyvän väkivallan asiantuntijaryhmä, jossa on edustettuina eri ministeriöiden, ammattialojen ja järjestöjen edustajia. Vuonna 2015 valmistui Ruotsin toinen kansallinen strategia naisiin kohdistuvan väkivallan ja kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemiseksi.

Skånen lääninhallitus on tuottanut terveysalan ammattilaisille kattavan käsikirjan kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta (Länstryrelsen i Skåne 2007). Opas tarjoaa perustietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta sekä konkreettista tukea ja ohjausta akuutissa tilanteessa toimimiseen, kuten keskustelumenetelmiä ja riskinarviointia varten kysymyksiä työntekijöiden tueksi. Myös järjestö Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF) on julkaissut erityisesti koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon ammattilaisille suunnattua

natun ohjeistuksen siitä, miten ottaa kunniaan liittyvä väkivalta puheeksi ja puuttua siihen (GAPF 2015).

Pakkoavioliitot kriminalisoitiin Ruotsissa vuonna 2014 Istanbulin sopimuksen toimeenpanon yhteydessä. Rikoslakiin lisättiin pykälä erityisen haavoittuvassa asemassa olevan henkilön pakottamisesta avioliittoon tai avioliiton kaltaiseen suhteeseen. Myös pakkoavioliiton valmistelusta tai uhrin kuljettamisesta tai houkuttelemisesta maahan, jossa avioliittoon pakottamisen on suunniteltu tapahtuvan, voidaan tuomita. Avioliittoon pakottamista koskien rikoslakiin on tehty poikkeus kaksoisrangaistavuusvaatimuksesta eli Ruotsin tuomioistuimien voi käsitellä ulkomailla tapahtuneen rikoksen, vaikka se ei teko- maan lainsäädännön mukaan olisi rikos. Lisäksi mahdollisuus hakea avioliittolupaa alaikäisille poistettiin lainsäädännöstä vuonna 2014 ja ulkomailla solmittujen avioliittojen vahvistamisen kriteerejä on tiukennettu. Turvapaikanhakijoina Ruotsissa oleskeleva aviopari voi kuitenkin saada avioliittonsa virallistetuksi, vaikka toinen tai molemmat osapuolet olisivat alaikäisiä, jos avioliitto on solmittu ulkomailla eikä kummallakaan osapuolella ollut sen solmimisen aikaan Ruotsin kansalaisuutta tai asuinpaikkaa Ruotsissa.

Itä-Götanmaan lääninhallitus, Ruotsin Pelastakaa Lapset (*Rädda Barnen*) ja Arvsfonden ylläpitävät verkkosivustoa *dinarattigheter.se*, joka sisältää kymmenellä eri kielellä tietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta sekä tukea ja apua henkilöille, joita ilmiö koskettaa. Sivustolla tarjotaan muun muassa mahdollisuutta keskustella anonyymisti verkossa ilmiötä tuntevien aikuisten kanssa tiettyinä aikoina. Lisäksi kysymyksiä voi lähettää sähköpostitse, jolloin vastaus luvataan kahden vuorokauden sisällä. Sivustolla on ohjeet siitä, miten käynnin voi salata verkkoselaimessa, sekä paniikkinaappi, jota klikkaamalla pääsee nopeasti pois sivulta. Sivulla on kootusti tietoa myös auttavista tahoista sekä materiaalia opettajille ja muille ammattilaisille.

Tanska

Vuonna 2007 Tanskan poliisihallitus (*Rigspolitiet*) julkaisi kunniaan liittyvän rikollisuuden vastaisen strategian (*Strategi for politiets indsats over for aeresrelaterede forbrydelser*). Poliisipiireillä on velvollisuus raportoida kaikista kunniaan liittyvän väkivallan tapauksista erityiselle seurantayksikölle. (Bredal 2014, 142.)

Tanskassa puhutaan nykyisin kunniaan liittyvän väkivallan sijaan kunniaan liittyvistä konflikteista (Bredal 2014). Vuonna 2012 Tanskassa astui voimaan sosiaali- ja kotoutumisministeriön¹² laatima kansallinen kunniaan liittyvien konfliktien ehkäisyn strategia vuosille 2012–2015 (*Social- og Integrationsministeriet* 2013). Uutta strategiaa ei ole julkaistu. Strategian päätavoitteita ovat parempi yhteistyö ja koordinaatio eri viranomaistoimijoiden ja ammattilaisten välillä, tiedotuksen, koulutuksen ja neuvonnan lisääminen ammattilaisille ja perheille sekä tutkimus- ja selvitystoiminnan kehittäminen. Strategiassa todetaan, että kunniaan liittyviä konflikteja esiintyy myös perheissä, joilla ei ole maahanmuutto-

12 Vuodesta 2015 alkaen kotoutumisasiat ovat kuuluneet Tanskassa Ulkomaalais-, kotoutumis- ja asumisministeriön (*Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet*) hallinnonalaan.

taustaa, ja että konfliktit eivät liity tiettyihin kulttuureihin tai uskontoihin. Strategiassa tehdään huomattava määrä suosituksia ja muotoillaan uusia käytäntöjä, joiden kehittämistä strategiakaudella tulisi tukea. Strategia suosittaa muun muassa keskitetyn neuvontapalvelun perustamista yhteisöille, selkeiden käytäntöjen muotoilemista ammattilaisille, opintokokonaisuuksia kunniaan liittyvistä konflikteista keskeisille ammattiryhmille, resursseja naisiin kohdistuvan väkivallan uhrien tukipalveluille, tukea lapsille, jotka tulevat kotiin oltuaan pakotettuina ulkomailla, sekä tukipuhelimen perustamista lapsille, jotka pelkäävät joutuvansa tahdonvastaisesti ulkomaille. Strategiassa suositellaan, että sosiaalipalveluille suunnattu opas päivitetään huomioimaan kunniaan liittyvät konfliktit niiden sosiaalipalvelujen osalta, joissa ilmiötä kohdataan (esimerkiksi lastensuojelu).

Tanskan kunniaan liittyvien konfliktien ehkäisyn strategiassa kiinnitetään erityistä huomiota nuoriin, jotka pelkäävät joutuvansa tahdonvastaisesti ulkomaille tai pakotetuksi ulkomailla avioliittoon. Tähän tulee strategian mukaan puuttua perustamalla ilmainen päivystävä puhelinpalvelu sekä tuottamalla lomake, jonka nuori voi täyttää ilmaistakseen, ettei halua lähteä ulkomaille tai joutua avioliittoon. Lomakkeeseen voi merkitä matkan päivämäärät ja esimerkiksi lentojen tiedot sekä kontaktit Tanskassa ja kohdemaassa, ja nuoren luotettu aikuinen voi toimittaa lomakkeen viranomaisille, jos nuori ei palaa sovittuna aikana Tanskaan.

Tanskassa naisten kriisikeskusten valtakunnallisen kattojärjestön (*Landsorganisation of kvindekrisecentre, LOKK*) alaisuudessa toimiva Etniset nuoret (*Etnisk Ung*) on tarjonnut neuvontapalvelua kunniaan liittyvien konfliktien uhreille vuodesta 2002 lähtien. Se tarjoaa ilmaista puhelinneuvontaa kunniaan liittyvien konfliktien uhreille vuorokauden ympäri sekä virka-aikaan erillisissä puhelinnumeroissa nuorten vanhemmille ja ammattilaisille. Vanhemmille on aina tarjolla tulkkauspalvelu. Etniset nuoret on ylläpitänyt vuodesta 2009 virtuaalista palvelua, jossa nuori voi hakea tukea ja apua ammattilaisilta. Nuori tekee palveluun salasanalliset käyttäjätunnukset, ja voi halutessaan ilmoittaa lomakkeella taustatietoja (ikä, sukupuoli, lähtömaa). Kirjallinen vastaus luvataan 2-3 arkipäivän kuluessa. Palvelussa nuorille tarjotaan tukea, heidät voidaan ohjata tukipalveluiden piiriin ja nuorten tilannetta voidaan seurata mahdollisen konfliktin selviämisen jälkeen. Palveluun on järjestön mukaan yhteydessä yli 1100 henkilöä vuosittain. (Etnisk Ung 2016.) Lisäksi Etnisten nuorten CONNECT-mentoriprojekti tukee 18-25-vuotiaita maahanmuuttotautaisia naisia, joiden yhteys perheeseen on katkennut. Projekti tarjoaa nuorille vapaaehtoisten tukea arjessa selviytymiseen ja elämän järjestämiseen. (Etnisk Ung 2016a.) Yhtenä Tanskan kunniaan liittyvien konfliktien ehkäisyn strategian 2012-2015 tavoitteena oli, että strategiakauden aikana CONNECT-projektin kohderyhmää laajennettaisiin käsittämään myös nuoret miehet, jotka ovat kunniaan liittyvässä konfliktissa, sekä avioeroa tai itsenäistä asumista haluavat vanhemmat naiset (Social- og Integrationsministeriet 2013, 51-52), mutta tämä tavoite ei strategiakaudella toteutunut (Etnisk Ung 2016a).

POHJOISMAISIA TUTKIMUKSIA JA SELVITYKSIÄ

Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa on tehty monia selvityksiä kunniaan liittyvän väkivallan yleisyydestä ja esiintymismuodoista sekä pakkoavioliitoista¹³. Selvitykset osoittavat, että kunniaan liittyvä väkivalta ja pakkoavioliitot ovat osa monien Pohjoismaissa asuvien ihmisten ja viranomaisten arkea. Tukholman yliopiston tutkimuksen (Schlytter ym. 2009) mukaan joka kymmenes 15-vuotias tyttö ja neljä prosenttia samanikäisistä pojista kohtaa kunniaan liittyvää painetta, joka rajoittaa heidän elämäänsä. Tutkimuksen mukaan kymmenen prosenttia oppilaista ei saa osallistua kaikkeen opetukseen kuten seksuaalivalistukseen. *Gift mot sin vilja* -kartoituksen (Ungdomsstyrelsen 2009) mukaan 70 000 ruotsalaista nuorta ei mielestään saa vapaasti valita puolisoaan.

Tanskassa tehtiin 2000-luvun alkupuolella useita tutkimuksia siitä, saavatko maahan muuttaneet nuoret valita itse puolisonsa. Vuonna 2004 tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten elämä on pitkälti samanlaista kuin kantatanskalaistenkin, lukuun ottamatta kumppanin valintaan ja avioliittoon liittyviä asioita (Schmidt & Jakobsen 2004). Erityisesti monet nuoret naiset rajoittavat tutkimuksen mukaan käytöstään kulttuuristen odotusten takia. Yli 80 % tutkimukseen osallistuneista nuorista oli kuitenkin löytänyt ja valinnut puolisonsa itse. Tutkimuksessa todetaan, että joskus pakkoavioliitot nähdään tapana ratkaista sukupolvien välisiä ristiriitoja ja välttää kunniaan liittyviä konflikteja. Sen mukaan 1990-luvun loppupuolella Tanskassa tehdyt toimintasuunnitelmat ja lainsäädäntö pakkoavioliittojen ehkäisemiksi olivat vaikuttaneet etniseen vähemmistöön kuuluvien ryhmien asenteisiin ja vähentäneet pakkoavioliittoja. Rashmi Singla selvitti tutkimuksessaan *At finde den eneste ene: hvordan etniske minoritetssunge in Danmark dannar par* (2006), miten etnisiin vähemmistöihin kuuluvat nuoret valitsevat puolisonsa. Singlan johtopäätös on, että maahan muuttaneiden tai maahanmuuttajataustaisten nuorten mahdollisuudet valita puolisonsa itsenäisesti ovat rajallisemmat kuin muilla Tanskassa asuvilla nuorilla.

Vuonna 2012 julkaistiin Ruotsin hallituksen toimeksiannosta toteutettu laaja selvitys lapsi- ja pakkoavioliitoista nimellä *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap* (Stärkt skydd mot 2012). Siinä tehdään suosituksia viranomaistoimenpiteiksi ja lakiuudistuksiksi lapsi- ja pakkoavioliittojen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen. Yksi selvityksen tuloksista on, että Ruotsissa oli vuonna 2011 kolmetoista naimisissa olevaksi rekisteröityä lasta, mutta epävirallisissa liitoissa elävien määrä arvioidaan moninkertaiseksi (Stärkt skydd mot 2012, 40–41). Selvityksessä suositelluista toimenpiteistä ovat toteutuneet pakkoavioliiton kriminalisointi, mahdollisuus lapsiavioliittoja koskevaan erivapauteen sekä kansallinen toimielin, joka johtaa, koordinoi ja tukee lapsiavioliiton, pakkoavioliiton, kunniaan liittyvän väkivallan ja painostuksen vastaista yhteistyötä. Lisäksi uskonnollisten yhteisöjen valtiontukia jakava lautakunta johtaa selvityksen suositusten mukaisesti vuoropuhelua yhteisöjen ja vihkiöiden kanssa lapsi- ja pakkoavioliitoista. (Regeringskansliet

13 Esim. Schmidt & Jakobsen (2009), *Gift mot sin vilja* (2009), Schlytter ym. (2009), Bredal & Salole Skjerven (2007).

2014.) Selvitys suosittaa varmistamaan, että vihkijät tai uskonnolliset yhteisöt eivät toteuta pakko- ja lapsivihkimyksiä (Stärkt skydd mot 2012, 22–23).

Vuonna 2012 julkaistiin EU:n Daphne-ohjelman rahoittama pohjoismainen raportti *Between honour and shame – Nordic Approaches in the Fight against Honour Related Violence*, jossa vertaillaan kunniaikäsiin liittyvän väkivallan ehkäisyn ja siihen puuttumisen käytäntöjä Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Suomessa. Raportissa tehdään pohjoismaisen kartoituksen perusteella muun muassa seuraavia suosituksia: kansalaisjärjestöjen ja valtion yhteistyötä on tehostettava, uhrien tukipalvelujen rahoituksen on oltava pitkäkestoista, kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumiseksi tulee kehittää keinoja, luottamuksellisuuteen ja uhrin suojeluun tulee kiinnittää erityistä huomiota, tahdonvastaiseen ulkomailla oleskeluun tulee puuttua tehokkaammin, kunniaan liittyvät rikokset (ml. pakkoavioliitto) tulee määritellä rikoslaissa erikseen sekä tietoisuutta ja tutkimusta ilmiöstä tulee lisätä. (Between Honour and... 2012.)

Vuonna 2014 julkaistussa kokooma-artikkelissa (Darwishpour & Lahdenperä 2014, 48–51) arvioidaan kunniaan liittyvien ongelmien ilmenemistä ruotsalaisissa kouluissa tutkimuskirjallisuuden ja erilaisten raporttien perusteella. Artikkelin mukaan koulut ovat keskeisiä ennaltaehkäisevän työn paikkoja. Kodin ja koulun yhteistyötä ja yhteisymmärrystä vaikeuttaa kuitenkin kirjoittajien mukaan se, että kunniaan liittyvien ongelmien ehkäisyyn tähtäävät toimenpiteet perustuvat liikaa ajatukseen tytöistä ja naisista uhreina ja pojista ja miehistä väkivallan tekijöinä tai painostajina. Toisaalta artikkelin johtopäätös on, että aihetta on tutkittu liian vähän ja osallistavien menetelmin kerättyä tutkimustietoa sekä siihen perustuvia käytäntöjä koulujen ennaltaehkäisevään työhön tarvitaan lisää. Kirjoittajat tekevät tämänhetkisen tiedon perusteella useita suosituksia, jotka liittyvät muun muassa koulujen henkilökunnan osaamisen kehittämiseen kunniaikäsiyksistä ja niihin liittyvien ongelmien ehkäisemisestä, perheiden ja vanhempien ymmärryksen lisäämiseen ruotsalaisesta koulujärjestelmästä ja yhteiskunnasta sekä toimintamallien kehittämiseen tilanteisiin, joissa koulun arvot ovat ristiriidassa vanhempien arvojen kanssa.

3. Selvityksen toteuttaminen

Tämän selvityksen tavoitteena on tuottaa perustietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta ja sen ilmenemisestä Suomessa. Monipuolisen kuvan luomiseksi selvityksessä käytettiin erilaisia toisiaan täydentäviä menetelmiä: eri alojen ammattilaisten ja maahanmuuttajataustaisten henkilöiden teemahaastatteluja, valikoiduissa kouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa levitettyä sähköistä kyselyä sekä Poliisihallituksen kanssa yhteistyössä kerättyä asiakirja-aineistoa. Poliisiasiakirja-aineistossa on kyse Suomessa tapahtuneista rikoksista tai rikosepäilyistä, joissa on poliisin tulkinnan mukaan kyse kunniaan liittyvästä väkivallasta. Lisäksi kartoitettiin muiden Euroopan maiden kokemuksia ja hyviä käytäntöjä muun muassa kirjallisuuskatsauksen ja vierailujen avulla. Myös suomalaisiin organisaatioihin on tehty vierailuja, joiden aikana käytyjen haastattelujen vapaamuotoisempien keskustelujen muistiinpanoja käytetään selvityksen aineistona osallistujien luvalla. Näiden aineistojen lisäksi selvityksessä on hyödynnetty tausta-aineistona Ihmisoikeusliiton kunniaan liittyvän väkivallan vastaisessa työssä karttunutta tietoa. Tavoitteena on ollut luoda useita aineistotyyppisiä käyttämällä mahdollisimman moninainen kuvaus ilmiöstä sekä maahanmuuttajataustaisten henkilöiden että suomalaisten viranomaisten näkökulmasta.

TEEMAHAASTATTELUT

Selvityksen pääasiallinen aineisto muodostui yhteensä 32 teemahaastattelusta, jotka toteutettiin kesäkuun 2015 ja tammikuun 2016 välisenä aikana.

Maahanmuuttajataustaisten haastateltavien valinnassa käytimme pohjana aiempaa tutkimustietoa maantieteellisistä alueista, joilla kunniaan liittyvää väkivaltaa tiedetään erityisesti esiintyvän. Näitä alueita ovat muun muassa Lähi-itä, tietyt Aasian osat sekä

Pohjois-Afrikka (esim. Korteweg & Yurdakul, 2; FMU 2015). Lisäksi hyödynsimme tietoa Ihmisoikeusliiton Suomessa tekemän kunniaan liittyvää väkivaltaa ehkäisevän työn kohderyhmistä. Haastattelimme 17 maahanmuuttajataustaista henkilöä, joista 15 oli naisia ja kaksi miestä. Haastateltavat tai heidän perheenjäseniään oli kotoisin Afganistanista, Bangladeshista, Egyptistä, Intiasta, Irakista, Iranista, Marokosta, Somaliasta ja Syyriasta. Haastateltavat olivat 21–61-vuotiaita¹⁴. Kunniaan liittyvä väkivalta koskettaa myös alaikäisiä. Tutkimuseettisistä syistä emme tässä selvityksessä haastatelleet alle 18-vuotiaita, joilta haastatteluun osallistumiseen olisi vaadittu vanhempien suostumus.

Haastateltavat olivat muuttaneet Suomeen monenlaisista syistä: turvapaikanhakijoina, pakolaisina, avioitumisen tai työpaikan takia. He olivat asuneet Suomessa eripituisia aikoja¹⁵. Yhden äiti oli suomalainen, ja hän oli muuttanut Suomeen lapsena. Toisen haastateltavan isovanhemmat olivat muuttaneet Suomeen. Hänestä käytämme tässä selvityksessä nimitystä kolmannen polven maahanmuuttaja.

Haastateltavien koulutustausta vaihteli peruskoulusta ylempään korkeakoulututkintoon. Neljällä oli korkeakoulu- tai toisen asteen ammattiin valmistavat opinnot kesken ja yksi opiskeli kotoutumiskoulutuksessa. Haastateltaville tarjottiin mahdollisuus tulla haastatteluksi suomeksi, englanniksi tai äidinkielellä tulkin välityksellä. Tulkkia käytettäessä otettiin huomioon haastateltavan omat toiveet esimerkiksi tulkin lähtömaahan ja sukupuoleen liittyen. Haastatteluista kolme tehtiin ammattitulkin avulla. Kahdessa arabiaa äidinkielenään puhuvan henkilön haastattelussa tulkkinä toimii arabiaa puhuva Ihmisoikeusliiton työntekijä.¹⁶

Haastateltavat löydettiin selvitykseen Ihmisoikeusliiton ja sen yhteistyötahojen kautta. Tärkeässä roolissa heidän tavoittamisessaan olivat muutamat avainhenkilöt, joiden kautta tavoitimme useita haastateltavia. Haastatteluja sovittaessa osallistujille kerrottiin tutkimuksen käsittelevän kunniaan liittyvää väkivaltaa ja pakkoavioliiittoja Suomessa. Haastatteluihin siis valikoitui niitä, jotka halusivat puhua aiheesta. Osallistujiksi ei haettu yksinomaan henkilöitä, joilla olisi omakohtaisia kokemuksia väkivallasta, mutta käytännössä kaikilla oli kosketus aiheeseen joko omien tai läheistensä kokemusten kautta. On todennäköistä, että haastatteluihin osallistui erityisesti henkilöitä, jotka halusivat kyseenalaistaa kunniakäsityksiä ja tuoda esiin niihin liittyviä ongelmia.

Haastatteluissa käsiteltiin osallistujien kokemuksia kunniaan liittyvästä väkivallasta, näkemyksiä väkivallan syistä, tilanteisiin liittyviä toimijoita, tilanteiden selvittämistä ja viranomaisten kykyä tunnistaa kunniaan liittyvä väkivalta, puuttua siihen ja tarjota apua uhreille. Haastattelun aluksi korostettiin, että haastatteluissa käydään läpi vain sellaisia asioita, joista haastateltava on valmis puhumaan, eikä omakohtaisia kokemuksia tarvitse käsitellä, ellei haastateltava halua niin tehdä. Haastattelijien aluksi läpikäydyn ja allekirjoitetun suostumuslomakkeen tiedoissa korostettiin aineiston anonymisointia ja luottamuksellisuutta ja sekä sitä, että haastateltava voi peruuttaa osallistumisensa milloin vain.

14 Haastateltavista seitsemän oli 20–29-vuotiaita, 30–39-vuotiaita oli viisi ja yli 40-vuotiaita neljä.

15 Kaksi oli asunut Suomessa alle kaksi vuotta ja kaksi 5–10 vuotta. 13 haastateltavista oli asunut Suomessa 10 vuotta tai pidempään.

16 Näissä haastatteluissa haastattelija puhui englantia, haastateltava arabiaa ja tulkki arabiaa ja englantia.

Haastattelut toteutettiin haastateltavalle ja haastattelijalle turvallisissa paikoissa kuten Ihmisoikeusliiton tai yhteistyöjärjestöjen tiloissa ja kirjastojen kokoushuoneissa. Joi-takin haastatteluja tehtiin haasteltavien pyynnöstä heidän kodeissaan niin, ettei paikalla ollut ulkopuolisia. Haastatteluja tehtiin eri puolilla Suomea pohjoisinta Lappia lukuunot-tamatta ja erikokoisilla paikkakunnilla.

Lisäksi teimme yhteensä 15 haastattelua eri puolilla Suomea työskentelevien viran-omaisten ja järjestöjen edustajien kanssa. Haastatteluista 11 oli yksilöhaastatteluja ja neljä ryhmähaastatteluja. Kaikkiaan haastateltavia oli 24, joista kahdeksan oli sosiaalialan, kolme terveystieteiden ja kaksi opetusalan ammattilaisia. Lisäksi haastateltiin kolmea poliisiä ja yhtä ulkoasiainhallinnon virkamiestä. Viisi osallistujaa työskenteli järjestöissä.¹⁷

Osallistujia eri alojen ammattilaisten haastatteluihin etsittiin aloilta, joissa työntekijät kohtaavat kunniaan liittyvää väkivaltaa kokeneita henkilöitä, ja jotka samalla ovat avainasemassa ilmiöön puuttumisessa ja sen ennaltaehkäisyssä.¹⁸ Haastatteluissa keskusteltiin kunniaan liittyvän väkivallan ilmenemisestä haastateltujen työssä, ilmiön taustatekijöistä, siihen liittyvistä toimijoista, ammattilaisten kyvystä tunnistaa ilmiö ja puuttua siihen sekä osallistujien tunnistamista kehittämistarpeista viranomaisien ja muiden ammattilaisten työhön liittyen.

Selvityksen haastatteluaineistoon sisältyy yhteensä 32 teemahaastattelua, joiden pituus vaihteli yhdestä kahteen ja puoleen tuntiin.¹⁹ Raportissa käytettävistä aineistokatkelmista on poistettu ei-äidinkielisen puheen piirteitä sekä murre sanojen käyttöä luettavuuden lisäämiseksi ja osallistujien anonymiteetin turvaamiseksi.

Kahdesta haastateltavien ryhmästä kirjoitettaessa raportin analyysiosassa viitataan toisinaan karkeasti ”ammattilaisten haastatteluihin” ja ”maahanmuuttajataustaisten ihmisten haastatteluihin” paikoissa, joissa erottelu on analyysin kannalta olennainen. Jako on kuitenkin osin keinotekoinen, sillä haastatteluihin osallistuneiden eri alojen ammattilaisten joukossa oli maahanmuuttajataustaisia henkilöitä ja osa maahanmuuttajataustaisista haastateltavista puolestaan oli omien alojensa ammattilaisia, vaikkeivät he osallistuneetkaan tähän selvitykseen oman ammattiryhmänsä edustajina. Käsite ”maahanmuuttajataustainen” on valittu selvitykseen useista vaihtoehtoisista käsitteistä, jotka kaikki ovat tavalla tai toisella ongelmallisia²⁰. Sitä käyttämällä ei kuitenkaan haluta yksipuolistaa osallistujia ja heidän henkilöhistorioitaan pelkästään maahanmuuttajuuteen

-
- 17 Ammattilaiset olivat iältään 28–67-vuotiaita. Kaikilta haastateltavilta ei kysytty ikää, mutta suurin osa haastateltavista oli yli 40-vuotiaita. Useimmat olivat toimineet oman alansa ammatteih-
tävissä vuosikymmenen tai pidempään. Haastattelut toteutettiin haastateltavien työpaikoilla ja Ihmisoikeusliiton tiloissa. Haastatteluihin pyydettiin kirjallinen suostumus ja aineiston säilyttämistä, käyttöä ja käsittelyä käytävät asiat käytiin läpi ennen haastattelua.
- 18 Ihmisoikeusliiton kunniaan liittyvää väkivaltaa ennaltaehkäisevään Kitke!-hankkeeseen (2010–2015) on tullut yhteydenottoja erityisesti näiden ammattiryhmien edustajilta.
- 19 Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Yksi haastatteluista jätettiin nauhoittamatta haastateltavan toiveesta ja aineistona käytetään muistiinpanoja. Yhteensä litteroitavia audiotallenteita kertyi noin 41 tuntia.
- 20 Käsitteistön ongelmista on kirjoittanut esimerkiksi Minna Säävälä (2011), joka on itse päättänyt käyttämään käsitettä maahan muuttanut. Se ei kuitenkaan sovellu tämän selvityksen osallistujia kuvaavaksi yleiskäsitteeksi, koska osa heistä on syntynyt Suomessa.

eikä toisaalta määritellä kunniaan liittyvää väkivaltaa kaikkien maahanmuuttajataustaisten ihmisten ongelmaksi Suomessa.

KYSELY OPETUSALAN AMMATILAISILLE

Opetusalan ammattilaisilla on keskeinen asema kunniaan liittyvän väkivallan ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa, koska he kohtaavat nuoria päivittäin työssään. Opetusalan työntekijöitä oli haastateltavien ammattilaisten joukossa vain kaksi, joten toteutimme lisäksi kyselyn opetusalan työntekijöiden kokemuksista ja näkemyksistä. Kyselylomakkeen rakentamisessa hyödynnettiin haastatteluissa saatua tietoa. Sähköinen kyselylomake sisälsi sekä monivalinta- että avokysymyksiä. Saatekirjeessä kunniaan liittyvän väkivallan määriteltiin tarkoittavan väkivaltaa, jota oikeutetaan yhteisöllisillä kunniakäsitteillä ja niihin liittyvillä sukupuolittuneilla odotuksilla. Kysymykset koskivat sitä, miten kunniaan liittyvä väkivalta näkyy oppilaitoksissa, millaisia puuttumisen työkaluja opetusalan ammattilaisilla on käytössään ja miten ilmiön ennaltaehkäisemistä ja siihen puuttumista voisi tukea. Kysely testattiin neljällä opetusalan ammattilaisella ennen levittämistä.

Kysely suunnattiin valikoituihin yläkouluihin, lukioihin, toisen asteen ammatillisiin oppilaitoksiin sekä kotoutumiskoulutusta tarjoaviin oppilaitoksiin noin kymmenessä suuressa ja keskisuuressa kunnassa eri puolilla Suomea. Tarkoituksena ei ollut tuottaa kaikkia Suomen opetusalan ammattilaisia kuvaavaa yleistettävää tietoa, vaan syventää ja monipuolistaa muiden aineistojen avulla saatua tietoa käsitellyistä aiheista. Vastaanottajiksi valikoitiin oppilaitoksia, joissa on keskimääräistä enemmän vieraskielisiä oppilaita. Kyselyn levittämiseen haettiin tutkimusluvut opetusvirastoista, sivistysjohtajilta, rehtoreilta ja muilta kunta- tai oppilaitoskohtaisesti määrättyiltä tahoilta. Kyselyt lähetettiin tammi-helmikuun 2016 aikana pääasiassa oppilaitosten rehtoreille tai koulutuskeskuksien nimeämille yhteyshenkilöille, joita pyydettiin lähettämään se edelleen kaikille heidän edustamassaan oppilaitoksessa työskenteleville ammattilaisille. Suuremmissa ammattiopistoissa ja oppimiskeskuksissa työskenteleviä kontaktihenkilöitä ohjeistettiin tarkemmin ohjaamaan kysely erityisesti sellaisille ammattilaisille, jotka työskentelevät maahan muuttaneiden opiskelijoiden parissa.

Kyselyyn vastasi yhteensä 132 henkilöä, joista 29 vastasi kuitenkin ainoastaan taustatietokysymyksiin ja ohitti kaikki loput kysymykset. Näiden 29 henkilön vastaukset poistettiin aineistosta. Siten analysoitujen kyselyvastausten määrä on 103. Suurin osa vastaajista oli yli 40-vuotiaita ammattilaisia, joilla oli verrattain pitkä työhistoria²¹ ja jotka työskente-

21 Kyselyyn vastanneista noin kaksi kolmasosaa on yli 40-vuotiaita, ja kolmasosa alle 40 vuotiaita. Suurin vastaajaryhmä oli yli 50-vuotiaat, joita vastaajista on 40. Vastaajien työhistoria oli tyypillisesti melko pitkä: 21 vastaajaa oli työskennellyt vastaavassa toimessa yli 20 vuotta ja 40 vastaajaa 10–20 vuotta. 21 vastaajan työhistoria oli 6–10 vuotta, ja 21 vastaajalle viisi vuotta tai vähemmän.

livät yli sadan oppilaan peruskoulussa tai ammatillisessa oppilaitoksessa.²² Vastanneista 79 on naisia, ja miehiä 24.

Kyselyn vastausprosenttia ei ole mahdollista määrittää, sillä käytössä ei ole tarkkoja tietoja siitä, kuinka monelle henkilölle kysely edelleenlähetettiin kussakin oppilaitoksessa. Muutamien koulujen osalta saatiin palautekyselyn yhteydessä tieto, että kyselyä ei lähetetty eteenpäin henkilökunnalle, vaikka tutkimuslupa oli myönnetty. Rehtorit korostivat koulujen henkilökunnan olevan kiireistä ja vastaanottavan runsaasti kyselyitä eri aiheista. On oletettavaa, että kyselyyn ovat vastanneet ennen muuta ne opetusalan ammattilaiset, joilla on ollut oppilaidensa kautta jokin kosketus kunniaan liittyvän väkivallan kysymyksiin. Tuloksia tulkittaessa on tärkeää muistaa, ettei kyselyn perusteella tule tehdä päätelmiä kunniaan liittyvän väkivallan yleisyydestä eikä tuloksia voi yleistää koskemaan kaikkia opetusalan ammattilaisia.

POLIISIASIAKIRJA-AINEISTO

Poliisin rooli kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumisessa korostuu kansainvälisissä tutkimuksissa ja selvityksissä (esim. HMIC 2015; Brå 2012; Kvinnoforum 2005). Keräsimme selvityksen aineistoksi Poliisihallituksen tekemän, kaikille Suomen poliisilaitoksille ja keskusrikospoliisille suunnatun tietopyynnön osana poliisin tietoon tulleita kunniaan liittyväksi väkivallaksi epäiltyjä tapauksia. Tietopyynnössä poliisilaitoksia pyydettiin ilmoittamaan rikosepäilyt, joissa on ollut kunniaan liittyvän väkivallan piirteitä.²³ Poliisihallituksen laatimassa saateessa kunniaan liittyvä väkivalta määriteltiin tietyissä kulttuureissa esiintyväksi tapaperinteeksi, joka rakentuu ajatukselle yhteisöllisesti jaetusta, erityisesti tyttöjen ja naisten ”siveelliseen” käyttäytymiseen sidotusta kunniaista. Ilmiön erityispiirteiksi määriteltiin väkivallan yhteisöllisyys ja kytkeytyminen sukupuolimo-raaliin. Erityisenä kunniaan liittyvän väkivallan muotoina mainittiin pakkoavioliitot. Poliisilaitoksia pyydettiin ilmoittamaan tapaukset ajalta 1.1.2014–31.8.2015. Osa poliisilaitoksista on ilmoittanut myös tapauksia, joiden tapahtumahetki on aikarajauksen ulkopuolella. Ne on otettu mukaan aineistoon.

22 Eniten vastaajia työskentelee peruskoulussa (64), ja toiseksi eniten vastaajia oli ammattioppilaitoksista (21). Osa vastaajista työskenteli kotoutumiskoulusta tarjoavassa oppilaitoksessa (8) ja lukiossa (5). Viisi vastaajaa kertoi työskentelevänsä jossain muualla, kuten aikuiskoulutuskeskuksessa tai peruskoulussa sekä lukiossa. Kyselyyn vastanneista suurin osa työskentelee oppilaitoksessa, jossa on yli 100 oppilasta. 58 vastaajaa työskentelee oppilaitoksessa jossa 101–500 oppilasta, ja vastaajista 39 oppilaitoksessa, jossa on yli 500 oppilasta. Viisi vastaajista työskenteli alle sadan oppilaan oppilaitoksessa.

23 Lisäksi samalla tietopyynnöllä kerättiin Poliisihallituksen tarpeisiin tietoja mm. poikien ympärileikkaustapauksista.

Kunniaan liittyväksi väkivallaksi epäiltyjä tapauksia ei poliisin tietojärjestelmässä eritellä muista rikosepäilyistä, joten tapausten hakeminen tietojärjestelmästä olisi ollut työstä ilman erillistä tietopyyntöä. Poliisilaitosten ilmoittamat tapaukset perustuvat pääasiallisesti poliisien omiin muistikuviiin tapauksista ja tulkintoihin kunniaan liittyvästä väkivallasta. Poliisihallitus on hakenut myös erikseen hakusanalla ”kunniaaväk*” kunniaan liittyvään väkivaltaan liittyviä ilmoituksia. Näitä valikoitui neljä tapausta, joista kaksi oli mukana myös poliisilaitoksen ilmoittamissa. Tapauksia ilmoitettiin seitsemältä poliisilaitokselta. Neljä poliisilaitosta ja keskusrikospoliisi ilmoitti, ettei tiedossa ole kunniaan liittyviä väkivaltatapauksia.

Tutkimusluvut haettiin Poliisihallitukselta kaksivaiheisesti siten, että ensin haettiin lupa Poliisihallituksen kyselyn avulla identifioitujen ilmoitusnumeroiden saamiseen selvityksen käyttöön ja sen jälkeen erillinen lupa näiden ilmoitusten hakemiseen poliisiasian tietojärjestelmästä. Poliisihallituksessa rajattiin Ihmisoikeusliitolle luovutettujen ilmoitusnumeroja siten, että tietoa ei annettu tapauksista, joissa esitutkinta saattaisi vaarantua. Näitä parhaillaan tutkinnassa olleita tapauksia oli kolme kappaletta ja ne liittyivät avioliittoon pakottamiseen ja muuhun alistamiseen.

Ilmoitusnumeroita saatiin yhteensä 53. Niiden perusteella tilattiin poliisilaitoksilta tapausten perus- ja tutkintailmoitukset, esitutkinta-aineistot ja mahdolliset esitutkinnan keskeyttämiseen liittyvät asiakirjat. Tapausten etenemistä rikosprosessissa seurattiin tilaamalla syyttäjän tekemät päätökset esitutkinnan rajoittamisesta tai syyttämättä jättämisestä sekä käräjäoikeuksista ja hovioikeuksista tuomiot valikoiduista tuomioistuinkäsittelyyn edenneistä tapauksista. Tämän aineiston avulla olemme tarkastelleet, minkälaisia tapauksia poliisi on tunnistanut kunniaan liittyväksi väkivallaksi, miten kunniaan liittyvän väkivallan erityiskysymykset tulevat esiin poliisin asiakirjoissa, mitä muita viranomais- ja auttamistahoja poliisin käsittelemiin kunniaan liittyvän väkivallan tapauksiin on liittynyt ja miten tapaukset ovat edenneet oikeusprosessissa.

HYVIEN KÄYTÄNTÖJEN KARTOITUS

Selvitykseen on kartoitettu Pohjoismaiden sekä Iso-Britannian kokemuksia ja käytäntöjä kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumiseksi. Pääasiassa kartoitusta on tehty olemassa oleviin raportteihin, nettisivuihin ja tutkimuksiin tutustumalla. Lisäksi olemme saaneet Suomen ulkoasiainministeriön Tanskan, Ruotsin ja Norjan ulkoasiainministeriöille tekemän, aihetta sivuavan sähköpostitiedustelun vastaukset käyttöömmee. Tutkijamme vieraili Iso-Britanniassa Forced Marriage Unitissa ja Iranian Kurdish Women’s Rights -järjestössä (IKWRO). Tapasimme myös ruotsalaisten Origo- sekä Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF) -järjestöjen edustajia Suomessa.

EETTISIÄ LÄHTÖKOHTIA

Selvityksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja sen levittämiseen liittyy monia eettisiä kysymyksiä, joita olemme huomioineet sekä tutkimussuunnitelman rakentamisessa, aineiston tuottamisessa ja sen säilyttämisessä sekä raportin kirjoittamisessa ja levittämisessä. Aineistokohtaiset eettiset valinnat on eritelty edellisissä luvuissa, joissa tarkastellaan eri aineistotyyppisiä. Tässä käsitellään yleisempiä selvityksen toteuttamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä.

Selvityksen eri vaiheissa on kiinnitetty huomiota siihen, että julkisuudessa käytävä keskustelu luokittelee ihmisiä helposti ”meihin” ja ”muihin”. Selvitys, jonka keskiössä on erityisesti maahanmuuttajataustaisten ihmisten keskuudessa tapahtuva väkivalta, voi leimata tutkimukseen valikoituneita väestöryhmiä tai maahanmuuttajia yleisemminkin. Kouluissa ja nuorisotyön parissa tehdyt tutkimukset osoittavat, että erityisesti muslimiksi ja maahanmuuttajiksi luokitellut tytöt kohtaavat toistuvasti ennako-oletuksia perheiden väkivaltaisuudesta ja kontrolloinnista (Honkasalo 2011; Nikunen 2012, 164–165). Kuva maahanmuuttajasta yksinkertaistuu myös mediassa ja arkipuheessa helposti yleistäviin kulttuurisiin oletuksiin maahan muuttaneiden arjesta ja perheistä. Näissä puheissa sekä liitetään muuttumattomana käsitettyyn ”kulttuuriin” asioita ja ilmiöitä, joiden tosiasialliset taustat ovat paljon monisyisemmät. Tämän selvityksen lähtökohtana on, ettei kunniaan liittyvää väkivaltaa pidä tarkastella kulttuuristaen, vaan tarkastelussa on huomioitava toisiinsa nivoutuneet sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset ympäristöt, joissa perheet neuvottelevat perhesuhteistaan ja yhteiskunnallisesta asemastaan.

Kunniaan liittyvä väkivalta on myös maahanmuuttajayhteisöissä rajatusti esiintyvä ilmiö: se koskee vain joitain maahanmuuttajaryhmiä eikä niissäkään kaikkia ryhmän edustajia. Tässä raportissa käsitellään rajatusti kunniaan liittyvää väkivaltaa, ei kaikkia Suomen maahanmuuttajia, heidän elinolojaan ja niihin vaikuttavia moninaisia tekijöitä. Kuten yksi kyselyyn vastannut opettaja muistuttaa: suurin osa Suomessa asuvista maahanmuuttajataustaisista nuorista voi hyvin.

Tärkeä eettinen lähtökohta on myös se, että maahanmuuttajataustaisia tyttöjä ja naisia, joihin keskustelu kunniaan liittyvästä väkivallasta liitetään, ei nähdä vain viranomaistoimenpiteiden ja auttamistyön kohteina, vaan toimijoina. Tämän selvityksen keskeisenä aineistona käytetään haastatteluja, joissa maahanmuuttajataustaiset ihmiset jäsentävät omia elämänkokemuksiaan ja käsityksiään kunniaikäisyyksistä ja niihin kietoutuvasta väkivallasta. Haastattelujen käyttäminen aineiston tuottamiseen ja vuorovaikutuksellinen, tasa-arvoisia asemia tutkijoiden ja tutkimuksen osallistujien välillä tavoitteleva ote haastattelujen toteuttamisessa ei kuitenkaan poista valta-asetelmia, joita tutkimukseen aina liittyy. Tutkimuksen osallistujien puhe elämästään, näkemyksistään ja sensitiivisistä kokemuksistaan muuttuu selvityksen aineistoksi, jonka analyysi ja tulkintojen tekeminen on ollut tutkijoiden käsissä. Tulkintojen testaamiseksi kolme haastatteluun osallistunutta nuorta maahanmuuttajataustaista naista on lukenut ja kommentoi-

nut raportin käsikirjoituksen²⁴. Myös muutamille selvitykseen osallistuneille eri alojen ammattilaisille on tarjottu mahdollisuus käsikirjoituksen kommentoimiseen.

Tutkijat voivat vaikuttaa vain rajallisesti niihin tapoihin, joilla aineistoa lopulta julki-suudessa tulkitaan. Se ei kuitenkaan poista vastuuta sen punnitsemiselta ja pohtimiselta, miten minimoida väärintulkinnat ja tutkimustulosten vääristely. Tätä raporttia kirjoittaessamme olemme pohtineet tarkkaan muun maussa tapaa, jolla käsittelemme opetusalan ammattilaisille suunnatun kyselyn tuloksia. Tuloksia ei voi käyttää edes karkeiden arvioiden muodostamiseen kunniaan liittyvän väkivallan esiintyvyydestä Suomessa, koska kyselyä ei ole suunniteltu täyttämään sellaista tiedontarvetta eikä se perustu edustavaan, yleistettävissä olevaan otantaan. Kyse on opettajien tulkinnoista erilaisten heidän oppilaidensa kohtaamien tilanteiden kytkeytymisestä kunniakäsityksiin ja niihin liittyvään väkivaltaan. Kyselyaineistoon perustuvien tulkintojen tekeminen väkivallan muotojen yleisyydestä on mahdotonta myös siksi, että useampi saman koulun opettaja saattaa raportoida samasta tapauksesta.

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa tiedostimme, että tutkimusaiheen sensitiivisyys voi vaikuttaa siihen, että osallistujat eivät halua kertoa kokemastaan kunniaan liittyvästä väkivallasta tai painostuksesta. Tähän voi vaikuttaa esimerkiksi nuorten lojaalisuus vanhempiaan mahdollisesti myös laajempaa yhteisöään kohtaan sekä oman yhteisön leimamiseksi tulemisen riski (vrt. esim. Keskinen 2014 tai Peltola 2014). Moni haastateltu kuitenkin korosti, miten tärkeää aihetta on tutkia. He kokivat selvitykseen osallistumisen olevan tärkeä tilaisuus nostaa esille ilmiöitä, joista ei yhteiskunnassamme yleensä puhuta.

Mä oon iloinen, että vihdoinkin on aloitettu tutkia tätä asiaa, tää on tosi tosi tärkeä asia. Ihmisten hengestä on kyse, ihmisten tulevaisuudesta, vapaudesta ja ihmisten perusoikeuksista.

Olen iloinen, että ootte tekemässä tätä asiaa ja vaan toivon, että ne ehdotukset, joita tulee teille, ainakin saatte ne parhaat ideat ja toteutatte niitä tai viranomaiset toteuttaa niitä. Se on tärkeää On tärkeää tietää enemmän tästä ilmiöstä ja sen eri muodoista. Mä tiedän paljon suomalaisia, jotka eivät tiedä näistä asioista.

24 Heille on maksettu tästä työstä palkkio.

OSA II:
KUNNIAAN LIITTYVÄ
VÄKIVALTA JA SEN
ILMENEMISMUODOT

Tässä osassa tarkastelemme kunniaan liittyvää väkivaltaa selvityksen empiriseen aineistoon perustuen. Luvussa neljä käsittelemme tapoja puhua kunniaista ja yhteisöstä. Aineisto tukee käsitystä siitä, että kunniaan liittyvästä väkivallasta käytetyt määritelmät (ks. luku 2) eivät ole ongelmattomia. Kunniaan liittyvää väkivaltaa pitäisikin tarkastella *intersektionaalisesti* erilaisten asemien, maahanmuuttopoliittisen lainsäädännön ja ole-massa olevan palvelujärjestelmän luomassa toimintaympäristössä tapahtuvana, sosiaa-lisesti, poliittisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti rakentuneena ilmiönä (Gill 2014; Kes-kinen 2014).

Kunniaan liittyvän väkivallan ilmenemismuotoja on hyvin monenlaisia ja vakavuus-deltaan eriasteisia. Haastatteluissa kunnian ylläpitämiseen ja suojelemiseen liittyvänä väkivaltana kuvataan tyypillisimmillään painostamista toimimaan sukupuolittuneiden ja yhteisöllisesti jaettujen rooliodotusten mukaisesti. Tämä näkyy esimerkiksi sosiaalisten suhteiden, yhteydenpidon ja liikkumisen rajoittamisena. Haastatteluaineistoon sisältyy myös kuvauksia vakavasta fyysisestä väkivallasta. Kaikki haastatteluihin osallistuneet maahanmuuttajataustaiset henkilöt olivat joko kohdanneet itse tai heidän lähipiirissä oli tapahtunut jonkinmuotoista kunniakäsityksiin liittyvää väkivaltaa. Poliisiasiakirja-ai-neistossa painottuvat pahoinpitelyt ja laittomat uhkaukset, kuten tappouhkaukset. Aineis-toon sisältyy myös tapon tai murhan yrityksenä tutkittuja tapauksia ja yksi murha, jossa on kunniaan liittyvän väkivallan piirteitä. Vakavimmillaan kunniaan liittyvä väkivalta onkin luonteeltaan hengenvaarallista fyysistä väkivaltaa ja sen uhkaa, ja sen äärimmäi-nen muoto on ns. kunniamurha. Yhtenä kunniaan liittyvän väkivallan muotona luvussa käsitellään myös avioliittoon pakottamista.

Kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan muotoja jäsennetään tässä osassa soveltaen usein käytettyä väkivallan muotojen jaottelua, jossa eritellään henkinen, fyysinen, sek-suaalinen ja taloudellinen väkivalta. Väkivallan eri muodot ilmenevät usein toisiinsa kie-toutuneina (esim. Lidman 2015, 198). Henkisellä väkivallalla on useimmiten myös fyysisiä seurauksia ja pelkkä fyysisen väkivallan uhka on jo sinällään vakavaa henkistä väkival-taa (Husso 2003, 47).

4. Yhteisölliset kunniakäsitykset väkivallan taustalla

KUNNIAKÄSITYKSET JA HUOLI KUNNIAN TAHRAUTUMISESTA

Kunnia ilmenee ihmisten elämässä monimutkaisena käyttäytymistä ohjaavana järjestelmänä, joka muuttuu ja josta neuvotellaan. Aineisto vahvistaa kunniaan liittyvää väkivaltaa tutkineen Suvi Keskisen (2009b, 26) huomioita kunniakäsitysten joustavuudesta. Käsitukset eivät ole kaikkien yhteisesti jakamia ja muuttumattomia. Samasta maasta tulleiden joukossa on erilaisia näkemyksiä, ja käsityksiä otetaan käyttöön aina siinä tilanteessa, jossa parhaillaan eletään.

Pyysimme maahanmuuttajataustaisia haastateltavia kertomaan, mitä kunnia, kunniakäsitykset ja siihen liittyvä väkivalta heidän mielestään tarkoittavat. Selvityksen aihe ohjasi käsittelemään kunniaa erityisesti väkivaltaan, rajoittamiseen ja muihin kielteisiin yhteyksiin liitettynä, mutta monet haastateltavat toivat esiin myös myönteisiä näkökulmia kunnia-ajatteluun. He pitivät kunniaa lähtökohtaisesti positiivisena ja tavoiteltavana asiana, vaikka käsitelivätkin kunnia-ajattelun mahdollisia kielteisiä seurauksia, kuten väkivaltaa, kriittisesti.

Haastatellut käsittelevät kunniaa yleensä yhteisöllisesti jaettuina käsityksinä sosiaalisesta arvostuksesta. Kun huomataan tai epäillään, että henkilö rikkoo teollaan yhteisön jakamaa patriarkaalista siveys- ja kunnianormistoa, voi koko perheen, suvun ja laajemman yhteisön kunnia tahriintua. Leimallista on se, että kunnian ylläpitäminen nimetään eri-

tyisesti naisten tehtäväksi. Kunnia liitettiin naisen seksuaalisuuteen, neitsyyden säilyttämiseen avioitumiseen saakka ja laajemmin naisen käyttäytymiseen vastakkaista sukupuolta olevien henkilöiden kanssa. Haastatteluun osallistunut nainen kuvailee kunniaa seuraavalla tavalla:

Itselleni se [kunnia] tarkoittaa koulutusta, työtä ja hyväsydämyyttä. Sitä, ettei satuta ketään tai loukkaa ketään, ja hyvää omatuntoa. [...] Mä muutin Suomeen kun olin 14. Ehkä silloin kaikki ympärilläni ajatteli niin, että se kunnia on siinä naisten jalkojen välissä, että se ei tarkoita muuta, vaan se oli kaikkien naisten ja miesten ja koko yhteiskunnan kunnia.

Sitaatti tuo esiin myös kunniaikäsitusten liikkuvuuden. Puhuja kertoo ajatelleensa kunniaikäsituksista aiemmin eri tavalla kuin nyt. Tämä kertoo myös kunniaikäsitusten muuttumisesta ja siitä, etteivät kaikki yhteisön jäsenet jaa samoja käsityksiä.

Kunnia on vahvasti sidoksissa perheen tyttöjen ja naisten seksuaalimoraaliin.

Nainen nähdään tavallaan miehen kunniana tietyissä kulttuuripiireissä. Ja kun se nainen toimii jollain tavalla, mikä on häpeällistä, niin se mies menettää kunniansa. Sillä, että se mies pystyy tavallaan saamaan sen kunnian takaisin tai jollain tavalla niin kun säilyttämään kasvonsa yhteisönsä silmissä niin sitten naiseen kohdistuu se väkivalta.

Kunniasta käytetään haastateltavien äidinkielissä esimerkiksi käsitteitä *izzat* (hindi), *namus* (farsi, kurdi, arabia) ja *sharaf* (arabia)²⁵. Kaikkiin erikielisiin käsitteisiin liittyy näkemys naisen tehtävästä yhteisöllisen kunnian kantajana ja miehen tehtävästä kunnian suojelijana ja näin ollen naisen ruumiin ja käyttäytymisen valvojana. Arabiankielinen haastatteluun osallistunut mies puhuu kunniaista termillä *sharaf*, jolla hän viittaa erityisesti miehen tehtävään suojella naista.

Arabiyhteisöissä se [sharaf] liittyy naisiin, [...] Miehen tehtävä on suojella naista, missä onkaan, Arabimaissa, Euroopassa, kaikkialla heidän pitäisi suojella naisia.

Yksi kunniaa kuvaavista haastatteluissa esiin nousseista termeistä on *namus*, jonka eräs Afganistanista kotoisin oleva haastateltava määrittelee niin ikään liittyvän naisten suojeluun.

Mies yrittää suojella sitä [namus], että se nainen ylläpitää kunniaa, ettei se nainen menisi vahingossa väärälle tielle.

25 Tarkemmin eri kielissä käytetyistä kunnian käsitteistä ks. esim. Romppainen & Giray (2009).

KUNNIAN YHTEISÖLLISET ULOTTUVUUDET

Kunniakäsityksistä keskusteltaessa sekä maahanmuuttajataustaiset että viranomaisia ja järjestöjä edustavat haastateltavat mainitsevat kunnian liittyvän perheen, suvun ja laajemman yhteisön maineeseen. Kunniaan liittyvää väkivaltaa oikeutetaan sillä, että sen kohteeksi joutuneen henkilön pelätään tahraavan tai väitetään jo tahranneen perheen, suvun tai yhteisön kunniaa. Väkivaltaisen teon oikeuttaa se, että sen kautta voidaan palauttaa menetetty kunnia (esim. Siddiqui 2005, 263–264). Yksi maahan muuttaneista haastateltavista toteaa kunnian määritelmästä:

Mä luulen, että keskeisintä siinä on se, että miltä näyttää muulle maailmalle. Miltä näyttää sille yhteisölle.

Yhteisö on tärkeä käsite kunniaan liittyvän väkivallan analyysissä. Monet haastateltavat korostavat yhteisön positiivista merkitystä elämässään ja kertovat tuesta, jota muualta Suomeen tullut löytää usein vain lähtömaasta tai sen lähialueilta muuttaneiden keskuudesta. Heille yhteisö tarkoittaa niitä ihmisiä, jotka tekevät samoja asioita, auttavat maahan vasta muuttanutta tai tarjoavat tukea perheiden sisäisten ristiriitojen ratkaisemisessa.

Yhteisö saa erilaisia merkityksiä henkilöstä ja tilanteesta riippuen. Yhteisön jäseniä voivat olla esimerkiksi ”kaikki ne, jotka on kiinnostunu jollakin tavalla sun perheen asioista” tai toisaalta ”ihmiset, jotka ovat samasta kulttuurista ja samasta maasta kotoisin”. Toiset haastatelluista korostavat oman sukunsa sosiaalista asemaa sekä eroja sukujen ja perheiden välillä, toiset puhuvat kaikista samasta lähtömaasta tulleista saman yhteisön jäseninä. Yhteisöön voi kuulua jokapäiväisessä kanssakäymisessä kohdattavia ihmisiä, mutta myös henkilöitä, joita puhuja ei ole koskaan tavannut. Toisaalta perheen arvot voivat poiketa laajemman suvun tai esimerkiksi uskonnollisen yhteisön arvoista. Yhteisöä rakennetaan kasvokkain keskustellen ja sosiaalisessa mediassa viestitellen, kertomuksin lähtömaahan jääneistä ja muihin maihin muuttaneista, tekemällä eroa muihin ja tuemalla yhteyttä meihin.

Yhteisön merkitys Suomeen muuttamisen jälkeen vaihtelee huomattavasti. Jotkut tämän selvityksen osallistujista ovat sitä mieltä, että Suomeen muutettaessa yhteisön merkitys heikkenee. Eräs maahanmuuttajataustainen haastateltava kokee, että hänen kanssaan samasta maasta tulleita on niin vähän, että täällä omaan yhteisöön ollaan yhteydessä vain harvoin, ”koska ihmiset asuu erikseen ja elää omaa elämää”. Toinen puolestaan toteaa, että hänelle itselleen on ollut aina epäselvää, kuka yhteisöön kuuluu:

Ensimmäistä kertaa se [yhteisön merkitys] tuli esille, kun alkoi seurustella. Aikasemmin kun ei oltu puhuttu mistään yhteisöstä tai mistään tällasesta, että häpäisis jotakin yhteisöä, mä en edes tienny sen yhteisön olemassa olostä ennen kuin mä jotenkin häpäisin sen yhteisön. Että mä en oo koskaan nähny näit tyyppejä tai tätä yhteisöä tai koskaan ollut tekemisissäkään kenenkään kanssa [...] Että me tehdään asioita, jotka on väärin, mutta me ei tiedetä, kenen silmis ne on väärin.

Aiemmin näkymätön yhteisö tuli edellisessä lainauksessa puhuvalle nuorelle naiselle konkreettisesti osaksi elämää vasta teini-ikä myötä, jolloin hän alkoi seurustella ja perheenjäsentensä mielestä ”häpäisi yhteisön”. Siinä, missä yhteisö ei merkitse yhtä ja samaa eri ihmisille, se ei myöskään ole muuttumaton yksilöiden elämässä. Joskus yhteisö tulee merkitykselliseksi konfliktitilanteessa. Toisaalta toisinaan yhteisön vaikutus on konkreettinen, kuten esimerkiksi tulkin käyttämiseen liittyvät neuvottelut tuovat esille. Tässäkin selvityksessä haastateltavat halusivat huolellisesti varmistua siitä, ettei tulkki tule samasta yhteisöstä, ellei kyseessä ollut heidän itse valitsemansa luottohenkilö. Myös poliisiasiakirja-aineistossa on esimerkkejä siitä, että rikosasian osalliset ovat kieltäyneet tulkin käytöstä, koska pelkäävät häpeällisten asioiden vuotavan tulkin kautta yhteisön tietoon.

Yhteisön jäsenten väliset erot kunniakäsitteistä näkyvät haastatteluissa. Eräs haastateltava pohtii, että hänen nykyisessä asuinkunnassaan Suomessa hänen etnistä yhteisöään määrittää toisaalta se, onko perhe vanhoillinen vai vapaamielinen ja toisaalta se, ketkä ovat kenenkin kanssa tekemisissä. Hänen mukaansa ”vapaamielisistä” ei tarvitse välittää, sillä he eivät valvo kunniallisuuden rajoja, ja perheelle vieraita saman etnisen yhteisön jäseniä eivät perheen asiat kiinnosta. Hän toteaa:

[**Yhteisöön** kuuluvat] kaikki sellaiset, jotka puhuu minusta, tai tietää minut. [...]

Myöski se voi ulottuu niinku ulkomaille asti, elikkä jos siinä nähdään, et siinä on ongelma, ni sit se voi mennä kotimaahan asti.

Osa haastatelluista kokee, että heillä ja heidän perheellään on merkityksellisiä sosiaalisia suhteita lähtömaahan. Osa taas rajaa nämä oman yhteisönsä ulkopuolelle eikä koe, että kunniallisuuteen liittyviä sosiaalisia normeja ylläpidetään lähtömaan suunnalta. Eräs Suomeen lapsena muuttanut, mutta aikuisena lähtömaassaan pidempään vierailut haastateltu kertoo alkaneensa matkan jälkeen pohtia omaa yhteisöllistä kuulumistaan:

Palattuani pois sieltä mä olin täysin varma, että mä en kuulu enää millään tavalla siihen yhteiskuntaa ja mä oon sattumalta syntynyt kurdiksi, kurdilaiseksi. Mä en oo kuitenkaan täysin suomalainen enkä täysin kurdilainenkaan.

Maahanmuuttajataustaisten haastateltujen määrittelemään yhteisöllisyyteen liittyy usein käsitys siitä, että sekä omia vanhempia että yhteisön vanhempia jäseniä tulee kunnioittaa ja heillä on valtaa määritellä kunniallisuuden rajoja. Tämä voi aiheuttaa ristiriitoja nuorten kanssa. Eräs haastateltu toteaa sukupolvierosta, että nuoremmat ja Suomessa koko tai lähes koko ikänsä asuneet kokevat usein, että ovat kuoreltaan lähtömaasta, mutta sisältä eivät. Hän toivoo, että ”yhteisö päästää irti eikä jähmety siihen, et ollaan mitä oltiin sitten 30 vuotta sitten”.

Ihmisoikeusliiton lähettiläskoulutukseen vuonna 2015 osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset ja miehet toivat eräässä keskustelussa esiin nimenomaan sen, että myös suvun tai perheen alkuperäisissä lähtömaissa kulttuuri on muuttunut. Oma ”kulttuuriaan” ihailevat vanhemmat saattavatkin haikaila sellaisen perään, mitä ei ole enää olemassakaan. Nuorilla on kuitenkin paine toimia ympäröivässä suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevien normien mukaan, koska he kokevat voimakkaasti kuuluvansa molempiin maailmiin.

Kunniakäsitusten kannalta merkityksellisiä ovat myös uskonnolliset yhteisöt tai yhteisöt, joissa uskonnolla on keskeinen sija. Uskonnollisia argumentteja käytetään usein perustelemaan sosiaalisia roolirodotuksia ja käyttäytymissäantöjä. Monet maahanmuuttajataustaiset haastateltavat yhdistävät kunniakäsitukset uskontoon ja siitä tiukkoja kulttuurisia tulkintoja tekevien yhteisön jäsenten ylläpitämiin normeihin. Haastatellut eri alojen ammattilaiset yhdistävät kunniaan liittyvän väkivallan usein islamiin, ja myös poliisin asiakirjoissa viitataan usein islaminuskoon käyttäytymissäntöjen määrittäjänä. Kunniaan liittyvää väkivaltaa ei voi kuitenkaan yhdistää yksittäisiin uskonnollisiin yhteisöihin, eikä kunnia-ajattelu itsessään palaudu minkään uskonnon opetuksiin. Sitä ilmenee laajalla maantieteellisellä alueella, missä valtauskontoja ovat islamin ohella sikhiläisyys, hindulaisuus ja kristinusko (esim. Korteweg & Yurdakul 2010).

5. Keneen kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu?

USEIN TYTTÖIHIN JA NAISIIN KOHDISTUVAA VÄKIVALTA

Edellä olemme todenneet, että kunniaan liittyvä väkivalta määritellään useissa kansainvälisissä ja kansallisissa ohjelmissa naisiin kohdistuvaksi väkivallaksi. Myös tähän selvitykseen haastatellut maahanmuuttajataustaiset naiset ja miehet pitivät selvänä, että kunniaan liittyvä väkivalta on sukupuolistunutta väkivaltaa, joka kohdistuu useimmiten naisiin. Haastatteluun osallistunut nelikymppinen mies vastaa näin kysymykseen, mitä kunniaan liittyvä väkivalta tuo hänelle mieleen:

No kyllä tää kunniaan liittyvä väkivalta tuo mieleen tavallaan sen, että voi sanoa, että ollaan miesvaltaisessa maailmassa ja se, miten kohdellaan naisia. Tai sinänsä se, minkälaista väkivaltaa kohdistuu naisiin ja naisten asema. [...] Se kohdistuu suoraan naisiin, esimerkiksi pakkoavioliitto on yksi näistä. Se on yksi tärkeimmistä jutuista.

Osa haastateltavista piti kunniaan liittyvää väkivaltaa jopa yksinomaan tyttöihin ja naisiin kohdistuvana väkivaltana, kuten seuraavassa katkelmassa puhuva alle 20-vuotias nainen:

[E]n ole törmännyt yhteenkään sellaiseen tapaukseen, jossa se ois kohdistunut mieheen. Elikkä se tavallaan kohdistuu naisiin ja se kohdistuu naisiin sen takia, että nainen nähdään tavallaan miehen kunniana tietyissä kulttuuripiireissä. Ja kun se nainen toimii jollain tavalla, mikä on häpeällistä niin se mies menettää kunniansa. Sillä, että se mies pystyy tavallaan samaan sen kunnian takaisin tai jollain tavalla niin kun säilyttämään kasvonsa yhteisönsä silmissä niin sitten naiseen kohdistuu se väkivalta.

Kunniaan liittyvässä väkivallassa on kysymys naisen seksuaaliseen puhtauteen kiinnittyneestä yhteisöllisestä kunniaista, jonka varjelemiseksi tai palauttamiseksi väkivaltaa tehdään. Väkivallan ytimessä on hänen seksuaalisuutensa ja sukupuolisuutensa kontrolloiminen. Tyypillisimmin kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu tyttöihin ja nuoriin naimattomiin naisiin, jotka ovat väkivallantekijöiden näkökulmasta erityisen alttiita siveysnormeja loukkaavalle toiminnalle. Kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan kohteeksi voi kuitenkin joutua myös naimisissa oleva tai eronnut nainen. Eronnut nainen saattaa olla erityisen altis kunniaan liittyvälle väkivallalle jo siksi, että avioero voi määrityä kunnianormien vastaiseksi teoksi ja siten nainen on jo valmiiksi erityistarkkailussa, kuten eräs haastateltava kuvaa:

[Eronneen naisen asema] on aika heikko, aika rajoitettu. He ovat tavallaan suurenuslasien alla: elikkä kaikki silmät tuijottaa, että mitä he tekevät ja miten käyttäytyvät. Pienikin hymy saattaa tuottaa sen, että hänet katsotaan epäkunniallisena ihmisenä ja saa kaiken maailman nimikkeitä.

Myös selvityksen poliisiasiakirja-aineistoon sisältyvät kunniaan liittyvän väkivallan tapaukset ovat lähes poikkeuksetta naisiin ja tyttöihin kohdistunutta väkivaltaa. Eräs tapauksista tuo voimakkaasti esiin sen, kuinka kunniaan liittyvän väkivallan uhka voi aktivoitua uudelleen erilaisissa elämän siirtymävaiheissa. 15-vuotiaana lähtömaassa avioitunut, huomattavasti vanhemman aviomiehensä tekemää raakaa parisuhdeväkivaltaa kokenut nainen on jättänyt miehen muutamia vuosia sitten ja muuttanut lasten kanssa Suomeen. Tapauksesta ei käy ilmi, millä perusteella hän on saanut oleskeluluvan. Nyt naisella on uusi kumppani, jonka kanssa hän on kihlautunut. Nainen saa mieheltään puhelimitse toisesta Euroopan maasta uhkauksen, että tämä on tulossa Suomeen tappamaan hänet. Naisen mukaan muutkin yhteisön jäsenet odottavat, että hän menisi maahan, jossa joku heistä voisi surmata miehensä luota karanneen naisen.

MYÖS POJAT JA MIEHET UHREINA

Kunniaan liittyvä väkivalta ei kuitenkaan ole yksinomaan naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Liian kapeasti tulkittu käsitys ilmiöstä naisiin kohdistuvana väkivallan muotona jättää huomiotta miesten ja poikien sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen kokemukset väkivallasta ja painostuksesta.

Kunnia ilmenee yhteisöllisenä, kaikkien perheenjäsenten ”harteilla” olevana paineena. Usein tekoon ja sen suunnitteluun osallistuu useampia perheeseen tai sukuun kuuluvia henkilöitä. Myös miehiin kuitenkin kohdistuu sosiaalista kontrollia ja henkistä väkivaltaa tilanteissa, joissa heidän toimintansa ei vastaa yhteisön normeja. Eräs haastatelluista puhuu kunniaapaineesta, jota kohtaavat pojat ja tytöt eri tavoin. Hän ottaa esimerkiksi isänsä, joka on eronnut haastatellun äidistä ja muutoinkin rikkonut yhteisön sosiaalisia normeja.

Mutta jokainen, joka tuottaa perheelleen jonkinlaista häpeää tai tämmöstä, niin tulee kohtaamaan kunniaapainetta, jota ei ole tuotu paljon esiin. Pojat, tytöt. Esimerkiksi mun isä, joka on mitä tehny, kyllä hänellä huono maine on meidän piirissä.

Tyypillisimmillään kunniaan liittyvä henkinen väkivalta kohdistuu poikiin tai miehiin odotuksena kontrolloida sisaria tai muita naispuolisia perheenjäseniä. Tekijä saattaa siis olla myös itse painostuksen uhri. Myös pojan seurustelu perheen mielestä väärän tytön kanssa voi johtaa poikaan kohdistuvaan kunniaan liittyvään väkivaltaan. Eräässä Ihmis-oikeusliiton tietoon tulleessa tapauksessa kahdesta eri maahanmuuttajayhteisöstä tulevat nuoret olivat tunteneet toisensa lapsesta saakka ja alkoivat seurustella teini-ikäisinä. Pojan perhe ei hyväksynyt seurustelua, vaan uhkasi väkivallalla sekä poikaa, tyttöä että tytön äitiä. Pariskunta meni naimisiin. Kun pojan perhe ei edelleenkään hyväksynyt heitä, nuori muutti opiskelemaan ulkomaille.

Patriarkaalinen järjestys ei pelkistä alistavien miesten ja alistettujen naisten välille tehtävään kahtiajakoon. Uhrit ja tekijät eivät määrity ainoastaan sukupuolensa kautta vaan aina suhteessa yhteisöön ja sosiaalisiin odotuksiin. Myös naiset osallistuvat aktiivisesti patriarkaalisen, naisia kontrolloivan järjestyksen rakentamiseen ja ylläpitämiseen²⁶. Naisilla on aktiivisia rooleja järjestysten ylläpitämisessä ja niistä neuvottelemisessa. Poikiin ja miehiin kohdistuvan kunniaan liittyvän väkivallan tai sen uhan toi esiin moni selvitykseen osallistunut maahanmuuttajataustainen haastateltava. Miehiin kohdistuvan kunniaan liittyvän väkivallan muodot ovat moninaisia ja myös niistä tarvitaan lisää tietoa.

Kertomuksissa esiintyy myös miehiin kohdistuvaa pakottamista ja painostusta sekä fyysistä väkivaltaa. Eräs haastateltava tuo esille myös miesten ja poikien välisen väkivallan, jonka taustalla on se, että perheen tai suvun naispuolisten jäsenten kunniaa on loukattu. Sukujen ja perheiden miespuolisten jäsenten väliset tappelut ja fyysisen väkivallan teot voivat joissain yhteisöissä toimia kunnian palauttamisen keinona.

26 Kunniaan liittyvän väkivallan suhdetta naisiin kohdistuvan väkivallan ja sukupuolittuneen väkivallan käsitteisiin problematisoivat esimerkiksi Lisa Grans (2015) ja Aisha Gill (2011).

Juurut ja huhupuheet voivat myös johtaa väkivaltaan riippumatta siitä, ovatko ne todenmukaisia. Norminmukainen seksuaali- tai sukupuoli-identiteetti ei välttämättä suojaa miestä tai poikaa väkivallalta. Suurempi uhka kohdistuu kuitenkin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin.

SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖT JA SUKUPUOLISTUNEET ODOTUKSET

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ovat tyypillinen esimerkki siitä, että kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu myös miehiin (Roberts 2014, 78). Kansainvälisessä julkisuudessa on myös käsitelty muutamia homoseksuaalisiin miehiin kohdistuneita kunniaväkivaltatapauksia. Homomiesten pakottaminen avioliittoon suvun valitseman naisen kanssa on tunnistettu yhdeksi kunniaan liittyvän väkivallan muodoksi (mt., 80). Sama ilmiö koskee myös lesboja sekä muita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia.²⁷

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt haastavat tiukat kunniallisen käyttäytymisen normit jo sillä, että he eivät mukaudu yhteisössä tai yhteiskunnassa vallitseviin heteronormatiivisiin tai biologisesti määritellyn sukupuolen mukaisiin odotuksiin (Idriss 2011, 3). Usein he joutuvat myös salaamaan sukupuoli- tai seksuaalisen identiteettinsä yhteisöltä sekä elämään paljastumisen pelossa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaama kunniaan liittyvä väkivalta mainitaan kolmessa maahanmuuttajataustaisen osallistujan haastattelussa.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tuominen keskusteluun on tervetullutta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset eivät kuitenkaan ole yhtenäinen ryhmä: transihmiset ja lesbot on usein kunniaväkivaltaan liittyvässä keskustelussa sivuutettu (Idriss 2011, 3). YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat ovat erityisen haavoittuvassa asemassa. UNHCR:n mukaan lesboutensa vuoksi vainoa kokeneiden naisten turvapaikkahakemukset hylätään useammin kuin homoseksuaalisuutensa vuoksi vainotuksi tulleiden miesten hakemukset (UNHCR 2010).²⁸

27 Iso-Britanniassa syyttäjänvirasto (*Crown Prosecution Service*) on todennut, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset kohtaavat muun muassa avioliittoon pakottamista. Maan pakkoavioliittoyksikkö FMU käsitteli vuonna 2015 yhteensä 29 tapaus, jossa pakkoavioliitto tai sen uhka kohdistui sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluvaan (Forced Marriage Unit 2015).

28 Kansainvälisessä tutkimuksessa on selvitetty, että Yhdysvaltojen, Kanadan ja Australian turvapaikkaprosesseissa biseksuaalien kokemaa vainoa tunnustetaan homoseksuaaleja tai lesboja heikommin (Rehaag 2009, 420) eikä transsukupuolisten henkilöiden kokemaa vainoa lähtömaissa turvapaikkaprosesseissa aina tunnusteta (Bach 2013, 34–36).

Tutkimustietoa näiden ryhmien kokemasta kunniaan liittyvästä väkivallasta tarvitaan lisää, mutta selvää on, että maahan muuttaneet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset tulee huomioida ryhmänä, jolla voi olla erityinen riski joutua kunniaan liittyvän väkivallan uhreiksi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen parissa pääkaupunkiseudulla toimivan HeSetan maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden määrä on kasvanut huomattavasti. Turvapaikanhakijoina ja pakolaisina Suomeen tulleet asiakkaat kertovat lähes poikkeuksetta perheenjäsenten tai sukulaisten painostuksesta tai pahoinpitelyistä.²⁹

Haastateltavat kertovat tuntemistaan homomiehistä, jotka joutuvat peittelemään seksuaalista identiteettiään. Yksi haastateltava kertoo käyneensä homoseksuaalisen veljensä kanssa keskustelua siitä, kannattaako vanhemmille kertoa asiasta.

Mä oon sanonu sille, et jos sä haluat kertoa, ni sä voit kertoa, mut muista et sut voidaan niinku hylätä ihan täysin ja muuta. Ja mä sanoin myöski sille et ihan oikeesti, voi olla tosi kova paikka se, et sä oot homoseksuaali. [...] Mä luulen, et jos hän tulee kaapista ulos, se on jotain Ku mun vaihe oli tosi mullistavaa, ni se tulee olemaan vielä mullistavampi.

Haastateltu vertaa veljen homoseksuaalisuuden paljastumista siihen, kuinka itse nuorena naisena muutti pois lapsuuden kodistaan ennen avioitumista, mitä pidettiin kunniaattona käytöksenä. Hän säilytti välit vanhempiinsa kotoa muutettuaan, mutta uskoo, että veljen seksuaalisen identiteetin vuoksi vanhemmat voisivat jopa hylätä tämän. Hän toteaa haastattelussa myös, että homoseksuaalinen mies ”tahrii perheen maineen” ja heteronormista poikkeava seksuaalisuus on ”tabu-tabu”, aivan erityisen suuri riski perheen kunnialle. Myös toinen homo- ja lesboparit maininnut haastateltu henkilö toteaa, että homoseksuaalisuus ”on ihan tabuin mitä tapahtuu, se menee ihan omaan kategoriaan”. Kolmas homoseksuaalisuudesta puhunut haastateltu kertoo, että vielä hänen perheensä muuttaessa Suomeen yli 10 vuotta sitten homoseksuaalisuudesta ei keskusteltu heidän yhteisössään, mutta nykyään ”tiedetään, että lännessä on paljon sellaista ja se on tabuaihe, voi tulla ihan tappoakin”.

Noin 15 prosenttia opetusalan ammattilaisille suunnatun kyselyn vastaajista kertoo kohdanneensa työssään yhden tai useamman oppilaan, joka on ilmaissut kokevansa painetta salata seksuaali- tai sukupuoli-identiteettinsä siten, että vastaajan mielestä paine on liittynyt kunniakäsitteisiin. Painetta identiteettinsä salaamiseen kokevat myös monet kantasuomalaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret.

VAMMAISET IHMISET ERITYISEN HAAVOITTUVIA

Toinen erityisen haavoittuva ryhmä on vammaiset maahan muuttaneet henkilöt. Heitä saattaa uhata muun muassa avioliittoon pakottaminen. Esimerkiksi Iso-Britannian pakkoavioliittotyksikkö oli vuonna 2015 mukana yhteensä 1220 pakkoavioliittotapauksen hoitamisessa, joista 141 koski vammaisia henkilöitä (FMU 2015). Yksikön asiantuntija Sophie Lottin (2015) mukaan vammaiset maahan muuttaneet ovat erityisessä riskiryhmässä taloudellisista ja huoltosuhteeseen liittyvistä syistä. Ruotsissa puolestaan kansalaisjärjestö Tjegers Rätt i Samhället (TRIS 2013) on selvittänyt erityislukioissa työskentelevien ammattilaisten näkemyksiä ja maahanmuuttajataustaisten vammaisten oppilaiden kokemuksia kunniaan liittyvästä väkivallasta. Selvitys tuo esille, että ruotsalaisessa yhteiskunnassa vammaiset naiset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa. Järjestön mukaan syyt väkivallalle ja avioliittoon pakottamiselle ovat usein taloudellisia. Ammattilaisilta puuttuu erityisosaamista, eikä vammaisille maahan muuttaneille pystytä antamaan riittävää tukea ja ohjausta.

Tämän selvityksen aineistossa ei noussut esille vammaisten ihmisten kohtaamaa kunniaan liittyvää väkivaltaa, eikä siitä erikseen kysyty. Tapaamamme vammaisten ja pitkäaikaissairaiden maahanmuuttajien tukikeskus Hilman asiantuntijat toivat esille, että vammaisiin kohdistuvaa väkivaltaa on ylipäätään haastavaa tunnistaa vamman ja mahdollisen esimerkiksi avustajaan tai perheenjäsenen liittyvän riippuvuussuhteen vuoksi. Hilmassa on kuitenkin tullut esille yksittäisiä kunniaan liittyvän väkivallan tapauksia. Yhdessä tapauksessa mies kohdisti pitkäaikaissairaaseen naiseen psyykkistä ja taloudellista väkivaltaa kontrolloimalla perheen rahoja esimerkiksi niin, että Kelan etuudet menivät miehen tilille. Tapauksessa oli piirteitä, joiden perusteella asiantuntijat tulkitisivat tapauksen liittyvän kunniakysymyksiin. Toisessa tapauksessa asiakkaana oli lähtömaassa kunniakysymyksiin liittyvän koston vuoksi vakavan fyysisen väkivallan uhriksi joutunut nainen.³⁰

30 Johanna Warius ja Elisa Montonen, 8.1.2016. Tapaaminen Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilmassa.

6.

Sosiaalisesta kontrollista henkiseen väkivaltaan

Kunniaan liittyvän väkivallan muodoista useimmiten aineistossa nousi esiin sosiaalinen kontrolli. Siinä pyritään rajoittamaan henkilön kanssakäymistä erityisesti vastakkaista sukupuolta olevien kanssa sekä ”suojelemaan” erityisesti tyttöjen ja naisten seksuaalista koskemattomuutta ja kuvaa ”hyvästä työstä”. Äärimmäisessä muodossaan kontrolli voi saada henkisen ja fyysisen väkivallan muotoja. Toisaalta sosiaalinen kontrolli ei ole yksinomaan negatiivista, vaan osa erityisesti sukupolvien välistä sosiaalista vuorovaikutusta, joissa vanhempien roolina on kulttuuriin katsomatta sopivan ja sopimattoman käytöksen rajojen välittäminen lapsille ja nuorille.

Raja sukupolvien välisiin sosiaalisiin suhteisiin aina jossain määrin kuuluvan sosiaalisen kontrollin ja henkisen väkivallan piirteitä saavan painostamisen ja rajoittamisen välillä on liikkuva. Se riippuu siitä minkälaisiin muihin tapahtumiin tilanteet kietoutuvat, millaisia seurauksia niillä on ja miten kokijat ne tulkitsevat. On tärkeää välttää tulkintoja, joissa kaikki tietyiltä maantieteellisiltä alueilta Suomeen muuttaneissa perheissä tapahtuva lasten ohjaaminen perheen tai yhteisön odotusten mukaiseen toimintaan tulkitaan kunniaan liittyväksi väkivallaksi.

Tässä selvityksessä keskitytään sellaisiin sosiaalisen kontrollin muotoihin, jotka ovat määriteltävissä henkiseksi väkivallaksi tai lähestyvät vakavuudeltaan ja seurauksiltaan sitä. Haastattelujen perusteella painostus tietynlaisiin valintoihin ja käyttäytymiseen sekä käyttäytymisen ja sosiaalisten suhteiden tiukka kontrolli tai rajoittaminen ovat yleisimpiä kunniaikäisyyksiin liittyviä henkisen väkivallan muotoja. Sosiaalinen ja seksuaalisuuteen liittyvä kontrolli ilmeni tässä aineistossa erityisesti painostamisena, pukeutumisen ja liik-

kumisen kontrollointina, epäilyinä sekä juoruilla ja huhujen levittämällä uhkaamisena. Ne johtavat väkivallalle altistuneen henkilön kokemiin ristiriitaisiin rooliodotuksiin ja paljastumisen pelkoon.

Kontrollia kokevat nuoret etsivät luovastikin keinoja vastustaa ja väistää kontrollia sekä kyseenalaistaa tiukkoja sukupuolittuneita odotuksia (myös Peltola 2014; Keskinen 2014). Kunniakäsityksiin liittyvien ristiriitojen ratkaisuja neuvotellaan eri tavoin perheiden sisällä, yhteisössä ja yhteiskunnassa. Vaikka yhteisön tai perheen kunniallisuuden normien rikkominen voi johtaa perheestä tai yhteisöstä eristämiseen, eivät seuraukset ole ehdottomia tai aina samankaltaisia. On esimerkiksi perheitä, joissa vanhemmat ovat kieltäytyneet olemasta tekemisissä naimattomana vastoin perheen tahtoa omaan kotiinsa muuttaneen tyttärensä kanssa, kun taas toisissa perheissä lapsuudenkodista muuttaminen ennen avioliittoa on hyväksyttyä. Jotkut haastatellut taas kertovat, että ovat olleet lapsuudenkodista muuttamisen jälkeen tekemisissä vain toisen vanhemman tai sisarusten kanssa. Yhteisöön kuulumiseen ja kunnialliseen käytökseen liittyvät rajanvedot riippuvat perheen asemasta yhteisössä ja yhteiskunnassa, perheen sisäisistä suhteista ja kollektiivisesti jaetusta moraalista yksittäisissä tilanteissa.

Eräs selvitykseen osallistunut nuori nainen pohtii sähköpostiviestissään tutkijoille, että rajojen venyttäminen ja niistä neuvotteleminen on olennaista muutoksen aikaansaamiseksi:

[M]itä enemmän tytöt ja pojat ”häpäisevät” perhettään, sitä enemmän koko yhteisö ja kulttuuri automaattisesti joutuu pohtimaan kunnian ja moraalin käsitettä. Mitä enemmän nuoret rikkovat soveliaisuuden kaavoja, sitä enemmän koko kulttuuri pakottautuu neuvottelemaan ja pohtimaan sopivuudesta ja normaaliudesta [...] ja näin automaattisesti kulttuurissa käsite soveliaisuudesta alkaa muuttua, käsitys kunniaa tulee uudelleen arvioiduksi tiedostamatta. [...] Ennen yökerhot ja shortsit ja poikaystävät olivat kiellettyjä juorunaiheita, häpeällisiä. Nykyään se ei enää ole samalla lailla tuomittavaa tai hätkähdytä, koska niin moni nuori menee yökerhoon, hankkii poikaystävän tai käyttää shortseja. Kohun taso laskee.

Toisaalta monet nuoret haluavat kunnioittaa yhteisön normeja ja toimia niiden mukaisesti. Tämän selvityksen aineisto vahvistaa somalittyttöjen ja -naisten mainetta Suomessa tutkineen Anu Isotalon (2015) havaintoa siitä, että itsekontrolli ja vastuuntunto omista teoista mielletään tärkeäksi osaksi ”hyvää tyttöyttä”.

YHTEISÖLLISEN VALVONNAN MEKANISMEJA

Sosiaalista kontrolli on yhteisön jäsenten toisiinsa kohdistamaa valvontaa. Yhteisön rajat määrittyvät eri tilanteissa eri tavoin. Esimerkiksi sukulaisuus- ja tuttavuussuhteet, perheen ja suvun maine, asuinpaikkakunta ja asumisvuosien määrä Suomessa ovat tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa siihen, kuka valvoo ja ketä. Joskus veljet tarkkailevat sisariaan ystä-

vien ja tuttavien välityksellä niin, että tytön on mahdotonta tietää, kuka missäkin tilanteessa saattaa kertoa hänen tekemisistään eteenpäin.

Eryityisesti veljien ja muiden nuorten miesten merkitys nuorten naisten valvomisessa korostuu haastatteluissa. Monet naiset kertovat, miten heidän omat veljensä ovat valvooneet heidän vapaa-ajanviettoaan ja raportoineet niistä perheen isälle. Eräs nuori nainen kuvaa veljien valvontaa ja sen taustalla olevaa ajattelua näin:

[Tuttavallani] on seitsemän veljeä ja sillä on isä ja äiti ja kaikki, että jos on seitsemän veljeä, yks per päivä viikossa voi valvoa.[...] Veljet ajattelee, että rajoittamalla tyttöä, vähentämällä sen vapauksia ne suojelevat sitä tyttöä, että koko maailma on täynnä erilaisia vaaroja.

Veljien asema siskojensa kunnian vartijoina voi olla veljille raskas ja ristiriitainen rooliodotus. Kunniaan kiinnittyvä paine ja kontrolli kohdistuvat myös henkilöihin, joilta odotetaan kunnian valvomista (myös Lidman 2015, 186). Nuori nainen, jolla on läheiset suhteet veljiinsä ja joka kuvailee itseään liberaaliksi ja länsimaiseksi, kertoi että vaikka hänen veljensä ymmärtävät häntä ja hyväksyvät hänen elämäntapansa, heidän roolinsa on myös hankala.

Totta kai niilläkin [veljillä] on hankalaa, että jos koko ajan sanotaan, erityisesti semmoset tosi konservatiiviset miehet [...] tai ne ei sano ihan suoraan mun veljelle, mut ne sanoo veljen kaverille, ett ”sä oot sen kaveri, että sano sille, että se rajoittais vähän siskon menoja”.

Myös monet ammattilaiset ovat huomioineet veljien roolin siskojen valvojina. Eräs poliisi kertoo rikosepäilystä, jonka taustalla oli veljen kotiin raportoima siskonsa tapailu nettituttavuuden kanssa.

Mullakin oli yks (asiakas), se oli täyttämässä just 18 se tyttö. Se oli ruvennut netissä kirjoittelemaan joidenkin poikien kanssa, ja sitten se oli ilmeisesti jonkun tämmösen nettituttavuuden kanssa mennyt treffeille. [...] Niin veli oli nähnyt sitten tän tytön siellä ja tää veli oli kertonut vanhemmille kotona tästä ja isä suuttu sitten tästä ja otti puhelimen pois.

Valvonta ei välttämättä rajoitu vain lähisukulaisten tekemäksi, vaan esimerkiksi veljien miespuolinen ystäväpiiri saattaa tehdä yhteistyötä valvonnassa. Nuoret naiset kertovat tilanteista, jossa he ovat suunnitelleet esimerkiksi illanviettoja tarkoin välttääkseen paikkoja, joissa veljet ja ystävät saattaisivat tulla vastaan.

[...] Vaikka jos oltiin menossa yökerhoon tai vaikka ihan ravintolaan syömään ja drinksuille aina piti soittaa, että ”ai mispään te ootte, aijaa, okei, no me ollaan täällä kotona”. Ja sitten, että ”ai ne on siellä, nyt mennään tonne [eri paikkaan]”.

Haastateltavat nimeävät yleisimmäksi valvonnan paikaksi koulun. Samassa koulussa opiskelevat ja samalta alueelta kotoisin olevat nuoret voivat kontrolloida toistensa toimia. Kyse-lyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista 38 prosenttia kertoo havainneensa saman-

laisesta kulttuurisesta tai uskonnollisesta taustasta tulevien oppilaiden valvovan jonkin oppilaan käyttäytymistä. Eräs ammatillisen oppilaitoksen opettaja kertoo, että hänen mielestään koulussa on joskus ollut poikia valvomassa naispuolisia opiskelutovereita ja pitämässä yllä tiettyjä käyttäytymisnormeja ryhmässä. Toisaalta koulu voi olla paikka, jossa tiukkoja normeja noudattavan perheen sisäiset säännöt eivät päde: jotkut vaihtavat asunsa koulumatkalla tai juttelevat koulussa vapaasti poikien kanssa, vaikka muualla julkisessa tilassa näin ei voi tehdä.

Koska koulun henkilökunta ei osaa kaikkien oppilaiden kieltä, voi oppilaiden välisten ristiriitojen ja vallankäytön tunnistaminen olla tavanomaistakin hankalampaa. Ammatillisen oppilaitoksen kuraattori kertoi haastattelussa oppilaitoksessa opiskelevien samasta maasta kotoisin olevien tyttöjen yhteisöstä, jossa hän on tulkinut esiintyvän paljon keskinäistä kontrollia ja ”kunnian seuraamista ja vahtimista”. Riidoissa tytöt käyttävät kuraattorin mukaan toistensa siveetöntä käyttäytymistä lyömäaseena.

Tutkijat ovat tunnistaneet tyttöjen keskinäisen, erityisesti sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvän sosiaalisen kontrollin merkittäväksi koulumaailman ilmiöksi myös kansuomalaisten tyttöjen keskuudessa (ks. lisää esim. Näre 1992; Honkatukia 1998; Saarikoski 2001; Tolonen 2001).

Myös vastaanottokeskukset ovat yhteisöllisen valvonnan paikkoja. Niissä eletään lähekkäin ja varsin erilaisista maantieteellisistä ja sosiaalisista taustoista tulevat ihmiset joutuvat neuvottelemaan yhteiselämän sääntöjä suhteessa toisiinsa ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Erään maahanmuuton parissa toimivan haastateltavan mukaan vastaanottokeskuksessa sekä naiset että miehet valvovat kunniallisen käytöksen rajoja ja paine käyttäytyä ulkoisesti määräytyvien normien mukaan on suuri. Ihmisoikeusliiton tietojen mukaan kontrolli kohdistuu erityisesti naimattomiin tyttöihin ja ilman aviomiestä tullessiin naisiin. Vastaanottokeskuksista kerrotaan, että heillä on asukkaina naisia, joita perheen miehet kontrolloivat hyvin näkyvästi.

Samalla paikkakunnalla asuvat saman yhteisön jäsenet näyttävät toisinaan harjoittavan tiivistä kontrollia. Valvomiseen voi osallistua perheen ja ystävien lisäksi myös laajempi sosiaalinen piiri.

Seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvään käyttäytymiseen kohdistuvaa kontrollia saatetaan joskus harjoittaa myös suhteessa täysin tuntemattomiin henkilöihin, jotka määrittellään ulkoisten piirteidensä perusteella saman yhteisön jäseniksi. Yksi noin 20-vuotias nuori nainen kertoi haastattelussa häntä järkyttäneestä kohtaamisesta Suomessa syntyneen toisen polven maahanmuuttajanuorukaisen kanssa:

Jossain ravintolassa yks irakilainen poika tuli ja se sanoi, et ootsä muslimi? Sit mä olin et miten niin? Se meinas melkein lyödä mua, että etkö häpeä, miten sä oot pukeutunut, jos sä olisit mun sisko, mä olisin tappanut sut. Sit mä olin et herranjumala, mä en oo nähnyt tätä miestä ikinä.

Tytöt ja naiset eivät kuitenkaan aina noudata heihin kohdistuvia käyttäytymisodotuksia, vaan neuvottelevat niistä eri tavoin. Perhe on monesti myös voimavara ja naisia tukeva yhteisö. Veljet saattavat puolustaa siskojaan esimerkiksi olemalla kertomatta siskojensa seurustelusta tai yökerhoissa käymisestä. Eräs haastateltu nainen puolestaan kertoo, miten hänestä levitetty huhu tuli hänen oman veljensä tietoon ja veli kertoi siitä heidän isälleen.

Tässä tapauksessa isä oli ratkaissut tilanteen toteamalla pojalleen kaveriporukassa liikkuvista huhuista, että

Jos sä oot huolestunut, mutta sähän voit oikasta, että näinhän se ei ole ja jos sä et halua joutua semmoseen riitatilanteeseen, niin sitten et liiku niitten kanssa. Sillä ei oo merkitystä mitä muut puhuu vaan sillä on merkitystä, mitä sun sisko itse kertoo meille.

Kunniallisen käyttäytymisen kontrollista ei pidäkään tehdä liian voimakkaita yleistyksiä. Kuten edellä on tullut esille, naiset myös neuvottelevat keskenään esimerkiksi illanviettopaikoista, vaikka vanhemmat toivoisivatkin heidän viettävän vapaa-aikansa kotona. Monet haastatteluihin osallistuneet naiset pitävät itseään esimerkkeinä muille naisille ja haluavat puhua ääneen oikeuksista ja tasa-arvosta. He kuvaavat haluavansa antaa muille naisille voimaa ja vahvuutta vastustaa kunniaan liittyvää kontrollia. Tämä on saattanut olla myös yksi motivaatio haastatteluun osallistumiselle.

Yksi kunnian säilyttämiseen tähtäävän sosiaalisen kontrollin muoto on eristäminen ja sosiaalisten suhteiden rajoittaminen. Vanhemmat, veljet, aviomiehet ja muut sukulaiset rajoittavat tyttöjen ja naisten viettämää aikaa suvun ulkopuolisten henkilöiden, ystävien ja erityisesti vastakkaista sukupuolta olevien henkilöiden kanssa. Monet selvityksen osallistujat mainitsevat esimerkiksi tilanteita, joissa naisia ei päästetä kielikursseille, kouluun tai harrastuksiin tai heitä saatetaan sinne.

Kyselyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista 29 prosenttia oli kohdannut työsään tällaista kouluun saattamista tilanteessa, jossa oppilaan ikä tai kehitystaso ei sitä edellytä. Saattaminen ja valvominen voi koskea koululaisten ja opiskelijoiden lisäksi myös aikuisia, työssäkäyviä naisia.

Kun nainen oli työpaikalla, niin [avio]mies istui odottamassa, että työ loppui ja sitten vei hänet kotiin.

Naimisissa olevien naisten eristäminen kotiin saattaa olla joskus jopa vuosia jatkuvaa. Iranilaisnainen kertoo tapauksesta, jossa hänen tuttavansa on ollut entisen avioliittonsa aikana kaksi vuotta kotiarestissa kunniaattomaksi tulkitun käyttäytymisen vuoksi, eikä saanut tuona aikana pitää yhteyttä ulkomaailmaan.

Tän meidän ystävän kohdalla kävi silleen, että hän eristäytyi normaaliystävistä, meistä kaikista. Hän ei ollut kontaktissa muun maailman kanssa enää. Oli tavallaan sen miehensä kanssa eikä saanut luoda kontakteja ystäviin. Hän vei töihin, hän odotti, tai siis kävi missä kävikään ikinä, niin hän tuli hakemaan töistä. Hän ei saanut kulkea yksin töihin, eikä tulla yksin pois kotiin. Se oli todella kontrolloitua, joka ikinen liike. Hän ei saanut poistua kotoa ilman, että se mies on mukana.

Haastatteluissa nuoret naiset kertovat heille asetetusta raportointivastuusta teoistaan. Usein raportointi tapahtuu päivän mittaan tiheästikin käytävien puhelinkeskustelujen avulla. Miespuoliset perheenjäsenet saattavat myös valvoa puhelimen käyttöä. Tyypillistä on esimerkiksi, että aviomies soittaa puhelimen soittohistoriaan tallentuneisiin numeroi-

hin tarkistaakseen, kenen kanssa vaimo on puhunut. Eräs sosiaalityöntekijä puolestaan kertoo asiakkaasta, joka ei voinut ottaa turvakodin esitteitä vastaan, koska tiesi miehensä tutkivan hänen laukkunsa. Henkilökohtaisen viestinnän ja tavaroiden tarkastaminen tuovat jälleen kerran esiin yhtymäkohdat muuhun pari- ja lähisuhdeväkivaltaan (ks. esim. Husso 2003).

Matkapuhelimet ja sosiaalinen media toimivat ylirajaisia sosiaalisia suhteita ylläpitävänä kanavana. Myös sosiaalinen kontrolli ja valvonta ulottuvat niihin.

Mä otin [ystävästä kuvan ja] halusin laittaa Facebookiin sen. Hän sanoi, että älä laita, kun mun isä ei tykkää ja veljelläkin on Facebook ja isälläkin on Facebook. Jos he näkevät, he tappaa minut. Mä sanoin, et okei.

Sosiaalisessa mediassa julkaistavat kuvat voivat paljastaa kielletyn vapaa-ajanviettopaikan. Myös sitä, kenen kanssa kuva on otettu, voidaan pitää sopimattomana.

Käyttäytymisen kontrollin ja valvomisen lisäksi sosiaalisessa mediassa myös neuvotellaan konflikteista ja niiden ratkaisusta, kuten maahanmuuttajatyön ammattilainen kuva:

[Ristiriitatilanteessa] usein soitetaan, otetaan yhteyttä niihin ihmisiin, jotka ymmärtää. Ja nykyaikana Whatsapp ja Facebook ja Skype ja nää niin se on yllättävän helppoa, paljon helpompaa kuin aikasemmin. Saattaa olla, että perheen isä soittaa omalle sedälleen jonnekin ja kertoo, että mulla on nyt tämmönen ja tämmönen juttu, että mitä mun pitää tehdä. Ja setä siellä jossain olkoon nyt vaikka Afganistan, tai Iran tai Turkki ja hän vie sen asian sinne omaan yhteisöön ja siellä sitten keskustellaan.

Konfliktien ratkominen laajassa, ylirajaisessa yhteisössä sosiaalisen median välityksellä voi johtaa niiden ratkeamiseen, mutta myös aiheuttaa konfliktien paisumista.

Monet haastateltavat nostavat esille, että sosiaalista eristämistä käytetään sekä sen varmistamiseksi, että henkilö käyttäytyy kunniallisuuden normien mukaan, että rangais- tuksena kunnianttomaksi tulkitusta käyttäytymisestä. Lapsuudenkodissa asuvien nuorten kunnian suojeluun käytetään kotiarestia. Lähes kolmasosa kyselyyn vastanneista opetus- alan työntekijöistä kertoo epäilleensä yhden tai useamman oppilaansa olleen kotiarestissa kunniaakysymyksiin liittyvistä syistä. Kotiarestiksi nimetty liikkumisen ja yhteydenpidon rajoittaminen tulee esille myös poliisiasiakirja-aineistossa ja haastatteluissa, kuten seuraavassa katkelmassa maahanmuuttajataustaisen naisen haastattelusta:

Sellainen on mahdollista, että annetaan mennä vain kouluun, mut sitten koulun lisäksi ei anneta mihinkään liikkua. Ja saatetaan ottaa puhelimet ja otetaan vaikka se tietokone pois sellasesta paikasta, että hän pääsee tietokoneelle. Että tavallaan muuhun maailmaan tai sen henkilön kanssa, jonka haluu olla yhteydessä, ettei olis yhteydessä.

Sosiaalista kontrollia ylläpidetään usein juoruilla ja huhuilla, joilla voidaan haavoittaa tytön ja laajemmin perheen mainetta. Huhujen levittämiseen tai sillä uhkailuun ei suhtauduta yhteisöissä kriittikittävästi. Pahimmillaan huhut näyttävät kuitenkin haavoittavan koko perheen ja eri yhteisön jäsenten kunniaa. Tärkeää ei välttämättä ole se, mitä todelli-

suudessa on tapahtunut, vaan se miltä tilanne näyttää oman sisäpiirin ulkopuolella ja miten esimerkiksi oma perhe nähdään ulkopuolisten silmin.

Mä luulen, että keskeisintä on se, et miltä näyttää muulle maailmalle, miltä näyttää sille yhteisölle. On tapauksia, joissa on esimerkiksi selvinnyt et tyttö seurustelee jonkun pojan kanssa, tai muuta. Siihen totta kai on suututtu ja muuta, mut kaikkein suurin pelko siinä on ollut se, että mitä jos muut saa tietää [...] kerran mun äiti näki mut jossain, ja ensimmäinen kysymys oli se, että ”miks sä olit yökerhossa, eksä ymmärrä, et ihmiset voi nähdä?” [...] Hän ei sanonu, että ”juoksä alkoholia, ootsä miesten kanssa”, vaan se ensimmäinen oli, että ”etkö sä ymmärrä, että ihmiset puhuu, ihmiset näkee”.

Mulla on pelkona, et isä näkee, mut mun isäl taas, et mitä jos muut näkee.

Sekä totuuteen pohjautuvat että perättömät huhut voivat turmella perheen tai tytön maineen ja johtaa kontrollin koventumiseen ja jopa fyysiseen väkivaltaan. Haastatellut kertovat, että vaikka sallitun käyttäytymisen rajat olisivat perheen sisällä väljemmät, voi ulkopuolisten yhteisön jäsenten perheeseen kohdistama paine saada perheenjäseniä käyttämään väkivaltaa perheen maineen säilymiseksi.

Kunniallista käyttäytymistä kyseenalaistavat huhut liittyvät useimmiten tyttöjen ja poikien väliseen kanssakäymiseen. Erityisesti tyttöihin ja naisiin kohdistuvat toistuvat epäilykset häpeällisestä käytöksestä voivat jo sinänsä vaikuttaa tyttöjen arkeen huomattavasti. Jatkuvan valvonnan tunne saa tytöt valitsemaan tarkoin paikat, joissa liikkuvat, ja ihmiset, joiden kanssa tulevat nähdäksi. Tunne siitä, että kokonaisia osa-alueita elämässä täytyy toteuttaa salassa muilta, voi aiheuttaa huomattavaa ahdistusta ja pelkoa julkisissa paikoissa liikkua.

Maahanmuuttajataustaisilla haastatteluihin osallistuneilla on erilaisia käsityksiä ja kokemuksia siitä, onko elämä Suomessa enemmän vai vähemmän kontrolloitua kuin lähtömaassa. Eräs heistä toteaa, että Suomessa on ”pienet piirit”, kaikki tuntevat toisensa ja juorut leviävät nopeasti. Toinen puolestaan on sitä mieltä, että koska Suomessa on melko vähän hänen lähtömaastaan tulleita ihmisiä, on todennäköisyys tulla maanmiesten näkemäksi julkisilla paikoilla myös pieni.

SUKUPOOLEEN JA SEKSUAALISUUTEEN LIITTYVÄ NORMIPAINE

Kunniaan liittyvä väkivalta on leimallisesti sukupuolistunutta väkivaltaa. Se ei tarkoita vain sitä, että väkivalta kohdistuu eri tavoin eri sukupuoliin, vaan myös sitä, että väkivalta kietoutuu usein erilaisiin sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviin normeihin, valta-asetelmiin ja niiden noudattamiseen. Kunniallisuus kiinnittyy voimakkaasti tyttöjen ja naisten seksuaalisuuteen. Erityisesti naisen seksuaaliseen koskemattomuuteen ennen avioliittoa sisältyy tiukkoja odotuksia. Myös muu käyttäytyminen, kuten pukeutuminen ja vapaa-ajanvietto voi olla kontrolloitua. Haastatteluaineistossa seksuaalinen rajoittaminen liittyy erityisesti heteronormatiivisiin rooliodotuksiin ja tiukasti rajattuun seksuaalikäyt-

täytymiseen, joita pyritään ylläpitämään henkisen ja fyysisen väkivallan avulla. Lisäksi moraalittomaksi tai ”huonoksi naiseksi” leimaamisella voidaan uhata perheen kunniaa.

”Kaikki mikä on häpeää tytölle, on kunniaa pojalle”, toteaa eräs haastattelemamme maahanmuuttajataustainen nainen oman yhteisönsä sosiaalisista normeista. Tämä kuvastaa kunniakäsitelyyn liittyvien käyttäytymissääntöjen sukupuolittuneisuutta. Toiminta, joka laskee tytön ja naisen arvoa yhteisön jäsenenä ja uhkaa näin myös hänen perheensä ja sukunsa kunniaa, voi tuottaa päinvastaisia seurauksia pojalle tai miehelle ja tämän suvulle. Haastateltavan mukaan tytön tulee varjella neitsyyttään ja tottua olemaan jatkuvan tarkkailun alaisena, mutta pojalle seksuaalinen kokeneisuus voi päinvastoin tuottaa kunniaa. Kunniaa pojalle ja miehille voi olla myös naispuolisten yhteisön jäsenten kunniallisuuden valvominen. Samaa ilmiötä voi tarkastella myös suomalaisen valtakulttuurin sukupuoliroolien kautta: seksuaalinen aktiivisuus voi tuottaa pojille ja miehille kunniaa muodoissa, joissa se olisi tytöille ja naisille häpeällistä (myös Lidman 2015, 209). Ilmiötä on käsitelty laajasti suomalaisessa nuoris- ja tyttötytökimaksessa (esim. Näre 1992; Honkatukia 1998; Tolonen 2001; Saarikoski 2001).

Sukupuolittuneet kunniakäsitelyt ovat osa patriarkaalista perhekäsitystä, jota uusintetaan lapsuudesta lähtien sosialisaatioprosessissa. Haastateltavat kertovat, että kunnialliseen käyttäytymiseen ohjaava sukupuolistunut kasvatus alkaa jo varhaislapsuudessa. Tytöiltä odotetaan hillittyä ja sopivaa käyttäytymistä ja ajan viettämistä lähinnä kotona ja perhepiirissä, kun taas poikia kannustetaan toimimaan kodin ulkopuolella ja suojelemaan siskojensa käyttäytymistä. Haastatteluun osallistunut nuori nainen kuvailee tiedostavansa, että elää elämää, joka ”yhteisön” tietoon tultua tahraisi hänen perheensä maineen. Tämän vuoksi hän välttelee tuttavaperheen omistamia yökerhoja. Lapsena hän ei saanut liikkua kodin ulkopuolella ja isä luulee yhä hänen elävän ”kunniallisesti”.

No mä oon nyt elänyt silleen aika normaalia elämää, mut eihän mun esim niinku isä tiedä siitä juurikaan mitään, et sehän luulee et mä oon tällanen ihan perus intialainen tyttö, joka käy vaan koulussa eikä mitään muuta. Et mulle ei olisi mitään sosiaalista elämää. Se on semmonen, millä pyritään takaamaan se perheen kunnia.

Eräs haastatteluun osallistunut nainen kuvailee, että tytöt oppivat jo pienenä, että heidän pitää huolehtia kunniaa. Kunniaan kasvetaan tiettyjen rajoitusten kautta. Aikuistuuessa kunniakäsitelyt voivat vaikuttaa esimerkiksi ammatinvalintaan.

Se voi tarkoittaa pukeutumista, käyttäytymistä, joskus jopa koulunkäyntiä. Ja pitäisi kuunnella, mitä vanhemmat haluaa. Järjestää heille, et menisi naimisiin. Ja sitten vaimona kans pitää näistä kaikista huolehtii. Et he itse ei olis muiden miesten kanssa seurustellut paljon, tai [eivät] olisi mielellään sellasessa työpaikassa, missä olisi niinku miehet.

Hyvään tyttöyteen tai naiseuteen liitetäänkin haastateltavien mukaan usein ajatus vaatimattomasta ja konservatiivisesta pukeutumisesta ja ulkonäöstä, ajan viettämisestä oman perheen kanssa ja poikien ja miesten kanssa ajan viettämisen välttämisestä. Erityisesti seurustelemisen ennen avioliittoa ajatellaan loukkaavan perheen kunniaa ja sen vuoksi naisten ja tyttöjen kanssakäymistä miesten ja poikien kanssa saatetaan rajoittaa.

Jos haluaa poikaystävän, niin mennään naimisiin sulla ei oo mitään vaihtoehtoo, että jos sä haluat liikkua hänen kaa ulkona, niin sulla ei oo muuta vaihtoehtoo ku mennä naimisiin.

Perhekohtaiset erot ovat kuitenkin suuria, mihin myös haastateltavat viittasivat. He eivät liittäneet tyttöjen liikkumisen ja sosiaalisten suhteiden rajoittamista niinkään koko yhteisöön kuin tiettyihin yhteisöön kuuluviin perheisiin.

Tiedän myös monia perheitä täällä, jotka ovat peloissaan, eivätkä halua olla missään tekemisissä täällä asuvien ihmisten kanssa. He pelkäävät eivätkä anna tytön tehdä yhtään mitään. Hän ei saa puhua poikien kanssa. Tiedän useita tällaisia perheitä.

Opetusalan ammattilaisille suunnatun kyselyn vastaajista noin kolmasosa oli kohdannut viimeisen viiden vuoden aikana yhden tai useamman oppilaan, joka ilmaisi, ettei saa itse valita seurustelukumppaniaan. Hieman alle kolmasosa vastaajista oli kohdannut yhden tai useamman oppilaan, joka oli ilmaissut, ettei saa seurustella ennen kihlautumista tai avioittoa. Yhtä moni tiesi yhden tai useamman oppilaan seurustelleen salaa.

Kyselyn avovastauksissa yksi vastaaja kertoo tilanteesta, jossa vanhemmat estivät tyttöä osallistumasta terveystiedon tunneille, joilla käsiteltiin seksuaaliterveyttä. Opettaja keskusteli asiasta vanhempien kanssa ja selitti, että asiat kuuluvat opetussuunnitelmaan eivätkä vanhemmat voi kieltää niiden käsittelyä tai oppilaan osallistumista opetukseen. Tilanteessa päädyttiin kompromissiratkaisuun, jota vastaaja kuvaa näin:

[H]uoltajien kanssa sovittiin, että oppilaat saavat itsenäisesti tutustua aiheeseen, mutta ei tilassa, jossa eri sukupuolta olevat oppilaat käsittelevät asiaa yhdessä.

Sukupuolittunut rajoittaminen voi liittyä myös harrastuksiin. Haastattelemamme nainen kertoo, kuinka liikuntaharrastuksia ei pidetty hänen lapsuudessaan tytöille sopivina eikä hänen liikunnallisuuttaan perheessä tuettu. Tytön ei ollut sopivaa viettää aikaa kodin ulkopuolella. Lisäksi liikuntaharrastuksiin liittyvää paljastavampaa pukeutumista ei pidetty tytölle sopivana.

Mä olin kolmannella luokalla, ja silloin mun piti lopettaa uimahallissa käyminen. Mä en saanu enää käydä uimahallissa, koska musta oli tulossa nuori tyttö. Ja mä muistan, kuinka valtavasti mua otti semmonen päähän, mä rakastan liikuntaa, ja nyt mä en saanut tilaisuutta kehittää mun uimistani. Sen takia, koska mun vanhemmat kieltää minua käymästä uimassa. Mutta kappas vaan, mitä mun veljet, kyllä mun veljet saa ihan vapaasti. [...] Eliikkä mun liikuntaa ei tuettu, koska liikunta ei kuulu naiselle, naisen pitää niinku. Se oli sitä aikaa, omaa aikaa ja näin. Tai shortsien käyttäminen, se ei ole hyvä.

Lapsuudesta saakka perheessä tytöiltä voidaan odottaa erilaista käyttäytymistä kuin perheen pojilta ja veljiä kohtaan tulee osoittaa kunnioitusta, jota sisarille ei osoiteta. Suomessa syntynyt, mutta maahan muuttaneesta perheestä tuleva haastateltava kuvaa sisareen ja veljeen kohdistuvien odotusten ja ihanteellisen elämänkaaren eroa näin:

Tytär on sellanen, joka aina tulee kotiin koulun jälkeen laittamaan ruokaa. Et sille opetetaan nuoresta asti tällaiset kodinhoitoasiat. Ja sillä niinku sen arvo sit mitataan. Ja sit sen lisäksi, okei, se opiskelee. Ja sit ku hän on saanu tutkintopaperinsa ulos, ni se viedään [lähtömaahan] ja tehään naimakaupat. Ja se on niinku hyvä perhe. Ja sit se poika taas, se saa tehdä mitä se haluaa, ei sille oo mitään rajoitteita, koska eihän se sitä perheen kunniaa niinku pidä.

Teini-ikään tultaessa kontrolli keskittyy enenevästi sosiaalisiin suhteisiin kodin ulkopuolella. Avioitumiseen liittyvät odotukset tulevat useiden tyttöjen elämässä keskeisesti käyttäytymiseen vaikuttavaksi tekijäksi. Moni nuori kokee, että perhe painostaa heitä avioitumaan nuorempana kuin he haluaisivat. Monet haastateltavat puhuivat avioliittoon painostamisen yleisyydestä ja siitä, että painostuksen kohteena oleva ei itse usein miellä sitä henkiseksi väkivallaksi. Tämä on tuttua myös selvitykseen osallistuneille nuorisotyön ammattilaisille: ei ole selvärajaista, milloin avioliiton järjesteleminen muuttuu painostavaksi. Tytöt suhtautuvat perheen ja suvun tarjoamiin aviomieskandidaatteihin usein myös positiivisen jännittyneesti ja kiinnostuneesti. Ongelma avioliiton järjestämisestä tulee silloin, kun jonkin osapuolen itsemääräämisoikeutta kavennetaan.

Useat haastateltavat kertovat, että heidän lähipiirissään perhe tulee perustaa nuorena, jolloin tytär ja kunniallisuuden kontrolli siirtyy turvallisesti isältä ja lapsuuden perheeltä aviomiehen vastuulle. Joissain yhteisöissä myös lasten saaminen pian avioitumisen jälkeen on kunniallisen naisen elämänkaaren mukainen odotus. Paine avioitumiseen liittyy myös siihen, että monissa perheissä ja yhteisöissä tyttöjen ei ole sallittua muuttaa pois lapsuudenkodista ennen avioitumista. Koska naisella tulee olla mies valvomassa tämän käyttäytymisen kunniallisuutta, nähdään yksin asuva naimaton nuori nainen uhkana suvun maineelle. Poikien sen sijaan näyttää olevan sallittua muuttaa lapsuuden kodista avioitumatta.

Nuoren naisen käyttäytyminen vaikuttaa pääasiassa hänen lapsuudenperheensä kunniaan yhteisön silmissä. Avioitumisen jälkeen kunniallisuus tai häpeä heijastuu myös puolison ja tämän sukuun. Myös tässä on hyvin vaihtelevia käytäntöjä – joskus lapsuuden perhe ja uusi suku säätelevät edelleen vahvasti naisen käyttäytymistä ja kunniallisuus heijastuu molempiin sukuihin, joskus naisen kunniallisuuden kontrolli siirtyy puolison vastuulle ja tällä on mahdollisuus määritellä uudestaan kunniallisen käyttäytymisen rajoja. Eräs haastateltava toteaaakin, että jos aviomies haluaa vaimonsa päättävän omasta pukeutumisestaan, ei lapsuudenperheellä ole tähän mitään sanottavaa. Samalla hän toteaa, että kunnia on ”ensin” aviomiehen kunniaa. Naimisiin menneen tytön käyttäytyminen siis vaikuttaa hänen yhteisössään edelleen tytön suvun kunniaan, vaikkakin vähemmän kuin aviomiehen kunniaan.

HYVÄN MAINEEN VARJELU JA NEITSYYDEN SÄILYTTÄMINEN

Neitsyydellä tarkoitetaan yleensä sitä, että tyttö tai nainen ei ole ollut sukupuoliyhteydessä, ja sen merkkinä pidetään immenkalvon koskemattomuutta. Immenkalvon perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista määrittää pitävästi, onko tyttö tai nainen ollut sukupuoliyhteydessä. (Ks. esim. Hegazy & Al-Rukban 2012.) Neitsyys onkin aina myös sosiaalisesti rakentunutta tai sosiaalisesti määriteltävää.

Immenkalvon rikkoutumattomuuden suojelemiseen liittyy joissakin perheissä tytön koulunkäynnin rajoittaminen erityisesti liikuntatuntien osalta. Kolme haastateltua naista kertoo omakohtaisista kokemuksistaan siitä, miten heidän perheensä on rajoittanut heidän leikkejään lapsena ja myöhemmin urheiluharrastuksiaan tai liikuntatunnille osallistumista alakouluikästä alkaen. Muutamat haastatteluihin osallistuneet Lähi-idästä kotoisin olevat naiset kertovat liikunnan rajoittamisesta neitsyyden varjelemiseksi. Yhden osallistujan äiti ohjasi häntä pienestä pitäen häntä rauhallisiin leikkeihin ja hyppimisen välttämiseen, koska pelkäsi muutoin immenkalvon repeävän ja neitsyyden olevan sen jälkeen mennyttä. Toinen maahanmuuttajataustainen nainen kertoo haastattelussa tietävänsä, että joiltain tytöiltä kielletään samasta syystä koululiikunta.

Tytöltähän kielletään liikuntaa, siinähan voi menettää neitsyytensä. Tottakai siinäkin on sitten se, että lintsa use in liikunnan tunneilta.

Erityisesti terveysalan ammattilaiset kertoivat kohdanneensa työssään nuoria naisia, jotka ovat olleet huolissaan seksuaalisesta koskemattomuudestaan tai siitä, etteivät ole neitsyitä. Huolet tulevat ammattilaisten tietoon erityisesti avioitumisen kynnyksellä, kun naiset pelkäävät perheen tai tulevan aviopuolison saavan tietää asiasta. Eräs terveydenhoitaja kertoo esimerkiksi kunnan maahanmuuttajapalvelujen hänelle ohjaamasta 17-vuotiaasta vasta Suomeen tulleesta tytöstä, joka oli esittänyt huolensa siitä, ettei ole enää neitsyt ja tämän vaikutuksesta avioitumiseensa. Lisäksi toinen ammattilainen oli konsultoinut häntä asiakkaansa tiedusteltua, mistä immenkalvon korjausleikkauksia saisi.³¹

Aikuissoisialityön puolelta tuli soitto asiakkaasta, joka oli kysynyt, että miten hän sais tällasen korjausleikkauksen, että immenkalvo korjattais, kun hän on menossa naimisiin. Että kun hän ei olekaan neitsyt. No minä annoin tämän asiakkaan soittaa minulle ja hän halusi soittaa anonyymisti, eikä halunnut kertoa puhelimesta nimeään. [...] Sanoin, että yksityisellä sektorilla saattaa olla jotakin immenkalvonkorjausleikkauksia, mutta se ei ole mikään julkisen terveydenhuollon toimenpide. Ja nää asiat käytiin sitten läpi, että ei katsota, että se olisi terveydenhoidon näkökulmasta mikään tarpeellinenkaan toimenpide. Mutta tuolla Väestöliitollahan on sellanen kulttuuriasioihin liittyvä palveluneuvontapuhelin näille asiakkaille, niin ohjasin asiakkaan sinne.

31 Vastaavia kyselyitä on tullut myös Ihmisoikeusliiton sukupuolistuneen väkivallan ehkäisyhankkeiden työntekijöille.

On tiedossa, että Suomessa toimivat yksityiset kauneusklinikat myyvät hymenplastiaa eli immenkalvon korjaavaa esteettistä kirurgiaa. Poliisiammattikorkeakoulun tuoreessa Maahanmuutto ja turvallisuus -raportissa (Laitinen ym. 2016) väitetään, että lisäksi Suomessa on jo pitkään tehty neitsyystutkimuksia terveysasemilla. Ruotsissa syksyllä 2015 julkisuuteen tuli tieto siitä, että julkisen terveydenhuollon piirissä tehdään tytöille ja naisille niin kutsuttuja neitsyystutkimuksia jopa vastoin heidän tahtoaan (YLE 6.10.2015). Käytäntö loukkaa tyttöjen ja naisten oikeutta fyysiseen koskemattomuuteen ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Lisäksi immenkalvon anatomia vaihtelee, joten tytön tai naisen neitsyyttä ei edes ole mahdollista varmuudella tarkistaa lääketieteellisillä tutkimuksilla.

Neitsyyden säilyttämisen kontrollointi liittyy siihen, että nuori nainen saatetaan leimata huonoksi tytöksi, jos hän seurustelee tai häntä pidetään seksuaalisesti aktiivisena. Yhden perheenjäsenen saama huonon tytön tai naisen maine laskee koko perheen arvostusta, kuten eräs haastateltava kertoo:

Painostusta tulee perheen isään tai veljeen, koska ikävä kyllä, katsotaan, että jos ja kun jonain päivänä tyttö seurustelisi tai harrastais seksiä jonkun kanssa ennen avioliittoa, vaikka mä en tykkää käyttää tätä termiä, mutta katsotaan se henkilö huoraksi, sen takia perhettä ei kunnioiteta.

Hyvän tytön maineeseen liittyy paljon käyttäytymisrajoituksia. Huonon tytön maine liittyy esimerkiksi yhteisön normeista poikkeavaan pukeutumiseen tai elämäntapoihin ja johtaa sosiaalisten suhteiden rajoittamiseen. Muutamat haastatteluun osallistuneet nuoret naiset kertovat maineensa menneen. Ilmiötä on käsitelty paljon myös suomalaisessa tyttötutkimuksessa (esim. Näre 1992; Honkatukia 1998; Tolonen 2001; Saarikoski 2001).

Kunniaan liittyvän väkivallan kontekstissa erityisen painon saa kuitenkin se, että huonon tytön maine leimaa samalla koko perheen, jopa suvun. Vanhemmat saattavat esittää tytärtensä ystävien vanhemmille syytöksiä siitä, että huonomaineinen ystävätär vie myös heidän lapsensa huonoille teille. Nuoret naiset ovat hyvin tietoisia maineeseensa ja käyttäytymiseensä liittyvistä odotuksista ja toimivat joustavasti tilannekohtaisesti. Eräs haastatteluun osallistunut nuori nainen kertoo häneen kohdistuvasta paheksunnasta, mutta mieltää itse olevansa esikuva.

Mun kaltaisia ihmisiä ei hyväksytä ja esimerkiksi konservatiiviset perheet eivät halua missään nimessä että mä puhuisin heidän tyttärien kanssa että se on heille, että mä oon huono malli heille houkutin, tiedätkö, että wau, tämä tyttö elää tällä tavalla, että mekin haluun elää, ett sen takia ne rajoittaa, että tämänkaltaiset ihmiset ei tulis lähelle [...] Esimerkiksi jos järjestetään juhlia, ei kutsuta minua, koska mä pukeudun eri tavalla. Siellä pitäisi olla huivin kanssa, niin mä en suostu siihen, koska mä en haluu.

Konservatiivisia rooliodotuksia rikkova nuori nainen on vanhoillisten perheiden mukaan vaaraksi muille ja siksi hän joutuu usein syrjään sosiaalisista suhteista. Tässä ulossulkeminen ei kuitenkaan ole täydellistä vaan neuvottelun kohteena eri tilanteissa. Nainen kertoo, että toisinaan hänelle kuitenkin selitetään, minkälainen pukeutuminen mahdollistaisi osallistumisen. Roolien rikkominen kostautuu myös sisaruksille ja perheelle, ja vaikka nai-

nen itse kokee olevansa tärkeä esikuva muille nuorille, ei hänen sosiaalinen asemansa perheen, yhteisön ja suomalaisen yhteiskunnan odotusten ristipaineessa ole helppo.

Valvontaa tapahtuu ja seksuaalinormeja ylläpidetään myös sosiaalisen median avulla. Tällöin se voi olla myös eri maiden välillä tapahtuvaa, ylirajaista. Maahanmuuttoyksikön perhetyöntekijä kertoo nuoresta naisasiakkaastaan, jonka käyttäytymistä useammassa eri Euroopan maassa asuvat veljet valvoivat hyvin tarkasti sosiaalisen median avulla. Tytön ulkomailla asuva veli oli nähnyt siskonsa Facebook-sivulla kuvia, joiden oli tulkinnut viittaavaan seurustelusuhteeseen samasta maasta kotoisin olevan miehen kanssa. Kuvat nähtyään veli matkusti Suomeen ja yritti kuristaa tytön.

Sosiaalisen median kautta leviäviä normeja rikkovia, ”siveettömiä” kuvia ja videoita saatetaan myös käyttää lyömäaseena. Selvityksen osallistajat kertovat muutamista tapauksista, jossa naista on painostettu avioitumaan tai jatkamaan seurustelua uhkaamalla lähettää hänestä epäasiallista video- ja kuvamateriaalia hänen läheisilleen tai julkisesti sosiaalisessa mediassa. Kumppani voi esimerkiksi uhata lähettää siveetöntä videomateriaalia eteenpäin valikoiduille henkilöille painostaakseen uhria ensin jatkamaan seurustelua ja myöhemmin estääkseen toista osapuolta eroamasta. Tämäkään ilmiö ei koske vain kunniaan liittyviä konflikteja, vaan se tulee lähelle ns. kostopornoksi nimitettyä eron jälkeisen vahingoittamisen muotoa. Se voi kuitenkin saada tavanomaistakin vakavampia seurauksia yhteisöissä, joissa esiaviollisiin sukupuolisuhteisiin suhtaudutaan erityisen torjuvasti.

Mä tiedän yhden tapauksen, että tyttö oli harrastanu seksiä tän tyyppin kaa ja se oli kuvannu sitä salaa. Tää tyttöhän oli toiminu ”väärin” jo harrastaessaan seksiä ja tää poika oli kiristäny häntä sitten, että joutui menemään naimisiin hänen kanssaan. Sen jälkeen hän eros ja sen jälkeen tää oli lähettäny hänen videonsa muutamalle henkilölle, sen videon, sen jälkeen kun hän oli eronnu. Tää tyttö oli selittäny sitte, että ”joo joo, mä olin silloin hänen vaimonsa”.

Toinen haasteltu kertoo omakohtaisesta kokemuksestaan, jossa hänen samasta maasta kotoisin oleva poikaystävänsä uhkasi lähettää heidän chat-keskustelunsa tytön vanhemmille pelätessään, ettei tyttö haluaisi jatkaa seurustelua hänen kanssaan. Poliisiasiakirja-aineistoon puolestaan sisältyy lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä tutkittu, ylirajaisesti sosiaalisen median välityksellä tapahtunut rikosepäily, jossa aikuinen sukulaismies painosti 14-vuotiasta tyttöä uhkaamalla lähettää arkaluontoisia kuvia hänestä koko suvulle, jolloin tämä saisi ”tuhman tytön” maineen. Epäillyn rikoksen motiivi ei siis ole kunnia, mutta tekijä käyttää suvussa esiintyvää kunnia-ajattelua vahvistaakseen valta-asemaansa suhteessa uhriin. Uhrin vanhempien reaktio asiaan on kahtalainen: he puolustavat tyttärtään, mutta pelkäävät sukulaisten reaktioita lähtömaassa ja asian julkiseksi tulon aiheuttamaa häpeää. Pelko ei ole aiheetonta: tapaus laajeni vakavaksi selkkaukseksi, kun toinen, kuvien levittämisestä tiedon saanut sukulaismies saapui Suomeen puhdistamaan suvun mainetta. Uhri otti uudelleen yhteyttä poliisiin ja kertoi pelkäävänsä, että sukulaiset suunnittelevat kunniamurhaa. Tapauksen tutkinta on siirretty toiseen maahan, joten sen etene mistä rikosprosessissa ei ole ollut mahdollista seurata tässä selvityksessä.

Veljiä voidaan kuvia lähettelemällä painostaa toimimaan sisartensa käytöksen rajoittajina. Eräs selvityksen osallistujista kertoo, miten veljelle voidaan lähettää siskosta sopimaton valokuva ja näin painostaa tätä toimimaan kunnianpalauttajan roolissa.

No totta kai siinä tulee sitten semmonen olo, että ”oh my god, että nyt on hätä, nyt mua ei hyväksytä enää”, että se sillä tavalla, että ne ovat selvästi ympärillä olevat ihmiset mukana siellä tekemässä sitä väkivaltaa.

SOSIAALISEN KONTROLLIN JA HENKISEN VÄKIVALLAN SEURAUKSIA

Voimakkaan sosiaalisen kontrollin piirissä varttuvat lapset ja nuoret joutuvat monesti luovimaan eri rooliodotusten välillä kotona ja koulussa. Tämä puolestaan voi vaikeuttaa oman elämän hallintaa teini-iässä ja aikuisena, kun itsenäisiä päätöksiä on väistämättä myös tehtävä. Monet haastatteluihin osallistuneet maahanmuuttajataustaiset naiset puhuvat siitä, kuinka henkinen väkivalta rapauttaa itsetuntoa ja häpeällisen käyttäytymisen leima seuraa nuorta naista aikuisuuteen asti. Yksi haastateltavista totesi kokevansa itsensä ”epäonnistuneeksi yksilöksi” isänsä ja tämän sukulaisten silmissä, koska oli toiminut vastoin perheen ja yhteisön rooliodotuksia. Väkivallan pitkäkestoisia seurauksia uhrin elämään ja itsetuntoon, haavoittuvuuden kokemuksia ja vuosia tai vuosikymmeniä jatkuvia häpeän tunteita on kuvattu paljon myös suomalaisessa pari- ja lähisuhdeväkivaltatutkimuksessa (esim. Husso 2003; Ojuri 2004; Näre & Ronkainen 2008).

Painostuksena ilmenevällä henkisellä väkivallalla voi olla kauaskantoisia vaikutuksia uhrien elämänvalinnoille. Nuoret saattavat esimerkiksi avioitua painostuksen ja uhkailun seurauksena.

Tunnen tosi paljon sellaisia nuoria, joiden vanhemmat on järjestäneet heille avioliiton, ja he eivät itse halunneet mennä naimisiin sellaisen henkilön kanssa. Mut sitten perheeltä tuli painostus, vähän uhkausta, jopa niinkun tehdään itsemurhaa tai sit ”parempi et me kuollaan, ku meidän maine menee”. Tietenkin lapset on oppineet sitä, et en mä halua et mun rakkaille ihmisille tapahtuis mitään.

Perheenjäsenen itsemurhalla uhkaaminen tulee esiin myös toisessa haastattelussa. Tähän haastatteluun osallistunut nainen kertoo, että pohtiessaan oman elämänsä ratkaisuja ja pakenemista painostavasta tilanteesta hän pelkäsi erityisesti äidin riistävän itseltään hengen häpeän vuoksi.

Mut mä suojelen omaa elämäni, vaikka mä joudun tahrimaan perheen mainetta. Mä mietin sitä, et mikä on pahinta, mitä voi tapahtua. Mä ajattelin, et jos mun äiti tekee itsemurhan. Eli hän tekee kunniaitsemurhan. Eli se häpee on niin suuri, et hänen täytyy tappaa. Koska hän ei voi ainakaan mua tappaa, ku se ei kykene siihen, ja mun perhe ei muutenkaan kykenis. Ni se oli semmonen, et mä mietin, et mikä on pahinta, mitä voi tapahtua.

Vanhempien voi olla vaikeaa ymmärtää niitä paineita, jotka nuoren käytökseen kodin piirin ulkopuolella vaikuttavat. Heidän toiveistaan poikkeava käyttäytyminen nähdään nuoren omana valintana, eikä toisenlaisten normien mukaisena käytöksenä. Arvoristiriita voi tuottaa henkistä kuormitusta sellaisillekin nuorille, jotka eivät koe, että heihin kohdistuva sosiaalinen kontrolli saisi henkisen väkivallan muotoja. Sukupolvisuhteita maahanmuuttajataustaisissa perheissä tutkinut Marja Peltola (2014, 274–275) on toisaalta korostanut nuorten neuvottelumahdollisuuksia tilanteissa ja kyseenalaistanut ammattilaiskeskustelussa usein esiintyvän ajatuksen, että eritahtinen kotoutuminen automaattisesti johtaisi sukupolvien välisiin konflikteihin.

Niin väkivallan kohteena olevan kuin ulkopuolisenkin on vaikea arvioida, milloin perheen tai suvun odotukset ja vaatimukset muuttuvat henkisen väkivallan piirteitä saavaksi painostukseksi ja uhkailuksi. Tyypillisesti haastateltavat eivät pitäneet henkistä väkivaltaa yhtä vakavana kuin fyysistä väkivaltaa. Samalla monet kuitenkin kertoivat henkisen väkivallan huomattavista vaikutuksista heidän ja läheistensä loppuelämään.

Haastatteluissa kävi ilmi, että henkinen väkivalta oli aiheuttanut vakavaa masennusta ja muita psyykkisiä oireita, ulossulkemista suvun sosiaalisista suhteista, heikkoa itsetuntoa ja minäkuvan vääristymistä. Tiukkaa kontrollia harjoittavissa perheissä naisten sosiaalista kanssakäymistä rajoitetaan kodin ulkopuolella ikään kuin varmuuden vuoksi ja kunnian menettämisen riskin vähentämiseksi. Kun lapset omaksuvat jo nuorina ajatuksen siitä, että häpeälliseen käyttäytymiseen voi vahingossa lipsahtaa ja siksi sitä tulee aktiivisesti ja tietoisesti välttää, saattaa jo pelko tällaisista vahingoista aiheuttaa jatkuvaa huolta ja ahdistusta. Kunniallisuuden ylläpitämiseen ja häpeän välttämiseen tähtäävä sosiaalinen kontrolli voi johtaa korostuneeseen sisäistettyyn itsekontrolliin. Kontrollioiva ympäristö saa lapsen ja nuoren jatkuvasti arvioimaan toimintaansa ulkoisten odotusten ja mahdollisten rangaistusten suhteen, pelkäämään virheitä, peittelemään ja valehtelemaan.

Haastatteluun osallistunut turvakodin työntekijä pohtii, että Suomessakin on saattanut tapahtua kunniaan liittyvästä paineesta johtuvia itsemurhia. Terveysalan ammattilainen kertoo nuoresta naisasiakkaastaan, joka yritti itsemurhaa ja joutui sairaalahoitoon pakkoavioliiton uhan vuoksi. Kaksi haastatteluun osallistunutta noin 30-vuotiasta naista myöntää myös omakohtaisesti harkinneensa itsemurhaa yläkoulu- ja lukioiässä. Syynä he kertovat olleen kunniaan liittyvän väkivallan, erityisesti tiukan valvonnan ja vapaa-ajan rajoittamisen sekä ”kaksoiselämän” aiheuttaneen henkisen pahoinvoinnin, masennuksen ja toivottomuuden tunteen.

7. Taloudellinen väkivalta

Kunniaan liittyvää väkivaltaa voi olla myös henkilön taloudellisen aseman rajoittaminen ja kontrolli.

Maahanmuutto on aina sekä yksittäisille henkilöille että perheille suuri elämänmuutos, johon liittyy usein taloudellisen tilanteen muutoksia perheessä ja sen jäsenten välillä. Tämä ja uusien roolien neuvottelu maahanmuutto- ja kotoutumisprosesseissa nousevat esille monissa maahanmuuttotutkimuksissa. Esimerkiksi Anne Alitolppa-Niitamo (2005, 39) tuo esille, kuinka maahan muuttaneiden perheiden elinolosuhteet, kuten työttömyys, yksinäisyys ja turvattomuus, vaikuttavat heihin lähtömaan elämäntavan tai arvomaailman lisäksi. Muuttanut sosiaalinen asema voi osaltaan vaikuttaa siihen, että mies kiristää kontrolliaan muita perheenjäseniä kohtaan, kuten eräs haastattelemamme maahanmuuttajataustainen henkilö kuvaa:

Kun muutetaan tänne ja yhtäkkiä tää perheen isä menettää omaa asemaansa ja ei ookaan enää se leiväntuoja siihen pöytään ja ainakin itselläni on sellainen käsitys, että naiset menestyvät täällä paremmin kuin miehet ja kouluttautuu paremmin ja oppii kieltä paremmin ja nopeemmin. Miehet menettävät sitä asemaansa niin niiden pitää jollakin muulla tavalla yrittää pitää kiinni siitä omasta asemastaan, just sillä tavalla painostamalla.

Kunniakäsityksiin liittyvä taloudellinen väkivalta on poikkeuksetta kietoutunut yhteen muiden väkivallan muotojen kanssa.

Väkivallan uhria saatetaan estää asioimasta vaikkapa Kelassa, pankissa tai työvoimatoimistossa. Syynä voi olla se, ettei perheen sisäisten asioiden haluta tulevan viranomaisen tietoon tai että sosiaalisten kohtaamisten pelätään mahdollistavan vääranlaisiksi tulkittujen, ”kunniattomien” suhteiden syntymisen. Jo vastakkaista sukupuolta tulevan henkilön kanssa asioimisen voidaan tulkita rikkovan sosiaalisia normeja. Samalla siis kun henkilön sosiaalista kanssakäymistä ja liikkumista kontrolloidaan, rajoitetaan välillisesti

myös henkilön taloudellista itsenäistymistä esimerkiksi estämällä häntä saamasta hänelle kuuluvia rahoja tai työllistymästä.

Taloudellinen väkivalta voi olla myös työssäkäynnin tai kouluttautumisen rajoittamista. Jaetun kunnian suojelemiseen voi liittyä myös ajatus naisten taloudellisen itsenäisyyden tai ”länsimaistumisen” estämisestä ja perinteisten, patriarkaalisten perhemallien ylläpitämisestä.

Miespuoliset perheenjäsenet saattavat rajoittaa naisten kotoutumiskoulutukseen osallistumista, koska heidän ei haluta hankkivan osaamista, joka voisi johtaa taloudelliseen itsenäisyyteen. Joissain tapauksissa viranomaiset ovat ottaneet aviomiehen ja vaimon taitotasotestien vastaisesti samaan ryhmään, koska vaimon osallistuminen on edellyttänyt sitä. Ihmisoikeusliiton lähetteläkoulutuksessa on keskusteltu maahanmuuton myötä muuttuvasta perhedynamiikasta ja tasa-arvosta. Koulutukseen osallistuneet kertoivat tapauksista, joissa parisuhde on ajautunut kriisiin ja eroon Suomeen muuton jälkeen. Yhtenä selityksenä he pitivät sitä, että naiset oppivat kielen, kouluttautuvat ja itsenäistyvät. Monelle miehelle tämä on kova paikka. Taloudellisen väkivallan taustalla voikin olla pelko siitä, että vaimo lähtee.

Yksi taloudellisen väkivallan muoto on rahan käytön kontrolli. Viranomaiset kertovat haastatteluissa tapauksista, joissa naispuoliset asiakkaat eivät ole saaneet esimerkiksi Kelan etuuksia omaan käyttöönsä. Taloudellisen väkivallan uhrilta voidaan esimerkiksi vaatia yksityiskohtaisia tietoja siitä, miten rahaa on käytetty ja pankkikortit ja rahat saatavat olla toisen puolison hallussa.

Myös avioliiton solmimiseen voi liittyä monenlaista taloudellista hyväksikäyttöä. Pakkoavioliiton syy voi olla taloudellinen. Sen lisäksi erilaisia erityisesti järjestetyissä avioliitoissa yleisiä avioliittomaksuja³² voidaan joskus käyttää keinona pakottaa pariskunta tai toinen puolisoista pysymään liitossa vastoin tahtoaan. Avioliittomaksujen suuruus voi korreloida naisen ”kunniallisuuden” kanssa siten, että kunniallisuus joko alentaa tai nostaa maksettua summaa riippuen siitä kumman maksukäytännön piirissä ollaan.

Tässä selvityksessä avioliittomaksuihin ei erityisesti keskitytty, mutta osa haastatelluista nosti asian esiin.

Avioliittomaksuihin liittyvät taloudelliset ristiriidat tai muut taloudelliset sidokset saattavat kärjistyä erotilanteissa, joissa avioliittomaksut saatetaan joutua palauttamaan. Jotkut selvitykseen haastatelluista viranomaisista ja väkivaltatyön ammattilaisista kertoivat kohdanneensa työssään avioliittomaksuihin liittyviä ongelmia ja konfliktitilanteita. Suomessa tarvitaan selvästi lisää ymmärrystä ja tutkimusta maassamme esiintyvien avioliittomaksujen erilaisista käytännöistä ja niiden vaikutuksista perheiden ja yksilöiden elämään sekä niihin mahdollisesta liittyvistä konflikteista.

32 Avioliittomaksut jaetaan karkeasti kahteen ryhmään. Myötäjäisissä (*dowry*) morsiamen perhe maksaa sulhaselle tai tämän perheelle yhdessä neuvottelun summan rahaa, karjaa tai käyttöesineitä. Morsiusmaksuissa (*bridewealth tai brideprice*) maksajana on sulhanen tai tämän perhe. (Anderson 2007, 152.) Myötäjäiset ovat yleinen käytäntö esim. monissa Etelä-Aasian maissa, kun taas Afrikassa yleisempiä ovat morsiusmaksut. Avioliittomaksuja on tutkittu erityisesti Etelä-Aasiassa, jossa ilmiö on hyvin yleinen (Biao 2005; Mattila 2011).

8.

Fyysinen väkivalta

Fyysinen väkivalta merkitsee toisen fyysisen koskemattomuuden loukkaamista ja toisen kehon satuttamista. Se voi olla esimerkiksi lyömistä, tönimistä, hiuksista vetämistä, liikkumisen estämistä, kuristamista tai potkimista. Fyysinen kunniaan liittyvä väkivalta liittyy muiden kunniaan liittyvän väkivallan muotojen tapaan yleensä epäilyyn kunniaa loukkaavasta, seksuaalisuutta ja sukupuolta sääteleviä normeja rikkovasta teosta tai tällaisen teon tulemisesta perheenjäsenten tietoon. Useammassa haastattelussa syynä väkivaltaan nimetään ”virhe”, ja siitä seuraava fyysinen rangaistus määritellään ”sakoiksi” tai ”kostoksi”.

Tyttö on perheen kunniaa sataprosenttisesti siihen asti, kun se on sinkku ja kotona, jos se tekee jotain rikkeitä, tulee sakot ja sakot voi olla fyysisiä ja henkisiä [...] Sakot voi olla sitäkin, että perheen isä, perheen veljet lyö sitä siskoa kunnolla, että tulis tarpeeksi verta ja tulis tarpeeksi kipua, että se oppis sen, että se menis, ihan tiedätkö, sinne sisään muistiin, että jos mä teen tätä rikettä taas, tulee tämmönen seuraus.

Yleensä kunniaan liittyvä fyysinen väkivalta on kietoutunut yhteen muiden väkivallan muotojen kuten rajoittamisen, valvonnan ja muun henkisen väkivallan kanssa. Tässä luvussa käsitellään kunniakäsityksiin liittyvää fyysistä väkivaltaa erityisesti haastatteluihin ja poliisiasiakirja-aineistoon perustuen.

KUNNIAKÄSITYKSIIN LIITTYVÄN FYYSISEN VÄKIVALLAN ERITYISPIIRTEITÄ

Kunniaan liittyvään fyysiseen väkivaltaan liittyy omat erityispiirteensä suhteessa muuhun lähisuhdeväkivaltaan. Merkittävä ja tämän selvityksen aineistossa voimakkaana näkyvä ero kunniaan liittyvän väkivallan ja muun lähisuhdeväkivallan välillä on se, että tekoja ei pyritä salaamaan tai peittelemään. Siinä missä lähisuhdeväkivallan tekijä pyrkii yleensä pitämään teot perhepiirin salaisuutena ja ne tuottavat tekijälle häpeää, kunniaan liittyvään väkivaltaan suhtaudutaan yhteisön sisällä avoimemmin. Tämä liittyy siihen, että tekijät tai uhrin muu lähipiiri voivat jakaa käsityksen, että väkivalta tai sillä uhkaaminen on oikeutettua. Koska kunnian menettäminen koskettaa uhrin lisäksi muita perheenjäseniä tai yhteisöön kuuluvia henkilöitä, on kunnian ”palauttamisen” väkivallan avulla oltava julkista. Eräs haastatteluun osallistunut maahanmuuttajataustainen nainen kuvailee asiaa seuraavalla tavalla:

Fyysinen kunniaan liittyvä väkivalta on sellasta, mikä kohdistuu, hirveen ikävä sanoa näin, mutta jollain tavalla semmoisiin paikkoihin, mikä ilmeisemmin näkyy muille. Että se mies ei häpee sitä, että siitä naisesta näkyy, että häntä on kohdeltu väkivaltaisesti. Päinvastoin, sillä hän pystyy osoittamaan sille yhteisölle... et jos yhteisö näkee siitä henkilöstä et häntä on lyöty, ja ne merkit näkyy. Tai sitten jos nainen itkee tai huutaa, et naapurit kuulee, niin sit tavallaan ei hyssytellä sitä asiaa. Tai sit jos joku toinen naapuri selittää joo, että heidän tyttö oli ollu jonkun pojan kanssa jossain yhteydessä niin se naapuri saattaa sanoa, et siinähan on oikeen kunnan isä tai veli.

Toinen kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirre on se, että tekoihin osallistuu usein enemmän kuin yksi perheeseen tai yhteisöön kuuluva henkilö. Esimerkiksi tekojen suunnittelussa voi olla mukana laajempi yhteisö, joka joskus ulottuu myös Suomen rajojen ulkopuolelle.

K: Mikä sun mielestä tekee kunniaan liittyvästä väkivallasta kunniaan liittyvää väkivaltaa, erooks se sit muusta väkivallasta?

V: Eroo, eroo, se eroo monella tavalla. Yks on, et siin on vahvasti mukana muut ympärillä olevat ihmiset. Tässä kunniaväkivallassa on silleen että, ensinnäkin katsotaan, että tyttö on käynyt baarissa, se ei sais käydä siellä, joku tuttava soittaa perheelle, sun tytär on ollut siellä, että syntyy [...] häpeää kaikille [saman etnisen ryhmän edustajille] Se on huono esimerkki meidän tyttärille, että tee jotain asian eteen. No ensimmäinen kerta isä sanoo, et ei olla varmoja, että en oo nähnyt. Seuraavalla kerralla, kun se sama naapurin poika näkee sitä tyttöä siellä baarissa, se ottaa kuvan ja lähettää sen veljelle, että shame on you, että sun sisko on täällä suomalaisten poikien kanssa, että miten sä elät, kuole, tee jotain asian eteen, jos et pysty, mä vois in tehdä.

Kuten yllä olevassa tapauksessa, veljen rooli on usein voimakas esimerkiksi valvojina tai raporttoijina. Myös laajemmalla joukolla suunnitellun väkivallanteon toteuttaminen on usein jonkin miespuolisen sukulaisen, kuten isän, sedän, veljen tai serkun vastuulla. Lähes kaikissa tämän selvityksen poliisiasiakirja-aineiston pahoinpitelytapauksissa epäilty on miespuolinen: uhrin isä, veli tai aviomies. Yhdessä tapauksessa pahoinpitelystä epäiltiin sekä äitiä että isää. Myös haastatteluissa tulee muutamia kertoja esiin naispuolisten perheenjäsenten harjoittama fyysinen väkivalta.

Fyysisellä väkivallalla uhkaaminen on tyypillinen tapa kontrolloida perheen- tai yhteisön jäsenten käyttäytymistä. Monet haastateltavat kertovat perheenjäsenistä, jotka uhkaavat joko konkreettisilla tai epämääräisillä fyysisillä seurauksilla, jos tyttö ei käyttäydy odotusten mukaisesti. Kyselyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista yli puolet kertoo kohdanneensa viimeisen viiden vuoden aikana ainakin yhden oppilaan, joka on kokenut kunniakäsitelyyn liittyvää fyysisen väkivallan uhkaa.

Väkivaltauhkaukset voivat olla luonteeltaan hyvin vakavia. Eräs nuori nainen kertoo, että hänen isänsä on tytön lapsuudesta lähtien hokenut tappavansa hänet, jos saa ikinä tietää tämän suhteista poikien kanssa. Tappamisella uhkaaminen määrittynyt naisen puheessa ymmärrettäväksi, joskaan ei hyväksyttäväksi keinoksi, jolla vanhempi ohjaa lasta toimimaan haluamiensa normien mukaisesti. Hän toteaa ohittaneensa uhkaukset ajatellen, että isä ei tekisi hänelle oikeasti mitään. Samaan aikaan isä kuitenkin kohdisti tytön äitiin vakavaa fyysistä väkivaltaa. Nykyisin, nuorena aikuisena nainen haluaa edelleen haluaa ymmärtää isäänsä ja toteaa, että "eihän sekään haluu mulle periaattees mitään pahaa sillä."

Poliisiasiakirja-aineistossa laitton uhkaus on toiseksi yleisin rikosnimike. Useimmissa tapauksissa kyse on tappamisella uhkaamisesta. Yhdessä tapauksessa aviomies on vainonnut eroprosessin aikana vaimoaan, uhannut tappaa hänet ja lähetellyt hänen sukulaisilleen viestejä, joissa syyttää naisen olevan häpeäksi kaikille saman uskonnon edustajille. Toisessa tapauksessa poliisi sai lastensuojelulaitoksen kautta tiedon, että laitoksesta kotilomalla olleen 17-vuotiaan tytön isä oli uhannut tappaa hänet, koska ei hyväksy tytön poikaystävä. Aineiston perusteella myös poliisin on vaikeata arvioida sitä, miten todellisia uhkaukset ovat. Esitutkinta saatetaan päättää esimerkiksi näytön puutteesta tai koska rikos arvioidaan "rikostyyppinsä piirissä vähäiseksi." Koska laitton uhkaus on asianomistajarikos, voi asian käsittely päättyä myös siihen, että uhri peruu rikosilmoituksensa tai ei vaadi tekijälle rangaistusta. Esimerkiksi edellä kuvatusta tapauksista kumpikaan ei edennyt syyteharkintaan, koska asianomistajat luopuivat rangaistusvaatimuksista.

Haastatteluissa useat osallistujat kertovat tuttavapiirissään esille nousseista kunniakäsitelyyn liittyvästä väkivallan teoista ja jakavat myös omakohtaisia kokemuksiaan fyysisestä väkivallasta. Yleensä fyysistä väkivaltaa kuvataan haastatteluissa lyömiseksi ja hakkaamiseksi sekä omaisuuden tuhoamiseksi. Eräs haastateltu nainen kertoo, miten isän väkivaltaisuus rajoitti hänen ja hänen äitinsä elämää ja miten he joutuivat pakenemaan sitä.

Me ollaan oikeesti käyty turvakodeis tosi paljon pienenä. Äiti on saanu sillee apuu, mut mä muistan mä oon aina pienest asti sanonu äitille, mä varmaan ekan kerran seittemänvuotiaan oon sanonu mun äidille, ku isä oli hakannu mun äidin erittäin huonoon kuntoon, et sun pitää erota, sun pitää erota, et sä et voi kuunnella sun sukulaisii. Ja sit mun äidin sukulaiset esti mun äitiä eroomasta mun isästä.

Merkityksellistä naisen kertomuksessa on se, että vaikka perheen naispuolisia jäseniä oli rajoitettu ja vahdittu puhelimien käyttöä ja kulkemista rajoittamalla, perheenisän käyttämää väkivaltaa eivät selitä yksinomaan kunniakäsitykset. Nainen kuvailee isäänsä ”narsistiseksi ja sairaaksi ihmiseksi” ja väkivallan johtuvan sekä ”kulttuurista” että siitä, että ”isällä on päässä vika”. Monissa muissakin haastatteluissa väkivallan tekijään yhdistetään kuvaus henkisesti epätasapainoisesta ja ”poikkeavasta” persoonallisuudesta. Väkivaltaa selitetään myös väkivallantekijöiden aikaisemmin kokemilla traumaattisilla ja vaikeilla elämäkokemuksilla, tekijän itse kohtaamalla väkivallalla tai muilla henkilökohtaisilla ongelmilla, kuten päihteidenkäytöllä. Näkökulma haastaa kunniaan liittyvästä väkivallasta käytävissä keskusteluissa usein käytetyn – ja tässäkin selvityksessä haastateltujen eri alojen ammattilaisten käyttämän – kulttuuristavan kehyksen. Väkivallantekijän henkilöhistoriaan ja henkilökohtaisiin ongelmiin kiinnittyvät tulkinnat tuovat kunniaan liittyvän väkivallan käsittelyn lähemmäs varhaista suomalaista lähisuhdeväkivaltatyötä ja 1980–1990-luvuilla vallalla ollutta yksilö- ja perhekeskeistä käsittelytapaa.

Väkivallan kuvauksissa ei aina ole selvää, milloin lähisuhdeväkivallan takana on kunniamotiivi. Yllä kuvatussa tapauksessa kunniamotiiviin voisi viitata se, että äidin sukulaiset olivat naisen mukaan kieltäneet äitiä eroamasta. Emme kuitenkaan tiedä, miksi he olivat niin tehneet. Olivatko syyt taloudellisia tai käytännöllisiä vai liittyivätkö ne siihen, että äiti ja sen myötä hänen sukulaisensa menettäisivät eron myötä kunniallisuutensa? Käytännössä erilaiset yksilöihin liittyvät tekijät, kulttuuriset käsitykset ja mallit sekä muut rakenteelliset tekijät kietoutuvat yhteen. Läheissuhteissa, joissa yhdistyvät fyysisen väkivallan pitäminen joissain tilanteissa hyväksyttävänä toimintatapana ja väkivaltaa käyttävän henkilö heikko itsekontrolli, väkivalta voi liittyä yhtenä päivänä kunniaan, toisena päivänä siihen että tekijä purki uhuriin täysin muihin asioihin liittyvää ärtymystään. Haastatteluissa osallistujat pohtivat väkivallan taustatekijöitä ja niiden risteämistä omien väkivaltaa käyttäneiden läheistensä toiminnassa. Yksi haastatteluun osallistunut nainen kertoo isästään, joka on rajoittanut hänen liikkumistaan ja seurustelua ja käyttäytyneen väkivaltaisesti sekä häntä että hänen äitiään kohtaan. Hän kertoo isän paenneen poliittista vainoa ja näkee käyttäytymisen taustalla sekä isän omakohtaiset kokemukset lähisuhde- ja poliittisesta väkivallasta että tämän päihdeongelmat.

Väkivallan jatkumisen mahdollistava vaikenemisen kulttuuri ja väkivaltakäyttäytymisen mallin siirtyminen sukupolvelta toiselle mainitaan usein myös keskustelussa suomalaisen perhe- ja lähisuhdevallan juurista, ja siinäkin suhteessa kunniaan liittyvä väkivalta ja tulkinnat sen syistä kiertyvät yhteen muun lähisuhdeväkivallan kanssa.

Myös eri alojen ammattilaiset kertovat kunniakäsityksiin palautuvan fyysisen väkivallan tapauksista asiakkaidensa piirissä. Kyselyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista jopa yllättävän moni raportoi oppilaidensa kokemasta fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta, jonka taustalla vaikuttavat heidän mielestään yhteisön tai perheen käsitykset kunniaa. Yli kolmasosa kyselyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista kertoi kohdanneensa viimeisten viiden vuoden aikana vähintään yhden tai muutaman oppilaan, jonka arvioi kokeneen kunniakäsityksiin liittyvää fyysistä väkivaltaa. Luku ei ole yleistettävissä koskemaan kaikkia Suomen opetusalan työntekijöitä. Useampi samassa koulussa työskentelevä henkilö viittaa todennäköisesti vastauksessaan samaan oppilaaseen, ja senkään vuoksi tulosten ei pidä tulkita antavan tietoa kunniaan liittyvän väkivallan yleisyydestä Suomessa. Näistä rajoituksista huolimatta luvut kertovat siitä, että monet opetusalan

ammattilaiset joutuvat tavalla tai toisella ottamaan kantaa ilmiöön, ja sen vuoksi heidän pitäisi saada lisää koulutusta ja välineitä puuttumiseen.

Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään väkivallan uhrien usein välttävän uhrin position asettumista ja kokemustensa nimeämistä väkivallaksi (esim. Ronkainen 2001). Se näkyy myös Pohjois-Afrikasta kotoisin olevan nuoren naisen kertomuksessa.

Muutamia kertoja mun isä on väkivaltasesti kohdeltu mua, mutta ne on aika nopeesti menny ohi, kun mun äiti on ollu silleen, että älä ikinä enää tee noin, mä jätän sut jos vielä kerrankin teet noin. Muutaman kerran just silloin, kun me oltiin siellä [lähtömaassa] 15-vuotiaana ja mä pussailin sen pojan kanssa, niin silloin. Mutta ei niistä oo sinänsä jääny mulle mitään traumaa, ei siitä itse teosta vaan ehkä siihen tilanteeseen liittyen. Mutta sitä mun kaverii, se oli kyl tosi pahaa. Mutta ei se kyl koskaan menny mihinkään hoitoon, mutta se oli kyllä ihan sellasta piiskaamista.

Haastateltavien tapa vähätellä omassa perheessään tapahtunutta kuritusväkivaltaa on analyttisesti kiinnostava. Se liittyyne lojaaliuteen omaa perhettä kohtaan. Vanhempien käyttämän väkivallan selittäminen lieväksi, oikeutetuksi ja oikeudenmukaiseksi tulee esille myös kantasuomalaisten aikuisten käsitellessä omassa lapsuudessaan tapahtunutta, joi-tain vuosikymmeniä sitten vielä varsin yleistä ja lainsäädännön sallimaa kuritusväkivaltaa. Ihmisillä on yleensä tarve esittää oma perhe hyväksyttävässä valossa ja omat kokemukset siedettävänä, omaan elämäntarinaaan hyväksyttävissä olevina osina. Omien väkivaltakokemusten määrittelemine lieviksi ja vähemmän vakaviksi kuin vertaistovereiden herättää ajatuksia myös siitä, kuinka vaikeata vakavasti traumatisoivista, rajuista väkivallan kokemuksista kertominen tämän kaltaisessa haastattelussa olisi.

KUNNIAMURHAT

Äärimmäisenä seurauksena kunniaa loukanneesta käyttäytymisestä tai sellaisen epäilystä on niin kutsuttu kunniamurha, joka voidaan määritellä laajasti henkirikokseksi, jonka motiivina ovat kunniakäsitukset.³³ Luotettavia tilastoja niidenkään yleisyydestä kansainvälisesti ei ole saatavilla. YK:n väestörahas-ton vuonna 2000 julkaiseman arvion mukaan vuosittain jopa 5000 naista ja tyttöä menettää henkensä kunniaan liittyvän väkivallan seurauksena, mutta todellisen luvun arvioidaan olevan huomattavasti suurempi (esim. Human Rights Watch, Honour Based Violence Awareness Network). Ruotsissa tapah-

33 Kunniamurhan käsite ei ole kuitenkaan yksitulkintainen. Sitä problematisoi esimerkiksi ihmisoikeusaktivisti ja journalisti Rana Hussein teoksessaan *Murder in the Name of Honour* (2009, suomennos 2014 nimellä *Murha kunnian varjolla*). Hän käyttää termejä ”so-called” honour killing (niin kutsuttu kunniamurha) ja ”murder in the name of honour” (murha kunnian varjolla) korostaakseen yhtäältä sitä, ettei kunniamurhassa ole mitään kunniallista ja toisaalta sitä, että kunniamurhan taustalla voi vaikuttaa myös muut motiivit kuin naisen siveelliseen käyttäytymiseen liittyvät kunniakäsitukset.

tuu noin viisi tunnustettua kunniamurhaa vuodessa, mutta järjestöjen arvioiden mukaan todellinen määrä on ainakin kaksinkertainen (Mohammed 2015). Iso-Britanniassa kunniamurhia tapahtuu vuosittain noin kaksitoista (Lott 2015).

Suomessa ei viranomaisten tietoon ei ole tullut yhtään henkirikosta, joka olisi määritelty kunniamurhaksi. Kesällä 2015 Helsingin käräjäoikeus antoi tiettävästi Suomen ensimmäisen tuomion kunniakäsitelyllä perustellun henkirikoksen valmistelusta. Tapauksessa 20-vuotias veli oli pahoinpidelty toistuvasti 16-vuotiasta sisartaan ja rajoittanut tämän sosiaalisia suhteita ja erityisesti poikien tapaamista. Sisaren karattua kotoa veli oli lähettänyt sisaren ystävän puhelimeen lukuisia viestejä, joissa hän vannoi tappavansa sisaren, koska tämä häpeäksi perheelleen. Teonkuvauksessa syyttäjä tulkitsee kunniamotiivia teon taustalla näin:

[Uhrin] surmaaminen on ollut tarpeen perheen maineen ja kunnian palauttamiseksi, koska [uhri] ei ole noudattanut perheen kulttuurin ja uskonnon mukaisia perinteitä vaan on vastoin veljensä ja äitinsä kieltoja liikkunut ulkona muutoinkin kuin vain koulumatkat, tavannut ystäviään myös poikia sekä pukeutunut epäsovivasti, jonka seurauksena perheen maine ja kunnia on mennyt.

Hovioikeudessa syyte kuitenkin kumottiin ja tekijä sai tuomion vain pahoinpitelystä, koska hovioikeuden näkemyksen mukaan veljen valmius surmata sisar tarpeen tullen ei vielä täyttänyt törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelun tunnusmerkistöä.

Selvityksen poliisiasiakirja-aineistoon sisältyy edellä kuvatun kunniamurhan yrityksen ohella yksi murha, jossa on piirteitä kunniaan liittyvästä väkivallasta, yksi tapon yritys ja kymmenkunta laittomana uhkauksena käsiteltyä tappouhkausta. Haastattelujen osallistujat eivät kerro Suomessa tapahtuneista kunniamurhista, mutta kunnialla motivoituja murhayrityksiä, kunniamurhalla uhkaamista ja Suomessa asuvien henkilöiden ulkomailla toteuttamia kunniamurhia tai epäilyjä sellaisista käsitellään sekä maahanmuuttajataustaisten henkilöiden että ammattilaisten haastatteluissa. Myös pieni osa kyselyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista on kohdannut tilanteita, joissa oppilas on ilmaissut huolensa siitä, että hänen henkensä on uhattuna, koska hänen väitetään loukanneen perheen tai yhteisön kunniaa. Tulosten perusteella ei voi tehdä päätelmiä ilmiön yleisyydestä. Aineisto kuitenkin vahvistaa, että Suomessa on koululaisia ja opiskelijoita, joiden elämässä kunniamurhan uhka on läsnä. Kyse on enemmän kuin yksittäistapauksista.

Jo kunniamurhalla uhkaaminen on äärimmäistä henkistä väkivaltaa. Eräs kuraattori kertoo työstä, joka oli ohjattu hänen luokseen opiskelumenestyksen laskun ja lisääntyneiden, runsaiden poissaolojen vuoksi. Tyttö oli kertonut alkaneensa seurustella ja muuttaneensa pois kotoa, minkä jälkeen hänen isänsä oli uhkaillut häntä puhelimitse lähettäen uhkausviestejä. Kuraattori kertoo tytön näyttäneen hänelle viestejä.

[T]yttö itse puhui sillä, ei tietenkään sillä tavalla, että ois käyttänyt näitä kunniakäsitteitä, mutta että hän puhu sillä tavalla, että on pelottavaa ja että tästä voi kuolema seurata, että isä koittaa häntä vahingoittaa. Ja hänellä oli selvästi pelko siitä, että tässä isä ei itse tee mitään, vaan laittaa jonkun muun tekemään sen, että jonkun sukuun kuuluvan nuoremman miehen. Ja hän itse selvästi tiedosti, että keitä nämä voisi olla, joita hän voisi agitoida tekemään.

Toinen sosiaalialan ammattilainen kertoo tapauksesta, jossa nuoren naisen henkeä ovat uhanneet sekä hänen omat ulkomailla asuvat veljensä että Suomessa asuvat samasta maasta kotoisin olevat henkilöt. He ovat uhkailleet kertovansa tytön veljille tytön epäilystä sopimattomasta käyttäytymisestä niin, että ”ne tulevat sitten sieltä tekemään sinulle jotain”. Yksi miehistä oli uhannut itse tappaa tytön, jos saisi tietää, että hänellä on poikaystävä. Haastattelun työntekijän avustamana nainen teki miehestä rikosilmoituksen ja tämä sai lähestymiskiellon. Työntekijä piti ongelmallisena, että mies ei saanut rangaistusta esittämistään uhkauksista.

Muutama haastatteluun osallistunut henkilö kertoo kunniamurhan yrityksistä tai suunnitelluista kunniamurhista. Sosiaalityöntekijä kertoo teräaseella tehdystä kunniamurhan yrityksestä, joka kohdistui miehensä jättäneeseen yksinhuoltajaäitiin. Tapauksen jälkeen nainen siirtyi haastattelun työntekijän avustamana turva-asumiseen toiselle paikkakunnalle. Naisen miespuoliset serkut kahdesta muusta EU-maasta olivat matkustaneet Suomeen tappaakseen hänet, mutta poliisin väliintulo pysäytti aiheet ja miehet poistettiin maasta. Sosiaalityöntekijä oli käynyt putkassa tapaamassa serkkuja, koska ymmärsi kunniaan liittyvän väkivallan laaja-alaisuuden ja pelkäsi uutta yritystä.

Mä kävin yhtä näistä serkkua tapaamassa siellä säilöönottokeskuksessa ja kysyin, että mistä on kysymys ja onko tässä mitään enää tehtävissä. Se serkku kertoi, että ei hankään tänne mielellään tullut, mutta hänet käskettiin. Sillä oli viesti välitettävänä tälle rouvalle. Jotain mitä se halus ja sitten hän lupas toimittaa viestin takas sinne suvulle, ettei tätä tyttöä enää vahingoitettas. Loppujen lopuks senkin mielestä se oli turha reissu, joka hänen oli tehtävä ja ehkä hän oli vähän helpottunu siitä, että hän jäi kiinni.

Työntekijä vaihtoi työpaikkaa pian tapauksen jälkeen, eikä hän osannut haastattelussa kertoa, miten tilanne eteni. Uuden asuinpaikkakunnan poliisi oli kuitenkin tietoinen naisen kohdistuvasta vakavasta uhasta ja oli muun muassa lisännyt partiointia tämän asuinalueella.

Eräs opettaja puolestaan kertoo oppilaastaan, joka oli muuttanut perheensä kotikaupungista Ruotsista Suomeen, koska pelkäsi henkensä edestä. Hän seurusteli pojan kanssa, jota perhe ei hyväksynyt, ja oli muuttanut Suomeen salaa.

Hän oli ihan oikeesti ollu niinku, että henki oli vaarassa, et hän oli valinnut väärän poikaystävän [...] Ja siinä oli isä ja veli ollu näitä, jotka painosti, mut hän tavallaan pääs turvaan tänne Suomeen.

Haastateltavat kertovat myös kuolemantapauksista, joita epäilevät kunniamurhiksi. Muutamissa haastatteluissa mainitaan kunniamurhia, joita haastatellut epäilevät tai tunnistaivat tapahtuneen Suomen rajojen ulkopuolella, joissa joko uhri tai tekijä on asunut Suomessa. Yksi haastatteluun osallistunut nainen kertoo tapauksesta, jossa hän epäilee Suomessa asuneen miehen lähteneen ulkomaille aikeissa murha sukulaistytönsä. Toisessa Euroopan maassa asuva tyttö oli jäänyt kiinni siitä, että hänellä on poikaystävä. Naisen tiedon mukaan Suomessa asuva mies ja uhrin veli olisivat matkustaneet yhdessä uhrin kanssa

Lähi-idän maahan, jossa kunniamurha olisi toteutettu. Huhujen mukaan mies ei voi palata Suomeen, koska pelkää joutuvansa syytteeseen murhasta.

Selvityksen käyttöön saatuun poliisiasiakirja-aineistoon sisältyy kahden murhan esitutkinta-asiakirjat ja tuomiot. Ensimmäisestä ei käytettävissä olevan dokumentaation perusteella löydy viitteitä kunniaan liittyvästä väkivallasta. Voi pohtia, onko poliisi sisällyttänyt tapauksen kunniaan liittyvää väkivaltaa käsittelevään aineistoon pääosin tekijän etnisen taustan perusteella. Tapausta ei ole otettu mukaan jatkoanalyysiin.

Toisen aineistoon sisältyvän henkirikoksen kohdalla on tulkintakysymys, onko tapauksessa kyse kunniamurhasta. Tiettyjä kunniaan liittyvän väkivallan piirteitä siihen kiistatta sisältyy. Henkirikoksen suunnittelussa ja toteuttamisessa on eri tavoin mukana useampia suvun miehiä. Heidän välisissään poliisin todistusaineistona käyttämissä keskusteluissa ja asianosaisten kuulusteluissa viitataan siihen, että murhattu oli ”huono nainen” ja hänen henkensä piti riistää, koska hän suunnitteli avioeroa. Avioeron aika on ylipäätään erityisen henkirikosaltista aikaa myös parisuhdeväkivaltaa kokeneelle naiselle (esim. Wilson & Daly 1993; myös Husso 2003, 165). Tämän tapauksen erityisyys on se, että puolison sukulaiset osallistuivat teon suunnitteluun tai toteuttamiseen. Tutkinta-asiakirjojen perusteella syntyy vaikutelma, että laajempikin suku hyväksyi teon. Tapahtunutta lähtömaasta käsin puhelimitse kommentoiva sukulaisnainen toteaa poliisin nauhoittamassa keskustelussa, että aviomiehen olisi pitänyt tuoda uhri sinne, niin hän olisi ”hoitanut sen”. Henkirikoksen tapahtuessa naapurihuoneessa oli läsnä sukulaisia, jotka eivät puuttuneet suljetun oven takana tapahtuneeseen murhaan. Kuulusteluissa poliisi on yrittää selvittää kunniamotiivia teon taustalla muun muassa kysymällä, onko murhattu nainen häpäissyt aviomiehensä, mutta asiaan ei saada selkoa. Yksi epäillyistä on kuulustelupöytäkirjan perusteella todennut myös eksplisiittisesti, että kyse ei ole kunniamurhasta.

Tapausta ja sen yksityiskohtia ei käsitellä tässä raportissa tarkemmin aineiston luottamuksellisuuteen liittyvistä syistä. Julkisuudessaakin käsiteltyyn henkirikokseen liittyviä tapahtumia olisi mahdotonta kuvata anonymisoitunakaan tarkemmin siten, etteivät ne olisi tunnistettavissa tai ettei kuvaus vähintään käynnistäisi oikeustapauksen yksilöimiseen pyrkiviä spekulatioita. Kiinnostavaa kuitenkin on, että poliisi näyttää selvitystä varten tehtyyn aineistopyyntöön vastatessaan määritelleen tapauksen kunniaan liittyväksi väkivallaksi. Julkisuudessa poliisi on vastaavan kaltaisten tapausten yhteydessä kieltäytynyt kunniamotiiviin liittyvistä pohdinnoista vedoten siihen, ettei Suomen lainsäädäntö tunne kunniamurhan käsitettä.

Yksittäisten henkirikosten kohdalla kunniamotiivin spekulointi julkisuudessa ei todellakaan tue ilmiön monisyistä ymmärtämistä tai asiallista käsittelyä. Tapausten tutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä kunniamotiivin ymmärtäminen on kuitenkin olennaista johdonmukaisen oikeudenkäytön toteutumiseksi. Kesällä 2015 käräjäoikeuden käsittelyssä ollutta tekoa on asiakirjojen perusteella käsitelty kunniamotiivi huomioiden. Hovioikeuden ymmärrys kunniamotiivista ja kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteistä on kuitenkin ollut horjuvampaa. Hovioikeuden tuomiossa esimerkiksi pidetään epäuskottavana, että veli olisi todella suunnitellut siskonsa murhaamista perustellen sitä sillä, että veli kertoi murha-aikeistaan niin monelle. Juuri murhan suunnittelu laajemman perheen tai suvun kesken on kuitenkin tyypillinen kunnian palauttamisella perusteltujen henkirikosten erityispiirre.

NÄKYVÄÄ YHTEISÖSSÄ, NÄKYMÄTÖNTÄ VIRANOMAISILLE?

Vaikka kunniaan liittyvä fyysinen väkivalta voi olla yhteisön sisällä tiedossa, se pysyy viranomaisilta piilossa yleensä pitkään ja tulee esille vasta äärimmäisen vakavissa tilanteissa. Yhteisön jäsenet eivät välttämättä hyväksy tapahtunutta väkivaltaa tai tue sitä, mutta kynnys ilmoittaa väkivallanteoista poliisille tai muille viranomaisille on siitä huolimatta korkea. Kuten muut lähisuhdeväkivallan muodot, myös kunniaan liittyvä väkivalta jää suurelta osin piilorikollisuudeksi. Väkivallan uhrien on yleensä vaikea tuoda asiaa esille. Niin kutsutun kunnia-ajattelun motivoimissa väkivaltarikoksissa uhrin kynnystä ottaa asia puheeksi nostaa esimerkiksi pelko suvun ja yhteisön hylkäämisestä ja mahdollisista vakavasta fyysisestä koskemattomuutta rikkovasta ja henkeen kohdistuvasta uhasta, joka voi kohdistua uhriin itseän tai hänen läheiseensä.

Keskeinen syy ilmiön piiloon jäämiselle on myös se, että uhri ei välttämättä tiedä omia oikeuksiaan, ei luota viranomaisiin tai ei osaa hakea apua. Väkivallantekijä voi olla uhrin ainut tai keskeisin linkki suomalaiseen yhteiskuntaan ja antaa väärää tietoa tai esimerkiksi estää uhria asioimasta viranomaisten luona yksin. Haastatteluun osallistunut iäkäämpi nainen kertoo tapauksista, joissa perheenjäsen on estänyt sosiaaliviranomaisen kanssa asiointia väkivallalla uhkaamalla. Paradoksaalisesti väkivallan uhka estää avun hakemisen väkivallaltaan.

Erityisen vaikeaa avun etsiminen väkivallaltaan on silloin, kun uhrin oleskelupa on sidoksissa hänen suhteeseensa väkivallantekijään. Uhri voi pelätä, että viranomaisille ilmoittamisen jälkeen hänet auttamisen sijasta karkotetaan maasta.

Jos se mies on vaikka lähtösän Suomesta ja se käy hakemassa vaimon, joka tulee tänne perhesiteen perusteella. Ja sitten se joutuu kestäämään ne väkivallan muodot sen takia, että hän saisi pysyvän oleskeluluvan... Toinen vaihtoehto on se, että sä palaat siihen omaan lähtömaahan, missä taas ei voi olla. Mutta nyt on ollut muutamia tapauksia, jotka on pystynyt osottamaan, että ne on kouluttautuneita tai on käynyt jotain kielikursseja tai kouluja, että on saanut lähihoitajan [tutkinnon] tai vanhainkodissa pystyy toimimaan, että itse kustantamalla elämään täällä ja he on eronneet ja he on saaneet ihan pysyvän oleskeluluvan, vaikei oo täyttynyt se 4 vuotta ja 2 kuukautta. Monellehan se on oikeasti todella pitkä aika.

Ulkomaalaislakiin vuonna 2015 tehdyn muutoksen mukaan perhesiteen perusteella myönnettyyn oleskelupaan voi saada jatkoluvan myös perhesiteen päätyttyä, jos hakijan henkilökohtainen tilanne ”on erityisen vaikea puolison häneen tai hänen lapseensa perhesiteen voimassaolon aikana kohdistaman tai hyväksymän väkivallan tai hyväksikäytön vuoksi ja luvan epäminen olisi olosuhteet huomioon ottaen kohtuutonta.”³⁴ Lakimuutoksesta tulisi tiedottaa tehokkaasti ja sen vaikutuksia väkivallan takia perhesiteen päättäneiden oleskeluluvan hakijoiden tilanteeseen tulisi muutaman vuoden päästä arvioida.

34 Laki ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta 377/2015.

Yksi myös kunniaan liittyvää väkivaltaa koskeva yleinen lähisuhdeväkivallan piirre on, että uhri saattaa haluta keskeyttää jo käynnistetyn oikeusprosessin. Kaikki lähisuh-teissa tapahtuvat pahoinpitelyrikokset ovat kuitenkin nykyään virallisen syytteen alaisia rikoksia ja oikeusprosessit viedään loppuun, vaikka uhri ei enää vaatisikaan tuomiota tai vaikka hän kieltäytyisi tulemasta oikeuden kuultavaksi tai muuttaisi esitutkinnassa kertomaansa kuvausta. Taustalla on usein väkivallantekijän ja uhrin läheiseen suhteeseen liittyvää ambivalenssia, huolta seurauksista väkivallantekijälle ja sääliä häntä kohtaan. Toisinaan kyse voi olla myös väkivallantekijän uhuriin kohdistamasta painostuksesta ja uhkailusta seurauksilla, joita mahdollinen tuomio toisi uhrille. Kunniaan liittyvän väki-vallan tapauksissa syyt yhteistyön lopettamiselle oikeuskäsittelyssä voivat olla kuitenkin osin erilaisia ja linkittyä erityisesti siihen, että joskus uhri hylätään ja suljetaan yhteisön ulkopuolelle.

Esimerkkinä tästä on jo edellä käsitelty keväällä 2015 nostettu syyte pahoinpitelystä ja törkeästä henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelusta tapauksessa, jossa nuori mies pahoinpiteli ja uhkasi sisarensa henkeä tämän sopimattomaksi tulkitsemansa käyttäytymisen vuoksi. Vaikka sisar oli esitutkinnassa kertonut häneen kohdistuvasta uhkailusta ja pahoinpitelystä, prosessin edetessä hän muutti kertomustaan ja kiisti veljensä tehneen hänelle väkivaltaa. Hän ei myöskään halunnut lausua tapahtumista enää käräjäoikeudessa eikä hovioikeudessa. Koska törkeä henkeen tai terveyteen kohdistuva rikos ja pahoinpitely ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia, nostettiin väkivallanteki-jää kohtaan syyte uhrin haluttomuudesta huolimatta. Uhrin lausunto on kuitenkin usein keskeinen osa näyttöä ja sen puuttuminen voi hankaloittaa rikosprosessia huomattavasti.

Myös muissa maissa on esimerkkejä siitä, että väkivallan uhri tai uhrin läheinen on halunnut estää tapauksen etenemistä rikosprosessissa puhdistaakseen oman maineensa. Ruotsissa Fadime Sahindalin tapauksessa (vuonna 2002) Fadimen äiti, joka aluksi halusi nostaa syytteen Fadimen murhasta, perui myöhemmin sanansa.

Keskeinen syy fyysisen kunniaan liittyvän väkivallan piilossa pysymiseen on ammat-tilaisten epävarmuus kunniaan liittyvän väkivallan käsittelyssä ja ilmiön tunnistamisen vaikeus. Asiasta ei uskalleta ehkä kysyä suoraan, keskusteluyhteyttä ei synny tai havaittu sosiaalinen rajoittaminen tulkitaan ”kulttuuriin kuuluvaksi” ja siihen ei siksi puututa.

9. Avioliittoon pakottaminen

Avioliittoon pakottaminen on maailmanlaajuinen ongelma, joka koskettaa myös Suomessa asuvia henkilöitä. Avioliittoon pakottamisen taustalla voi olla erilaisia tekijöitä, kuten perheen velkoja, sukujen taloudellisia intressejä ja sopimuksia esimerkiksi oleskelulupien järjestämisestä maahanmuuttoa suunnitteleville henkilöille avioliittojen kautta tai jopa ihmiskauppaa. Tässä selvityksessä huomion kohteena on rajatusti kunniaan liittyvään väkivaltaan yhdistyvä avioliittoon pakottaminen. Toisaalta joskus rajanveto eri syistä solmittujen pakkoavioliittojen välillä ei ole mahdollista, vaan eri motiivit liittojen takana ovat toisiinsa nivoutuneita.

Viittaamme tässä selvityksessä termillä pakkoavioliitto tilanteisiin, jossa pakottamisen tuloksena on solmittu avioliitto. Avioliittoon pakottamisella puolestaan viittaamme laajemmin myös avioliittoon pakottamisen yrityksiin ja painostukseen.

PAKKOAVIOLIITON MÄÄRITELMÄT JA LAINSÄÄDÄNTÖ

Pakkoavioliitot on huomioitu yhtenä kunniaan liittyvän väkivallan muotona keskeisissä kansainvälisissä ja kansallisissa politiikkaohjelmissa. Euroopan parlamentin (Psaila ym. 2016, 9-10) selvityksen mukaan kansainvälisesti yhtenevää määritelmää pakkoavioliitoista ei ole, vaan määritelmät poikkeavat toisistaan eri EU-maissa. Naisiin kohdistuvan väkivallan vastainen ohjelma (STM 2010, 35) ja seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma (Klemetti ym. 2013) määrittelevät pakkoavioliiton avioliitoksi, joka on solmittu ilman toisen tai molempien aviopuolisojen täyttä suostumusta tai johon heidät tai jompikumpi heistä on pakotettu tai painostettu. Määritelmä on kuitenkin niukka ja tosiasiaassa ilmiö on moninainen.

Järjestetyt avioliitot ovat yleisiä suuressa osassa maailmaa ja lisääntyneen maahanmuuton myötä niiden määrä on kasvanut myös Suomessa, mikä kävi ilmi myös haastatteluaineistossa. On tärkeätä, että pakkoavioliittoja käsiteltäessä ei samalla tuomita järjestettyjä avioliittoja vain siksi, että ne sopivat huonosti yhteen länsimaisen nykykulttuurin romanttisen rakkauden ideaalin kanssa. Eräs selvityksen maahanmuuttajataustainen osallistuja painottaa eroa järjestetyn ja pakkoavioliiton välillä ja kuvaa sähköpostissaan järjestettyä avioliittoa näin:

Järjestetyssä avioliitossa asiat järjestetään niin, että ajaututaan tilanteeseen, jossa huomataan pian, että ollaan menossa naimisiin ja on jopa pientä ihastustakin ilmassa. Tämä muistuttaa hyvin paljon vaikkapa järjestettyjä treffejä/sokkotreffejä, joissa voi se ”oikea” löytyä. Tässä yhteydessä kuitenkin todettakoon, että treffaamista ja seurustelua ei ole soveliasta jatkaa kovinkaan pitkään tai joissain tapauksissa ei ollenkaan, joten päätös on tehtävä hyvinkin nopeasti tai jopa välittömästi.

Joidenkin selvitykseen osallistuneiden maahanmuuttajataustaisten henkilöiden mielestä raja pakkoavioliiton ja järjestetyn avioliiton välillä on käytännössä joskus epäselvä. Lisäksi eri alojen ammattilaiset puhuivat välillä sekaisin järjestetyistä ja pakkoavioliitoista. Haastattelut vahvistavat esimerkiksi norjalaisen sosiologin Anja Bredalin (2005, 346–347) näkemystä siitä, ettei vapaasti valitun avioliiton, järjestetyn avioliiton ja pakkoavioliiton välisen selvärajan erottelun tekeminen ole välttämättä eletyssä elämässä helppoa. Esimerkiksi suostumuksen ja pakon välistä rajaa on vaikea määritellä yksiselitteisesti. Maahanmuuttajataustaiset haastateltavat liittivät järjestettyyn avioliittoon kuitenkin enemmän vapautta ja osapuolten harkintaa. Eräs nainen määrittelee järjestetyn avioliiton ja pakkoavioliiton eroa näin:

Täällä se tapahtuu eri tavalla, et siinä niinku yritetään vaikuttaa siihen tyttöön sillä tavalla, et korostetaan sen miehen tiettyjä piirteitä ja sitä et sillä ei ole sellaista vaihtoehtoa, että se seurustelis kenenkään kanssa, että pystyis menemään edes kihloihin tai naimisiin kenenkään muun kanssa. Et siinä ei suoranaisesti pakoteta, mut tavallaan pakotetaan, koska muuta vaihtoehtoo ei anneta. Vaikka se ei oo niin semmosta rajua, et sut laitetaan istumaan ja sanotaan et mennään omaan kotimaahan ja sit sul on kuukaus aikaa siellä tutustua siihen ihmiseen, ei edes sitäkään välttämättä, et niinku päivän nähny sitä ihmistä ja sanottu et toi on valittu sulle ja sit nyt istut siinä ja laitat nimeä paperiin. Niin se on hyvin rajua siellä. Mut täällä taas, siihen voi mennä kaks kolme vuottakin, mutta ei oo muuta vaihtoehtoo.

Useissa haastatteluissa kuvataan järjestettyjen avioliittojen yhteydessä järjestettyjä matkoja perheen lähtömaahan, jossa nuorelle järjestetään tapaamisia useiden puolisoskandaattien kanssa. Eräs nuori maahanmuuttajataustainen nainen kuvaa avioliiton järjestämiseksi tehtyjä matkoja näin:

[T]yttöä viedään siitä lähtien kun se 16–17 sinne kotimaahan näytille, että ne sukulaiset näkisivät, erityisesti ne pojat, että minkälainen tyttö on, ja sieltä tulee paljon kosijoita.

Sosiaalisen median ja viestintävälineiden yleistymisen myötä avioliittoja solmitaan yhä useammin internetin avulla esimerkiksi Skypen välityksellä ilman fyysistä matkustamista maahan. Haastatteluun osallistunut nainen kertoo tapauksesta, jossa Suomessa asuva nainen on tutustunut Skypen välityksellä Intian Punjabissa asuvan miehen kanssa. Molemmissa puheluissa ovat olleet perheenjäsenet mukana keskusteluissa. Hän kertoo myös internetissä toimivista seuranhakupalveluista, joissa tietää myös Suomessa asuneiden perheiden ilmoittavan naimaikäisistä tyttäristään. Joissain tapauksissa avioliittoa solmittaessa läsnä on morsiamen sijaan hänen edustajansa, esimerkiksi isä tai veli.

Keski-ikäinen maahanmuuttajataustainen nainen kertoo tuntemastaan työstä, joka asui vanhempiensa kanssa Suomessa. Perhe halusi tytön menevän naimisiin hänelle sopivaksi katsotun samaan etniseen ryhmään kuuluvan miehen kanssa, vaikka tyttö oli rakastunut toiseen mieheen. Perhe järjesti työlle matkan perheen lähtömaahan, jonka aikana hänelle esiteltiin puolisoehdokkaita, joista hän sai sitten itse valita, kenet halusi. Tyttö valitsi yhden kosijoista ja asuu haastatteluhetkellä Suomessa yhdessä miehen kanssa. Haastateltava kertoo tytön ikävöivän miestä, johon on Suomessa rakastunut, mutta hyväksyneensä tilanteena ja elävän ”hyvää elämää”. Kysyttäessä oliko haastateltavan mielestä kyseessä pakkoavioliitto, hän vastaa, että kyseessä on pakkoavioliitto, koska tyttö on pakotettu valitsemaan puoliso määrätystä joukosta miehiä, vaikka hän haluaisi avioitua joukon ulkopuolella olevan henkilön kanssa. Hän myös kertoo toisesta tapauksesta, jossa tyttö on pakotettu naimisiin käyttämällä muita kunniaan liittyvän väkivallan muotoja, kuten eristämistä:

Jotkuthan voi olla et, pakotetaan, vaikka se tyttö ei anna loppujen lopuksi suostumusta mennä sen kans naimisiin. Mut tavallaan hänet pakotetaan, että hänet voidaan sulkea kotiarestiin eikä pääse mihinkään. Pidetään häät ja tällaiset. Hääjuhliissa en oo kuullut ikinä, että ketään morsian olisi sanonut, että en suostu! Kyllähän tahdon sanotaan siinä aina. Sillon ehkä on pakottaminen, jos pystyy vähän niinku rajoittamaan sitä, et kumpi on kumpi. Ja sit järjestäminen, jos vanhemmat järjestää ja tyttö, vaikkei halua, suostuu, niin mun mielestä sillonkin se on pakottamista.

Myös toinen maahanmuuttajataustainen haastateltava kuvailee pakkoavioliiton tilannetta, jossa työllä on mahdollisuus avioitua vain omasta suvusta tulevan miehen kanssa.

[M]itä itse olen nähnyt, on just se, että se ei tule ihan suoraan pakottamisena, vaan se on itsestään selvää, että sun pitää mennä tämän tietyn, meidän suvun miehen kanssa naimisiin.

Edelliset kaksi esimerkkiä tuovat esille sen, miten nuorten painostaminen avioliittoon kyseenalaistaa avioliiton vapaaehtoisuuden, vaikka varsinaista pakottamista ei tapahtuisikaan. Nuori voi kokea vanhempien ja suvun vastustamisen liian vaikeaksi, vaikka ei haluaisikaan avioliittoa (ks. myös STM 2005). Pakottamisen ja järjestetyn avioliiton raja näyttäytyy epäselvästi myös tapauksissa, joissa kerrotaan tytön osallistuneen aktiivisesti omien häidensä suunnitteluun, mutta halunneensa perääntyä ennen häpäivää, jolloin on kuitenkin ollut ”liian myöhäistä”.

Haastateltavat kertovat, että järjestetystä tai oma-aloitteisesti solmitusta avioliitosta voi myös tulla pakkoavioliitto silloin, kun puoliso ei pääse avioliitosta pois halutessaan. Myös Iso-Britannian pakkoavioliittoyksikkö määrittelee järjestetyn avioliiton ja pakkoavioliiton välistä suhdetta siten, että järjestetystä avioliitosta voi tulla pakkoavioliitto, mutta pakkoavioliitosta ei järjestettyä avioliittoa (Lott 2015). Useat haastatellut kertovat tapauksista, joissa eroaminen puolisosta on ollut erittäin vaikeaa tai jopa mahdotonta, koska ero toisi häpeää perheelle ja johtaisi suvun hylkäämiseen. 20-vuotias haastateltava kuvailee tilannetta näin:

Jos joku nainen haluaa erota hänen miehestään, se ei onnistu. Jos onnistuu, sen naisen pitäisi erota kaikista hänen vanhemmistaan, kaikista. Hänen pitää olla aivan yksin, jos hän haluaa tehdä sitä. Se on [haastateltavan lähtömaassa] ihan normaalia, että näin tehdään. Vaikkei haluaisi enää avioliittoa miehen kanssa, mutta se on pakko.

Pakkoavioliitto on vasta viime vuosina kriminalisoitu joissakin EU-maissa (esim. Iso-Britanniassa ja Ruotsissa 2014), monissa ei ollenkaan ja lainsäädännön toimeenpanon onnistumista on vaikea vielä arvioida (Psaila ym. 2016).

Norjassa pakkoavioliitot on kriminalisoitu jo vuonna 2003. Avioliittoon pakottaminen on virallisen syytteen alainen rikos ja siitä voi saada kovemman tuomion kuin pakottamisesta yleisesti. Tähän mennessä tuomioon on johtanut 12 pakkoavioliittotapausta, joista kaksi on ajalta ennen erilliskriminalisointia. Näissä tapauksissa pakkoavioliittojen uhrut ovat olleet tyttöjä ja naisia, ja tuomitut heidän vanhempiaan, veljiään ja setiään. Osassa tapauksista on ollut kyse uskonnollisista avioliitoista, jotka eivät ole laillisesti päteviä.³⁵

Suomen rikoslainsäädäntö ei tunne pakkoavioliittoa tai avioliittoon pakottamista erillisenä rikosnimikkeenä, eikä poliisin tietoon tulleista tapausten määrästä ole tietoa. Huomio pakkoavioliittoja kohtaan Suomessa on vahvistunut 1.8.2015 voimaan astuneen Istanbulin sopimuksen myötä. Sopimus velvoittaa sen ratifioineet valtiot muun muassa kriminalisoimaan pakkoavioliitot ja lisäämään määrällistä ja laadullista tutkimustietoa aiheesta. Nykylainsäädännönsä valossa avioliittoon pakottaminen ei ole laillista, mutta eksplisiittisen pakkoavioliittoja koskevan kohdan lisäämisestä rikoslakiin käydään keskustelua. Vaikka pakkoavioliittoja ei tällä hetkellä tunnusteta omana rikosnimikkeenä, pakkoavioliittotapauksissa voidaan soveltaa tapauksesta riippuen rikoslain pakottamista koskevia säännöksiä (RL 25:8) sekä ihmiskauppaa koskevaa lainsäädäntöä. Ihmiskauppalainsäädännön soveltaminen pakkoavioliittotapauksissa on käytännössä hankalaa, eikä esimerkiksi Monika-Naiset liiton tiedossa ole yhtään tapausta, jossa sitä olisi käytetty. Rikoslain pakottamista koskevat säädökset sopivat useampiin tapauksiin, mutta pakottaminen on asianomistajarikos, mikä vaikeuttaa tapausten etenemistä oikeusprosessissa.

Suomen avioliittolainsäädännön mukaan avioliitto perustuu vapaaehtoisuuteen. Vihkimismenettely on säädetty turvaamaan avioliittoon sitoutumisen vapaaehtoisuutta. Suomessa ei ole avioliiton mitätöintimahdollisuutta toisin kuin monissa muissa maissa, vaan avioliitto voidaan purkaa vain avioeron kautta. Poikkeuksen muodostaa avioliittolain 19 §,

35 Tutkija Anja Bredal, tapaaminen 23.5.2016.

jonka mukaan vihkimistä voi pitää mitättömänä, jos se ei ole tapahtunut siten kuten lain 15 § edellyttää tai jos vihkimisen on toimittanut joku, jolla ei ollut vihkimisoikeutta. Avioliitto voidaan katsoa mitättömäksi, mikäli vihkijä ei esimerkiksi ole saanut molemmilta henkilökohtaista suostumusta vihkimiseen. Muussa tapauksessa pakkoavioliitto voidaan purkaa tavanomaiseen tapaan avioerohakemuksen kautta. Suomen lainsäädäntö lähtee ajatuksesta, että avioero oikeustoimena ei ole sinänsä leimaava. Pakkoavioliiton mitätöiminen voisi aiheuttaa juridisia ongelmia muun muassa liiton aikana mahdollisesti syntyneiden lasten oikeudellisen statuksen, leskeneläkkeiden ja omaisuuden jakamisen kannalta, minkä vuoksi kaikki asiantuntijat eivät varauksetta kannata mitätöintimahdollisuuden laajentamista. Toisaalta mitätöintimahdollisuuden puolustajat pitävät sitä tärkeätä esimerkiksi tilanteissa, joissa tyttö tai nuori nainen on ollut pakotettuna avioliittoon hyvin lyhyen ajan esimerkiksi tultuaan huijatuksi ulkomaanmatkalle, jonka aikana liitto on solmittu. Mitätöinti antaisi näissä tilanteissa signaalin siitä, että liitto ei missään vaiheessa ollut lainvoimainen. Mitätöintimahdollisuus sisältyy avioliittolakiin esimerkiksi Norjassa. Siellä pakkoavioliiton uhri saa itse valita, haluaako hän purkaa avioliiton mitätöinnin vai avioeron kautta.³⁶

Pakkoavioliitot yhdistetään usein lapsiavioliittoihin, ja osaan lapsiavioliitoista liittyykin avioliittoon pakottamista. Suomen avioliittolainsäädännön mukaan avioliiton voi solmia 18 vuotta täyttänyt henkilö, mutta oikeusministeriö voi kuitenkin erityisistä syistä antaa myös sitä nuoremmalle luvan mennä avioliittoon. Ennen asian ratkaisemista luvanhakijan huoltajalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jos hänen olinpaikkansa voidaan kohtuullisin toimenpitein selvittää. Vuosina 1995–2014 avioitui yhteensä 1138 lasta, joista 1034 oli tyttöjä. Tytöistä 27 on ollut 14–15-vuotiaita solmiessaan avioliiton (Tilastokeskus, väestötilastot). Valtaosa Suomessa poikkeusluvan saaneista on täyttänyt 17 vuotta. Yleisimmät perustelut ovat uskonnollinen vakaumus, raskaus ja kulttuuriset syyt. Ulkomaalaistaustaisia on hakijoista noin joka kolmas. (HS 9.12.2014.) YK:n ihmisoikeusneuvosto on heinäkuussa 2015 antanut päätöslauselman jossa se toivoo jäsenvaltioiden ryhtyvän toimenpiteisiin lapsiavioliittojen kieltämiseksi.

Lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila on esittänyt (Lapsiasiavaltuutettu 2015), että on lapsen oikeuksien ja edun näkökulmasta on kyseenalaista, että lapset voivat solmia avioliiton. Hän on ehdottanut, että avioliittolaista pitäisi poistaa mahdollisuus antaa alle 18-vuotiaalle lupa avioliiton solmimiseen. Ihmisoikeusliitto jakaa lapsiasiavaltuutetun näkemyksen. Lapsiavioliitoista käytävä keskustelu on tullut tämän selvityksen aikana ajankohtaiseksi alaikäisten turvapaikanhakijoiden kasvaneen määrän myötä. Tammiukuussa 2016 myös Ruotsin lapsiasiavaltuutettu muistutti (Sveriges radio 18.1.2016), että yksin tulevilla pakolaislapsilla on suurempi riski joutua pakkoavioliittoihin.

36 Tutkija Anja Bredal, tapaaminen 23.5.2016.

AVIOLIITTOON PAKOTTAMISTA ESIINTYY SUOMESSA

Koska pakkoavioliitoista Suomessa ei ole saatavilla tilastoja eivätkä kaikki niistä ole virallisesti solmittuja, niiden yleisyyttä on vaikea arvioida. Olemassa olevat tiedot pakkoavioliittojen yleisyydestä Suomessa ovat yksittäisten järjestöjen ja yksittäisten julkisen sektorin yksiköiden laatimia tilastoja. Monika-Naiset liitto (2015) on tilastoinut vuosina 2011–2014 noin 60 tietoonsa tullutta pakkoavioliittotapausta. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piirissä puolestaan on käsitelty viime vuosina muutamia pakkoavioliittotapauksia (Psaila ym. 2016). Ulkoasiainministeriön konsuliasioiden yksikössä hoidetaan muutamia tapauksia vuodessa. Ihmisoikeusliiton kunniaan liittyvää väkivaltaa ehkäisevässä työssä on myös saatu yhteydenottoja tapauksissa, joissa on ollut avioliittoon pakottamisen uhkaa.

Pakkoavioliitoista on EU-tasolla ylipäätään vähän luotettavaa määrällistä ja laadullista tietoa. Olemassa olevat vähäiset tilastot ovat yleensä kansalaisjärjestöjen tai muiden yksittäisten auttamistahojen laatimia ja perustuvat apua hakeneiden määriin. Monia tapauksia ei raportoida ollenkaan ja toisaalta samat tapaukset saattavat tulla raportoiduiksi usean eri viranomaisen taholta, joten kokonaiskuva jää väistämättä epätarkaksi eikä tieto ole vertailukelpoista (FRA 2014). Suuntaa antavia viranomaisten ja järjestöjen ylläpitämät tilastot kuitenkin ovat. Esimerkiksi Iso-Britanniassa ulko- ja sisäministeriön alainen pakkoavioliittoyksikkö Forced Marriage Unit (FMU) käsitteli vuonna 2015 yhteensä 1220 tapausta, mutta vain murto-osan tapauksista arvioidaan tulevan FMU:n tietoon. Ruotsalaisessa kartoituksessa (Ungdomsstyrelsen 2009) puolestaan on arvioitu, että 70 000 Ruotsissa asuvaa nuorta ei saisi vapaasti valita puolisoaan. Luku on saatu aikaan eri tahojen tilastoja yhdistämällä, minkä vuoksi osa tapauksista voi olla mukana useampaan kertaan.

Selvitykseen haastatellut ammattilaiset kertoivat pakkoavioliittojen näkyvän työssään. Samoin haastatteluihin osallistuneet maahanmuuttajataustaiset ihmiset kertovat ilmiön esiintymisestä omissa sosiaalisissa verkostoissaan. Myös selvityksen kyselyaineisto vahvistaa, että avioliittoon pakottaminen ja siihen liittyvät ilmiöt ovat osa suomalaisten koululaisten ja opiskelijoiden kokemusmaailmaa. Noin viidesosalla kyselyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista oli kokemusta tilanteesta, jossa oppilas ilmaisee, ettei hän saa tai ole saanut valita itse puolisoaan. Kahdeksalle vastaajalle oppilas on ilmaissut huolensa suunnitteilla olevaa lomamatkaa koskien, koska pelkää, että häntä painostetaan ulkomailla avioitumaan. Yhdellä vastaajalla on kokemus siitä, että oppilas on ottanut yhteyttä ulkomaanmatkalta ja kertonut häntä uhkaavasta tai jo toteutuneesta avioliittoon pakottamisesta.

Poliisiasiakirja-aineistoon sisältyy kaksi mahdollisesti kunniaakysymyksiin liittyvää avioliittoon pakottamistapausta. Ensimmäisessä niistä 18-vuotias nainen on tullut poliisilaitokselle ilmoittamaan, että pelkää henkensä ja terveytensä puolesta, koska ei suostu muiden sopimaan avioliittoon. Niukkojen asiakirjojen perusteella ei saa kokonaiskuvausta tilanteen taustoista. Poliisi on ottanut rikosilmoituksen vastaan, avustanut ilmoittajan turvakotiin ja päättänyt tutkinnan samana päivänä. Toisessa tapauksessa tekohetkellä 18-vuotias nainen kertoo tullessaan pakotetuksi avioliittoon yhdeksän vuotta vanhemman, toistakymmentä vuotta Suomessa asuneen, alun perin samasta maasta kotoisin olevan miehen kanssa. Avioliitto on solmittu molempien lähtömaahan tehdyn matkan yhteydessä. Keskeisiä henkilöitä uhrin pakottamisessa ja painostamisessa ovat olleet hänen

isänsä ja setänsä. Syyttäjä on kuitenkin lopettanut tutkinnan perustellen sitä sillä, että vaikka uhri olisi painostettu naimisiin, ei ihmiskaupan tunnusmerkistö todennäköisesti täyty. Lisäksi aineistossa on muutamia parisuhdeväkivaltatapauksia, joissa uhri kertoo poliisille tulleensa vuosia aiemmin pakotetuksi nykyiseen väkivaltaiseen avioliittoonsa. Toinen näistä avioliitoista on solmittu uhrin ollessa vasta 16-vuotias.

Myös Ihmisoikeusliittoon on tullut useita yhteydenottoja, joissa alaikäinen tyttö pelkää perheensä tai sukunsa suunnittelevan hänen naittamistaan lähtömaassa asuvan sukulaisten kanssa. Tyypillisesti huoli nousee esiin ennen lähtömaahan tehtävää lomamatkaa. Joissakin tapauksissa isä tai joku muu sukulaisista on suoraan uhannut naittaa tytön lähtömaassa, koska tämä ei käyttäydy perheen edellyttämällä tavalla. Näihin tapauksiin liittyy yleensä myös muuta henkistä ja fyysistä väkivaltaa. Joskus nuori aavistaa jotain, esimerkiksi sattumalta kuulemiensa keskustelujen perusteella, vaikka vanhemmat kieltävät suunnittelevansa pakkoavioliittoa.

Aineisto vahvistaa edellä kuvattujen yhteydenottojen viestiä ja Ihmisoikeusliiton (2010) aikaisemman selvityksen havaintoa siitä, että nuorten ulkomaanmatkojen yhteydessä solmitaan sekä järjestettyjä että pakkoavioliittoja. Myös esimerkiksi Iso-Britannian pakkoavioliittotoyksikössä vuonna 2015 hoidetuista yhteensä 1220 tapauksesta 14 % tapahtui Iso-Britanniassa ja 86 %:ssa oli mukana yhteyksiä ulkomaille (FMU 2015). Istanbulin sopimuksen artikla 2 velvoittaa kriminalisoimaan henkilön houkuttelemisen ulkomaille tarkoituksena pakottaa hänet avioliittoon. Suomen osalta asia on myös ajankohtainen, kuten ulkoasiainministeriön edustaja toteaa haastattelussa:

Meillä ulkoministeriössä avustetaan tuolla maailmalla olevia Suomessa pysyvästi asuvia tai Suomen kansalaisia jotka syystä tai toisesta on sinne ulkomaille päätenyt, ja näissä yhteyksissä sit jonkun verran on tullut yhteydenottoja meidän suurlähetystöihin maailmalla ja myös tänne ulkoministeriöön. Et sinne maailmalle on päädytty enemmän tai vähemmän ilman omaa suostumusta.

Tässä selvityksessä haastateltujen pakkoavioliitoiksi luokittelemat ja tunnistamat liitot ovat pääasiassa yllirajaisia, Suomen rajojen ulkopuolella solmittuja liittoja. Niissä pakkoavioliiton uhri jää harvoin asumaan ulkomaille, vaan puoliset tuodaan Suomeen, kun oleskeluluvat saadaan kuntoon.

Vaikka suurin osa aineistossa kuvatuista pakko- ja järjestetyistä avioliitoista kuvataan tapahtuneiksi Suomessa asuvan ja ulkomailla asuvan henkilön välillä ulkomailla, solmitaan liittoja myös Suomen sisällä. Haasteltavat kuvailevat tilannetta esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

Osa pakkoavioliitoista tapahtuu ihan Suomessa, et molemmat henkilöt on Suomesta tai et molemmat henkilöt asuu Suomessa. Toinen muoto on se, et tyttö viedään synnyinmaahan tai synnyinalueelle ja sit siellä järjestetään hänelle puoliso, joka vastaa tietyllä tavalla sen oman perheen mukaista moraalia.

Ne [pakkoavioliitot], jotka oikeasti tiedän, että on ollut tämmösiä pakkoavioliittoja, niin kyllä nää ihmiset on lähteneet omiin maihinsa ja avioituneet siellä.

Tiedän tapauksen tytöstä, joka vietiin kotimaahan ja pakotettiin naimisiin ja hän kärsi valtavasti. Nyt hänellä on lapsi ja hän on tuonut miehensä ja lapsensa mukanaan Suomeen [...] Tiedän, että hänen isänsä työskenteli Suomessa ja vei tyttärensä sedän luokse [perheen lähtömaahan] jossa hän asui siihen saakka kunnes hän täytti 16 tai 17 ja he löysivät hänelle aviomiehen. He menivät naimisiin ja hän sai kaksi lasta ennen kuin he tulivat tänne.

Ylirajaisia pakkoavioliittoja solmitaan usein sen jälkeen, kun nuori nainen on lähetetty joko omasta suostumuksestaan tai vastentahtoisesti ulkomaille. Perheen lähtömaassa heidän ajatellaan pystyvän Suomea helpommin noudattamaan kunniallisen käyttäytymisen odotuksia, kuten seurustelusta ja seksuaalisesta kanssakäymisestä pidättäytymistä, ja avioituvan täysi-ikäisyyden kynnyksellä samasta kulttuurisesta tai uskonnollisesta taustasta tulevan henkilön kanssa.

Niin, että sitten se perhe ottaa tytön mukaan kotimaahan, tai johonkin sellaiseen maahan, jossa se mahdollistetaan tää uskonnon oppien perusteella tämä avioliitto ja sitten legalisoidaan ja virallistetaan se [...] On erilaisia keissejä, että on hyvin harvoin, että tyttö olisi jäänyt sinne [ulkomaille] asumaan, että tyttö tulee usein tänne takaisin ja laitetaan voimaan nämä oleskelulupahakemukset ja mies tuodaan sitten Suomeen.

Erään sosiaalityöntekijän kertomassa tapauksessa isä ja alaikäinen tyttö yhdessä sopivat tytön naimisiin menosta perheen lähtömaassa. Tyttö oli sosiaalityöntekijän mukaan osallistunut matkan suunnitteluun ja halukas lähtemään kotimaahan. Tytön muuttohaluun vaikutti isän tyttöön kohdistama fyysinen väkivalta, johon myös lastensuojelu oli puuttunut. Isä ja tyttö olivat yhdessä ajatelleet olevan hyvä ratkaisu, että tyttö menee kotiseudulle sukulaisten luo "rauhottumaan ja kasvamaan". Isällä oli kuitenkin matkan varalle myös muita suunnitelmia.

Isän ajatus nähtävästi kuitenkin oli se, että kun he sinne pääsevät, hän sitten naittaa tämän tytön jollekin. Tytön oma versio asiasta oli, että isä olisi naittanut hänet ensimmäiselle oveen kolkuttajalle. Mutta ennen kuin isä kerkesi sen tekemään, niin tämä tyttö löysi itse ensin poikaystävän sieltä, rakastui kovasti ja he alkoivat seurustelemaan. Tämä poika ei taas ollut isän mieleen ja isä otti sitten tytöltä kaikki asiakirjat ja dokumentit pois. Varsinkin kun tyttö sitten tuli raskaaksi, niin se sanoi, että sulla ei oo mitään asiaa Suomeen tai mitä tahansa voi tapahtua.

Myös oppilaitoksissa kohdataan tilanteita, joissa oppilas katoaa yllättäen ulkomaille eikä palaa. Opetusalan ammattilaisille toteutetussa kyselyssä neljä vastaajaa raportoi, että viimeisen viiden vuoden aikana yksi tai muutama oppilas on ottanut häneen yhteyttä ulkomailta ja kertonut, että häntä estetään palaamasta Suomeen.

Nuorten avioitumisen suunnittelemiseen ja järjestelemiseen osallistuu usein moninainen joukko perheenjäseniä tai laajempaa yhteisöä. Myös muut perheenjäsenet voivat kokea painostusta. Erään haastatteluun osallistuneen miehen näkemys on, että perheissä, joissa lapsia pakotetaan avioitumaan, noudatetaan tiukemmin kunniakäsitäisiin liittyviä toimintatapoja:

On aika paljon ollut sellaisia pakkoavioliittoja, jotka kohdistuu naispuolisiin henkilöihin ja tyttöihin kulttuurillisista syistä tai muista erityisistä syistä, joiden vuoksi tyttö pakotetaan. Tyttö joutuu naimaan ventovieraan ihmisen tai lähisukulaisen. Pakkoavioliittoon, jonka on oma isä tai oma veli tai oman suvun miehen hyväksyneet hänen miehikseen, mitä todennäköisemmin hyväksytään samankaltaisia ihmisiä, mikä ylläpitää sitä perheen kunniaa ja sitä tietynlaista moraalia perheessä.

Monessa haastattelussa avioliitot kuvataan ennalta toistensa tuntemien vanhempien ja sukujen järjestämiksi ja niitä arvioidaan solmittavan erityisesti ns. kunniallisten perheiden kesken.

Sekä tyttöjä että poikia pakotetaan avioliittoihin. Lisäksi poikien avioitumismahdollisuudet voivat riippua sisarten käyttäytymisestä ja heidän oletetusta kunniastaan. Siksi-kin poikien tehtävänä voi olla varjella sisarten kunniaa. Erityiseen riskiryhmään kuuluvat seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret. Selvityksen haastatteluihin osallistuneet ammattilaiset arvioivat, että miesten kokemat pakkoavioliitot jäävät helpommin huomioidatta viranomaisilta.

Yhden keskustelun muistan yhden nuoren miehen kanssa, jossa äiti pakotti häntä, että hän seurusteli suomalaisen tytön kanssa, mutta siellä [lähtömaassa] oli katsotuna semmoinen [morsian]. Se oli dramaattinen rakkaustarina. Se poika erosi sen suomalaisen kanssa ja kyllä se meni naimisiin sen tytön kanssa. Eihän se miehelläkään välttämättä, että aina otetaan se nainen siksi heikommaksi osapuoleksi, mutta eihän ne miehetkään välttämättä aina halua niihin avioliittoihin, mutta ne huomioida jää vähemmälle.

Haastatteluissa ei kysytty erikseen lapsiavioliitoista eikä niissä noussut esille viitteitä siitä, että lapsille olisi haettu lupaa avioitua kunniakäsitteisiin vedoten. Haastateltavat mainitsivat kuitenkin tapauksia, joissa alaikäisille on neuvoteltu puoliso jo ennen täysi-ikäisyyttä, ja lasten välisiä kihlauksia. Yksi haastateltava kertoo lähipiirissään tapahtuneesta, 13-vuotiaan tytön ja 16-vuotiaan pojan välille ensin epävirallisena solmitusta liitosta.

V: [...] Hän meni piilossa kihloihin, että valtio ei tiedä, vain sukulaiset tietävät, että he ovat kihloissa. He odottavat siihen asti, että tyttö täyttää 18 vuotta ja sitten he ilmoittavat rekisteriin.

K: Mitä se tarkoitti, että ne oli kihloissa? Asuks ne yhdessä?

V: Ei vielä. En tiedä miksi, mutta jos joku isä tykkää jonku työstä ja haluaa, että tytön pitäisi mennä hänen poikansa kanssa naimisiin, niin se on mentävä. Se on pakko. Ne eivät katso ollenkaan, että tykkääkö se tyttö vai ei, tai minkä ikäinen se tyttö tai poika on. Kun mä kuulin siitä, niin mä olin, että voi että! Hän on lapsi vielä, miten voi olla Suomessa näin myös.

Haastateltavan käsityksen mukaan tyttö pakotettiin kihlaukseen. Hän kuitenkin korostaa, että haastatteluhetkellä tämä on onnellinen ja tyytyväinen avioliittoon. Hän kertoo, että ”alussa tyttö ei tykännyt, vaan itki, mutta en tiedä mitä tapahtui, mutta nyt he tykkäävät ja rakastavat toisiaan”. Tapaus tuo esiin, kuinka pakkoavioliittoja saatetaan myöhemmin

normalisoida vetoamalla esimerkiksi siihen, että liitosta on voinut muodostua alkuolosuhteisiin nähden onnellinen.

Avioliittokäytäntöihin liittyen yleistä on myös, että aviopuoliso toivotaan erityisesti omasta yhteisöstä, jolla tarkoitetaan enemmän tai vähemmän tarkkarajaisesti samalta maantieteelliseltä alueelta tulevia henkilöitä, usein perheen tuttavია. Suurimmassa osassa tämän selvityksen aineistossa käsitellyistä järjestetyistä avioliitoista on kyse kahden nuoren välillä solmitusta liitosta. Pakkoavioliittotapauksissa esiintyy kuitenkin myös vanhemman miehen kanssa solmittuja liittoja.

Avioliiton solmimisen lisäksi myös siinä mahdollisesti ilmeneviä ongelmia ratkaistaan yhteisöllisesti. Ihmisoikeusliiton maahanmuuttajien parissa tehtävässä työssä on käynyt ilmi, että varsinkin vasta maahan muuttaneet etsivät usein ensimmäisenä apua ongelmatilanteissa samasta lähtömaasta tulleista. Osin tämä selittyy kielitaidon puutteella, osin sillä, ettei suomalainen järjestelmä ole tuttu. Myös epäluottamus erityisesti poliisiin ja lastensuojeluun tai niiden mahdollisuuksiin auttaa perhettä vaikuttaa asiaan. (Esim. Suomenaro 2012, 13-14.) Erityisesti kun kyse on niinkin henkilökohtaisesta asiasta kuin avioliitto, ratkaisujen uskotaan löytyvän perhe- ja lähipiiristä.

Ihmisoikeusliitto koulutti vuonna 2015 kunniaan liittyvän väkivallan vastaisia lähetiläitä. Hakemuksissaan lähes jokainen näistä eri aikoja Suomessa asuneista naisista ja miehistä totesi, että toiset samasta maasta tulleet kääntyvät heidän puoleensa esimerkiksi kunniaan liittyvissä konflikteissa.

Pakkoavioliittoihin voi liittyä myös muita kunniaan liittyvän väkivallan muotoja, erityisesti painostusta ja kontrollointia sekä seksuaalista väkivaltaa. Tämän selvityksen aineistoon sisältyy esimerkiksi tapaus, jossa raiskauksen uhriksi joutunut nainen on pakotettu avioliittoon raiskaajan kanssa suvun kunnian varjelemiseksi.

[Suomessa asuva maahanmuuttajamies] lähti etsimään kotimaasta vaimoa. Hän löysi kauniin tytön ja päätti, että hänen kanssaan hän menee naimisiin. Ja hänen vanhemmat menevät tytön vanhempien luokse ja keskustelivat. Tyttö eikä hänen vanhempansa halunneet, että tyttö menisi naimisiin. Mutta mies kuitenkin halusi sitä. Hän löysi sen hetken, että raiskasi sen tytön ja sen kautta hän pääsi naimisiin. [...] Hänet [tyttö] oli raiskattu, jottei hänellä olisi vaihtoehtoa. Ne suvut sopivat siellä, että kyllä lähtevät tänne Suomeen ja tyttö menee opiskelemaan ja kaikki järjestyy hyvin. Mutta kun tyttö tuli tänne, hän oli jo raskaana, hän ei päässyt mihinkään opiskelemaan ja mies piti häntä kurissa. Jos kysyt, mikä tässä on kunniaa. Kunniaa tässä on raiskaus. Silloin ei ole vaihtoehtoa, kun kunnia on menetetty, että se oli käyttänyt sitä keinoa.

Avioliitto raiskaajan kanssa näyttäytyi suvun silmissä tässä mahdollisuutena naisen kunnian palauttamiseen raiskaajan kanssa.³⁷ Nainen eli avioliitossa useamman vuoden ja sai kaksi lasta, mutta haki myöhemmin apua ja pääsi viranomaisten ja järjestöjen avustamana toiseen maahan. Hän pelkäsi silti edelleen suvun kostoja.

37 Lähi-idän tutkija Susanne Dahlgren toteaa, että joissakin yhteisöissä raiskaus voidaan sovittaa menemällä naimisiin uhrin kanssa (tapaaminen, tammikuu 2016).

Pakkoavioliitto voi olla myös rangaistus kunnialtomasta käyttäytymisestä. Useat haastattelut antavat viitteitä siihen, että kunnialtomasti käyttäytyvä nuori, yleensä nainen, voidaan pakottaa naimisiin. Haastatteluun osallistunut maahanmuuttajataustainen nainen kertoo tällaisesta tilanteesta:

V: Joskus perhe ei yritä tappaa tyttöä, vaan he voivat yrittää painostaa miestä, jonka kanssa tyttö harrasti seksiä, menemään tämän kanssa naimisiin. Jos hän ei hyväksy tätä, he saattavat rajoittaa tytön liikkumista, lukita hänet sisälle eivätkä päästää häntä liikkumaan vapaasti. Tai sitten he voivat löytää jonkun menemään hänen kanssaan naimisiin, jotta hän voi suojella häntä ja hänen mainettaan.

K: Sanoit, että näitä asioita ei niin paljon tapahdu Suomessa, mutta oletko kuullut, että perheissä olisi ollut tämän tyyppisiä ongelmia? Miten näitä ongelmia on ehkä yritetty ratkaista Suomessa?

V: En ole kuullut paljoa tästä, mutta ihmiset yleensä ottavat tyttänsä kotimaahan ja siellä heidät pakotetaan naimisiin. Jos tyttö tekee niin täällä [käyttäytyy kunnialtomasti], perhe ei välttämättä puhu hänelle enää koskaan.

TUNNISTAMISEN JA PUUTTUMISEN HAASTEITA

Muutamit selvitykseen haastatelluista eri alojen ammattilaisista arvioivat pakkoavioliittojen lisääntyneen viime aikoina omalla työkentällään ja ennakoivat ilmiön yleistyvän myös tulevaisuudessa. He liittivät jo tapahtuneen ja ennakoimansa muutoksen toisaalta maahanmuuton lisääntymisen myötä moninaistuneeseen väestöön ja toisaalta siihen, että ammattilaiset tunnistavat ilmiön aiempaa paremmin. Haastatteluihin osallistuneet eri alojen ammattilaiset kuvasivat pakkoavioliittoja monisyydenä, useiden viranomaistahojen välistä yhteistyötä vaativana haasteena. Ulkoasiainhallinnon työntekijä kertoo saavansa yhteydenottoja ulkomailta perheenjäseniltä, joiden matkustusasiakirjat toinen perheenjäsen on takavarikoinut ja joiden taustalla epäillään olevan avioliittoon pakottamista. Näiden tapausten selvittämiseen on vaadittu monien eri viranomaisten asiantuntemusta.

Pakkoavioliittojen yllirajaisuus vaikeuttaa ilmiöön puuttumista. Ulkoasiainhallinnossa on tehty lyhyt sisäinen selvitys valikoitujen Euroopan maiden käytännöistä pakkoavioliittotapauksiin ja lasten perheen lähtömaahan hylkäämisiin liittyen. Ulkoasiainhallinto tekee myös yhteistyötä muiden eurooppalaisten maiden, erityisesti Pohjoismaiden kanssa. Maahanmuuttovirastolla on tärkeä rooli konsultoivana asiantuntijatahona sekä lupaprosesseissa ensisijaisena pakkoavioliiton tunnistajana.

Eri alojen ammattilaiset kokevat epävarmuutta ottaa asiaa puheeksi. Toiset myös ovat sitä mieltä, että se ei kuulu heidän tehtäviinsä, vaan ilmiö tulee näkyviin, jos asiakas itse ottaa sen puheeksi luottamuksellisessa suhteessa ammattilaiseen.

Mä en oo koskaan tarkkaan kyselly mun asiakkailta sitä, että mites just tää teidän parisuhde sai alkunsa, tai ei se kuulukaan mulle. Lähinnä se tulee varmasti sitä kautta esille, jos se on hyvinki onnetonta se rouvan elämä. Ja sitten just mitä puhuin aikasemmin niitä keskusteluja sitten, joita voi käydä naisen kanssa kaksistaan, missä sitten saattaa tulla.

Tilanteet, joissa pakkoavioliittoja on tullut esille, ovat moninaisia. Yleensä asia pysyy pitkään piilossa ja sitä on koetettu mahdollisesti hoitaa ensin omassa lähipiirissä. Se saattaa tulla esille vasta henkilön hakiessa apua esimerkiksi fyysiseen väkivaltaan tai psyykkiseen pahoinvointiin. Eräässä haastattelussa ammattilaiset kertovat saaneensa yhteydenottoja lentokentältä naisilta, joita ollaan lennättämässä perheen tai naisen lähtömaahan pakkoavioliittoon.

Pakkoavioliittoja voidaan tunnistaa joskus tilanteissa, joissa hoidetaan niiden psyykkisiä seurauksia. Terveyspalveluissa on esille tullut myös esimerkiksi pakkoavioliiton uhan seurauksena tehtyjä itsemurhayrityksiä. Eräs haastateltu sairaanhoitaja kertoo:

Yksi tyttö tuli tänne itkemään ja sanoi, että hän epäilee, että isä haluaa, että hän menisi naimisiin jonkun miehen kanssa, joka asuu täällä Suomessa, mutta on samasta maasta kotoisin. Hän sanoi, hän on vähän iäkäs, tyttö ei halua. Jos se aika tulee, hän haluaa nyt opiskella, jos aika tulee, hän menee naimisiin sen saman ikäisen nuoren pojan kanssa, mitä hän itse haluaa. Iso juttu tuli tästä. Se tyttö sit teki itsemurhayrityksen ja joutui sairaalaan.

Toisen asteen oppilaitoksessa kuraattorina työskentelevä henkilö kertoo tapauksesta, jossa useampi samassa oppilaitoksessa eri aikoina opiskellut sisarus oli kohdannut avioliittoon pakottamisen uhkaa.

Mä ymmärsin tän sisarussarjan olemassa olon kun yks vanhimmista tyttäristä opiskeli meillä aikanaan ja hän keskeytti opinnot. [...] Hän oli menossa naimisiin sellasen miehen kanssa, joka oli hänelle osoitettu. Mutta hän ikään kuin vapaahetoisesti, jollakin tavalla, oli menossa siihen liittoon. Mutta hän sitten kerto siitä perheen tilanteesta ja isästä ja hänen huolestaan pikkuveljestä, jota se isä oli kohdellu väkivaltaisesti. Ja samalla hänellä tuli huoli pikkusisaruksista ja jostain matkasta kotimaahan. Hän ajatteli, että näitä pikkusiskoja ollaan valmistelemassa johonkin avioliittoon. Sillon mä sitten soitin lastensuojeluun.

Pakkoavioliitot jäävät todennäköisesti suurelta osin piiloon ja tunnistamatta. Osaltaan pakkoavioliittojen tunnistamista hankaloittaa se, että kyse ei välttämättä ole Suomen lainsäädännön tunnistamista, juridisesti pätevistä avioliitoista. Liitto voi olla esimerkiksi uskonnollisen yhteisön piirissä solmittu eikä se siten tule viranomaisten tietoon tai ole lainvoimainen.

Pakkoavioliittojen tunnistamiseen ja uhrien auttamiseen ei ole Suomessa tällä hetkellä riittävästi resursseja ja toimintamalleja. Joissakin työyhteisöissä on kehitetty virallisista malleista poikkeavia toimintatapoja pakkoavioliiton uhkaa kohtaavien nuorten naisten tavoittamiseksi. Eräs sosiaalialan työntekijä kertoo työyhteisön seuranneen teini-ikäisten

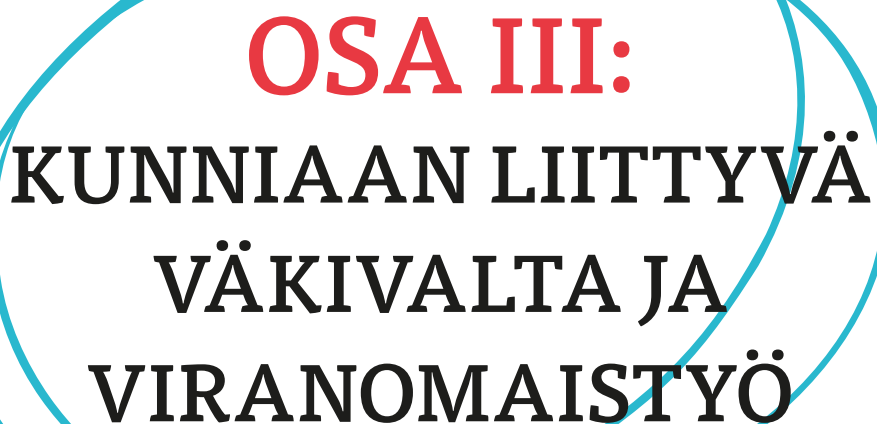
Itä-Afrikasta tulleiden tyttöjen elämää kutsumalla perheitä säännöllisesti tapaamisiin, joissa esille nousi ”muutama sellanen tilanne, jossa tyttö oli lähetetty kotimaahan ja yksöis sellanen tapaus, että tätä tyttöä ei näkynyt pariin kuukauteen”. Tyttö oli myöhemmin tavoitettu toisesta kunnasta, eikä haastattelulla viranomaisella ollut tietoa, missä tyttö oli ollut. Viranomaisten välistä viestintää ja yhteistyötä tehostamalla pakkoavioliittoihin voitaisiin puuttua tehokkaammin ja niitä tunnistaa paremmin.

Useat viranomaiset nostavat haastatteluissa esille Istanbulin sopimuksen mukaisen pakkoavioliiton kriminalisointivaateen. He arvioivat, että kriminalisointi tekisi laintulkinnasta yksiselitteisempää ja pakkoavioliittoihin puuttumista tehokkaampaa. Erityisesti uhrien parissa auttamistyötä tekevät ammattilaiset korostavat, että pakkoavioliiton kriminalisointi olisi selkeä viesti myös sekä uhrille että tekijälle siitä, että pakkoavioliitto on yksiselitteisesti laitonta ja rangaistavaa. Iso-Britanniassa toimivissa järjestöissä on toisaalta esitetty myös huoli, että pakkoavioliiton kriminalisointi voi viedä joissakin tapauksissa ilmiön piiloon.³⁸ Toisissa järjestöissä kriminalisointia pidetään kuitenkin tärkeänä viestinä uhreille että tekijöille ja selkeänä välineenä viranomaispuuttumiseen. Myös Ihmisoikeusliitto kannattaa pakkoavioliittojen kriminalisointia.

Lainsäädäntömuutosten ohella tärkeänä puuttumisen mahdollistajana nousee esiin järjestöjen tarjoama koulutus viranomaisille ja yhteisöissä tehtävä asennemuutostyö. Tällaista työtä tekevät Ihmisoikeusliiton lisäksi Kalliolan Nuorten Söpu-hanke ja Settlementi Naapurin Didar-hanke.

Turvapaikanhakijoiden lisääntyneen määrän myötä syksyllä 2015 ammattilaisten tietoisuuteen on tullut pakkoavioliittotapauksia turvapaikanhakijoiden keskuudessa. Asiassa ei ole välttämättä tapahtunut rikosta, jos alaikäisen avioituminen on lähtömaassa laillista. Joissain tapauksessa alaikäisiä avioliitossa olevia tyttöjä ja heidän lapsiaan on Suomessa huostaanotettu ja sijoitettu lastensuojeluyksiköihin. Turvapaikanhakijoiden parissa työskentelevät ammattilaiset kaipaavat selkeitä ohjeita, kuinka toimia tilanteessa, jossa alaikäinen turvapaikanhakija on avioliitossa.

38 Sophie Lott (9.11.2015) Forced Marriage Unit, Foreign and Commonwealth Office, Lontoo. Tapaaminen; Sarah Brown (10.11.2015) Iranian and Kurdish Women's Association (IKWRO), tapaaminen.

OSA III:
KUNNIAAN LIITTYVÄ
VÄKIVALTA JA
VIRANOMAISTYÖ

Tässä osassa tarkastelemme kunniaan liittyvän väkivallan näkymistä maahanmuuttoviranomaisten, sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisten, poliisin ja ulkoasiainhallinnon työssä ja heidän toimintaansa kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Kartoitamme myös valikoiduissa Euroopan maissa hyväksi havaittuja toimintatapoja ja käytäntöjä sekä teemme suosituksia viranomaisille kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumisen tehostamiseksi.

Haastatelluilla eri alojen ammattilaisilla oli vaihtelevasti tietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta ja he olivat pohtineet siihen liittyviä kysymyksiä omassa työssään vaihtelevassa määrin. Osa haastateltavista oli pohtinut kunniaan liittyvän väkivaltaa kysymyksiä paljon ja syvällisesti, mutta osa näytti määrittelevän vasta haastattelun aikana itselleen sitä, mitä kunniakäsityksillä tarkoitetaan. Muutamat haastateltavat havahtuivat haastattelun edetessä huomaamaan, että ovat kohdanneet työssään useampia kunniaan liittyväksi väkivallaksi tulkitsemiaan tapauksia kuin mitä he olivat ennen haastattelua ajatelleet.

Niin kauan kuin ihminen ei tiedä mikä on mahdollista, niin hänen ei tuu ajateltua, että hänen pitäis seurata sellasen ilmentymistä.

Ammattilaiset liittivät kunniakäsitykset usein *kulttuuriin* ja kuvailivat kunniaan liittyvää väkivaltaa tekemällä eroa suomalaisen tai länsimaiseen ajattelutapaan ja käsitykseen tasa-arvosta. Esimerkiksi erään ammattilaisen mielestä kunniaan liittyvää väkivaltaa tapahtuu ”eri kulttuuritaustaisten” parissa ja koskee yhteisöjä, joissa on ”tällainen kunnianperinne tai väkivallan perinne”. Toinen kuvailee kunniaan liittyvää väkivaltaa tapahtuvan tilanteissa, joissa ”heidän [asiakkaiden] tausta, kulttuuritausta jotenki yllyttää”.

Yhteisöllistä kulttuuria ja kunniaa käytetään aiemman tutkimuksen (ks. esim. Keskinen 2009a, 2014; Peltola 2014, 179) mukaan suomalaisessa julkisessa keskustelussa ja ammattilaispuheessa joskus reflektoimattomasti perustelemaan kunniaan liittyvän väkivallan esiintymistä. Myös tähän selvitykseen haastateltujen eri alojen ammattilaisten puheessa esiintyy yksinkertaistavaa jakoa yhteisö- ja yksilökeskeisiin kulttuureihin, joissa yhteisöllisyys luonnehtii maahan muuttaneiden taustoja ja yksilökeskeisyys suomalaista yhteiskuntaa. Nämä kaksi näyttävät toisilleen vastakkaisina niin, että yksilökeskeinen yhteiskunta on tasa-arvoisempi ja yksilönvapautta kunnioittava, kun taas yhteisöllisyys on yksilöä ja tämän elämänvalintoja rajoittava piirre.

Siinä missä muut puhuivat kulttuurista, osa haastatteluihin osallistuneista eri alojen ammattilaisista liitti kunniaan liittyvän väkivallan osaksi laajempia yhteiskunnallisia rakenteita, huomioiden monisyisesti erilaisia ihmisten elämäntilanteisiin ja toimintaan vaikuttavia tekijöitä ja niiden yhteenkietoutumista.

Mulle tulee väistämättäkin mieleen myös muut yhteiskunnalliset tekijät, esim. miten se liittyy syrjäytymiseen, mitä liittyy koulutustasoon, vanhempien sosiaalisiin verkostoihin, taustoihin. Itse asiassa myös liittyen Suomeen tulemiseen. Silloin kun tästä asiasta keskustellaan, tulee mieleen ihan valtava kompleksisuus, mihin pitäisi saada saman tien holistinen ote.

Toinen maahanmuuttoyksikössä työskentelevä ohjaaja puolestaan kertoo, että hänelle on ollut tärkeää keskustella maahanmuuttajataustaisen kollegan kanssa kunniakäsityksistä. Keskustelun aikana hän oli ymmärtänyt, kuinka paljon kohtaa omassa työyhteisössään kulttuuriin ja uskontoon vetoamista silloinkin, kun kyseessä on monimutkaisempi tapahtumavyöhyke.

Tyypillistä monien tähän selvitykseen haastateltujen ammattilaisten puheessa oli se, että maahan muuttaneiden ihmisten kohtaamaa väkivaltaa käsiteltiin kunniaan liittyvänä väkivaltana erittelemättä väkivallan taustalla olevaa kunniamotiivia. Useissa eri alojen ammattilaisten kertomissa tapauskuvauksissa ero muihin perhe- ja lähisuhdeväkivallan muotoihin jää epäselväksi. Selvityksen lähtöasetelma on voinut osaltaan ohjata heitä haastattelutilanteessa tarkastelemaan moninaisia väkivaltatilanteita kunniaan liittyvän väkivallan kehyksestä käsin. Mahdollista on kuitenkin myös se, että tietyiltä maantieteellisiltä alueilta Suomeen muuttaneiden asiakkaiden kokemaa perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa laajemminkin tulkitaan herkästi kunniaan liittyväksi väkivallaksi erittelemättä tai tuntematta kuitenkaan tarkemmin ilmiön erityispiirteitä. Samasta on esimerkkejä myös selvityksen poliisiasiakirja-aineistossa.

Aineistossa on runsaasti myös sellaisia tapauksia, jotka voi ongelmitta määritellä kunniaan liittyväksi väkivallaksi. Niiden perusteella on mahdollista analysoida viranomaisten ja muiden ammattilaisten kykyä puuttua ilmiöön ja tehdä ehdotuksia viranomaistoiminnan kehittämiseksi. Olemme muodostaneet selvityksen aineistojen perusteella esimerkkitapausten, johon on yhdistetty piirteitä useista aineistoon sisältyvistä tapauskuvauksista. Esimerkkitapaus on kokonaisuutena kuvitteellinen, mutta tarinan yksittäiset tapahtumat ja viranomaistoimet perustuvat todellisiin tapahtumiin. Esimerkkitapauksessa yksityiskohdat on tehty tunnistamattomiksi. Sen avulla tarkastelemme tämän luvun edetessä eri toimijoiden kykyä ja mahdollisuuksia puuttua kunniakäsityksiin liittyvään väkivaltaan.

Esimerkkitapaus

Sara on 16-vuotias lukiolaistyttö. Hän on muuttanut Suomeen turvapaikanhakijana yhdessä vanhempiensa ja sisarustensa kanssa ja saanut pysyvän oleskeluluvan kolme vuotta sitten. Saran korkeakoulutettu isä on ollut lähtömaassa poliittisista syistä vangittuna ja joutunut kidutetuksi. Hän on oppinut suomen kielen ja saanut työpaikan. Äiti on kotona pienempien sisarusten kanssa. Isä hoitaa kaikki välttämättömät asiat kodin ulkopuolella. Isä toimii äidin tulkkina tämän käydessä esimerkiksi terveydenhoitajalla ja sosiaalitoimistossa.

Sara osallistuu viikoittain ystävän houkuttelemana nuorille suunnattuun toimintaan. Hänen ja nuorisotoiminnan ohjaajan, Marian, välille on syntynyt tiivis ja luotamuksellinen suhde. Sara kertoo Marialle isän käyttäytyvän kontrolloivasti ja väkivaltaisesti häntä ja äitiä kohtaan. Väkivalta on alkanut jo lähtömaassa. Jos Sara tulee kotiin myöhässä sovitusta, isä lyö ja määrää kotiarestia. Isä epäilee Saran seurustelevan suomalaisen pojan kanssa ja uhkaa viedä hänet lähtömaahan sukulaisten luokse kasvatettavaksi. Sara on kuullut isän keskustelevan sukulaisten kanssa sopivan puolison etsimisestä. Tulee kesäloma ja nuorisotoiminnan kesätauko.

Syyslukukauden alettua Maria saa Saralta puhelun, jossa tämä kertoo karanneensa kotoa. Isä on lyönyt häntä selkään ja takaraivoon kuultuaan huhuja, joiden mukaan hänet olisi nähty koulupäivän aikana kaupungilla suomalaisen pojan kanssa. Maria sopii Saran suostumuksella samalle päivälle yhteisen tapaamisen tytön luokanvalvojan ja rehtorin kanssa. Tapaamisessa Sara kertoo, ettei uskalla nyt mennä kotiin. Isä on jo aiemminkin uhannut tappaa hänet, jos kuulee Saran olleen missään tekemisissä poikien kanssa. Luokanvalvojan mukaan tytöllä on ollut jo keväällä paljon poissaoloja, koulumenestys on laskenut nopeasti ja opinnot eivät ole edenneet odotetulla tavalla. Käy ilmi, että isä ei ole aina päästänyt Saraa kouluun. Sara ohjataan kouluterveydenhoitajalle, mutta koska ulkoisia merkkejä väkivallasta ei ole, terveydenhoitaja arvioi, että syytä jatkotoimenpiteisiin ei ole. Opettajan ja rehtorin ehdotuksesta Maria vie Saran nuorten turvatalolle. Turvatalolla selviää, että alaikäisen asuminen siellä edellyttää vanhempien suostumusta. Sara ei halua olla yhteydessä vanhempiin. Turvatalon henkilökunta tekee lastensuojeluilmoituksen. Lastensuojelu tekee päätöksen kiireellisestä sijoituksesta nuorten vastaanottokotiin sekä yhteydenpidon rajoittamisesta vanhempiin 30 päivän ajaksi.

Päätös kiireellisestä sijoituksesta annetaan vanhemmille tiedoksi, mutta tytön olinpaikkaa ei kerrota heille. Sara kuitenkin on yhteydessä vanhempiinsa ja sukulaisiinsa sosiaalisen median kautta ja tämä tulee sosiaalityöntekijöiden tietoon. Sosiaalityöntekijä arvioi, että yhteydenpidon rajoitus voidaan purkaa ja Sara voi tavata vanhempiaan valvotusti. Sara itse ei haluaisi palata kotiin, muttei uskalla kertoa siitä vanhemmilleen, eikä halua keskustella asiasta vanhempien läsnä ollessa. Sosiaalityöntekijä kuitenkin päätyy osapuolten kanssa keskusteltuaan siihen, että sijoitusta ei jatketa ja Sara kotiutetaan. Hän sairastuu keskivaikeaan masennukseen, käyttäytyy itsetuhoisesti ja käy koulussa vain satunnaisesti. Isä ei suostu osallistumaan hänelle tarjottuun terapiaan ja tukitoimintaan. Ennen joululoman alkua Sara kertoo lastensuojelun perhetyöntekijälle pelkäävänsä liikkua ulkona, koska isä on rikkonut kotona tavaroita, pahoinpidellyt äitiä ja uhkaillut ajavansa hänen ylitseen autolla, jos näkee tai kuulee tämän liikkuvan poikien seurassa.

Perhetyöntekijä soittaa sosiaalipäivystykseen, jossa päivystäjät arvioivat, että asia voi odottaa arkipyhän ylitse, koska Saran asioista vastaava sosiaalityöntekijä ei ole tavoitettavissa. Sovitaan, että tyttö on viikonlopun kotona. Sara pelkää ja pyytää Marialta apua. Maria vie Saran sosiaalipäivystykseen ja hänet sijoitetaan uudelleen kiireellisesti. Sara asuu taas nuorten vastaanottokodissa 30 päivää. Sen jälkeen sijoitusta ei jatketa, koska perheen tilanne on lastensuojelun arvion mukaan rauhoittunut. Viikon kuluttua kotiutuksesta Sara kertoo Marialle, että äiti suunnittelee lähtevänsä hänen kanssaan lähtömaahan vastoin hänen tahtoaan. Sara on kuullut isän keskustelleen mahdollisista puolisoista lähtömaassa olevien sukulaisten kanssa Skypessä ja kertoneen tulevansa itse perässä. Lastensuojeluviranomaiset arvioivat, ettei heillä epäilyksistä huolimatta ole riittäviä perusteita estää kotona asuvan alaikäisen matkaa. Äiti vakuuttaa perhetyöntekijälle, että matka kestää vain kuukauden ja että Sara palaa kouluun joululoman jälkeen. Sara lähtee matkalle.

Uudenvuodenpäivänä Sara soittaa perhetyöntekijälle ystävänsä puhelimesta ja kertoo, että isä on saapunut maahan viikkoa aiemmin ja Saran on suunniteltu avioituvan serkkunsa kanssa kuukauden päästä. Hänen passinsa ja puhelimensa ovat sukulaisten hallussa. Isä ja muut sukulaismiehet ovat pahoinpidelleet häntä ja häntä on pidetty kotiaarestissa koko matkan ajan. Sara ei ole vielä tavannut tulevaa sulhastaan, mutta tietää tämän olevan 15 vuotta itseään vanhempi. Perhetyöntekijä ei saa selvää tytön olinpaikasta, joka on pieni kylä lähellä suurempaa kaupunkia. Tämän jälkeen Saraan tai hänen vanhempiansa ei saada yhteyttä. Perhetyöntekijä on yhteydessä vastuusosiaalityöntekijään, tytön kouluun ja nuorisotoiminnan ohjaajaan Mariaan. Maria on yhteydessä ulkoasiainministeriöön ja kansalaisjärjestöihin ja tiedustelee, miten asiassa voisi edetä. Viranomaiset kuitenkin toteavat hänelle, etteivät voi ryhtyä toimenpiteisiin tytön palauttamiseksi Suomeen, koska Suomella ei ole kyseisessä maassa omaa lähetystä. Tilanne olisi toinen, jos Sara pääsisi rajan yli lähetystöön hakemaan apua. Yhteydenpito Suomeen katkeaa viimeisen puhelun jälkeen, eikä kukaan viranomaisista tiedä, missä Sara tällä hetkellä oleskelee.

Saran tapaus osoittaa, että 16-vuotias vakavaa kunniaan liittyvää väkivaltaa kohtaava tyttö voi jäädä ilman apua Suomessa. Kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa ovat avainasemassa monet eri ammattilaiset. Sara kohtasi Suomessa oleskellessaan lukuisia viranomaisia vastaanottokeskuksen työntekijöistä sosiaalitoimeen ja poliisiin. Tästä huolimatta hän saattaa tällä hetkellä elää tahdonvastaisessa avioliitossa lähtömaassaan. Suomalaiset viranomaiset eivät onnistuneet suojelemaan Saraa väkivallalta ja puuttumaan ajoissa perheen sisäisiin ongelmiin.

Tapausesimerkki nostaa esille muun muassa suomalaisen palvelujärjestelmän pirstaleisuuden, jossa sama henkilö voi olla asiakkaana useammassa palvelujärjestelmän osassa, mutta hänelle tarjotusta avusta ei muodostu toimivaa kokonaisuutta. Kun monet eri viranomaiset ratkovat perheen tai nuoren tilannetta, olisi tärkeää, että jollakin taholla olisi kokonaisvastuu prosessin sujuvuudesta ja toimenpiteiden johdonmukaisuudesta. Eriytistä huomiota tulisi kiinnittää palvelusta toiseen siirtymisiin, tiedon välittämiseen ja yhteistyöhön eri viranomaisten välillä.

Saran tapauksessa korostuu myös puutteellinen lapsen näkemyksen huomiointi ja hänen kertomuksensa uskottavuuden arviointi. Lapsen oikeus on tulla kuulluksi itseään koskevilla asioilla ja päätöstä tehtäessä myös lapsen toiveet ja näkemykset tulisi huomioida. Saran tapauksessa ei kuulemista osattu tai haluttu järjestää niin, että hän olisi tosiasiassa voinut tuoda näkemyksiään esille ilman, että vanhemmat olisivat niistä saaneet tietää. Lisäksi tapaus tuo esiin tarpeen kehittää parempia toimintamalleja auttamaan ulkomaille vastoin tahtoaan lähetettyjä henkilöitä erityisesti sellaisissa maissa, joissa Suomella ei ole omaa suurlähetystystä.

Selvää on, että Saran tapauksessa viranomaisten toiminnan puutteet johtuivat osittain siitä, että heillä ei ollut riittävästi tietoa kunniakäsityksistä ja niihin liittyvistä väkivallan muodoista.

10.

Maahantuloon liittyvä viranomaistyö

Maahanmuuttoviraston tai vastaanottokeskusten henkilöstöä ei ole erikseen haasteltu tähän selvitykseen eikä niiden roolista erikseen kysytty, mutta ne mainitaan useassa haastattelussa. Kolme haastateltua sosiaalialan työntekijää on työskennellyt työhistoriansa aikana vastaanottokeskuksissa ja he tuovat esille tapauksia, joissa kunniaan liittyvä väkivalta on käynyt esille. Myös muutama maahanmuuttajataustainen haastateltava tuo esille näkemyksiään maahantulon parissa työskentelevien viranomaisten merkityksestä kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamisessa. Tässä luvussa käsitellään näitä maahantulon alkuvaiheen viranomaistahoja aineistolähtöisesti ja tuodaan esille niiden mahdollisuuksia kehittää uusia ja jo olemassa olevia kunniaan liittyvää väkivaltaa kartoittavia työvälineitä ja ohjeistuksia. Maahanmuuttoviraston rooli on tärkeä erityisesti turvapaikkapuhuttelujen ja avioliittoon liittyvien perheenyhdistämiskäytäntöjen yhteydessä. Vastaanottokeskuksissa puolestaan voi esiintyä kunniaan liittyvää väkivaltaa ja siksi työntekijöillä täytyy olla osaamista ilmiön tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen. Lisäksi vastaanottokeskuksissa voidaan tunnistaa myös ennen maahantuloa tapahtunutta kunniaan liittyvää väkivaltaa.

TURVAPAIKKAPUHUTTELUT JA PERHEENYHDISTÄMINEN

Maahanmuuttoviraston rooli kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamisessa erityisesti turvapaikkapuhutteluissa ja perheenyhdistämishakemusten yhteydessä mainitaan useammassa haastattelussa. Turvapaikkapuhuttelujen tarkoituksena on selvittää perusteet hakea ja saada kansainvälistä suojelua. Tätä arvioitaessa käytetään Maahanmuuttoviraston tuottamaa maatietoa. Maahanmuuttovirasto on esimerkiksi tehnyt raportin Iranin naiseen kohdistuvasta väkivallasta ja kunniaan liittyvästä väkivallasta, jotka ovat yleisimpiä iranilaisturvapaikanhakijoiden turvapaikkapuhutteluissa esiin nousevia syitä hakea Suomesta kansainvälistä suojelua (Maahanmuuttovirasto 2015b). Noin kolmannes turvapaikkaa hakevista iranilaisista viittasi vuonna 2014 hakemuksessaan sukupuoleen tai kunniaan liittyvään väkivaltaan (Maahanmuuttovirasto 2015a). Maahanmuuttoviraston mukaan pakkoavioliitot ja kunniaan liittyvä väkivalta mainitaan usein myös muissa Lähi-idästä tulevien turvapaikanhakijoiden puhutteluissa, ja niiden perusteella on myönnetty turvapaikkoja.³⁹ Tällä hetkellä suurin osa Suomeen tulevista turvapaikanhakijoista saapuu Lähi-idästä. Suurimmat ryhmät vuonna 2015 olivat Irak (20 485) ja Afganistan (5214) (Migri 2015), minkä vuoksi Lähi-itä korostuu tässä yhteydessä suhteessa esimerkiksi Etelä-Aasiaan, jossa kunniaikäsihtyksiin liittyvää väkivaltaa myös esiintyy.

Myös tähän selvitykseen haastateltavista henkilöistä muutama nostaa esille turvapaikkapuhuttelun mahdollisuutena kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamiseen. Turvapaikkatutkinnassa käytettävä kysymyslista ei sisällä suoraa kysymystä kunniaan liittyvästä väkivallasta, mutta se voi tulla esille niin sanotussa vapaassa kertomuksessa. Tällöin puhuttelijan asettamat tarkentavat kysymykset ovat ratkaisevia.

Haastateltavat korostavat, että perheenyhdistämisistä vastaavien maahanmuuttoviranomaisten pitäisi tunnistaa paremmin kunniaan liittyvää väkivaltaa ja pakkoavioliit-toja. Eräs haastateltu sosiaalialan ammattilainen kertoo asiakkaastaan, jonka asioiden hoidossa hän on ollut yhteydessä Maahanmuuttovirastoon. Asiakkaan Suomessa asuva perhe on painostanut tätä hakemaan perheenyhdistämistä ja tuomaan lähtömaassa asuvan tuoreen aviomiehensä Suomeen, vaikka asiakas ei halua. Alun perin perhe oli painostanut naista avioitumaan heidän tälle osoittamansa miehen kanssa. Asiakas ei kuitenkaan voinut painostettuna perua perheenyhdistämishakemusta, koska pelkäsi perheen hylkäävän hänet. Tämän käytyä ilmi sosiaalityöntekijä oli yhteydessä Maahanmuuttovirastoon ja pyysi heiltä neuvoa.

Konsultoitii Maahanmuuttovirastoa, että mites sitte jos tilanne olis tämmönen, että hänen ois pakko jättää se hakemus, mutta tosiasiaassa ei sitten haluiskaan. Maahanmuuttovirasto osas sen sitten hoitaa omalla tavallaan, koska se on heidän työtänsä, eikä näitä lupia koskaan myönnetty ja se tyttö pääsi pälkähästä. Maahanmuuttovirastolla on aika merkittävä rooli siinä, mitä tulee sit toisaalta ihmisten täällä asumisen jatkumiseen ja sit toisaalta tänne tulemiseen.

39 Rekola, Elisa. Tapaaminen Maahanmuuttovirastossa 31.8.2015.

Maahanmuuttajataustainen haastateltava kertoo noin 20-vuotiaasta naisesta, joka on asunut haastatteluhetkellä yhdeksän vuotta Suomessa. Perhe vei hänet täysi-ikäiseksi tulon jälkeen lähtömaahan, jossa hänet naitettiin serkulleen. Syyksi haastateltu kertoo perheen pelon siitä, että Suomessa nainen menettäisi neitsyytensä ja perhe kunniansa. Haastatteluhetkellä nainen on mennyt naimisiin ja perheenyhdistämisprosessi on käynnissä. Haastateltu kertoo, että nainen elää nyt vahvan kontrollin ja valvonnan alla.

Se mies ei oo vielä saatu sieltä [lähtömaasta] tänne. Mutta häntä [naista] valvotaan tosi paljon, että minne hän menee, kenen kanssa hän puhuu. [...] Hän ei halunnut edes mennä Maahanmuuttovirastoon täyttämään niit hakemuksia, mut sitä pakotettiin, ett siihen [Maahanmuuttoviraston] toimiston oven eteen pakotettiin, että ne ihmiset oli siellä oven ulkona. Kun mä sanoin, että vaikka sä oot mennyt naimisiin, niin sun ei tarvitse sitä miestä tänne tuoda, että siihen asti kun sä et hae sitä perheenyhdistämisperusteella, mut se sano ett se pelkää, pelkää tosi paljon. [...] Se sanoi, se pelkäs tosi paljon, että suomalaiset viranomaisetkin ovat sellaisia, että tästä nousee semmoinen meteli, mulla ei oo enää kasvot mennä takasin kotiin, kun jossain vaiheessa tosi nopeastikin nämä viranomaisetkin jättävät minut yksin tämän ongelman kanssa. Mä jään ulkopuolelle, suomalaiset eivät hyväksy mua, koska mä oon maahanmuuttaja ja perhe ei hyväksy, että sitten mä jään yksin.

On tärkeää, että maahanmuuttoviranomaisia koulutetaan kunniakäsityksistä ja niihin liittyvistä konflikteista. Myös Maahanmuuttoviraston omat taustaselvitykset ja turvapaikkapäätösten perusteena käytetty lähtömaatieto ovat tärkeitä. Maahanmuuttoviraston tekemä selvitys iranilaisten turvapaikanhakijoiden sukupuoleen ja kunniaan liittyvään väkivaltaan liittyvistä turvapaikanhakusyistä sekä maatietoyksikön tuottama taustatietopaketti ovatkin erinomaisia askeleita, joita voitaisiin kehittää edelleen ja tuottaa myös muista lähtömaista. Kunniaan liittyvän väkivallan yhteisöllisen piirteen vuoksi on tärkeää, että kaikki mahdollisesti turvapaikkapuhutteluun osallistuvat henkilöt, Maahanmuuttoviraston puhuttelijat, avustajat, tulkit sekä alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijoiden edustajat ja sosiaalityöntekijät noudattavat sukupuolisensitiivisiä puhuttelukäytäntöjä ja varmistavat, että haastateltava ymmärtää esimerkiksi vaitiolovelvollisuuden merkityksen ja omat oikeutensa.

YK:n suosituksia

YK:n pakolaisjärjestö UNHCR (2003, 120) ohjeistaa, että sukupuolistuneesta väkivallasta tulisi turvapaikkahaastattelussa kysyä sekä avoimilla että tarkennetuilla kysymyksillä jokaisessa turvapaikkahaastattelussa. UNHCR:n mukaan naispuoliset turvapaikanhakijat eivät välttämättä osaa suoraan kertoa sukupuolistuneen väkivallan kokemuksista, kuten seksuaalisesta hyväksikäytöstä, kunniamurhista ja pakkoavioliitoista. Haastattelutilanteissa tulisi huomioida myös haastattelijan sukupuoli ja haastattelukysymysten asettelussa sukupuolisensitiivisyys.

YK:n ohjeissa kansainvälisestä suojelusta (YK 2012) tuodaan esille, että erityisesti sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia turvapaikanhakijoita voi uhata lähtömaassa kunniaan liittyvä väkivalta.

Suomen puhuttelusuosituks

Maahanmuuttoviraston ja Pakolaisneuvonnan laatimissa puhuttelusuosituksissa (Pakolaisneuvonta 2008) tuodaan esille, että mikäli hakija esittää esimerkiksi tulkin sukupuolta koskevan toiveen, vastaanottokeskuksen työntekijän tulisi ilmoittaa siitä viipymättä Maahanmuuttovirastolle. Ohjeiden mukaan haastattelu-
rungossa olevat kysymykset tulisi esittää ja muotoilla hakijan vastausten eikä valmiiksi tehdyn kysymyslistan perusteella.

VASTAANOTTOKESKUKSET JA VASTAANOTTOPALVELUT

Vastaanottokeskus on paikka, jossa turvapaikanhakijoina maahan tuleville ulkomaalaisille syntyy ensimmäiset kontaktit suomalaisiin viranomaisiin. Siksi vastaanottokeskusten rooli asiakkaan ja viranomaisen välisen luottamuksen syntymiselle ja tiedon saamiselle oikeuksista on merkittävä. Niissä työskentelevillä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisilla onkin erityisen tärkeä tehtävä psyykkisesti huonovointisten henkilöiden, kuten kunniaan liittyvää väkivaltaa kohdanneiden tunnistamisessa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Viime vuosina Suomeen on saapunut turvapaikanhakijoita erityisesti Lähi-idän maista ja Somaliasta, joissa kunniakäsitteisiin liittyvän kontrollin ja väkivallan tiedetään olevan yleistä⁴⁰.

40 Somalian osalta ks. FMU (2015) ja Isotalo (2015).

Turvapaikanhakijoiden määrän lisääntymisen myötä perustettuihin vastaanottokeskuksiin on rekrytoitu työntekijöitä, joista joidenkin osaaminen vastaanottokeskustyöstä yleisesti tai esimerkiksi ihmisoikeuksista on julkisuudessa olleiden tietojen perusteella (esim. HS 22.5.2016) jättänyt toivomisen varaa. Kaikilla vastaanottokeskusten työntekijöillä pitäisi olla osaamista erilaisia väkivallan muotoja kokeneiden, traumatisoituneiden ihmisten kohtaamisesta. Vastaanottokeskuksissa kohdataan henkilöitä, joilla on taustallaan raskaita kokemuksia kunniaan liittyvästä väkivallasta lähtömaassa ja pelkoa kunniamurhan kohteeksi joutumisesta. Joillekin kunniamurhan uhka on ensisijainen syy hakea turvapaikkaa.

Aiemmin alaikäisten turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa työskennellyt haastateltava kertoo kohdanneensa alkuhaastatteluissa useita teini-ikäisiä tyttöjä, jotka ovat nimenneet Suomeen tulon syyksi avioitumiseen liittyvät paineet kotimaassa. Joskus perheenjäsenet kuten äidit tai veljet ovat auttaneet tyttöjä pakenemaan, osa on paennut kertomatta lähdöstään kenellekään.

Myös vastaanottokeskuksissa voi tapahtua kunniaan liittyvää kontrollointia ja valvontaa. Maahan muuttaneet turvapaikanhakijoina Suomeen tulleet henkilöt, joita haastateltiin tähän selvitykseen, kuvailevat vastaanottokeskuselämää raskaana epävarmuuden tilana ja vastaanottokeskusta paikkana, jossa yhteisöllinen valvonta voi korostua. Toisaalta vastaanottokeskukset voivat olla myös tiloja, joissa asukkaille voidaan tarjota tietoa ihmisoikeuksista. Ihmisoikeusliitto on pitänyt turvapaikanhakijoille keskusteluryhmiä naisten oikeuksista ja itsemääräämisoikeudesta. Esimerkiksi alaikäisten turvapaikanhakijoiden kanssa pidetyissä keskusteluryhmissä pojat ihmettelivät sitä, voivatko tytöt oikeasti seurustella Suomessa. Heitä myös hämmästytti se, että veljien tehtävä ei ole tarkkailla siskojaan. Poikia kiinnosti erityisesti, miten tyttöihin saa tutustua – mikä on sallittua, mikä ei.

Hyviä käytäntöjä Suomesta: Järjestöjen auttamistyö ja ennaltaehkäisevä työ

Monika-Naiset liitto ry on julkaissut käsikirjan väkivallan uhrin auttamistyöhön vastaanottokeskuksissa (Allinen-Calderon ym. 2011). Kirja tarjoaa vastaanotto-keskusten työntekijöille ja muille pakolaisten ja maahanmuuttajien parissa työskenteleville ammattilaisille ohjeistuksia siitä, miten tunnistaa ja ennaltaehkäistä maahanmuuttajataustaisiin kohdistuvaa väkivaltaa, kuten pakkoavioliittoja ja kunniaan liittyvää väkivaltaa. Käsikirjassa annetaan käytännön ohjeita esimerkiksi väkivallan tekijän ja uhrin kanssa työskentelyyn, tulkkauksen järjestämiseen ja työntekijän omien asenteiden läpikäymiseen. Väkivaltatyön ehdottomaksi edellytykseksi käsikirja nimeää monialaisen yhteistyön ja palveluketjun toimivuuden.

Ihmisoikeusliiton kunniaan liittyvää väkivaltaa ennaltaehkäisevässä työssä pilotoitiin vuonna 2015 maahan muuttaneille suunnattua lähettiläskoulutusta. Koulutettavina on eri maahanmuuttajayhteisöjen avainhenkilöitä, jotka saavat lisää tietoa perus- ja ihmisoikeuksista, jotta he voisivat toimia roolimalleina ja edistää yhdenvertaisuutta, sukupuolten tasa-arvoa ja väkivallattomuutta omissa yhteisössään. Lähettiläät saavat tietoa myös siitä, mistä hakea apua, jos joku joutuu kunniaan liittyvän väkivallan tai pakkoavioliiton kohteeksi. Lähettilästoiminta suuntautuu myös vastaanottokeskuksiin ja mahdollistaa jo kotoutuneiden ja vasta tulleiden maahanmuuttajien vuorovaikutuksen. Lähettiläät voivat kertoa vasta tulleille yhteisellä äidinkielellä muun muassa naisten oikeuksista.

Kansainvälistä suojelua hakevalla on oikeus saada vastaanottolain ja sosiaalihuoltolain mukaisia vastaanottopalveluja. Työ sisältää esimerkiksi neuvontaa, ohjausta, sosiaalisten ongelmien selvittämistä ja muuta yksilön ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista tukevaa toimintaa.⁴¹ Alkuvaiheen työn yhteyteen olisi luontevaa lisätä lähisuhdeväkivaltaa ehkäisevää työtä, mukaan lukien tietoa seksuaalioikeuksista ja kunniaan liittyvästä väkivallasta. Järjestöjen kanssa tehtävä yhteistyö ja maahan muuttaneiden avainhenkilöiden hyödyntäminen olisi tärkeää, kuten edellä mainitut esimerkit Monika-Naiset liiton ja Ihmisoikeusliiton työstä osoittavat.

Erityisenä riskiryhmänä tulisi huomioida ilman huoltajaa saapuvat alaikäiset turvapaikanhakijat ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat.

41 Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta ja ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (2011/746), 25§.

11.

Kotoutumis- ja sosiaalipalvelut

Tässä luvussa tarkastellaan yhtäältä koko väestölle suunnattujen kunnallisten sosiaalipalveluiden ja toisaalta maahanmuuttajapalveluiden sekä työ- ja elinkeinotoimistojen tarjoamien kotoutumiskoulutusten roolia kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamisessa, ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa. Useimmilla selvitykseen haastatelluilla maahanmuuttajataustaisilla henkilöillä on omakohtaisia kokemuksia sosiaali- ja maahanmuuttajapalveluissa asioimisesta. Monet osallistujista määrittelevät itsensä ns. hyvin kotoutuneiksi verrattuna moniin muihin tuntemiinsa maahan muuttaneisiin henkilöihin ja he painottavat haastatteluissa voimakkaasti kotoutumisen merkitystä kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyssä. Kotoutumisen vahvaan esiin tuomiseen haastatteluissa voi vaikuttaa tutkimusasetelma ja se, että haastateltavat uusintavat puheessaan suomalaisen keskusteluun vakiintuneita puhetapoja.

Monet haastatteluihin osallistuneet painottavat, että kotoutuminen on keskeistä kunniaan liittyvän väkivallan ennaltaehkäisyssä ja siihen puuttumisessa.

Jos ajatellaan ennaltaehkäisevän työn kannalta, niin parasta ennaltaehkäisyä on ehdottomasti kotoutua Suomeen, oppii kielen, päästä työelämään tai johonkin toimintaan, jolloin tällaiset asiat [kunniaan liittyvät konfliktit] jää pienemmälle sijalle.

Myös kunniaan liittyvää väkivaltaa koskevaa viranomaispuhetta tutkinut Suvi Keskinen (2009) on kiinnittänyt huomiota kotoutumiskeskustelun keskeisyyteen suomalaisessa kunniaan liittyvän väkivallan käsittelyssä. Kunniaan liittyvää väkivaltaa tarkastellaan Suomessa usein seurauksena epäonnistuneesta kotoutumisesta ja kotoutumispalveluiden roolia kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemisessä korostetaan. Näkökulma on osin perusteltu. Kunniaan liittyvää väkivaltaa esiintyy kuitenkin muuallakin kuin vasta maahan muuttaneiden perheiden keskuudessa, eivätkä koulutus ja kotoutuminen eivät yksiselitteisesti ehkäise kunniaan liittyvää väkivaltaa. Kunniaan liittyvää väkivaltaa esiintyy

myös hyvin kotoutuneiden, korkeasti koulutettujen maahanmuuttajataustaisen ihmisten parissa. Iso-Britanniassa tehdyssä selvityksessä kunnia-ajattelua esiintyi jopa neljännen ja viidennen maahanmuuton jälkeisen sukupolven edustajilla (Brandon & Hafez 2008). Lisäksi kotoutumista korostava näkökulma jättää ulkopuolelle ne, jotka eivät ole kotoutumispalvelujen piirissä, kuten esimerkiksi perhesuhteiden tai työn takia muuttaneet ihmiset.

Myös tässä luvussa eri viranomaisten toiminnan peilaamiseen käytettävässä fiktivisessä tapauksessa Saran isä on ainakin kielen ja työelämän osalta ”hyvin kotoutunut”. Kunniaan liittyvä väkivalta ei pelkistykään vain kotoutumiseen ja kotoutumispalveluiden järjestämiseen liittyväksi kysymykseksi. Olennainen rooli kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumisessa ja sen ennaltaehkäisemisessä on myös koko väestön sosiaalipalveluilla. Erityisen tärkeä rooli alaikäisiin kohdistuviin vakaviin kunniaan liittyvän väkivallan muotoihin puuttumisessa on lastensuojelulla, jota käsitellään luvussa 12.

Tilanne: Esimerkkiperheen isä rajoittaa teini-ikäisen Sara-tyttärensä koulunkäyntiä ja puhelimen käyttöä ja uhkaa lähettää tämän perheen lähtömaahan ”kasvamaan”. Isä on itse oppinut suomen kielen ja saanut työpaikan. Äiti on kotona pienempien sisarusten kanssa. Hän ei tule toimeen suomen kielellä ja viettää suurimman osan ajastaan kotona. Isä hoitaa perheen asiat kodin ulkopuolella ja toimii äidin tulkkina tämän käydessä esimerkiksi terveydenhoitajalla ja sosiaalitoimistossa. Isä neuvottelee tyttären kasvatuksesta ja avioitumisesta kotimaassa asuvien miespuolisten sukulaisten kanssa.

Ehdotus: Esimerkissä perheenjäsenten kotoutuminen on eritahtista. Kaikkien perheenjäsenten kotoutumista olisi pitänyt tukea tehokkaammin silloin, kun he olivat vielä kotoutumispalveluiden piirissä. Ammattilaisten tulisi kiinnittää huomiota siihen, että isä hoitaa koko perheen asioinnin. Vaikka isä on oppinut suomen kielen ja saanut työpaikan, vaikuttaa siltä, että keskeisessä asemassa perheen sisäisten konfliktien neuvotteluissa ovat lähtömaassa asuvat sukulaiset. Äidin pääsyä kotoa palvelujen ja kielen oppimisen pariin voitaisiin tukea esimerkiksi järjestöjen työn, avoimen päivähoidon tai perhetyön kautta. Lisäksi suositeltavaa olisi, että tulkauksessa käytetään perheen ulkopuolista tulkia.

Saran kertomuksessa nousee esille ongelmakohtia, joihin olisi voitu tai voitaisiin puuttua kotoutumispalvelujen ja sosiaalipalvelujen tuella. Erityisesti naisille suunnattujen kohtaamisten ja sosiaalisen vahvistamisen, perheiden kokonaisvaltaisen kohtaamisen ja kotouttamisen, tulkin käytön ja palvelujen saatavuuden ja joustavuuden niistä toiseen siirtymisen nivelvaiheiden merkitys korostuvat.

KOTOUTUMISSUUNNITELMAT, ALKUVAIHEEN INFOT JA KOTOUTUMISKOULUTUKSET

Kuntien lakisääteisten kotouttamisohjelmien suositellaan sisältävän suunnitelman lasten ja nuorten sekä työvoiman ulkopuolella olevien ryhmien kotoutumisen ja sosiaalisen vahvistamisen edistämisestä. Esimerkkitapauksessa Saran äidille tulisi tehdä oma kotoutumissuunnitelma, jossa hänen tarpeensa sosiaaliseen verkostoitumiseen ja kielitaidon kehittämiseen otettaisiin huomioon. Tähän selvitykseen haastatellut arvioivat, että kotoutumissuunnitelmien ja -koulutusten jäykkyys, pitkät odotusajat kielikursseille ja vähäiset kontaktit työelämään ja perheen ulkopuolisiin ihmisiin ovat tekijöitä, jotka saattavat lisätä kunniaan liittyvän väkivallan riskiä.

Henkilökohtaisten kotoutumissuunnitelmien lisäksi kunnan tulisi kotoutumislain mukaan tarjota maahan muuttaneille palveluohjausta ja perustietoa suomalaisesta yhteiskunnasta sekä tukea kielen oppimista. Haastatteluihin osallistuneet sosiaalialan ammattilaiset nostavat esille myös tarpeen huomioida kunniaan liittyvä väkivalta maahantulon alkuvaiheessa. Tietoa ilmiöstä ja laajemminkin perus- ja ihmisoikeuksien käsittelyä konkreettisten esimerkkitapausten kautta olisi hyvä sisällyttää osaksi kotoutumislain edellyttämää alkuvaiheen informaatiota sekä myöhempiä kotoutumiskoulutuksia.

Lisäksi haastateltavat tuovat esille tarpeen käydä henkilökohtaisia ja vapaamuotoisia keskusteluja aiheista asiakkaiden kanssa. On tärkeätä, että informaatiota ei vain anneta ”ylhäältä alas”, vaan että asioista käydään dialogista ja asiakasta kunnioittavaa keskustelua.

Että osattas kysyä: ”Miten teidän kulttuurissa, miten teidän perheessä suhtaudutaan esimerkiksi avioliittoon? Pitääkö se olla omasta kulttuurista? Pitääkö se olla, saako se olla toisesta?” Ja jos ne sanoo, että pitää olla tiukasti omasta kulttuurista, ”pitääkö sen olla sukulainen?” Siis niitä, mennä syvemmälle niissä kysymyksissä ”Ja entäs jos teidän nuorene ei noudattakaan tätä, mitä se tarkoittaa?”

Siinä missä lapset oppivat kielen ja toimimaan uudessa yhteiskunnassa luontevasti varhaiskasvatuksen ja koulunkäynnin kautta, vanhempien kotoutuminen on haastavampaa, koska heillä ei ole luonnollista ”kuulumisen paikkaa” ympärillään, vaan kielen oppiminen ja työllistyminen on usein varsin haastavaa. Eritahtinen kotoutuminen tai suomalaisesta yhteiskunnasta ulossulkevat rasmin kokemukset eivät automaattisesti aiheuta kunniaan liittyvän kontrollin kiristymistä, mutta voivat osaltaan olla vaikuttamassa siihen.

SOSIAALINEN VAHVISTAMINEN JA HENKILÖKOHTAISTEN TAPAAMISTEN TARJOAMINEN

Esimerkkitapauksessa Saran perheessä kotoutumispalvelut olivat tavoittaneet lähinnä perheen isän, joka oli maahanmuuton jälkeen ohjautunut työvoimatoimiston kautta kotoutumiskoulutukseen. Äiti oli jäänyt kotiin pienten lasten kanssa. Hän oli vain vähän tekemisissä viranomaisten kanssa. Samanlaisia esimerkkejä kertovat monet haastatteluihin osallistuneet. Kuten sosiaalista kontrollia ja taloudellista väkivaltaa käsitelleissä aiemmissa luvuissa kävi ilmi, joskus mies- ja naispuoliset perheenjäsenet tai sukulaiset rajoittavat naisten asioimista viranomaisissa. Pienten lasten kanssa kotona vietetyt vuodet voivat johtaa yhteiskuntatuntemuksen jäämiseen heikoksi ja puutteellisiin tietoihin omista oikeuksista. Tähän helposti kotoutumispalveluiden ulkopuolelle jäävään joukkoon kuuluu eri syistä Suomeen tulleita ihmisiä.

Kahdenkeskiset kohtaamiset naisten kanssa kotoutumisaikana, jolloin asiakkaita tavataan tiiviimmin kuin peruspalveluissa, ovat tärkeitä luottamuksellisten suhteiden luomiseen viranomaisten ja asiakkaiden välillä. Ne edesauttavat kunniaan liittyvän väkivallan tai sen uhan tunnistamista. Monet maahanmuuttajataustaiset haastatellut tuovat esiin tarpeen tavata viranomaisia ilman miessukulaisen seuraa. Naiset eivät välttämättä uskalla kieltää miehen läsnäoloa tapaamisissa, jolloin vastuu yksityisen tapaamisen järjestämisestä naisen kanssa on viranomaisilla.

Jos nainen on tullut pakolaiseks tänne, miksi, kun sil on tapaaminen työvoimatoimistos viranomaisen kanssa, miksi sinne pitäis päästä aviomies mukaan. Aina kysytään siltä naiselta, saaks sun mies tulla. Noh se pelkää, totta kai se sanoo, että totta kai voi tulla, jos se sanoo ei, sitä lyödään siellä kotona. Puhutaan, sanotaan sille, ett voit luottaa minuun ja mieluummin työntekijöitä ei vaihdeta koko ajan kotoutumisajalla. Jos joka kerta ku sä meet TE-toimistoon, niin sä näät uuden ihmisen, miten sä voit luottaa?

Useat kuntien maahanmuuttotyöntekijät kertovatkin, että vaikka lainsäädäntö ei tätä edellytä, he pyrkivät tapaamaan asiakasperheitä sekä yhdessä että naiset ja miehet erikseen.

Mehän yleensä tavataan asiakkaita aika tiiviisti sen kotoutumisajan. No ensinnäkin se on monesti niin, että näitä nuoria naisia ei välttämättä haluta päästää tänne yksinään tai ihmetellään, että miksi sen pitää yksin tulla tänne.

Kunnia on läsnä vaikka ihan siinä, että kuinka me tehään ajanvarauksia sosiaalityöntekijälle. Ne on kunniakysymyksiä. Mies halua tulla mukaan tapaamiselle, ei hän halua päästää vaimoa sinne yksin.

Sen lisäksi, että järjestetään erillisiä tapaamisia miehille ja naisille, tulisi suojella lapsia kuulemasta heitä kuormittavia keskusteluja. Joissakin kunnissa pyritään järjestämään kahdenkeskisten neuvola- ja psykologiaikojen yhteyteen lastenhoitoa tai tekemään perhetyötä ja kotikäyntejä parityöskentelynä. Näin äidit voivat kertoa myös sellaisista asioista, joita he

eivät halua lastensa kuulevan. Lisäksi lapsille tulisi järjestää mahdollisuuksia tulla kuuluksi ilman vanhempien läsnäoloa ja siten päästä kertomaan niistä huolenaiheista, joista he eivät halua tai voi puhua vanhempien kuullen.

Maahanmuuttajapalvelut ja kuntien sosiaalipalvelut tavoittavat yleensä hyvin kuntaan pakolaisten vastaanottojärjestelmän tai turvapaikkaprosessin kautta tulijat, jotka perehdytetään melko systemaattisesti suomalaiseen palvelujärjestelmään (esim. TEM 2015). Oman tai puolisonsa työn takia tai perhesyistä Suomeen muuttaneiden kohtaamaa kunniaan liittyvää väkivaltaa on vaikeampaa tunnistaa, koska he käyttävät palveluja vähemmän eivätkä välttämättä osaa hakeutua niiden piiriin. Esimerkiksi eräs haastateltu eteläaasialaissyntyinen nainen kertoo, että hänellä oli hyvin vähän kontakteja ulkopuolisiin muutettuaan työn vuoksi maahan tulleen miehensä luo Suomeen. Hän koki olevansa yksinäinen, ja häneltä puuttuivat tukiverkostot. Hän kertoo tietävänsä paljon naisia, jotka eivät liiku kodin ulkopuolella. Kotoutumispalveluita tulisikin kotoutumislain mukaan kehittää niin, että ne tavoittaisivat paremmin myös muut kuin kansainvälistä suojelua saavat maahanmuuttajat.

RIITTÄVÄ RESURSOINTI JA MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ

Haastatellut maahanmuuttajapalvelujen asiantuntijat ja näitä palveluita käyttäneet haastateltavat kokevat työskentelyn ja asioinnin maahanmuuttajapalveluissa lähes poikkeuksetta kiireiseksi. Se heijastuu myös kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyyn. Jotkut ammattilaiset arvioivat, että he pystyisivät tunnistamaan uhkaa tehokkaammin, jos heillä olisi enemmän aikaa asiakkaiden kanssa. Kiireen vuoksi monimutkaisten kunniaan liittyvän väkivallan tapausten käsittely voi jäädä puutteelliseksi.

Monet haastateltavat puhuvat viranomaisten välisen yhteistyön ja tiedonjaon merkityksestä. Hyvänä käytäntönä he pitävät moniammatillisia työryhmiä. Esimerkkitapauksessamme Sara on kulkenut läpi moninaisen ammattilaisketjun hakiessaan nuorisotyön ohjaaja Marian tuella apua väkivaltaan. Hän ei kuitenkaan saanut riittävää ja oikea-aikaista apua. Yksi syy tähän, joka nousee myös muissa haastatteluissa esille, on työntekijöiden lokeroituminen ja ajattelutapa, jonka mukaan asian hoitaminen kuuluu jollekin toiselle työntekijälle.

Sehän kuvastaa myös sitä semmosta, että me ei ees viranomaisena tunneta toistemme ammattikäytäntöjä kovin hyvin, eli se semmonen niin sanottu jaettu asiantuntijuus, se on teoriassa tosi hieno, mutta parhaiten se käytännössä sopii juuri [kunniaan liittyvän väkivallan] tapausten ongelmien ratkaisemiseen, että siellä olis se samanaikaisesti keskustelemassa poliisi, sosiaalityöntekijä ja terveystyöntekijä ja laatimassa sitä suunnitelmaa sille perheelle. Jokainen ottais sen oman siivunsa siitä, mutta se yhteinen seuranta tehdään siitä.

Saran tilanteessa ohjaaja Maria toimi linkkinä eri toimijoiden välillä sekä tukihenkilönä Saralle. Maria kuitenkin koki, ettei häntä haluttu mukaan viranomaisprosesseihin, ja arvosteli tiukasti tapaa, jolla Saraa ohjattiin aina seuraavan tahon luokse ilman apua. Samanlaisia huomioita tekevät haastatellut. Uusi sosiaalihuoltolaki edellyttää tehostamaan yhteistyötä eri sektorien välillä ja oman työntekijän nimeämistä asiakkaalle⁴². Lastensuojelulaki on edellyttänyt vastuusosiaalivyöntekijän nimeämistä jo useamman vuoden ajan, mutta esimerkiksi Saran tapauksessa ongelmaksi on voinut muodostua lastensuojelun niukka yhteydenpito muiden ammattitahojen kanssa.

Eräs hyvä käytäntö, joka mainittiin useissa haastatteluissa, on väkivaltatyön moniammatillinen riskinarviointimenetelmä MARAK. Sillä pyritään saamaan moniammatillisen työryhmätyöskentelyn kautta kokonaisvaltainen käsitys väkivallasta ja luomaan tehokas turvasuunnitelma sen toistumisen ehkäisemiseen.⁴³ Toiminnassa tärkeä käytäntö on se, että uhrille järjestetään tukihenkilö, joka tukee häntä turvallisuussuunnitelman toteuttamisessa sekä välittää tietoa uhrilta MARAK -työryhmälle ja toisinpäin.

Me järjestetään verkostopalavereja, jotta voidaan auttaa [kunniaan liittyvää väkivaltaa kohtaavia] henkilöitä paremmin yhdessä. Poliisi voi tuoda sen tiedon, mihin me emme pääse käsiksi [...] Kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa on erittäin hankalaa, jos vain yksi taho on auttamassa ja pitämässä tietoa omanlaisenaan.

MARAK-arviointilomakkeessa on tälläkin hetkellä erillinen kunniaan liittyvää väkivaltaa kartoittava kysymys ja siihen liittyvä ohjeistus. Riskianalyysin kolmessa kysymyksessä ohjeistetaan ottamaan huomioon kunniaan liittyvä väkivalta.⁴⁴

On hyvä, että MARAK-riskinarviossa huomioidaan kunniaan liittyvä väkivalta. Ongelmaksi käytännön soveltamisessa voi kuitenkin tulla se, että opasta käyttävän odotetaan tuntevan ennalta kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteet, eikä ilmiötä määritellä. Tämän selvityksen perusteella tuntemusta pitäisi lisätä, sillä ammatillaiset saattavat niputtaa kunniaan liittyvä väkivalta -käsitteen alle monenlaista maahanmuuttajaperheissä tapahtuvaa lähisuhdeväkivaltaa. MARAK-oppaassa olisikin hyvä määritellä tarkemmin, mitä kunniaan liittyvällä väkivallalla tarkoitetaan. Lisäksi voisi pohtia, tarvitaanko ilmiöstä tarkennettu kysymys, joka voisi liittyä esimerkiksi suvun kunnian ylläpitämiseen tai palauttamiseen väkivallan motiivina. MARAKia on Suomessa käytetty ennen muuta parisuhdeväkivallan käsittelyssä, kun taas kunniaan liittyvä väkivalta on usein sukupolvien välistä väkivaltaa. Siitäkin syystä mallin toimivuus moninaisissa kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa olisi syytä käydä läpi.

42 Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

43 Kts. esim. Terveys- ja hyvinvoinnin laitos: MARAK (Moniammatillinen riskinarviointikokous) – opas. www.thl.fi.

44 Kysymykset, joiden yhteydessä on pyydetty huomioimaan kunniaan liittyvää väkivaltaa, ovat: "Yrittääkö () kontrolloida kaikkea mitä teet ja/tai onko hän erittäin mustasukkainen?" "Tiedätkö, onko () satuttanut ketään toista?" "Onko kukaan toinen henkilö uhkaillut sinua tai pelkäätkö jotain toista henkilöä?"

Kotoutumislain mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että muutkin kunnan palvelut kuin kotoutumispalvelut soveltuvat myös maahan muuttaneille⁴⁵. Kunniaan liittyvä väkivalta ei voi olla erityiskysymys, johon osataan puuttua vain kotoutumisvaiheen palveluissa. Perusvalmiudet kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumiseen ja tieto siitä, mistä konsultaatioapua on saatavilla, täytyy olla myös koko väestölle suunnatuissa sosiaalipalveluissa kuten aikuissosiaalityössä ja lastensuojelussa.

Esimerkki Ruotsista: resurssikeskus Origo

Tukholman läänissä toimiva kunniaan liittyvän väkivallan vastainen resurssikeskus Origo tarjoaa 13–26-vuotiaille nuorille monialaista ammattilaitukea. Origo on viranomaisyhteistyön muoto, jossa ovat mukana Tukholman läänin kunnat, Tukholman läänin poliisi ja Tukholman lääninhallitus. Näiden tahojen edustajat toimivat myös keskuksen johtoryhmänä. Keskuksessa työskentelee moniammatillinen työryhmä, johon kuuluu muun muassa poliisin sekä sosiaali- ja terveysalan edustajia. Origo toimii sekä verkossa että omissa tiloissaan Tukholman keskustassa.

Origon toiminta tapahtuu aina nuoren ehdoilla. Asiakkaan perheeseen ei olla yhteydessä eikä perhetyötä aloiteta ilman nuoren suostumusta. Origon työntekijä kulkee nuoren mukana tarvittaessa eri viranomaiskäynneillä ja ohjaa eteenpäin palveluissa. Toiminnan tavoitteena on se, että nuorella on ainakin yksi luottamuksellinen aikuiskontakti.

Origo tarjoaa verkkosivuillaan tietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta ja auttamistahoista. Nuorille suunnattu ”Fråga Origo” – toiminto tarjoaa mahdollisuuden olla anonymisti yhteydessä keskuksen työntekijöihin. Origo tarjoaa ammattilaisille tukea esimerkiksi internetissä toimivan ”Origobook”-toiminnon kautta. Ammatilliset voivat kirjautua verkkopankin tunnuksilla verkkopalveluun, jossa voivat vaihtaa kokemuksia ja tietoa keskenään. Palvelussa kunniaan liittyvän väkivallan erityisosajat tarjoavat anonymisti toimintaohjeita kunniaan liittyvään väkivaltaan liittyviin asiakastilanteisiin. Lisäksi keskuksen työntekijät tarjoavat koulutuksia ammattilaisille ja käyvät puhumassa oppilaitoksissa kunniaan liittyvästä väkivallasta.

45 Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010, 30§).

KOULUTUKSEN JA VALTAKUNNALLISTEN OHJEISTUSTEN TARVE SOSIAALIALALLA

Sosiaalialan työntekijät tuovat esille tarpeen vahvistaa sekä omaa että laajemman työyhteisönsä osaamista kunniaan liittyvästä väkivallasta henkilöstökoulutuksen kautta. He myös toivovat selkeitä toimintalinjoja siihen, miten toimia kunniaan liittyvän väkivallan tilanteissa. Toiset kertovat saaneensa koulutusta aiheesta, mutta koulutusten tarve on ilmeinen. Lisäksi koulutuksiin osallistuminen on vapaaehtoista ja niihin hakeutuu lähinnä ammattilaisia, joilla on jo olemassa olevaa tietoa ja mielenkiintoa ilmiötä kohtaan. Täydennyskoulutusten lisäksi haastatteluihin osallistuneet viranomaiset toivovat aiheen integroimista sosiaalialalla tutkintoon johtavan koulutuksen koulutusohjelmiin ja opetussuunnitelmiin.

Osa haastateltavista korostaa, että sosiaalialan ammattilaisten ammatti-identiteettiin pitäisi kuulua halu kehittää ammatillisuuttaan hankkimalla tietoa esimerkiksi täydennyskoulutuksen kautta uusista töissä kohtaamistaan ilmiöistä, kuten kunniaan liittyvästä väkivallasta.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos laati vuonna 2012 viranomaisille koulutuspaketin kunniaan liittyvästä väkivallasta. Myös Ihmisoikeusliitto osallistui koulutuspaketin työstämiseen. Ainakin kolme haastatteluihin osallistunutta sosiaalialan työntekijää oli tutustunut koulutuspakettiin työhistoriansa aikana. He pitivät sitä tärkeänä, kehittämiskelpoisena perusmateriaalina. Sen lisäksi, että koulutuspaketti löytyy internetistä, olisi tärkeää, että koulutuspakettia hyödynnettäisiin tehokkaammin. Viranomaisten olisi hyvä esimerkiksi järjestää lisää koulutuksia koulutuspaketin ympärille ja päivittää pakettia tarvittaessa. Meillä on tieto yhdestä viranomaisten järjestämästä koulutuksesta, mutta todennäköisesti pakettia on käytetty laajemminkin.

Koulutustarpeen lisäksi haastatteluihin osallistuneet eri alojen ammattilaiset toivat esille, ettei valtakunnallisia ohjeistuksia kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemisestä ja siihen puuttumisesta ei toistaiseksi ole olemassa. Neuvoa haetaan järjestöistä ja satunnaisista kontakteista henkilöihin, joiden tiedetään työskentelevän kunniaan liittyvän väkivallan parissa. Erilaiset kunniaan liittyvää väkivaltaa ehkäisevät hankkeet saataan tunnistaa, mutta hankeluontoisessa toiminnassa sisällöt ja työntekijät muuttuvat ja hankkeet päättyvät.

Yksi Suomessa olemassa oleva toimintamalli, jota voitaisiin kehittää ja hyödyntää kunniaan liittyvän väkivallan vastaisessa työskentelyssä, on naiseen kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelman puitteissa kehitetty avainkouluttajamalli. Avainkouluttajat ovat THL:n ja aluehallintovirastojen vuosina 2011 ja 2013 valmentamia sosiaali- ja terveystieteiden työntekijöitä, jotka ovat saaneet koulutusta lähisuhte- ja perheväkivallasta ja naiseen kohdistuvan väkivallan työvälineistä ja toimivat omissa työyhteisöissään väkivaltatyön asiantuntijoina. Avainkouluttajatoiminnan jatkaminen edelleen on aluehallintovirastojen vastuulla, mutta siihen on varattu vain vähän resursseja.

Monet maahanmuuttoyksiköiden työntekijät ja järjestöjen edustajat kokevat myös itse olevansa avainhenkilöitä, joita peruspalveluiden työntekijät konsultoivat maahan muuttaneiden asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä. Jotkut ovat olleet aktiivisia itse kehittämään työyhteisöissään puuttumismalleja.

MAAHAN MUUTTANEIDEN OSAAMINEN ESIIN

Keskeistä kunniaan liittyvän väkivallan ratkaisemisessa on, että ongelmia pyritään ratkomaan yleensä ensisijaisesti yhteisön sisällä. Lähes kaikki haastatellut nostavatkin esille maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden ja avainhenkilöiden hyödyntämisen. Heitä voidaan aktiivisesti pyytää mukaan esimerkiksi maahanmuuttajien yhdistysten ja muiden järjestöjen kautta. Kunnan kotouttamisohjelmassa voidaan myös määritellä kunnan ja kansalaisyhteiskunnan väliset yhteistyömuodot.

Monet haastatellut korostavat, miten tärkeää olisi hyödyntää kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisytyössä paremmin maahan muuttaneiden omaa asiantuntemusta, sekä avainhenkilöiden ja kokemusasiantuntijoiden avulla että myös maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä rekrytoimalla. Ihmisoikeusliitto onkin tehnyt tätä muun muassa kehittämällä lähettilästoimintaa kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyn ja puuttumisen tueksi. Tärkeää on myös viranomaisten ja muiden ammattilaisten taustojen moninaistuminen, kuten eräs maahanmuuttajataustainen haastateltava muistuttaa:

Sosiaaliviranomaiset kaikki ovat kantasuomalaisia, työvoimatoimistossa kaikki kantasuomalaisia! Kouluttakaa nää maahanmuuttajat, ottakaa näitä yliopistoihin, nää osaa parhaiten hoitaa näitä asioita. Ajattele miten paljon resursseja menee siihen, että koulutetaan sitten näitä suomalaisia, valmistetaan näitä näihin pakolaisiin hoitamaan näiden asioita.. Me osaamme mun mielestä hoitaa näitä asioita parhaalla tavalla, mut ei anneta mahdollisuus, ett maahanmuuttaja laitetaan sinne, ett mee opiskelemaan lähihoitajaksi. Sekin on tosi arvostettu työ, mut me tarvitaan muissakin paikoissa maahanmuuttajataustaisia nuoria ja työntekijöitä.

Ihmisoikeusliitossa tyttöjen sukuelinten silpomista ja kunniaan liittyvää väkivaltaa ehkäisevässä työssä on aina ollut maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä. Kielitaidon lisäksi toimintaamme osallistuneet ovat pitäneet erittäin tärkeänä työn vaikuttavuudelle ja luottamuksen syntymiselle sitä, että työntekijällä on samanlainen kulttuuritausta. Pelkkä kielitaito tai kulttuuritausta ei kuitenkaan riitä, vaan lähtökohtana onnistuneelle työlle on ammattitaito, joka on hankittu joko koulutuksella tai pitkällä työkokemuksella. Joskus haasteena on, että oletetaan pelkän etnisen taustan tekevän ihmisestä esimerkiksi väkivaltatyön tai kotouttamisen asiantuntijan.

Kunniaan liittyvän väkivallan ennaltaehkäisemiseksi haastattelujen osallistujat nostavat esille tarpeen luoda luontevia kanavia ja kohtaamisia, joissa yhteisöjen jäsenet ja eri perheenjäsenet voisivat keskustella yhdessä kunniakäsityksistä ja niihin liittyvistä ristiriitatilanteista. Ryhmätyöskentelyssä he pitävät tärkeänä samasta yhteisöstä tulevia henkilöitä, joihin luotetaan ja joiden kautta sekä työntekijät että maahanmuuttajat voivat tulla ymmärretyiksi.

Ryhmissä jos saatais semmosia hyviä ryhmiä, joissa voitais näitä puhua, mä uskon, että sillon siel ois sitä, sitä ajatustenvaihtoa. Omat yhteisöt pitäis saada puhumaan näistä kanssa. Mutta kuinka kipeitä asioita, puhutaanko yhteisössä?

Kyllä mä näkisin sen niin, että se on se oman yhteisön avainhenkilöt. Semmosia pitäis pystyä löytämään, jotka voi käydä näitä neuvotteluja. Sehän yleensä on, että nää yleensä on neuvottelukysymyksiä. Niinkin vaikea aihe kuin kunniaan liittyvä väkivalta onkin, ihan mistä vaan voi keskustella, kyse on siitä miten siitä keskustellaan.

Monet maahanmuuttajataustaiset haastatellut kertovat itse toimivansa yhteisöissään avainhenkilöinä, ja pyrkivät keskustelemaan erityisesti hiljattain maahan muuttaneiden yhteisön jäsenten kanssa esimerkiksi suomalaisesta lainsäädännöstä. Monien mielestä viranomaisia vaivaa pelko ottaa asioita puheeksi, mikä aiheuttaa pahimmillaan sen, että asiakkaat jäävät vaille tietoa sekä Suomen lainsäädännöstä että sen rikkomisen seurauksista. Eräs haastateltava kertoo omasta keskustelustaan toisen samasta maasta kotoisin olevan miehen kanssa. Mies oli uhannut haastateltavalle tappavansa tyttärensä, koska tämä ei halunnut avioitua perheen hänelle osoittaman henkilön kanssa.

Mä sanoin hänelle [isälle], että: ”Ihanko oikeasti haluat noin tehdä? Tiedätkö mitä sulle tapahtuu? Sun perhe menee, sun lapset ei enää näe sua, ne ei voi enää sanoa koulussa, että sun isä teki tän ja ton. Sä menetät kaiken, mitä sä oot saanu Suomessa, sun koulutus, sun työ, kaikki niinku se, mitä sä oot saanu sä menetät.” Se jotenkin rauhoittui. Mun mielestä, jos kerrot heille, että nää seuraukset tulee kyllä, niin he ymmärtää sen kyllä. Se on tärkeää.

Samasta yhteisöstä tulevilla ihmisillä voi olla merkitystä konfliktien ratkaisuisa, ja esimerkiksi asennemuutostyössä maahanmuuttajataustaisilla avainhenkilöillä on usein korvaamattoman tärkeä rooli. Ns. sovitteluneuvotteluihin yhteisöjen jäsenten välillä suhtaudutaan kuitenkin monissa muiden maiden järjestöissä hyvin varauksellisesti. Esimerkiksi Iso-Britanniassa Iranian Kurdish Women’s Rights Organisation (IKWRO) ja Ruotsissa ORIGO-keskus ja Glöm aldrig Pela och Fadime-järjestö (GAPF) puhuvat sovittelukäytäntöä vastaan. Näissä tilanteissa voi olla jopa hengenvaarallista käyttää samasta yhteisöstä tulevaa neuvottelijaa, koska kunniaan liittyvä väkivalta on nimenomaan yhteisöllinen ilmiö. Erityisen tarkkoja järjestöt ovat siitä, että uskonnollisten yhteisöjen edustajia ei pidä käyttää neuvottelijoina.

12.

Lastensuojelu- viranomaiset ja ulkoasiainhallinto

LASTENSUOJELUN ROOLI KUNNIAAN LIITTYVÄÄN VÄKIVALTAAN PUUTTUMISESSA

Lastensuojeluviranomaisilla on velvollisuus puuttua kunniaan liittyvään väkivaltaan silloin, kun osallisena on alaikäisiä. Selvityksen aineistossa on useita esimerkkejä lastensuojelun mukanaolosta kunniaan liittyvän väkivallan tilanteiden ratkomisessa sekä yhteistyöstä muiden ammattilaisten ja lastensuojelun välillä. Muutamat haastatteluihin osallistuneet monikulttuuriseen työhön erikoistuneet ammattilaiset kertovat myös toimivansa konsultoivassa roolissa lastensuojelulle.

Usein lastensuojelu tulee mukaan siinä vaiheessa, kun tilanne on pitkälle kärjistynyt ja harkitaan esimerkiksi lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle hänen kasvunsa ja kehityksensä turvaamiseksi. Muutamista tapahtumakuvauksista herää huoli, että toisinaan muut ammattilaiset lykkäävät ja harkitsevat lastensuojeluilmoituksen tekemistä pitkään. Myös yksi maahanmuuttajataustainen haastateltava esittää arvion, että ammattilaiset tekevät lastensuojeluilmoituksia liian myöhään.

Tämän aineiston perusteella ei voi vetää johtopäätöksiä siitä, miksi lastensuojelu ainakin joissain tapauksissa kutsutaan vasta myöhään mukaan kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa. Voi olla, että asia ei liity mitenkään kunniaan liittyvään väkivaltaan erityiskysymyksenä vaan ennemmin siihen, että lastensuojelun toimintaa ja lastensuoje-

lulain veloitetta lastensuojeluilmoituksen tekoon ei kaikissa ammattiryhmissä tunneta riittävästi. Joissain tapauksissa syynä voi olla se, että ammattilaiset arvioivat kriittisesti lastensuojeluilmoituksen vaikutuksia kyseisen lapsen asian etenemiseen. Opetusalan työntekijöille tehdyn kyselyn vastauksissa tuli esille epäilyjä lastensuojelun toimintamahdollisuuksista kunniakäsitteeseen liittyvissä ristiriitatilanteissa. Kyselyyn vastannut terveydenhoitaja kuvaa kokemuksiaan tähän tapaan:

Tarvittaessa on pohdittava myös lastensuojelun mukaan pyytämistä. Valitettavan usein se on kuitenkin näissä tilanteissa suhteellisen heikkotehoista.

Sen lisäksi, että yhteistyökumppanit saattavat epäillä lastensuojelun mahdollisuuksia puuttua, he voivat olla huolissaan siitä, miten vanhemmat reagoivat lastensuojelun mukaan ottamiseen kunniakäsitteitä koskevan konfliktin selvittelyyn. Osin huoli on ymmärrettävä. Lastensuojelulainsäädännön ja käytäntöjen puutteellinen tuntemus saattaa aiheuttaa esimerkiksi pelon, että lastensuojelun mukaantulo johtaa välittömästi huostaanottoon.

Kolmas mahdollinen tulkinta on, että maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten kokemaa väkivaltaa tai väkivallan uhkaa ei oteta yhtä vakavasti tai tulkita yhtä herkästi lastensuojelulliseksi kysymykseksi kuin kantasuomalaisten lasten kohdalla. Tämä voi liittyä siihen, että ammattilaiset haluavat kunnioittaa kulttuurista erilaisuutta ja varovat syyllistymästä ongelmien rodullistavaan käsittelyyn tai siihen, että tavanomaisia sukupolvien väliseen neuvotteluun kuuluvia kiistoja ja rajanvetoja tulkittaisiin kunniaan liittyväksi väkivallaksi.

Lapsen kuulemiseen ja lapsikeskeiseen työotteeseen liittyvät kysymykset voivat vaatia erityistä huomiota ja harkintaa. Kunniaan liittyvää väkivaltaa kokenut, lastensuojelun asiakkaaksi tullut nuori joutuu luovimaan monien erisuuntaisten lojaliteetti- ja kuulomiskysymysten ristivedossa, ja asioista puhuminen viranomaisille vaatii häneltä paljon. Sen vuoksi tapahtumien läpikäymisessä erityisen tärkeää on luottamuksellisen suhteen rakentaminen nuoren ja ammattilaisen välille, kiireettömät ja tarvittaessa useita kertoja toistuvat tapaamiset. Lisäksi on tärkeää välttää työntekijöiden jatkuvaa vaihtumista ja siitä aiheutuvaa kuormittavaa toistoa asioiden selvittelyssä.

Lastensuojelun toiminta kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa on tasapainoilua ali- ja yliregoinnin välillä. Ehdottomana ja tinkimättömänä lähtökohtana on oltava se, että lastensuojelu turvaa maahanmuuttajataustaisille lapsille ja nuorille parhaansa mukaan kaikki samat oikeudet kuin kaikille muillekin lapsille. Tämä tarkoittaa sitä, että kunnian nimissä harjoitettavaa kontrollia tai fyysistä väkivaltaa ei katsota läpi sormien ajatellen sen kuuluvan kyseisen perheen lähtömaan tapakulttuuriin. Toisaalta lastensuojelun ei pidä myöskään ylireagoida siten, että kaikkia vanhempien ja lasten välisiä ristiriitoja tai kiistoja tulkittaisiin kunniaan liittyvän väkivallan kehyksessä ja tietyiltä maantieteellisiltä alueilta tulevien perheiden vanhempia kohdeltaisiin lähtökohtaisesti potentiaalisina väkivallantekijöinä.

Vaativaa lapsen edun mukaisen toimintatavan arviointia edellyttävät muun muassa päätökset vanhempien kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Useimmissa tilanteissa tiivis yhteistyö vanhempien kanssa on hyvä toimintatapa. Se voi parhaimmillaan auttaa epäluulojen hälventämisessä suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan ja nuorten vapaa-ajanviettopaihin sekä rakentaa luottamusta niin nuoren ja vanhempien kuin perheen ja ammattilaisten

välille. Parhaimmillaan luottamuksen rakentuminen saattaa johtaa vanhempien harjoittaman kontrollin vähenemiseen sekä yhteisten, kaikkien hyväksyttävissä olevien ja kaikkien perheenjäsenten kannalta turvallisten ja oikeudenmukaisten pelisääntöjen löytymiseen. Yhteistyön tekeminen vanhempien kanssa on suomalaisen lastensuojelun ohjaava periaate. Perheenjäsenten välistä sovittelua ja kunnioittavan vuorovaikutuksen etsimistä korostaa myös esimerkiksi kunniaan liittyvien konfliktien ehkäisytyötä perheiden kanssa tekevä Kalliolan Nuorten Sopu-hanke.

Kaikissa tilanteissa konfliktien sovittelu ja kaikkien perheenjäsenten kanssa tehtävä yhteistyö ei ole kuitenkaan lapsen edun mukainen toimintatapa. Eräs haastatteluun osallistunut ammattilainen kritisoi lastensuojeluviranomaisia liiallisesta pyrkimyksestä yhteistyöhön vanhempien kanssa tilanteessa, jossa olisi ensisijaista turvata lapsen oikeus turvallisiin kasvuolosuhteisiin ja fyysiseen koskemattomuuteen.

Aika nopeesti kävi selväksi, että sosiaaliviranomaisten näkemys on se, että halutaan mahdollisimman pitkälle mennä semmoseen tilanteeseen, jossa tuetaan perhettä, tehdään perhetyötä ja pyritään palauttamaan tasapaino sinne perheen sisälle. Joka minun mielestäni oli vastuuton lähtökohta tai tavoite, koska siinä oli selkeästi epätasapainoinen tilanne, joka perustui väkivallan käyttöön, aivan ylettömään kontrolliin, ja selvästi siinä oli havaittavissa myöskin mielenterveysongelmia ja luultavasti traumoja omista hyvin rankoista kokemuksista lähtömaasta.

Toisinaan lastensuojelun sosiaalityöntekijät joutuvat tasapainoilemaan vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön ja asiakkaana olevan lapsen tai nuoren luottamuksen säilyttämisen välillä. Lapsen toivetta asioiden luottamuksellisesta käsittelystä ja arviota siitä, onko vanhempien mukaan ottaminen hänelle turvallista, on syytä kunnioittaa. Yhteydenotto vanhempiin vastoin lapsen toivetta saattaa johtaa vaikeuksiin kotona, sillä lapsi on pettänyt vanhempien luottamuksen kertomalla viranomaisille perheen sisäisistä asioista. Nuorelle voi aiheutua vaara siitä, että vanhemmat saavat lastensuojelun yhteydenoton myötä esimerkiksi tiedon hänen salassa pitämästään seurustelusuhteesta. Vakavimmissa lastensuojelun hoidettavaksi tulevissa kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa kyse voi olla esimerkiksi akuutista kunniamurhan tai lähtömaahan lähettämisen ja mahdollisen pakkoavioliiton uhasta lapsen elämässä. Näissä tilanteissa lastensuojeluviranomaisten ensisijainen vastuu on arvioida, onko yhteistyö vanhempien kanssa lapsen edun mukaista. Varomaton yhteydenotto vanhempiin asian selvittämisen aloittamiseksi voi johtaa siihen, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät enää toista kertaa tapaa asiakkaakseen tullut nuorta. Näitä tilanteita ja niissä toimimisen ehtoja jäsentämään sopii ruotsalaisten ja brittiläisten asiantuntijajärjestöjen käyttämä käsite ”yhden kerran periaate” (”one chance rule”), jonka mukaan ammattilainen ei välttämättä kohtaa kunniaan liittyvän väkivallan uhria enää toista kertaa, jos ei puutu tilanteeseen tehokkaasti.

Riskinarviointi vakavissa kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa on vaativaa ja voi edellyttää hyvin nopeita ratkaisuja. Tapaukset ovat kuitenkin niin harvinaisia, että keskimääräinen lastensuojelun sosiaalityöntekijä kohtaa niitä työuransa aikana todennäköisesti korkeintaan yhden tai muutamia – monet eivät ensimmäistäkään. Sen vuoksi työntekijöillä olisi hyvä olla tiedossaan lastensuojelun viranomaistyötä ja kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteitä hyvin tunteva taho, jota konsultoida tarvittaessa nopeallakin

aikataululla. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa 2016 suunnitellaan alueellista osaamis- ja tukikeskusrakennetta, jossa huomioitaisiin ”vaativaa erityisosaamista edellyttäviin väkivaltilanteisiin liittyvät lasten, nuorten ja perheiden palvelut” (Aula ym. 2006, 22). Kunniakäsityksiin liittyvä väkivalta tulee huomioida tällaisena vaativan erityisosaamisen tilanteena läpileikkaavasti osaamis- ja tukikeskusten konsultaatio-, koulutus-, tutkimus- ja kehittämistyössä.

Konsultaatiomahdollisuus olisi tärkeä esimerkiksi tilanteissa, joissa epäillään, että lasta tai nuorta ollaan lähettämässä perheen lähtömaahan siten, että hän ei ehkä pääse enää palaamaan sieltä Suomeen. Vaikka vanhemmilla on lähtökohtaisesti oikeus päättää lapsen olinpaikasta ja perheen lomamatkoista, ammattilaisella on velvollisuus ottaa puheeksi matkan tarkoitus, jos hän epäilee esimerkiksi pakkoavioliittoa. Kokenut maahanmuuttajapalveluiden työntekijä kertoo, että näissäkin tilanteissa hän ottaa herkästi perheiden kanssa puheeksi matkasuunnitelmat ja sen, että kaikkien perheenjäsenten odotetaan palaavan matkalta takaisin Suomeen.

Tämmösiä on esimerkiksi tilanteet, joissa perheen vanhemmat tulee sanomaan, että me ollaan lähössä käymään sukulaisissa jossain ja tullaan takasi joskus. Ja jos mä tiedän, että on tietynlailla konservatiivisia perinteitä noudattava perhe ja jos mä tiedän, että siel on tietyn ikäisiä lapsia, niin kyl mä otan sitte asian puheeks, että tulkaa käymään ja keskustellaan, että minkälaiset teidän suunnitelmat on ja ketä te tapaatte ja miten täällä asiat rullaa ja sitten kun tuutte takasi, niin sitä ja tätä ja siinä vaiheessa muistutan, miten tärkeää on, että kaikki tulevat takaisin.

Tämänkaltainen toimintatapa sopii parhaiten tilanteeseen, jossa ammattilaisella on jo hyvä keskusteluyhteys ja luottamuksellinen suhde vanhempiin. Useimmiten luottamusta myös rakentaa se, että huolenaiheet otetaan avoimesti keskusteluun.

Äärimmillään tilanteessa, jossa on painavat syyt epäillä, että lasta uhkaa kohdemaahan lähettämisen jälkeen koulunkäynnin lopettaminen tai avioliittoon pakottaminen, voi olla perusteet kiireelliselle sijoitukselle tai huostaanotolle. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kuitenkin tarvitsisivat välineitä ja lisätukea sen arviointiin, milloin sijoituksen kriteerit täyttyvät. Tilanteet saattavat edetä nopeasti ja lapsen poistuttua maasta on tehtävissä enää vähän, kuten Saran esimerkkitapauskinn osoittaa. Lisäksi lastensuojelun työntekijöiden tulisi vakavan väkivallan tai pakkoavioliiton uhkaa epäillessään ottaa poliisiin yhteyttä nykyistä herkemmin.

Lastensuojelun työntekijöiden tueksi tulisi myös päivittää THL:n ylläpitämän Lastensuojelun käsikirjan kunniaan liittyvän väkivallan osuutta. Sen tulisi tarjota työkaluja vaativaan riskinarviointiin esimerkiksi edellä kuvatun kaltaisessa tilanteessa, jossa nuori kertoo työntekijöille huolestaan perheen lähtömaahan lähettamisestä ja mahdollisesta pakkoavioliitosta.

LASTENSUOJELUN JA ULKOASIAINHALLINNON YHTEISTYÖ

Tässä alaluvussa käsitellään erityisesti viranomaisyhteistyötä sekä ennen Suomesta lähtämistä, ulkomailla ollessa että sen jälkeen. Kerromme myös esimerkkejä Iso-Britannian, Norjan ja Tanskan hyvistä käytännöistä.

Tilanne: 16-vuotias Sara on lähtenyt vapaaehtoisesti matkalle perheen lähtömaahan. Sara on kuitenkin ennen matkaa kuullut isän keskustelevan perheen miespuolisten sukulaisten kanssa Skypea kautta hänelle matkalla mahdollisesti järjestettävästä avioliitosta. Yhdessä lastensuojeluviranomaisten kanssa on sovittu, että Sara voi lähteä matkalle. Saralla on syntynyt vapaa-ajantoiminnan kautta luottamuksellinen suhde nuorisotyön ohjaaja Mariaan. Maria on huolissaan tilanteesta ja saa Saralta kotimaasta tiedon, että hänen liikkumistaan rajoitetaan ja hänen isänsä on tullut maahan suunnittelemaan hänen avioitumista serkun kanssa. Koska Sarasta ei enää kuulu, Maria on yhteydessä ulkoasiainministeriöön ja kansalaisjärjestöihin ja tiedustelee, miten asiassa voidaan edetä. Käy esille, ettei ulkoasiainministeriö voi ryhtyä toimenpiteisiin tytön palauttamiseksi Suomeen, koska Suomella ei ole kyseisessä maassa omaa lähetystä. Tilanne olisi toinen, jos Sara pääsisi rajan yli lähetystöön hakemaan apua. Kansalaisjärjestöistä on ohjeistettu löytämään maassa toimivia paikallisia järjestöjä, joiden puoleen Saraa voitaisiin ohjeistaa olemaan yhteydessä.

Viranomaisten toiminta: Sara oli pyytänyt lastensuojeluviranomaisilta, että isää velvoitettaisiin toimittamaan hänen passinsa sosiaaliviranomaisille. Sara ajatteli, että näin viranomaiset voisivat estää sen, että hän joutuisi lähtömaahan vastentahotoisesti. Lastensuojelulla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta vaatia tällaista ilman päätöstä kiireellisestä sijoituksesta tai huostaanotosta. Pyyntöä ei siten toteutettu. Tämän jälkeen tilanteen hoitaminen osoittautui viranomaisille erittäin haastavaksi ja Sara päätyi vasten tahtoaan avioliittoon alkuperäisessä kotimaassaan serkkunsa kanssa. Tässä vaiheessa suomalaisilla viranomaisilla ei ollut enää keinoja auttaa Saraa. Sosiaaliviranomaisten olisi tullut ottaa Saran huoli ulkomaille lähdistä vakavasti ja huomioida tämän toiveet paremmin. Viranomaiset tarvitsevat ohjeet tahdonvastaisen ulkomailla oleskelun estämiseksi ja tilanteisiin puuttumiseksi.

Sekä maahanmuuttajataustaiset haastateltavat että viranomaiset kertovat useista tapauksista, joissa henkilöitä on viety ulkomaille joko ”kasvatus-” tai avioitumistarkoituksessa vasten tahtoaan tai heitä ei ole päästetty takaisin Suomeen. Tilanteet näyttävät viranomaistoimissa monisyisinä, useiden tahojen kuten lastensuojeluviranomaisten, poliisin ja erityisesti ulkoasiainhallinnon välistä yhteistyötä vaativina tapauksina. Haastateltavat nostavat esiin onnistuneita esimerkkejä siitä, miten ulkomailla vasten tahtoaan oleskeleva henkilö on saatu takaisin Suomeen viranomaisyhteistyöllä. He kertovat myös tapauksista, joissa viranomaisten keinot puuttua tilanteeseen ovat olleet rajalliset eikä henkilöä ole pystytty auttamaan.

Ulkomaille lähettämisen ehkäiseminen

Lastensuojelun rooli on erittäin tärkeä tilanteissa, joissa nuori tai lapsi uhkaa joutua ulkomaille suostuteltuna tai vastoin tahtoaan. Uhrin ollessa vielä Suomessa voivat viranomaiset estää vastentahtoisen matkan perheen alkuperäiseen kotimaahan kiireellisellä sijoituksella. Uhkan tunnistaminen on kuitenkin haastavaa. Eräs sosiaalialan ammattilainen kuvailee tilannetta seuraavalla tavalla:

Iso kysymys on, millä me voidaan estää [henkilön vieminen ulkomaille]? Jos me tiedetään konkreettinen uhka ennen, toki me voidaan ottaa lastensuojeluun yhteyttä, ja sanoo, et tässä on nyt uhkana tämmöinen ja että he ovat suunnitelleet matkan silloin ja silloin, jolloin lastensuojelu voi toimia. Mutta saadaanko me tää tieto, että tällanen uhka on?

Esimerkki Iso-Britanniasta: Pakkoavioliittoja koskevat suojelumääräykset eli Forced Marriage Protection Orders (FMPOs)

Iso-Britanniassa on mahdollista langettaa yksityisoikeudellisena keinona pakkoavioliittoja koskevia suojelumääräyksiä (Forced Marriage Protection Orders, FMPOs), joiden tarkoituksena on suojella henkilöitä, jotka on pakotettu tai joita pakotetaan solmimaan avioliitto. FMPO:t ovat oikeudellisesti sitovia ehtoja ja määräyksiä avioliittoon pakottajien käyttäytymisen muuttamiseksi. FMPO voi sisältää esimerkiksi määräyksen rajoittaa uhrin tai tekijän liikkumista, kuten maasta poistumista, passien takavarikointia tai mitätöintiä. Määräyksen hakeminen perhetuomioistuimesta ja rikosprosessi ovat rinnakkaisia ja uhri voi valita, millaista apua haluaa. Määräykset ovat aina yksilöllisiä ja suunniteltu suojelemaan uhria hänen tarpeistaan lähtien. FMPO voidaan saattaa tuomarin päätöksellä vuorokauden aikana voimaan, hätätilassa välittömästi ja sitä voi hakea esimerkiksi sosiaalityöntekijä, poliisi, eri järjestöt, koulut, sukulaiset ja uhri itse uhrin ollessa aikuinen. FMPO:n rikkominen on kriminalisoitu ja teosta voidaan tuomita enintään 5 vuotta vankeutta.

Esimerkiksi tilanteessa, jossa pelätään lapsen joutuvan kotimaahan lähetyksi väärin perustein, voidaan FMPO saattaa nopeasti voimaan ja asiasta tiedottaa lentokenttäviranomaisille elektronisen järjestelmän kautta. Haasteena Iso-Britanniassa on kuitenkin se, että matkustusasiakirjoja ei tarkisteta Iso-Britanniassa, vaan vasta määränpäässä, mikä tekee FMPO-määräysten toimeenpanosta haastavaa. Haastavia ovat myös tilanteet, joissa uhri on jo viety ulkomaille, koska viranomaiset toimivat siellä asemamaan lainsäädännön puitteissa.

Vaikka FMPO tarjoaa siis onnistuessaan nopean keinon puuttua tilanteeseen, on määräysten toimeenpanossa ja seurantajärjestelmässä vielä kehitettävää. Lisäksi haasteena on aikuisten kohdalla se, että heidän suostumisensa vaaditaan FMPO:n toimeenpanoa varten, mikä nostaa kynnystä ottaa määräys käyttöön. Lasten kohdalla tilanne on toinen ja myös sisarukset voidaan liittää FMPO:hon.⁴⁶

Ulkomailla oleskelevan auttaminen

Yleensä vastentahtoiset ulkomaanmatkat ja niihin mahdollisesti liittyvä avioliittoon pakottaminen tulevat viranomaisten tietoon vasta siinä vaiheessa, kun matkalle on jo lähdetty. Matkan luonne saattaa myös muuttua sen aikana. Haastattelussa eräs sosiaalityöntekijä kertoo tapauksesta, jossa isä oli lähettänyt teini-ikäisen tytön perheen alkuperäiseen kotimaahan sukulaisten luo ”rauhoittumaan ja kasvamaan”. Sosiaalityöntekijän mukaan tyttö oli osallistunut matkan suunnitteluun ja vaikutti halukkaalta lähtemään matkalle. Perille päästyään tyttö oli sosiaalityöntekijään yhteydessä ja kertoi muuttuneesta tilanteesta.

[Isä] sanoi, että [tyttärellä] ei oo mitään asiaa Suomeen tai mitä tahansa voi tapahtua. Tyttö on ollut sitten todella huonoissa oloissa, pelännyt, eikä oo uskaltanu ottaa yhteyttä keneenkään. Loppujen lopuksi hän sitten sai viranomaiset kiinni ja ilmoitti halukkuudestaan, että hän tahtoo palata takaisin Suomeen. Hirveän vaikea on sanoa, että missä määrin tää tyttö itse tajuaa sen, että onko häntä manipuloitu, onko häntä pakotettu, vai onko hän ollut siinä täydestä vapaasta tahdostaan vai onko nää kaikki sellasia erilaisia tiloja, mitkä itse asiassa koko ajan elää ja muuttuu.

Tärkein viranomaistaho ylirajaisissa tilanteissa on ulkoasiainministeriö ja sen alaiset suur- lähetystöt, erityisesti viisumi- ja konsulaattipalvelut. Suomessa ulkoasiainministeriön konsulipalvelut avustavat paitsi Suomen kansalaisia, myös Suomessa pysyvästi asuvia henkilöitä, joilla on oleskelulupa. Eräs sosiaalialan ammattilainen, joka on ollut keskeisessä roolissa hoitamassa ulkomaille lähetetyn nuoren alaikäisen naisen tilannetta kertoo, että avun hakeminen on ollut ”räpiköintiä pakon edessä”. Kansallista ohjeistusta ei ole, ja hän on käyttänyt huomattavasti aikaa etsiäkseen tietoa internetistä ja järjestöiltä. Vaikka tilanteen hoitaminen on ollut haastavaa, hän kertoo olleensa erityisen ilahtunut tavasta, jolla ulkoasiainministeriössä on asiaan puututtu.

46 Sophie Lott, 9.11.2015, Foreign and Commonwealth Office, Forced Marriage Unit, Lontoo. Tapaaminen.

Ja UM:n suhteen siinä kävi sillä tavalla, et mä olin tähän asianomaiseen lähetystyöhön yhteydessä, josta sitten suhteellisen tehokkaasti se tieto meni Katajanokalle, ja sieltä lakimies otti yhteyttä ja pyysi lisätietoja, ja teki sitten lastensuojeluilmoituksen hyvin nopeesti.

Ulkoasiainministeriön työntekijä kertoo ministeriön saavan enenevästi yhteydenottoja liittyen lasten ja nuorten, erityisesti naisten ja tyttöjen, tahdonvastaiseen ulkomailla oleskeluun. Verrattuna muihin Pohjoismaihin luvut ovat kuitenkin vielä pieniä, eikä tapausten hoitamiseen ole hänen mukaansa vielä ollut tarvetta luoda yhtenäistä toimintaohjetta.⁴⁷ Kesällä 2015 ulkoasiainministeriö on kuitenkin tuottanut sisäiseen käyttöönsä pienehkön selvityksen valikoitujen maiden toimintatavoista tahdonvastaisen ulkomailla oleskelun tapauksissa. Ulkoasiainministeriöllä on positiivisia kokemuksia muiden maiden, erityisesti Norjan kanssa tehtävästä yhteistyöstä.

Esimerkki Iso-Britanniasta: Pakkoavioliittoyksikkö

Iso-Britannian pakkoavioliittoyksikkö Forced Marriage Unit (FMU) on vuodesta 2005 saakka toiminut ulkoministeriön ja sisäministeriön alainen yksikkö, joka johtaa hallituksen pakkoavioliittopolitiikkaa ja siihen liittyviä palveluita, muun muassa avustustyötä Ison Britannian kansalaisille. FMU ylläpitää palvelevaa puhelinta ja antaa konkreettista apua maasta pois vietyjen henkilöiden auttamiseksi. Se myös kouluttaa ja julkaisee aiheeseen liittyviä ohjeistuksia ja opaskirjoja (esim. *Multi-Agency Practice Guidelines: Handling Cases of Forced Marriage (2014)* eli moniammatillinen toimintaohje pakkoavioliittotilanteiden käsittelyyn). Lisäksi FMU koordinoi moniammatillista osaamisryhmää, jossa on mukana valtion viranomaistahojen lisäksi järjestöjen ja akateemisten tahojen edustajia.

Tapaukset tulevat yleensä ulkoasiainministeriön tietoon joko muilta viranomaisilta tai suoraan ulkomailla oleskelelta henkilöiltä tilanteissa, joissa toinen perheenjäsen, yleensä isä, on takavarikoinut heidän matkustusasiakirjansa. Henkilöt on tuotu ulkomaille esimerkiksi lomalle, eivätkä he pääse lähtemään maasta ilman passeja, kuten ulkoasiainministeriön viranhaltija kertoo:

47 Forced Marriage Unit antoi vuonna 2015 neuvoja tai apua 1220 mahdollisessa pakkoavioliittotapauksessa (FMU 2015).

Samana vuonna Norjassa moniammatillinen työryhmä käsitteli 414 tapausta (sähköposti 11.11.2015, Gunvor Alida Endresen, Senior Advisor, Section for Consular Services and Migration, The Norwegian Ministry of Foreign Affairs)

Tanskassa LOKK-järjestön vastaanottamat yhteydenotot, jotka kirjattiin pakkoavioliittotapauksiksi vaihtelivat vuosina 2011–2014 124–189 tapauksen välillä. (sähköposti 11.11.2015, Anne-Grethe Joergensen, Consular Services).

Tämmösiä ihan suoria avunpyyntöjä on tullu sekä Suomesta lastensuojeluviranomaisilta että sitten näiltä perheiltä itseltään, äideiltä useimmiten. Joitakin ihan siis lapsiakin on ollu itse yhteydessä, tai nuoria, [...] jotka ovat sit kertoneet, et heidät on väkisin kuljetettu sinne ulkomaille ja he pyytävät apua Suomeen palaamiseksi. Ja sitten näit tulee muissa tapauksissa ilmi, useimmiten passin myöntämiseen liittyen. Eli vanhempi ottaa yhteyttä suurlähetystöön ja kertoo, että toinen vanhempi on vienyt passit, ja nyt pitäis saada uudet. Ja pyytävät sit ohjeita siihen passin myöntämiseen liittyen.

Ulkoasiainministeriön toimintamahdollisuudet kuitenkin ovat rajalliset. Toiminnassa täytyy noudattaa asemamaan lainsäädäntöä, eikä konsulipalvelu voi hoitaa muille viranomaisille kuuluvia tehtäviä. Eräs haastateltava kertoo tuntemastaan alaikäisestä naisesta, joka oleskelee pakkoavioliiton uhan alla maassa, jossa ei ole Suomen lähetystöä:

Jos käy tosi hyvä tuuri ni hänel on passi hallussaan, jos käy vielä parempi tuuri niin se passi riittää siihen että hän pääsee rajan yli toiseen maahan. Mutta teini-ikänen tyttö ilman mitään tukea jossain rajaseudulla on [aika turvaton]. Niin kysyin [ulkoasiainministeriöstä], että onko konsuliapuun sisällytettävissä semmosta, että esimerkiksi joku järjestettäisiin sinne raja-asemalle vastaan, tai onko mahdollista että jos matkustusasiakirjoja ei ole, että valtio, UM on yhteydessä lentoyhtiöön ja antaa jotain vakuutuksia et tällanen henkilö liikkuu, hänellä on matkustusasiakirjat ja... Mutta ei, tämmönen ei ole mahdollista.

Ongelmat näyttävät olevan yhteneviä muiden Pohjoismaiden ja Iso-Britannian kokemusten kanssa. Toisin kuin Suomessa, Iso-Britannian pakkoavioliittoyksikkö auttaa vain henkilöitä, joilla on Iso-Britannian kansalaisuus, jolloin oleskeluluvan saaneet Iso-Britanniassa pysyvästi oleskelevat henkilöt jäävät konsulipalveluiden ulkopuolelle. Pohjoismaissa puolestaan autetaan myös pysyvästi maassa oleskelevia ulkomaan kansalaisia. Edustusto ei aina pysty puuttumaan vastentahtoiseen ulkomailla oleskeluun esimerkiksi siitä syystä, että uhri oleskelee maassa, jossa lähetystöä ei ole. Tällöin uhri ohjataan usein paikallisille järjestöille tai viranomaisille. Järjestöjen luotettavuuden ja laadun arvioiminen on kuitenkin haastavaa.⁴⁸

Haastatellut viranomaiset korostavat viranomaisyhteistyötä hyvänä tapana lisätä tietoa ja puuttua tehokkaammin kunniaan liittyvään väkivaltaan ja pakkoavioliittoihin. Ulkoasiainministeriön edustaja kertoo, että Suomessa monet tahot pohtivat oman toimialansa alla samoja kysymyksiä, ja olisikin tärkeää koordinoida työtä paremmin ja luoda toimivat yhteistyöverkostot jakamaan tietoa.⁴⁹

48 Sophie Lott, 9.11.2015, Foreign and Commonwealth Office, Forced Marriage Unit, Lontoo. Tapaaminen.

49 Ihmisoikeusliiton koordinoima kunniaan liittyvän väkivallan vastainen verkosto kokoaa yhteen eri aloilla toimivia ammattilaisia, järjestötoimijoita, viranomaisia ja tutkijoita. Se on saanut osallistujilta kiitosta mahdollisuudesta jakaa tietoa ja kokemuksia sekä saada neuvoja ja uusia näkökulmia muilta kunniaan liittyviä kysymyksiä työssään kohtaavilta.

Suomessakin on jo tapauskohtaisesti tehty yhteistyötä muiden maiden kanssa silloin, kun toisen valtion viranomaisilla on erityistä osaamista tai hyviä toimintamalleja kolmannessa maassa tapahtuvaan kunniaan liittyvään väkivaltaan ja pakkoavioliittoihin puuttumisessa. Ulkoasiainministeriön edustaja kertoo, että koska Suomen lähetystöverkosto ”ei ole ihan maapallon kattava”, usein selvittää muiden lähetystöjen kontakteja paikallisiin viranomaisiin ja haetaan kokemusasiantuntemusta tapausten hoitamisesta. Joskus saadaan konkreettista apua asioiden hoitamiseen, erityisesti jos Suomen suurlähetystä ei ole maassa, jossa uhri oleskelee.

Yhessä tapauksessa todettiin tää sama tilanne, et minkäänlaisia paikallisia viranomaisia ei oo olemassakaan sillä alueella, missä perhe oleskelee. Siinä on tosissaan äiti ottanu yhteyttä, pyytäny itsensä ja lastensa auttamiseksi apua et pääsisivät palaamaan Suomeen. Siinä taas kerran Norjalta saatiin apua, Norjan yhdyshenkilön kautta selviteltiin tämmösen turvatalon yhteystietoja taas kerran.

Kuten edellä olevasta esimerkistä käy ilmi, pakkoavioliittojen yllirajaisuus tekee ilmiöön puuttumisesta haastavaa. Ulkoasiainhallinto tekee myös yhteistyötä muiden Euroopan maiden, erityisesti Pohjoismaiden kanssa, joiden ulkoministeriöt ovat työskennelleet pidempään edellä mainittujen teemojen parissa. Suomella ei ole tällä hetkellä erityistä sopimusta pakkoavioliittojen hoitamisesta minkään valtion kanssa, mutta erityisesti pohjoismaisten suurlähetystöjen välinen yhteistyö on tärkeää näissä tilanteissa.⁵⁰

Esimerkki Iso-Britanniasta: Lähetystöjen tärkeä rooli

Iso-Britannia on lisännyt suurlähetystöjen osaamista kunniaan liittyvästä väkivaltaasta ja pakkoavioliitoista sellaisissa maissa, joissa kunniaan liittyvää väkivaltaa erityisesti tapahtuu. Iso-Britannia järjestää verkostotapaamisia pakkoavioliittoihin liittyen valikoiduissa suurlähetystöissä, joihin ovat tervetulleita myös muiden maiden lähetystöjen edustajat.

Iso-Britannian pakkoavioliittoyksikkö Forced Marriage Unit (FMU) on kouluttanut lentokenttähenkilökuntaa sekä lähetystöjen edustajia kuten konsulivirkailijoita. Iso-Britannian ulkoministeriö on tehnyt joidenkin maiden kanssa kahdenvälisiä sopimuksia siitä, että Iso-Britannian lähetystö avustaa myös kyseisen maan pakkoavioliittotilanteiden selvittämisessä.

50 Sophie Lott, tapaaminen 9.11.2015, Forced Marriage Unit, Lontoo.

Kotiinpaluun tukeminen

Tapauksissa, joissa kunniaan liittyvän väkivallan uhriksi joutunut alaikäinen saadaan palautettua Suomeen, lastensuojelun rooli on ensisijaisen tärkeä kotiinpaluun tukemisessa. Eräs ammattilainen kertoo tapauksesta, jossa teini-ikäinen maahan muuttanut tyttö, joka asuu pysyvästi Suomessa, oli ottanut ulkomailta yhteyttä koulunsa henkilökuntaan. Hän oli kertonut isänsä kuljettaneen hänet ulkomailla avioitumistarkoituksessa ja takavarikoineen hänen matkustusasiakirjansa. Koulu oli yhteydessä lastensuojeluviranomaisiin ja lastensuojeluviranomaiset ulkoasiainministeriöön. Tyttö oli päässyt lopulta isän sukulaisten avulla matkustamaan ensin Suomen suurlähetystöön oleskelumaassaan ja sitä kautta suurlähetystön avustamana Suomeen. Järjestön työntekijä tuo esille huolta siitä, miten lastensuojelu osaa vastata tytön kotiinpaluussa.

Se nyt jää sitte lastensuojelun käsiin se jatkotyöskentely [...] Aina on tärkeätä varmistaa se, että jos joku saadaan kotiutettua, et sit täällä Suomessa ei sitten tuu aukkoa siihen verkkoon, et sitte putoaa tai joutuis palaamaan sinne kotiin, mistä pois lähetettiin.

Toinen ammattilainen kertoo onnistuneesta kotiinpaluusta. Isä oli ensin estänyt tytön kotiinpaluun takavarikoimalla hänen matkustusasiakirjansa. Tyttö oli kuitenkin saanut suomalaisten sosiaaliviranomaisten ja ulkoasiainministeriön välisen yhteistyön avulla uudet matkustusasiakirjat. Tyttö on otettu lastensuojeluviranomaisten huostaan. Haastateltu peräänkuuluttaa tällaisiin tilanteisiin perheen ja erityisesti isän kanssa työskentelyä keskustelun kautta.

Hän tuli Suomeen Suomen viranomaisten avustuksella oli järjestetty matkustusasiakirjat. Hän tuli takaisin ja täällä sitten lastensuojeluviranomaiset otti hänet huostaansa [...] Tää on nyt sitte se ihan viimeisin tilanne, että pitää lähtee pohtimaan, että löytyykö sieltä nyt sitte minkälaisia ajatuksia sille jatkolle, ja onko aiheellista tytärtä ehkä piilottaa jonnekin, vai pystyykö isän kanssa rakentamaan sellasen keskustelun siitä lähinnä häpeään liittyen ja toisaalta sitten niihin aikasempiin myöskin perhekonflikteihin liittyen.

Joissain tilanteissa, joissa lapsi on sijaishuollossa, voi olla asianmukaista tehdä matkan järjestäneen tai Suomeen palaamisen estäneen perheenjäsenen ja lapsen välisen yhteydenpidon rajoittamispäätös, jotta lapsen olinpaikka voidaan salata. Määräaikainen, enintään vuoden kestävä yhteydenpidon rajoittaminen on mahdollista tilanteissa, joissa lapsi on lastensuojelun sijaishuollon piirissä. Joissain tapauksissa Suomeen palanneet perheenjäsenet ovat saaneet uudet sosiaaliturvatunnukset.

13.

Opetusalan ammattilaiset

Kouluilla on keskeinen rooli kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Nuoret viettävät koulussa suuren osan ajastaan ja kohtaavat siellä perheen ulkopuolisia aikuisia, joiden kanssa voi syntyä luottamuksellisia suhteita. Koulun työntekijät voivat huomata fyysisen väkivallan merkkejä tai oireita henkisestä väkivallasta ja heillä on usein myös mahdollisuus selvittää, mistä nämä johtuvat. Opetusalan henkilökunnasta mainitaan niin opettajat, rehtorit, kuraattorit, opinto-ohjaajat kuin kouluterveydenhoitajat. Erityisesti opettajat ovat tärkeä ryhmä, sillä he ovat päivittäisessä tiiviissä vuorovaikutuksessa lasten ja nuorten kanssa oppien tuntemaan heidät hyvin.

KUNNIAAN LIITTYVÄN VÄKIVALLAN TUNNISTAMINEN KOULUISSA

Kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan tapaukset tulevat usein muiden viranomaisten tietoon koulujen kautta. Haastattelemamme sosiaalialan ammattilainen kuvaa koulun ja opettajien roolia näin:

Ensisijaisessa roolissa ovat opettajat, koska se on se paikka, missä nuoret kuitenkin käyvät päivittäin. Se on paikka, missä nähdään, että tullaanko joka päivä ja jos tullaan, niin onko jotain ulkoisia vammoja, nähdään ulkoisen habituksen muuttamista, mielialojen vaihtelua, kaikki se, missä tavataan päivittäin. Jos sitte opettajat huomaa, että okei, nyt on jotain ja jututtaa lasta ja lapsi kertoo, nuori kertoo, että tämmönen ja tämmönen tilanne, niin siinä vaiheessa sillä opettajalla pitäis myös olla se väylä viedä asiaa eteenpäin.

Opetusalan ammattilaisten vastaukset kyselyyn vahvistivat kuvaa siitä, että kunniaan liittyvä väkivalta havaitaan usein koulussa. Kunniaan liittyvää väkivaltaa kartoittavien kysymysten saatteessa vastaajia pyydettiin pohtimaan tilanteita, joiden taustalla ovat heidän tulkintansa mukaan vaikuttaneet yhteisön tai perheen käsityksen kunniaista. Vastaajista 58 prosenttia oli kohdannut oppilaita, jotka kertoivat kokevansa voimakasta ristiriitaa koulun ja kodin odotusten välillä. Noin puolet vastaajista raportoi tapauksista, joissa oppilas on kokenut fyysisen väkivallan uhkaa, jonka opettaja on epäillyt liittyvän kunniaikäsiin. Luvut vaikuttavat suurilta ja niitä ei pidä tulkita yleistettäväksi tiedoksi kunniaan liittyvän väkivallan yleisyydestä. Kyse on opetusalan henkilökunnan tulkinnoista ja kyselyyn ovat todennäköisesti vastanneet muita innokkaammin ne ammattilaiset, joilla on ollut mielessään raportoitavia tapauksia.

Kysely suunnattiin yläkoulujen, toisen asteen oppilaitosten ja kotoutumiskoulutusten henkilökunnalle, mutta osaamista kunniaan liittyvästä väkivallasta tarvitaan kaikilla kouluasteilla. Vaikka kunniaikäsiin liittyvät tiukasti sukupuolittuneet käyttäytymissäännöt ja niiden rikkomisesta seuraava väkivallan riski korostuvat murrosiässä, voivat niihin liittyvät normit vaikuttaa perhe-elämään ja lapsen hyvinvointiin jo alakoulussa.

Opetusalalla työskentelevien ammattilaisten tulisi myös tarjota oppilaille tilaisuuksia avoimeen keskusteluun kunniaikäsiin liittyvästä väkivallasta. Jos opettajalla on aihepiirin osaamista ja taito asioiden sensitiiviseen puheeksi ottamiseen, voi tällainen keskustelunavaus olla hyvin arvokas. Kunniaan liittyvän väkivallan puheeksi ottaminen koulussa edellyttää luottamuksellista suhdetta, jota ei tietenkään kaikkien opettajien ja oppilaiden välille synny. Monet maahanmuuttajataustaiset haastatellut kertovat haastattelussa yksittäisistä opettajista, joihin heillä on ollut lämpimät välit, ja jotka ovat olleet apuna vaikeissa elämäntilanteissa ja kunniaan liittyvän väkivallan käsittelemisessä. Yksittäisellä ammattilaisella ja häneen kehittyvällä luottamuksellisella suhteella voi olla suuri merkitys apua tarvitsevan nuoren elämässä.

Toisaalta opettajilla voi olla arvovaltaa myös oppilaiden vanhempiin, sillä monet vanhemmat kunnioittavat koulujärjestelmää ja kuuntelevat opettajan näkemyksiä. Erään maahanmuuttajataustaisen haastateltavan kokemuksen mukaan opettajilla voi olla lapsen elämässä enemmän vaikutusvaltaa kuin omilla vanhemmilla, mikä voi aiheuttaa kitkaa koulun ja kodin välille:

Yleensä lapset kuuntelevat enemmän opettajia kuin vanhempia siksi olisi hyvä, jos vaikkapa aamulla opettaja juttelisi lasten kanssa tällaisista asioista.

Toinen maahanmuuttajataustainen haastateltava puhuu siitä, että vaikka kunniaikäsiin liittyvän väkivallan ehkäiseminen ei hänen mielestään kuulu opettajien toimenkuvaan, on heillä kuitenkin mahdollisuus tukea ja rohkaista oppilaita, joiden elämää kotoa tulevat kunniallisen käyttäytymisen paineet vaikeuttavat. Kun koulussa opettajat tai toiset oppilaat eivät aina ymmärrä oppilaan taustoja, saattaa kaksiin odotuksiin vastaaminen käydä henkisesti raskaaksi. Aina oppilas ei jaksa tai osaa selittää syitä toiminnalleen tai sille, miksi perheen toiveet poikkeavat koulussa totutusta. Avun hakeminen henkisen tai fyysisen väkivallan sävyttämään perhetilanteeseen on haastavaa myös sen vuoksi, että aina oppilas ei voi luottaa siihen, että ammattilaiset ymmärtävät perheen tilannetta ja siihen johtaneita syitä. Lisäksi kunniaikäsiin liittyvän väkivallan uhria painaa mahdollisuus välien menettämisestä perheeseen.

Koululla on lähtökohtaisesti keskeinen rooli tiedon tarjoajana lasten ja nuorten elämässä esimerkiksi heidän omista oikeuksistaan. Viranomaishaastatteluissa nousee esille, että koulu voi tarjota oppilaalle tietoa siitä, mitä perheenjäsenet Suomen lain mukaan saavat toisilleen tehdä ja mitä eivät. Eräs haastattelemamme terveydenhoitaja toivoo tällaista sisältöä osaksi tavallista kouluopetusta.

Ja tietysti, ku saatas sinne kouluopetukseen, et vanhemmat ei saa koskaan, kukaan ei saa pakottaa sua mihinkään. Niitä pitäs jossain tämmösellä elämäntaidontunnilla, uskontotunti, mitä niillä on, sehän pitäs keskustella, mitä se pakottaminen on. Onko vanhemmilla oikeus pakottaa, ja mihinkä vanhemmilla on oikeus?

Perusopetuksen ja lukioiden vuonna 2016 käyttöön tulevissa opetussuunnitelman perusteissa ihmisoikeudet ovat aiempaa vahvemmin mukana. Periaatteessa uudet opetussuunnitelmat antavat siis kaikkien oppiaineiden opettajille yhä paremmat mahdollisuudet käsitellä ihmisoikeussisältöjä osana opetusta ja jokapäiväistä koulutyötä. Osana näitä sisältöjä on mahdollista ottaa esille myös itsemääräämisoikeuteen ja fyysiseen koskemattomuuteen liittyviä kysymyksiä.

Tilanne: Isä pahoinpiteli Saraa kotona niin, että hän joutui peittelemään väkivallan jälkiä vaatteilla mennessään kouluun. Ajoittain isä pakotti Saran jäämään useiksi päiviksi pois koulusta, ettei siellä huomattaisi väkivallan merkkejä. Sara yritti erästä pahoinpitelyä seuranneena päivänä löytää koululta luotettavaa aikuista, jolle kertoa tilanteestaan. Opettajat olivat kokouksessa, joten hän soitti tutulle nuorisotyön ohjaajalle Marialle. Tämä tuli heti koululle ja järjesti kokouksen Saran luokanvalvojan ja rehtorin kanssa. Kävi ilmi, että sekä tässä että Saran edellisessä koulussa oli jo epäilty väkivaltaa.

Ehdotus: Saran aiemmassa tai nykyisessä koulussa huomattu väkivallan merkkejä eikä alettu selvittää tilannetta epäilyksistä huolimatta. Sara oli ollut usein poissa koulusta isän pahoinpideltyä tämän ja isä oli tällöin ilmoittanut kouluun Saran sairaudesta. Tämä herätti epäilyksiä, mutta koululla ei osattu tai haluttu puuttua tilanteisiin. Olisi tärkeää nostaa asia puheeksi lapsen kanssa heti, kun epäily väkivallasta kotona herää. Koulun ammattilaisten olisi myös tarjottava nuorelle tilaisuuksia kertoa perhetilanteestaan ja osoittaa, että he ymmärtävän kunniaan liittyvän väkivallan riskejä ja ottavat nuoren huolen vakavasti.

Koulut ja erityisesti opettajat ovat avainasemassa juuri prosessien alkuvaiheessa ja voivat puolestaan viedä asiaa eteenpäin muille viranomaisille, joihin nuorilla tai näiden perheillä ei muutoin ole kontaktia. Tärkeää on se, että kaikki koulussa työskentelevät aikuiset ovat valmiita huomaamaan, mitä oppilaiden välillä tapahtuu ja kuulemaan, mistä kouluympäristössä puhutaan. Sekä haastatteluissa että kyselyaineistossa tulee esiin, että jotkut oppilaat vaihtavat vaatteita koulussa tai koulumatkalla. Ammatillaiset tulkitsevat tämän merkiksi siitä, että oppilaan kotona vallitsevat tiukat kunniallisuuteen liittyvät käyttäyty-

missäännöt. Kyselyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista viidennes oli huomannut tällaista käyttäytymistä yhden tai useamman oman oppilaansa kohdalla ja oli arvioinut asian liittyvän kunniakäsitteisiin. Vaatteiden vaihtamisen syistä voisi kouluissa keskustella ja pohtia yhdessä oppilaan kanssa, miten tilanteita voidaan ratkaista. Samaan aikaan on syytä muistaa, että niin kantasuomalaiset kuin maahanmuuttajataustaisetkin nuoret saattavat vaihtaa vaatteita koulumatkalla johtuen vanhemman ja nuoren eriävistä näkemyksistä soveliaasta tai esimerkiksi säänmukaisesta pukeutumisesta ilman, että taustalla olisi väkivallan uhkaa tai tiukkaa sosiaalista kontrollia.

Kotona neuvotellaan kunnialliseen käyttäytymiseen liittyvistä odotuksista ja niihin liittyvistä ristiriidoista, jotka tulevat esille kouluympäristössä. Jotkut haastatellut eivät ole esimerkiksi saaneet osallistua liikuntatunneille, koska vanhemmat ovat suhtautuneet kielteisesti niihin liittyvään paljastavaksi koettuun pukeutumiseen ja kanssakäymiseen vastakkaisen sukupuolen edustajien kanssa.

OPETUSALAN AMMATTILAISTEN KOKEMUKSIA JA NÄKEMYKSIÄ PUUTTUMISESTA

Tähän selvitykseen osallistuneilla opetusalan työntekijöillä oli vaihtelevasti kokemuksia kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumisesta. Jotkut vastaajat olivat olleet yhteydessä moniin muihin viranomaisiin ja ammattilaisiin etsiessään oppilaalle apua kunniaan liittyvään väkivaltaan. Kyselyn avovastauksessa kuraattori kuvaa yhteydenottojaan tilanteissa, joissa tyttöjen liikkumista ja pukeutumista rajoitetaan tai heitä painostetaan avioliittoon:

Olen ollut yhteydessä sosiaalitoimeen, psykiatriseen päivystykseen, poliisiin, turvataloon, Tyttöjen taloon yms. ja yrittänyt saada tukea ja apua näissä tapauksissa. Yhdessä on selvitelty tyttöjen mahdollisuuksia toimia tilanteessa toisin. Yleensä tytöt pelon vuoksi päätyy toimimaan vanhempien ja suvun toiveiden mukaisesti.

Kaikilla koulujen työntekijöillä ei välttämättä ole yhtä hyvää kokonaiskuvaa eri auttamistahoista kuin edellä lainatulla kuraattorilla. Kouluilla tulisi olla ohjeistus siitä, mistä voi saada tukea ja tietoa epäillessään kunniaan liittyvän väkivallan tapausta oppilaan perheessä.

Haastattelemamme maahanmuuttajataustainen nainen on sitä mieltä, että koulussa ei aina reagoida riittävällä vakavuudella tilanteisiin, joissa tyttö lopettaa koulunkäynnin ilman tiedossa olevaa syytä. Hänen mukaansa tällaisissa tilanteissa on todennäköistä, että taustalla on kunniaan liittyvä väkivalta, kotiaresti tai pakkoavioliitto. Nainen kertoo tuntevansa tapauksia, joissa Suomessa asuva tyttö on lähtenyt perheensä luota ja lopettanut koulunkäynnin, koska pelkää pakkoavioliittoa eikä halua, että perhe löytää hänet. Näissä tapauksissa ensimmäinen viranomaistaho, joka voi huomata lapsen karanneen, on yleensä koulu.

Eräs haastateltu kertoo tapauksesta, jossa naiseen kohdistunut väkivalta tuli esille, kun tämä ei päässyt osallistumaan kotoutumiskoulutukseen kuuluvalle suomen kielen kurssille. Opettaja huomasi, että nainen käyttäytyi erikoisesti ja sanoi usein olevansa sairaana. Lopulta useamman kerran tiedusteltuaan hän oli saanut naisen kertomaan häneen kohdistuvasta väkivallasta.

Nainen oli sanonut, että jos mun asiat jää tänne, eivätkä muut saa tietää tästä asiasta, niin mä voin kertoa. Opettaja oli luvannut, että hänellä on vaitiolovelvollisuus, eikä kukaan muu saa tietää asiasta, että kerro vaan, niin autetaan sinua. Sieltä se lähti se apu. Opettaja varasi sosiaalityöntekijälle ajan. Siis näin hän sai sitä apua ja pääsi eteenpäin ja sitten hänen mieskään ei enää voinut sanoa mitään.

Tässä kertomuksessa nousevat esiin sekä oppilaitosten merkitys ympäristönä että luottamuksellisuuden merkitys niin kunniaan liittyvän väkivallan kuin muunkin lähisuhdeväkivallan esiin tuomisessa. Kyseessä oli suomen kielen kurssi, jolla käytiin päivittäin, joten opettaja huomasi helposti poikkeukselliset poissaolot ja epätavallisen käytöksen oppilaassaan. Tämä opettaja myös uskalsi kysyä asiasta nähdessään väkivallan merkkejä oppilaassaan ja osasi ohjata tapauksen muihin toimivaltaisille viranomaisille.

Myös poliisiasiakirja-aineistossamme on esimerkkejä siitä, että väkivallan uhri on uskoutunut opettajalleen. Aineistoon sisältyvän murhan tutkinnassa on kuultu myös opettajaa, jolle uhri oli ennen henkirikosta kertonut aiemmasta kokemastaan väkivallasta, ja yhden 16-vuotiaaseen tyttöön hänen veljensä taholta kohdistuneen pahoinpitelyn tutkinta on lähtenyt liikkeelle koulun tekemästä lastensuojeluilmoituksesta. Tässä tapauksessa pahoinpitelyn jäljet tytön kehossa saivat opettajan ja koulukuraattorin viemään asian eteenpäin lastensuojeluviranomaisille. Samassa lastensuojeluilmoituksessa he kertoivat kuitenkin myös aiemmin havaitsemastaan sosiaalista kontrollista, kuten siitä että veljet ja isä olivat vahtineet tyttöä koulussa ja sen liepeillä ja rajoittaneet hänen itsenäistä liikkumistaan kouluun ja koulusta pois.

Kaksi haastateltua ammattilaista kertoo tapauksista, joissa toiset oppilaat ovat valvooneet naispuolisten oppilaiden käyttäytymistä koulussa. Toinen kertoo tapauksesta, jossa veli piti siskoa silmällä ja vartioi, ettei tämä juttele poikien kanssa koulussa. Kun tyttö sitten oli jutellut erään pojan kanssa, oli veli päätenyt tappeluun pojan kanssa yritettyään estää kanssakäymisen. Koulu oli selvittänyt tapauksen yhteistyössä vanhempien ja maahanmuuttotyöntekijän kanssa. Lopputuloksena siskoaan valvonut poika oli ymmärtänyt, ettei tästä tarvitse huolehtia. Toisen opettajan haastattelussa tyttöjä valvovat pojat näyttyvät hankalina, koska eivät osallistu opetukseen.

Opettajat ja muu henkilökunta, jotka ovat itse maahanmuuttajia, voivat tuoda kouluihin ymmärrystä siitä, minkälaiset tilanteet oppilaille voivat aiheuttaa kotona ongelmia ja siitä, miten näitä ristiriitoja voidaan ratkaista. Joissain kouluissa hyödynnetään ristiriitatilanteissa neuvottelijoina samasta etnisestä vähemmistöryhmästä tulevia opettajia. Näissä tilanteissa korostuu opettajan rooli auktoriteettina sekä suhteessa oppilaisiin että näiden vanhempiin: opettajalla voi olla paljon vaikutusvaltaa siihen, miten oppilaaseen ja tämän opintoihin kotona suhtaudutaan.

Yhteistyö perheen ja uskonnollisten johtajien kanssa on joidenkin haastateltujen mukaan ollut hyvä keino ratkaista tilanteita, mutta siinä vaaditaan kykyä arvioida sitä, kenen kanssa asioista on hyvä keskustella. Haastattelemamme toisen asteen oppilaitoksessa työskentelevä koulukuraattori kertoo tapauksesta, jossa käytettiin samaan uskonkuntaan kuuluvaa sovittelijaa. Kuraattorin asiakkaana oleva tyttö seurusteli samasta yhteisöstä olevan pojan kanssa, jota suku ei hyväksynyt. Tytön isä uhkaili häntä ei-toivotun seurustelusuhteen takia väkivallalla. Isän tekemät uhkaukset olivat vakavia; tyttö kertoi kuraattorille pelkäävänsä, että isä tappaa hänet tai järjestää jonkun muun tappamaan hänet. Tyttö teki isän uhkauksista myös rikosilmoituksen. Kuraattori kutsui tilannetta sovitteluun samassa koulussa työskentelevän islaminuskoksen opettajan. Tyttö suostui sovitteluyritykseen, mutta ratkaisi tilanteen lopulta itsenäisesti avioitumalla poikaystävänsä kanssa toisen kaupungin moskeijassa. Kotikaupungin moskeijassa heitä ei suostuttu suvun vastustuksen takia vihkimään.

Esimerkin mukaiseen sovittelutoimintaan sisältyy myös riskejä. Sovittelu sopii huonosti tilanteeseen, jossa on esitetty vakavia uhkauksia väkivallasta: kuinka käydä yhdenvertaista keskustelua tilanteessa, jossa toinen osapuoli on esittänyt tappouhkauksen? Lisäksi on muistettava, ettei maahanmuuttotausta tai samaan uskonnolliseen yhteisöön tai etniseen vähemmistöryhmään kuuluminen tee vielä kenestäkään hyvää sovittelijaa tai väkivaltakysymysten asiantuntijaa.

OPETUSALAN AMMATTILAISTEN OSAAMISEN JA TUEN TARPEET

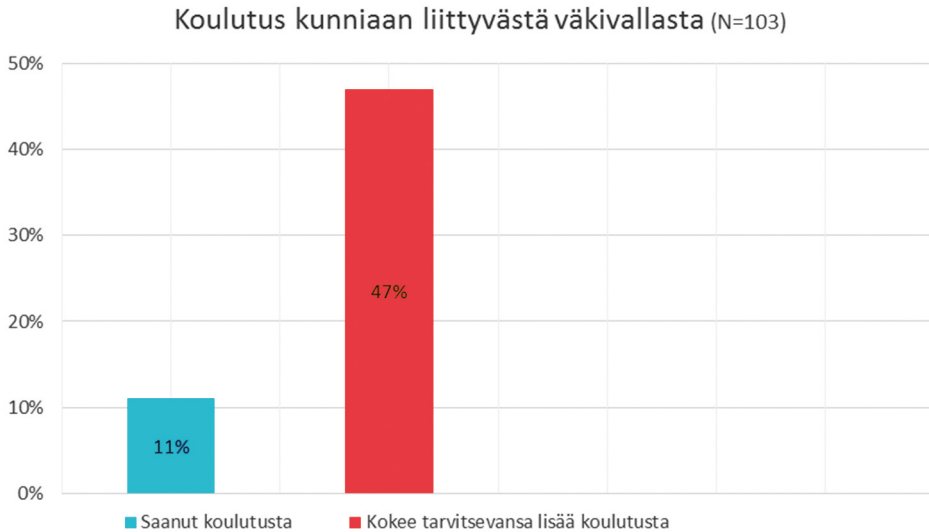
Harva tähän selvitykseen osallistunut opetusalan ammattilainen oli saanut erityiskoulutusta kunniaan liittyvän väkivallan kysymyksiin. Saatu koulutus oli pääosin pistemäistä, yksittäisiä luentoja tai seminaareja, tai pieni osa laajempaa opintokokonaisuutta esimerkiksi monikulttuurisuuteen liittyen. Suurin osa haastatelluista kuitenkin koki, että koulutusta tulisi olla lisää tarjolla, ja monien mielestä se pitäisi sisällyttää jo perustutkintoihin.

Myös selvityksen maahanmuuttajataustaiset osallistujat pitivät henkilökunnan kouluttamista kunniakäsitteisiin liittyvästä väkivallasta tärkeänä. Haastattelemamme nuori nainen kertoo, kuinka koulun henkilökunta aktiivisesti auttoi häntä kertomaan kokemuksestaan koulussa. Nainen kertoo viettäneensä aikaa kirjastossa, koska menetti intonsa opiskeluun, ja kertoi koulukaverilleen itsetuhoisista ajatuksistaan. Tämä koulukaveri kertoi tilanteesta koulukuraattorille ja terveydenhoitajalle, jotka keskustelivat naisen kanssa asiasta. Lisäksi hän kertoo opettajasta, joka osoitti välittävänsä tytön tilanteesta ja myös ymmärtävänsä tämän taustaa.

Mä olin menettänyt kouluintoni ja mun oli vaikea myöntää, että mä en ookaan niin vahva ihminen, että mä oon tämmönen heikko ihminen. Meidän koulun opettaja sitten puuttui siihen asiaan ja vaan sano, että sä oot ollu aina sillä tavalla, että mä tiedän että sä oot hyvä koulussa, mutta yhtäkkiä sun suomen kielen numero on tippunu ystistä neloseen. Ja niinkun muistan, niin meidän opettaja itkikin siinä, että mikä on, että sun pitää avautua ja puhua asiasta, koska hän oli nähnyt sen mun viestin, minkä mä olin mun kaverille lähettänyt. Niin mä ainaki luulen. Oikeestaan, mä sain siitä voimia, että joku ymmärtää ja että joku välittää. [...] Se, mitä koulun henkilökunnan pitäisi tietää, on se, että oppilaan, varsinkaan nuoren, ei ole helppo ottaa esille niitä asioita, jotka erottaa hänet siitä joukosta ja siitä koulusta, siitä kulttuurista ja siitä yhteiskunnasta.

On tärkeää, että opetusalan ammattilaiset pyrkivät luomaan aidosti luottamuksellisia tilanteita, joissa oppilaille on selvää, että aikuinen ymmärtää tilannetta ja haluaa auttaa. Myös toinen maahanmuuttajataustainen haastateltu on sitä mieltä, että oppilaiden taustoista on puhuttava hienovaraisesti ja vältettävä oppilasryhmien leimaamista näiden perhetaustojen vuoksi. Hän ehdottaa, että asioista keskusteltaisiin koulun henkilökunnan ja perheiden kesken siten, että siihen osallistuisi useita samassa tilanteessa olevia vanhempia.

Kyselyyn vastanneista opetusalan ammattilaisista lähes puolet eli 47 prosenttia vastasi kaipaavansa lisäkoulutusta kunniaan liittyvästä väkivallasta. Vain 11 prosenttia oli tällaista koulutusta saanut. Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelman (Klemetti ym. 2013) linjaus koulutuksen järjestämisestä kaikille kunniaan liittyvää väkivaltaa työsään kohtaaville ammattilaisille on siis vielä kaukana todellisuudesta. Haastattelemamme kuraattorin mukaan täydennyskoulutukseen hakeutuvat useimmiten henkilöt, jotka ovat valmiiksi ”kulttuurisensitiivisiä ja innostuneita”, mutta ne, joille aihepiiri on vieras, jäävät sen ulkopuolelle. Hän uskoo myös, että opettajankoulutuksessa maahan muuttaneiden opiskelijoiden tarpeet tiedostetaan pedagogisella tasolla, mutta sosiaalisen vuorovaikutuksen ja perheiden yhteiskunnallisen aseman näkökulma saattaa jäädä vähemmälle huomiolle. Monikulttuurisuuteen liittyvistä koulutuksista voi olla myös vaikeata saada tietoa erityisesti, jos työskentelee kuntasektorin ulkopuolella.

Kuvaaja 1: Opetusalan ammattilaisten saama koulutus ja koulutustarpeet

Kyselyssä opetusalan ammattilaisilta kysyttiin, millaista käytännön tukea ja työvälineitä heidän työpaikkansa tarjoaa kunniaan liittyvän väkivallan ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen, ja toisaalta millaista tukea tarvittaisiin. Useimmin mainittuja tarjolla olevan tuen muotoja olivat yhteistyö muiden viranomaisten kanssa (80 % vastaajista) ja tuki kollegoilta, jotka ovat työskennelleet kunniakäsitteisiin liittyvää väkivaltaa kohdanneiden oppilaiden kanssa (34 %). Tukea kollegoilta kaivattiin kuitenkin paljon enemmän: yli puolet (52 %) vastaajista olisi sitä mieltä, että se edistäisi kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyä ja siihen puuttumista. Yhtä moni kaipasi enemmän aikaa nuoren kohtaamiselle kouluympäristössä.

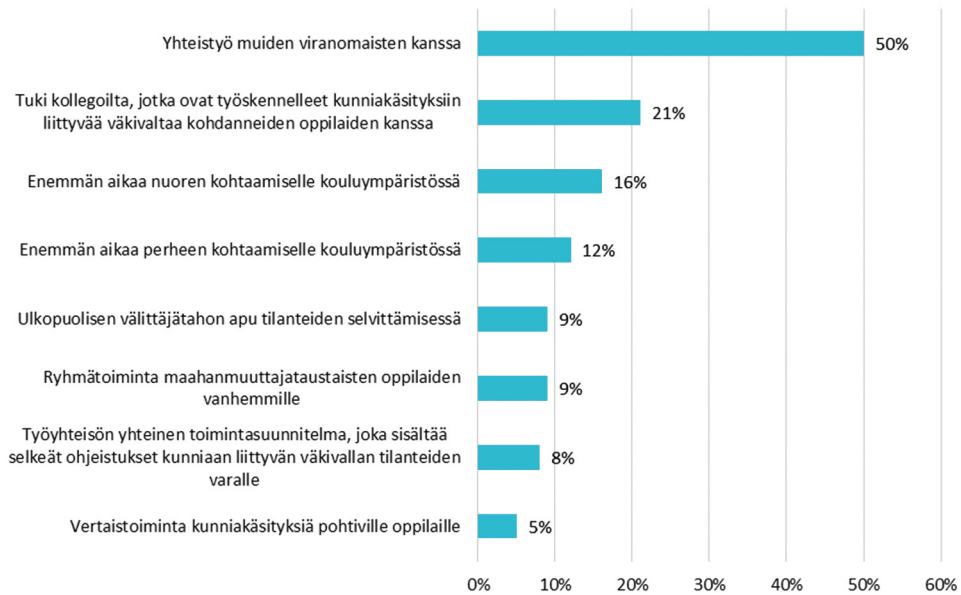
Useimmin mainittu keino kunniaan liittyvän väkivallan ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumisen edistämiseksi oli työyhteisön yhteinen toimintasuunnitelma, joka sisältäisi selkeän ohjeistuksen kunniaan liittyvän väkivallan tilanteiden varalle. Ohjeistusta kaipasi 60 prosenttia vastaajista, mutta sellainen oli käytössä vain kahdeksan vastaajan eli alle yhdeksän prosentin työpaikalla. Tätä lähelle tulee erään haastateltavan esittämä toive räätälöidystä käsikirjasta, jossa olisi taustatietoa ja toimintaohjeita kunniakäsitteisiin liittyvän väkivallan tapauksia varten. Hänen työpaikallaan oli käynyt kouluttaja Iso-Britanniasta, joka oli tehnyt siellä oppaat eri ammattiryhmille (opettajat, poliisit, sosiaalitoimittajat). Haastateltu koki koulutuksen antoisana ja oppaat erittäin hyödyllisinä apuvälineinä. Hänen mukaansa oli erityisen hyvä, että oppaissa ja koulutuksessa oli laaja-alainen ja monet ammattiryhmät huomioiva lähestymistapa sen lisäksi, että eri ammattilaisille oli suunnattu omat oppaansa.

Kyselyssä myös ryhmätoimintaa maahanmuuttajataustaisten oppilaiden vanhemmille ja vertaisryhmätoimintaa kunniakäsitteitä pohtiville oppilaille pidettiin hyvinä keinoina kunniakäsitteisiin liittyvän väkivallan ehkäisemiseen ja siihen puuttumiseen. Joissain peruskouluissa hyväksi havaittuna käytäntönä on vanhempien kokoaminen vanhempainiltoihin kieliryhmittäin siten, että ilta joko järjestetään omalla kielellä tai siellä on tulkkaus.

Opetusalan ammattilaisten saama tuki

(N=103)

■ Minkälaista käytännön tukea ja työvälineitä työpaikkasi tarjoaa kunniakäsitteisiin liittyvän väkivallan ennaltaehkäisyyn ja siihen puuttumiseen? Valitse 0-9 vaihtoehtoa.

Kuvaaja 2: Opetusalan ammattilaisten saama tuki

Opetusalan ammattilaisten tuen tarpeet

(N=103)

Kuvaaja 3: Opetusalan ammattilaisten tuen tarpeet

14.

Terveydenhuolto

Tilanne: Sara on 16-vuotias tyttö, jonka isä rajoittaa hänen vapaa-ajanviettoaan ja käyttää fyysistä väkivaltaa rangaistuksena myöhästymisistä ja ulkona liikkumisesta poikien kanssa. Isä rajoittaa myös äidin liikkumista ja toimii tämän tulkkina hänen asioidessaan sosiaali- ja terveystalveluissa. Saran äiti on kotona pienempien sisarusten kanssa. Sara on ohjattu kouluterveydenhoitajalle, joka ei vie asiaa eteenpäin, koska fyysisiä jälkiä väkivallasta ei ole.

Viranomaisten toiminta: Vaikka Saralta ei löytynyt fyysisiä väkivallan jälkiä, on lapsen kertomus kuritusväkivallasta riittävä ja ammattilaista velvoittava syy lastensuojeluilmoituksen tekemiseen. Eikö terveydenhoitaja ole uskonut Saraa? Vai onko hän jättänyt kerrotun väkivallan huomiotta esimerkiksi siksi, että hän on ajatellut sen "kuuluvan kulttuuriin"? Lastensuojeluilmoituksen tekemisen ohella terveydenhoitajan olisi pitänyt ohjata Saraa keskustelemaan tilanteesta esimerkiksi kuraattorin kanssa. Koska isä rajoittaa äidin liikkumista, olisi tärkeä tarjota äidille kahdenkeskisiä tapaamisia esimerkiksi neuvolakäyntien yhteydessä. Tulkkina tulisi käyttää perheen ulkopuolista ammattilaista ja mahdollisuuksien mukaan huomioida äidin toiveet esimerkiksi tulkin sukupuoleen tai lähtömaahan liittyen. Jos isän väkivaltainen käyttäytyminen on viranomaisten tiedossa, tulisi häntä ohjata väkivaltaa käyttäneille suunnattuihin auttamispalveluihin.

Tässä luvussa käsitellään terveydenhuollon palvelujen ja ammattilaisten merkitystä kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa. Terveydenhuollon ammattilaisilla on tärkeä rooli kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa niin maahanmuuttopalveluissa, kouluterveydenhuollossa kuin neuvoloisakin. Esimerkiksi nk. väkivaltaseulojen ja kahdenkeskisten tapaamisten kautta voidaan tunnistaa kunniaan liittyvän väkivallan merkkejä ja ohjata väkivallan uhreja eteenpäin esimerkiksi turvakoteihin.

Selvitykseen haastatelluista terveydenhuollon ammattilaisista kaksi työskentelee maahanmuuttajapalveluissa ja yhdelle ohjautuu kunnan terveyskeskuksessa pääasiassa maahanmuuttajapalveluiden asiakkaita. Muut haastatellut ammattilaiset nimeävät terveydenhuollon yhdeksi keskeiseksi yhteistyökumppaniksi kunniaan liittyvään väkivaltaan puuttumisessa ja tahoksi, jolla on erityinen mahdollisuus kohdata varsinkin naisasiakkaita kahden kesken.

TERVEYDENHUOLTO ON AVAINASEMASSA VÄKIVALLAN TUNNISTAMISESSA

Terveydenhoidon ammattilaiset ovat avainasemassa niin kunniaan liittyvän väkivallan kuin muunkin lähisuhdeväkivallan tunnistamisessa ja heillä on jo olemassa olevia työvälineitä väkivaltatyöhön. Monet maahanmuuttajataustaiset haastatellut tuovat esille, että nimenomaan terveydenalan työntekijät ovat korkeasti arvostettuja heidän tuttavapiirissä, joten heillä on erityinen asema asiakkaiden tilanteisiin puuttumisessa. Terveydenhuollon ammattilaisen kanssa tapaaminen on usein luontevaa ja kohtaamisiin on matala kynnys. Useamman naispuoliset haastateltavat, joiden elämä on ollut nuorena hyvin rajattua ja valvottua, kertovat kouluterveydenhuollon ammattilaisten olleen erityisessä asemassa kuuntelijoina ja eteenpäin ohjaajina. Heidän luokseen on voinut mennä kouluaikana keskustelemaan luottamuksella ilman lähipiirissä herääviä epäilyjä ja valvontaa. Vaikka henkilökunta ei ole haastateltavien mukaan ole aina osannut kysyä kunniaan liittyvästä väkivallasta eivätkä ammattilaiset välttämättä ole tunnistaneet kunniakäsityksiin liittyviä ristiriitoja taustalla, on keskustelusta ollut merkittävä apu. Toiset ovat saaneet ohjausta eteenpäin psykologille. Avun saamisen kannalta on tärkeitä, että kouluterveydenhoitajan vastaanotolle hakeutuminen on helppoa. Kouluterveyskyselyn (Matikka ym. 2014, 30) mukaan yli viidennes ensimmäisen polven maahanmuuttajanuorista piti kouluterveydenhoitajan vastaanotolle hakeutumista vaikeana.

Koulu- ja opiskelijaterveydenhoitajien lisäksi myös apua voidaan hakea myös työterveydenhuollosta. Erään haastateltavan nuoren naisen liikkumista ja seurustelua on rajoitettu, ja hän on kokenut voimakasta syyllisyyttä seurustelun salaamisesta ja pelkoa siitä, että perhe hylkää hänet, jos saa tietää asiasta. Hän kertoo saaneensa tukea työterveyshuollon psykologin kautta. Tässäkään tapauksessa terveydenhoitaja ei ole haastateltavan arvion mukaan tuntenut kunniakäsityksiin liittyviä erityispiirteitä, mutta jo kuulluksi tuleminen on auttanut käsittelemään vaikeita asioita.

V: Työn kautta oon saanut työterveyspsykologilta, että se on sellanen paikka, josta mä itse osasin mennä hakemaan, koska se oli niin helppo ja ilmanen.

K: Tuntuuko, että siellä oli ymmärrystä tästä?

V: En mä usko, että oikein. Mutta se, että pääsi ylipäätään avautumaan, auttoi. Että en mä nyt saanut paljon mitään vastauksia, mutta musta tuntuu, että ylipäätään että joku kuuntelee.

Opiskelun ja työelämän ulkopuolella oleville äitiys- ja lastenneuvoloiden sekä julkisen terveysaseman hoitohenkilökunnan merkitys on suuri. Esimerkiksi äitiys- ja lastenneuvolassa on käytössä väkivallan suodatin- ja kartoituslomake (nk. väkivaltaseula), ja moni haastateltava tuo esille, että sitä kehittämällä voitaisiin kartoittaa myös kunniaan liittyvää väkivaltaa. Tästä hyötyisivät kaikki väkivaltaa kokeneet neuvolan käyttäjät.

Mutta ylipäätään perheväkivalta on surkea, vaiettu aihe, josta ei haluta puhua, ei haluta kysyä, koska on hankala esittää kysymyksiä. Sen takia, sen pitäisi kysyä terveyspalveluissa. Heillä on olemassa seulat. Perheneuvolassa pitää kysyä, mutta omien sukulaisten kautta tiedän, että ei kysyttyä. Ja jos ei kysyttyä, niin.

Eräs terveydenhoitaja kertoo, että kunniaan liittyvä väkivalta tulee esille yleensä jonkin muun vaivan yhteydessä tai oireiluna, kuten koulunkäyntiin liittyvinä haasteina. Hän kertoo epäilyksen heräävän muun muassa silloin, kun asiakkaat käyvät usein vastaanotolla ilman selvää syytä.

Ihmiset käy tosi paljon vastaanotolla, ja sitten on aina jotain fyysistä vaivaa, mille ei löydy mitään selitystä. Ja sit helposti saattaa tulla sitte että, nuori mies yrittää lintsata, hän ei halua käydä koulussa, tai jotain muuta vastaavaa. Halutaan niinku sairaslomaa, mut siel voi olla niin pahoja asioita taustalla, et ihan oikeesti ei pysty kertomaan siitä.

Haastateltu sosiaalityöntekijä kuvailee, että terveydenhuollon ammattilaisilla on hänen mielestään jo työnkuvaansa perustuen ainutlaatuinen mahdollisuus havaita kunniaan liittyvän väkivallan merkit, toisin kuin sosiaali- ja opetusalan ammattilaisilla, joilta puuttuvat hänen mukaansa toimintaohjeet.

Mä luulen, että kaikista helpoin ammattikunta on terveydenhuoltoala, koska se [väkivallan tunnistaminen] kuuluu niin selkeästi heidän rooliinsa. Mutta sitten sosiaalityö ja kasvatustalon ammattilaiset, opettajat, kaikki se muu elämä, niin eihän niillä oo mitään selkeää ohjeistusta, mitä meidän pitäis seurata tai tarkkailla. Ei meillä oo semmosta ohjeistusta.

PALVELUIDEN RAJAPINTOJA

Maahan muuttaneita asiakkaita kohdataan sekä keskitetysti maahanmuuttajapalveluiden terveydenhuollossa että alueellisesti toimivissa kunnallisissa terveyspalveluissa. Työnjako riippuu siitä, miten esimerkiksi pakolaisten ja oleskeluluvan saaneiden turvapaikanhakijoiden terveyspalvelut on järjestetty kunnassa. Maahanmuuttajapalveluissa työskentelevä hoitotyötä tekevä työpäri kokee, että heidän on helpompi kohdata asiakkaita kokonaisvaltaisesti maahanmuuttoyksikössä, jossa eri toimialojen työntekijät toimivat samassa yksikössä. Heidän asiakkailleen voidaan esimerkiksi samalla tarjota esim. sosiaalipalveluita ja asiakkaita voidaan kohdata sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kanssa samanlaisesti. Lisäksi asiakkaille on varattu enemmän aikaa kuin peruspalveluissa. Ammattilaisilla on myös heidän mukaansa enemmän tietoa ja kokemusta maahan muuttaneiden kanssa työskentelystä.

Maahantulotarkastuksiin liittyvät haastattelut olisivat muutamien haastateltavien mielestä hyviä tilaisuuksia kartoittaa kunniaan liittyvän väkivallan ilmenemistä. Itse maahantulotarkastuksia tekevä ammattilainen kertoo pyrkivänsä ottamaan kunniaan liittyvän väkivallan puheeksi kysymällä suoraan väkivaltakokemuksista. Hänen mielestään yhteistyö sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten välillä on tärkeää.

No kysyn sen, että onko joutunut väkivallan kohteeksi [...] Tavallaan sen alkuhaastattelun tarkoitus on sen luvan antaminen ja vähän osviittaa siihen, et jos ne alkaa vaivaamaan, mistä voi sitä tilannetta alkaa purkamaan. Se vaihtelee, jotkut sitte avautuu tuol sosiaalityön puolel enemmän ja sitte tehään täs palaverissa ja sitte soitellen yhteistyötä. Sitten saadaan sitä apuu tulemaan.

Maahantulotarkastukset ja maahanmuuton alkuvaiheeseen liittyvät terveydenhuollon kontaktit ovat keino tunnistaa sekä akuuttia, asiakkaan mahdollisesti kohtaamishetkellä kokemaa kunniaan liittyvää väkivaltaa että ennaltaehkäistä sitä tehokkaasti esimerkiksi jakamalla tietoa oikeuksista ja terveydenhuollon palveluista asiakkaille. Suomeen muuttaa myös henkilöitä, joilla on lähtömaasta kokemuksia kunniaan liittyvästä väkivallasta. Terveydenhuollon ammattilaisten on tärkeä tunnistaa ja ymmärtää erityistuen tarpeet näissäkin tilanteissa.

Erityispalveluita kunniaan liittyvää väkivaltaa kokeneille, sen tekijöille tai sitä todistaneille henkilöille tarjoavat tällä hetkellä Suomessa lähinnä järjestöt. Yleisesti ottaen erityispalvelut ovat riittämättömiä ja jakautuvat alueellisesti epätasaisesti. Haastatteluissa nousee esille esimerkiksi se, että monista kunnista puuttuu erityisosaamista kunniaan liittyvästä väkivallasta ja viranomaiset ohjaavatkin monesti asiakkaita järjestöille.

Jos ajatellaan mielenterveyspuolella esimerkiksi niin maahanmuuttajien mielenterveyspalvelut saa [järjestön nimi] tässä kaupungissa. Eli viranomaiset ei pysty tarjoamaan heille mielenterveyspalveluja vaan se on järjestötoimija, joka tarjoaa tätä.

Erään järjestön työntekijät vastaavat tutkijan kysymykseen kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa konsultoitavista tahoista naurahtaen, että viranomaiset konsultoivat heitä. Eräässä erityispalvelua tarjoavassa järjestössä työskentelevä ammattilainen kuvailee työpaikkansa rajallisuutta, suuria asiakasmääriä ja liian lyhyeksi jääviä hoitajaksoja. Hän kertoo, että erikoissairaanhoidon yksiköstä ohjataan järjestön puoleen asiakkaita, koska julkisella sektorilla ei ole mahdollista tarjota pitkäjänteistä tukea väkivallan uhreille.

Terveysviranomaisilla ehkä ei ole riittävästi koulutusta tästä ilmiöstä, tästä monet eivät ole tietoisia, ja ylipäättään perheväkivallasta.

TOIMINTAMALLEJA JA KEHITTÄMISTARPEITA

Haastatellut tuovat esille erilaisia olemassa olevia toimintamalleja ja käytäntöjen kehittämistarpeita terveydenhuollon ammattilaisille kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamiseen ja ilmiön kanssa työskentelyyn. Kehittämistarpeet liittyvät toimintaohjeisiin, olemassa oleviin terveydenhuollon käyttämiin haastattelurunkoihin ja koulutuksiin. Myös kansalaisjärjestöjen ja muiden viranomaisten kanssa tehtävän yhteistyön merkitys korostuu.

Joissakin kunnissa on käytössä erillisiä maahanmuuttajatyöhön kehitettyjä ohjeistuksia ja haastattelurunkoja. Haastatteluun osallistunut terveydenhoitaja esimerkiksi kertoo, että hänen työskentelykunnassaan on hoitohenkilökunnan ja lääkärien sisäiseen käyttöön luotu opas maahanmuuttajien terveystilanteista, jonka yhteydessä kunniaan liittyvää väkivaltaa käsitellään lyhyesti. Oppaassa käydään läpi, mitä kunniaan liittyvällä väkivallalla tarkoitetaan ja mistä ammattilainen voi saada apua tilanteen hoitamiseen. Haastateltu tuo esille, että kunnassa käytössä olevaan terveydenhoitajan haastattelurunkoon voisi luontevasti sisällyttää kysymyksiä kunniaan liittyvästä väkivallasta. Hän myös kuvailee, että vaikka hänelle on tarjolla ohjeita ja koulutusta, on hän työnsä kanssa hyvin itsenäinen ja joutuu tekemään ratkaisuja itsenäisesti. Erityisesti poliisin ja maahanmuuttopalvelujen kanssa tehtävä yhteistyö on hänen mukaansa tärkeää:

Jos epäilisi, että tarvitaan ihan poliisi, niin tilanteesta neuvoteltaisiin maahanmuuttopalveluiden sosiaalityöntekijän kanssa. Tai jos se nyt on niin akuutti, ni onhan se soitettava poliisille ja kerrottava se tilanne. Kyllähän tässä hyvin itsenäisesti ne ratkaisut joutuu tekemään.

Ammattilaiset mainitsevat järjestöjen kanssa tehtävän yhteistyön merkityksellisenä lisäosaamisen tuojana omaan työhön. Haastatteluissa mainittuja tahoja ovat esimerkiksi turvakodit ja turva-asunnot, Monika-Naiset liitto, ja Rikosuhripäivystys ja Väestöliitto. Myös Ihmisoikeusliittoon tulee yhteydenottoja terveydenhoidon ammattilaisilta kunniakäsitteisiin liittyvissä kysymyksissä.

Haastatellut terveydenhoitajat ovat saaneet koulutusta kunniaan liittyvästä väkivaltaasta pääasiassa osana laajempia täydenniskoulutuksia. Maahanmuuttajien hoitotyötä tekevät kertovat myös verkostoituneensa muiden maahan muuttaneiden kanssa työtä tekevien hoitoalan ammattilaisten kanssa. Heille on järjestetty myös omia alueellisia ja valtakunnallisia seminaareja, joissa kunniaan liittyvää väkivaltaa on myös sivuttu. Haastatellut terveydenhoitajat arvioivat, että heidän osaamisensa on kunniaan liittyvässä väkivallassa ja muissa maahanmuuttoon liittyvissä erityiskysymyksistä vahvaa, koska ovat tehneet pitkään töitä maahan muuttaneiden kanssa ja saaneet siihen koulutusta, mutta peruspalvelujen osaamista pitäisi vahvistaa.

Eräs haastateltu terveydenhoitaja mainitsee hyödyntävänsä työssään THL:n tukemassa ESTER-hankkeessa kehitettyä maahanmuuttajien terveystarkastusmallia ja terveystarkastusneuvontaa, joiden avulla pyritään löytämään myös erityiskysymykset kuten kunniaan liittyvä väkivalta sekä tyttöjen ja naisten ympärileikkaukseen liittyvät asiat. Koko terveydenhuollon henkilöstön käytettävissä olevassa mallissa on koottuna tietoa terveystarkastusten sisällöstä ja oppaan lopussa tietoa erityiskysymyksistä, kuten kunniaan liittyvästä väkivallasta. Palveluneuvontamalli ”Maahanmuuttajien palveluneuvonta terveydenhuollossa sähköisinä välineinä” on puolestaan maahan muuttaneille asiakkaille suunnattu internetissä toimiva palvelu, josta saa neuvontaa terveystarkastuksista eri kielillä.

Esimerkki Iso-Britanniasta: Moniammatillinen ohjeistus

Iso-Britanniassa tehdyssä moniammatillisessa ohjeistuksessa pakkoavioliittotapauksien hoitamiseen (Multi-agency Practice Guidelines 2014) yksi luku antaa ohjeita erityisesti terveydenhuollon työntekijöille. Puheeksi ottamisen avuksi ohjeistuksessa annetaan konkreettisia kysymyksiä, joiden kautta asiakkaan tilannetta voidaan kartoittaa. Kysymykset liittyvät esimerkiksi siihen, saako asiakas liikkua vapaasti, saako hän valita vapaasti kenen kanssa viettää aikaa tai missä opiskelee tai työskentelee. Ohjeissa korostetaan myös kolmea lähtökohtaa, joita terveydenhuollon ammattilaisten tulisi huomioida: Naisten voi olla vaikea puhua miespuolisen ammattilaisen tai samasta maasta tulevan henkilön kanssa; Asiakkaiden kanssa tulisi puhua kahden kesken; Tulkkinä ei saisi koskaan käyttää perheenjäsentä ja joskus puhelintulkkaus toiselta paikkakunnalta olevan tulkin kanssa voi olla turvallisin tapa järjestää tulkkaus.

15.

Poliisi

KUNNIAAN LIITTYVIEN RIKOSTEN TUNNISTAMINEN

Poliisi on keskeinen viranomaistoimija kaikissa sellaisissa kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan tapauksissa, jotka voivat täyttää jonkin rikoksen tunnusmerkistön. Tätä selvitystä varten koottu poliisiasiakirja-aineisto kertoo poliisin tietoon tulleista ja poliisin kunniaan liittyväksi väkivallaksi tunnistamista tapauksista. Aineiston perusteella ei voi päätellä, mitä sen ulkopuolelle on jäänyt. Aineisto ei sisällä kaikkia poliisin tietoon tulleita kunniaan liittyvän väkivallan tapauksia, vaan vain ne, jotka poliisi on tulkinnut kunniaan liittyväksi väkivallaksi ja sisällyttänyt Poliisihallituksen tätä selvitystä varten tekemään tietopyyntöön.

Poliisiasiakirja-aineisto vahvistaa Ihmisoikeusliiton muussa kunniaan liittyvän väkivallan vastaisessa työssä syntynyttä käsitystä siitä, että poliisi ei tunnista ilmiötä aukottomasti. Poliisin ilmoittamista 53 tapauksesta noin neljäsosa karsittiin pois jatkoanalyysistä sen vuoksi, etteivät ne olleet ainakaan käytettävissä olevien tietojen perusteella määriteltävissä kunniaan liittyväksi väkivallaksi.⁵¹ Useimmat jatkotarkastelusta pois jätetyistä tapauksista olivat lähisuhdeväkivaltaa, joka ei joko sisältänyt piirteitä kunniaan liittyvästä väkivallasta tai nämä piirteet eivät tulleet esille asiakirjoissa. Lähisuhdeväkivalta ja kunniaan liittyvä väkivalta kietoutuvat yksittäisten ihmisten elämässä toisiinsa. Ei ole yksinkertaista määritellä, minkä yksittäisen teon taustalla on kunniakysymyksiä ja milloin taas jotain muuta. Rajanveto on useissa tapauksissa vaikeata. Aineistoon sisältyy esimerkiksi sellaisia parisuhdeväkivaltatapauksia, joissa uhri kertoo poliisille, että hänet on alun perin pakotettu avioliittoon, mutta tutkinnan kohteena olevan väkivallan-

51 Osin kyse oli tietopyynnön fokusoinnista: Poliisihallituksen omien tarpeiden takia tietopyynnössä kysyttiin kunniaan liittyvän väkivallan lisäksi muun muassa poikien ympärileikkauksesta ja muistakin kuin kunniakäsityksiin liittyvistä pakkoavioliittotapauksista.

teon taustalla ei ilmene kunniamotiivia.⁵² Poliisin tutkiman yksittäisen teon taustalla olevien, uhrin kertomien aiempien tapahtumien huomioiminen olisi kuitenkin tärkeätä sekä motiivin tunnistamisen että uhrin suojelun tarpeen tunnistamisen vuoksi.

Yleisimpiä rikosnimikkeitä poliisi-ilmoitusaineistossa ovat pahoinpitely (18 ilmoitusta) ja laiton uhkaus (10 ilmoitusta). Laittomat uhkaukset ovat tyypillisesti tappouhkauksia. Aineistoon sisältyy vain yksi lievä pahoinpitely, mikä kertonee siitä, että lievät tapaukset eivät useimmiten tule poliisiin tietoon. Muita aineistoon sisältyviä rikosnimikkeitä ovat kunnianloukkaus (3 ilmoitusta) ja vahingonteko, viestintäsalaisuuden loukkaus, murha, murhaan yllytys, avunanto murhaan, murhan yritys, tapon yritys, vainoaminen, ihmiskauppa sekä törkeän henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu. Edellä mainitut rikosnimikkeet esiintyvät aineistossa kukin yhden kerran. Tapauksia on kuvattu edellä kunniaan liittyvän väkivallan muotoja käsittelevässä luvussa.

Suurimmassa osassa aineiston tapauksista kunniaan liittyvää väkivaltaa ei mainita erikseen, eikä kunnian ylläpitämistä tai palauttamista mainita teon motiivina. Kunnia-kysymykset tulevat esiin epäsuoremmin. Pahoinpitelyn tai uhkausten motiivina saate-taan esimerkiksi mainita, että uhri on seurustellut salaa perheenjäseniltään tai että hän on käyttäytynyt tavalla, jota ei pidetä sopivana asianomaisten ”kulttuurissa”. Kulttuuriin viitataan poliisin asiakirjoissa toisinaan ylimalkaisesti ja jopa vähätellen. Esimerkiksi tapauksessa, jossa 18-vuotias veli on pyrkinyt rajoittamaan 20-vuotiaan sisarensa liikku-mista ja pahoinpidellyt tätä potkimalla vatsaan, poliisi toteaa yhteenvetonaan, että ”taus-talla [on] kulttuuriset tavat” ja päättää esitutkinnan. Esitutkinnan päättämiseen on voinut vaikuttaa myös se, että uhri on ollut haluton selvittämään asiaa ja perunut tulonsa sovituihin kuulusteluihin. Silti tapaus herättää kysymyksen, onko kulttuuristava tulkinta vai-kuttanut siihen, että esitutkintaa ei ole jatkettu.

Joissain poliisi-ilmoitusaineistoon sisältyvissä tapauksissa poliisi kysyy kunnia-kysymyksistä suoraan. Esimerkiksi yhdessä parisuhdeväkivaltatapauksessa, joka sisältää piir-teitä kunniaan liittyvästä väkivallasta, uhria puhuttava poliisi käy väkivaltaa kokeneen naisen kanssa seuraavan keskustelun:

Poliisi: Onko perheessäsi tai suvussasi jotain kunniaan liittyviä käsityksiä, jotka sitovat päätöksiasi tai käytöstäsi?

Nainen: Kyllä on. Meillä on ollut aina tällaisia kunniaan liittyviä asioita. Se on itses-tään selvä asia. Me elämme ihmisiä varten. Eli aina kun teen päätöksiä, joudun ajatte-lemaan, mitä ihmiset ajattelevat siitä.

Vastaavasti edellä puhuvan naisen väkivaltaa käyttäneen aviomiehen kuulustelussa poliisi kysyy, mitä mies ajattelee kunnia-käsityksistä. Mies vastaa, ettei hän ymmärrä kysymystä. Vastaava toistuu toisenkin vakavasta fyysisestä väkivallasta epäillyn kuulustelussa ja antaa viitteitä siitä, että epäillyt eivät ole halukkaita valottamaan kunniamotiivia toimintansa

52 Nämä tapaukset on tulkittu tämän selvityksen piiriin kuuluviksi riippumatta siitä, ovatko kunnia-kysymykset keskeisessä roolissa asiakirjoissa tutkinnan kohteena olevassa rikosasiassa.

taustalla. Tämän selvityksen aineiston perusteella uhrin ovat tekijöitä valmiimpia ja halukkaampia tuomaan esiin tapahtuneiden rikosten kunniaulottuvuuksia.

Kesällä 2015 vakavana henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen valmisteluna tutkitun niin kutsutun kunniamurhan suunnittelun tutkinnassa ja käräjäoikeuden tuomiossa kunniamotiivi tulee selkeänä esiin. Asiakirjoissa kuvataan veljen jo pidemmän ajan kuluessa 16-vuotiaaseen uhriin kohdistamaa väkivaltaa, johon sisältyi muun muassa sosiaalisten suhteiden ja liikkumisen tiukkaa rajoittamista, jopa kuukausia kestäneitä kotiarestoja, uhkauksia lähtömaahan lähettämisestä ja fyysistä väkivaltaa, kuten hiusten repimistä tai lyömistä nyrkillä kasvoihin ja vesipiipun letkulla selkään. Veli kuvaa kuulustelussa sisaren kunnian varjelemisen ja käyttäytymisen valvomisen olevan hänen vastuullaan, koska isä oleskelee toisessa maassa. Poliisi kysyy epäillyltä kuulustelussa muun muassa, mitä hän tarkoittaa sisarensa kunnialla, josta aiemmin kertoi yrittävänsä pitää huolta. Poliisi haluaa myös tietää, mitä seurauksia kunnian menettämisellä voi olla ja mitä seurauksia epäilty arvelisi itselleen olevan siitä, jos suku kuulisi hänen epäonnistuneen sisarensa kunnian vaalimisessa. Kysymysten muotoilu osoittaa ymmärrystä kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteistä.

VAIN PIENI OSA KUNNIAAN LIITTYVÄSTÄ VÄKIVALLASTA TULEE POLIISIN TIEToon

Lähisuhdeväkivalta on ylipäättään Suomessa tyypillisesti piilorikollisuutta, vaikka ilmoitusalttius onkin 2000-luvulla noussut (esim. Salmi ym. 2009, 11). Haastattelemamme kunniaan liittyvään väkivaltaan perehtynyt poliisi tunnistaa erityisiä syitä sille, että kunniaan liittyvän väkivallan tapauksia tulee poliisin tietoon vain vähän. Yksi syy on se, että viranomaiset eivät välttämättä tunnista kunniaan liittyvää väkivaltaa motiivina. Lisäksi uhrin eivät välttämättä miellä joutuneensa rikoksen kohteeksi. Taustalla voi olla käsitys siitä, että kunniaan liittyvän väkivalta on yhteisössä oikeutettua. Kolmas vaikuttava tekijä on se, että uhrin eivät välttämättä luota viranomaisiin riittävästi hakeakseen apua. Monilla maahan muuttaneilla henkilöillä, erityisesti hiljattain maahan saapuneilla, on kielteisiä näkemyksiä ja kokemuksia lähtömaan poliisista eikä poliisiin luoteta. Huonoja kokemuksia voi olla myös Suomesta. Rikosilmoituksen tekeminen vaatii rohkeutta eikä uhri voi tietää, onko sen vastaanottavalla viranhaltijalla tietoa ja ymmärrystä kunniakäsitteisiin liittyvän väkivallan piirteistä.

Kunniakäsitteisiin liittyvässä väkivallassa uhri saattaa pelätä sekä oman yhteisön ulkopuolelle jäämistä että rikosprosessin aloittamisesta rikoksen syyllistyneelle perheenjäsenelle aiheutuvia seurauksia. Kun väkivaltaa perustellaan suvun tai yhteisön kunnian palauttamisella, on mahdollista, että sen ilmoittaminen poliisille johtaa lopulta uhrin ulos sulkemiseen yhteisöstä. Jo pelko tästä yksin jäämisestä voi sinänsä estää väkivallan uhrin viemästä asiaa viranomaisen tietoon. Myös pelko siitä, että rikoksen tehnyt lähinen joutuu vankilaan tai karkotetuksi maasta, voi olla este rikosilmoituksen tekemiselle. Tämän vuoksi olisi ensiarvoisen tärkeää, että uhreille ja heidän läheisilleen olisi tarjolla

riittävästi tietoa siitä, miten rikosprosessi etenee ja minkälaisia seurauksia rikosilmoituksesta voi kullekin perheenjäsenelle olla. Näin päätös asian esille tuomisesta perustuisi tietoon pelkojen sijaan.

Uhreille ja näiden läheisille tulisi olla tarjolla tietoa myös siitä, millä tavoin heitä tuetaan rikosilmoituksen tekemisen jälkeen. Haastattelemamme nuori nainen kertoi tuttavastaan, joka oli mennyt alaikäisenä lähtömaassa naimisiin ja jota perhe painosti hakemaan aviomiehelleen perheenyhdistämisen kautta oleskelulupaa Suomeen. Haastattelemamme henkilö yritti saada tuttavaansa ottamaan yhteyttä poliisiin, mutta tämä kertoi, ettei halua tehdä sitä:

Se sanoi, se pelkäsi tosi paljon, että suomalaiset viranomaisetkin ovat sellaisia, että tästä nousee semmoinen meteli, mulla ei ole enää kasvoja mennä takaisin kotiin, kun jossain vaiheessa tosi nopeastikin nämä viranomaisetkin jättävät minut yksin tämän ongelman kanssa. Silloin mulla ei oo oikeastaan kasvoja mennä takaisin kotiin enkä mä saa mistään apua, että mä jään ulkopuolelle.

Samoin parisuhdeväkivalta voi jatkua pitkään, jos uhri kokee, että avioero ei ole kunniallista käytöstä tai jos yhteisö painostaa pysymään väkivaltaisessa perhetilanteessa. Monet maahanmuuttajataustaiset haastatellut pitivät avioeroa kunniallisen käyttäytymisen normien vastaisena. Osa kuitenkin kyseenalaisti käsityksen siitä, että avioero olisi aina yhteisön silmissä tuomittava teko. Jos perhetilanne on täysin kestävä, voi avioero olla myös yhteisön hyväksymä tapa ratkaista ongelmat.

Useamman haastatteluihin osallistuneen maahanmuuttajataustaisen henkilön mielestä ongelma on, että poliisi ei ylipäätään halua tai osaa puuttua maahanmuuttajien kohtaamaan väkivaltaan tai ei ota sitä vakavasti. Monet haastatellut tuovat esiin, että poliisiin tulisi ymmärtää kunniakäsitteitä paremmin. Ymmärtäminen ei saa kuitenkaan johtaa rikosten oikeuttamiseen kulttuurilla ja jättämiseen tutkimatta sen takia, että tapahtunut tulkitaan osaksi uhrin ja tekijän ”kulttuuria”, kuten eräs maahanmuuttajataustainen haastateltava epäilee joskus tapahtuvan.

Poliisiasiakirja-aineiston perusteella kuulusteluissa tarjotaan systemaattisesti mahdollisuutta tulkin käyttöön, jos henkilö ei puhu suomea äidinkielenään. Poliisiasiakirja-aineistossa esiin tulevat ongelmatilanteet tulkin käytössä liittyvät esimerkiksi siihen, että asianosaiset epäilevät, noudattavatko samaan yhteisöön kuuluvat tulkit todella vaitiolo-velvollisuuttaan vai vuotavatko arat asiat yhteisön tietoon. Haastatteluaineiston perusteella tulkkauksiin ja niiden saatavuuteen liittyy myös muita ongelmia. Kielitaito voi olla este jo poliisiin paikalle hälyttämiseksi tai rikosilmoituksen tekemiselle. Eräs maahanmuuttajapalveluissa työskentelevä osallistuja kertoo kohdanneensa useita tapauksia, joissa hänen arvionsa mukaan kielitaidon puute vaikeutti poliisiin kanssa asioimista. Poliisiin tulisikin tarjota asiakkaille tulkkauspalveluita kaikissa rikosprosessin vaiheissa, sillä tulkin käyttö näissä tilanteissa voi edistää tutkintaa ja madaltaa rikoksen ilmoittamisen kynnystä.

Erityisesti alaikäisten asianomistajien kohdalla rikosasian käsittelyä saattaa rajoittaa myös pelko siitä, että rikostutkinta tuo perheenjäsenten tietoon asioita, jotka hän haluaisi pitää salassa. Eräs haastattelemamme nuori nainen oli lukioikäisenä yhteydessä poliisiin jouduttuaan uhkailun ja painostuksen kohteeksi lopetettuaan viestittelyn toisella paik-

kakunnalla asuneen pojan kanssa. Tämä oli alkanut soitella naisen kotiin häirikköpuheluilla, josta vanhemmat tekivät rikosilmoituksen ja poliisi otti tapauksen tutkintaan kotirauhan rikkomisena. Tyttö ei kuitenkaan halunnut kertoa, mistä puhelut johtuivat. Hän pelkäsi vanhempien reaktiota oltuaan yhteydessä poikaan, vaikka tiesi tämän olevan kiellettyä. Naisen mukaan poliisissa tapahtumien taustaa ei yritetty sen enempää selvittää, eikä häneltä kysytty puheluiden mahdollisista syistä, joten kukaan ulkopuolinen ei saanut selville niiden todellista taustaa:

Vanhemmat eivät ymmärtäneet, miksi joku soittaa ja haukkuu. Se on hyvin semmosta raskasta. [...] Ne [poliisit] oli vaan, että siinä on tämmönen, eikä ne mun mielestä oikein kyselleet. Mentiin vaan asemalle ja ilmoitettiin ja okei, siel on tämmönen kotirauhan rikkominen. Ja oikeestaan ei muuta.

Tässä tilanteessa se, että asiaa tutkivilla poliiseilla olisi ollut tietoa kunniakäsityksiin liittyvästä väkivallasta, olisi saattanut ohjata heitä selvittämään tapahtumien taustaa ja rikoksen motiiveja tarkemmin. Olisi tärkeää, että tämän tyyppisissä tapauksissa kaikkia perheenjäseniä kuultaisiin erikseen, jotta tilanteesta syntyisi kokonaiskuva ja kaikilla osallisilla olisi tilaisuus tulla aidosti kuulluksi.

Sen lisäksi, että vain pieni osa kunniaan liittyvästä väkivallasta tulee poliisin tietoon, etenee vain pienehkö osa poliisin tietoon tulevista tapauksista rikosprosessissa. Seitsemästä poliisiasiakirja-aineistoon sisältyvästä rikosasiasta on selvityksen valmistuessa annettu tuomio ja kaksi on paraikaa käräjäoikeuden käsiteltävänä. Kolme tapausta on syyteharkinnassa. Muutamassa tapauksessa tietoja käsittelyn etenemisestä ei ole saatavilla esimerkiksi siksi, että tutkinta on siirretty toiseen maahan. Noin puolessa aineiston tapauksista esitutkinta on joko päätetty saattamatta asiaa syyttäjän harkittavaksi tai syyttäjä on tehnyt päätöksen esitutkinnan rajoittamisesta tai syyttämättä jättämisestä. Se, että moni tapauksista raukeaa kesken käsittelyn, ei ole vain kunniaan liittyviä rikoksia koskeva ilmiö. Esimerkiksi vuonna 2013 kaikista henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista tehtiin Suomessa 37 861 ilmoitusta, joista 8812 eli alle neljäsosa ratkaistiin käräjäoikeuksissa (Tilastokeskus 2016). Osuus on suunnilleen sama tämän selvityksen aineistossa.

Päätöksiä syyttämättä jättämisestä ja esitutkinnan päättämisestä ja rajoittamisesta on tehty tyypillisesti esimerkiksi sillä perusteella, ettei esitutkinnassa tulisi saamaan riittävä näyttöä syytteiden nostamiseksi, ettei tapahtumilla ole ollut ulkopuolista silminnäkijää ja siksi näyttöä ei ole tarpeeksi, tai että tekoa voi pitää vähäisenä. Useammassa tapauksessa riittävien todisteiden puute liittyy siihen, että rikoksen uhri peruu rikosilmoituksen jälkeen puheensa eikä ole halukas todistamaan epäiltyä vastaan. Vaikka kaikki lähisuh-teissa tapahtuneet pahoinpitelyt ovatkin olleet virallisen syytteen alaisia rikoksia vuodesta 2011 lähtien (RL 21 luvun 16 §), näyttää tämän aineiston perusteella siltä, että niiden eteneminen rikosprosessissa keskeytyy edelleen helposti, jos uhri ei enää vaadi tekijälle rangaistusta ja kieltäytyy tietojen antamisesta.

Pahoinpitelyjen ohella yleisin rikosnimike poliisiasiakirja-aineistossa oli laitton uhkaus. Useimmiten kyse oli tappouhkauksista. Laitton uhkaus on asianomistajarikos eli asian käsittely päättyy, jos asianomistaja peruuttaa vaatimuksensa. Rikosnimikkeellä laitton uhkaus aloitettuja tutkintoja päätettiin kuitenkin myös muista syistä, esimerkiksi siksi, ettei uhkausten uskottavuutta ollut mahdollista arvioida. Yhdessä tapauksessa poliisi

käytti perusteluna esitutkinnan päättämiseksi sitä, että tappouhkaus oli esitetty kielellä, jota uhri ei ymmärtänyt, joten uhkauksia ei voinut pitää vakavasti otettavina.

POLIISIN ROOLI MONIAMMATILLISESSA YHTEISTYÖSSÄ

Poliisin rooli ja kontakti asiakkaisiin rajoittuvat aikaan rikoksen tapahtumisen jälkeen – poliisi ei seuraa tapauksia niin pitkäkestoisesti kuin esimerkiksi sosiaalityöntekijä tai turvakodin työntekijä voi joissain tapauksissa tehdä. Haastatteluista ja poliisiasiakirja-aineistosta käy kuitenkin ilmi, että rikoksen uhrin ja näiden läheiset tarvitsisivat juuri tällaista tukea ja seurantaa, joka parhaimmillaan voisi toimia turvaverkkona ja suojata rikoksilta tulevaisuudessa.

Poliisilla on esitutkintalain (ETL 11:9a) mukaan velvollisuus tehdä erityisen suojelun tarpeen henkilökohtainen arviointi kaikille rikoksen uhreille. 1.3.2016 Suomessa voimaan tullut Euroopan unionin rikosuhridirektiivi huomioi sukupuoleen perustuvan väkivallan väkivaltana, joka tulee huomioida erityisten suojelutarpeiden määrittämisessä. Rikosuhridirektiivin johdanto-osassa mainitaan yhtenä sukupuoleen perustuvan väkivallan muotona ”niin kutsutut kunnari rikokset”. Tämä suojelun tarpeen arvio koskee esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä. Lisäksi, jos uhrin arvioidaan olevan erityisen suojelun tarpeessa, poliisin on kerrottava tarjolla olevista tukipalveluista ja pyydyttävä lupaa hänen yhteistietojensa välittämiseen tukipalveluiden tarjoajalle (ETL 3:10, 3:18). Poliisiasiakirja-aineistossa on useampia tapauksia, joissa poliisi on ohjannut tai avustanut väkivallan uhrin turvakotiin. Muista tukipalveluista kertomista olisi kuitenkin aineiston perusteella tarpeen vahvistaa.

Poliisin roolia kunniaan liittyvien rikosten ennaltaehkäisyssä vaikeuttaa se, että tapaukset tulevat yleensä poliisin tietoon myöhään. Eräs haastateltu poliisi kuvailee poliisin olevan usein ”viimeinen oljenkorsi”, jonka puoleen käännytään:

Niitä tulee kyllä niin vähän esiin, mutta kyllä ne sitten sitä kautta tulee, että joku on sitte oikeassa hädässä, kokee, että henki on lähdössä, niin hän on mahdollisesti yhteydessä viranomaisiin tai sitten jos meillä sattuu niinkin hyvin olemaan se, että meillä on niin hyvät luottamukselliset suhteet näihin yhteisöihin, että tää vuoropuhelu on tullut paremmaksi sitä kautta näitä asioita tulee esille. Täs on oikeestaan kaks asiaa: sen luottamuksen kautta voi tulla esiin tai joku on niin hädässä, että nyt on viimeinen oljenkorsi, että nyt turvataan viranomaiseen. Tässä on ne keinot.”

Suurin osa haastattelemistamme viranomaisista ja muista ammattilaisista on tehnyt yhteistyötä poliisin kanssa jossakin kunnia-asiakirjaan liittyvän väkivallan tapauksessa. Poliisiasiakirja-aineistossa useimmin esille tulevia viranomaisista, joiden kautta kunniaan liittyvä väkivalta tulee poliisin tietoon, olivat lastensuojelu, sosiaalipäivystys ja koulut.

Viranomaisyhteistyön edistämiseksi on joissain kunnissa otettu käyttöön moniammatillisen työn muotoja, kuten usean ammattilaisen haastatteluissa hyväksi arvioima MARAK-menetelmä. Poliisilla voi olla rikostapauksista tietoa, jota muilla toimijoilla ei ole.

Tällöin poliisin rooli voi olla keskeinen kokonaisnäkemysten muodostamisessa. Koululla, terveydenhuollolla ja sosiaaliviranomaisilla taas voi olla rikosasian käsittelyssä muodostuvaa kuvaa laajempi ymmärrys uhrin elämäntilanteesta ja hänen turvallisuuteensa vaikuttavista seikoista rikosasian ulkopuolella. Haastatellut ammattilaiset olivat yhtä mieltä siitä, että eri viranomaistahojen välistä yhteistyötä ja sen käytäntöjä tulisi kehittää, jotta kunniakäsityksiin liittyvää väkivaltaa voitaisiin ehkäistä ja uhreja tukea tehokkaasti.

Toisaalta osa viranomaisista käyttää harkintaa ottaessaan yhteyttä poliisiin, koska he tunnistavat kunniaan liittyvää väkivaltaa koskevat riskit. Jo yhteydenotto poliisiin voi joissain tapauksissa vaarantaa väkivallan uhan alla olevan henkilön turvallisuuden. Haastattelemamme viranomainen kertoo tapauksesta, jossa kunniaan liittyvää väkivaltaa kokenutta yläkoulussa olevaa tyttöä ei saatu saapumaan poliisiin kuulusteluun, koska tämä pelkäsi kontaktia poliisiin. Tapaus oli tullut poliisin tietoon oppilaan opettajan kautta. Poliisi suunnitteli kuulustelewansa nuorta tämän koululla, mutta sosiaalityöntekijä oli poliisin toiveiden vastaisesti kertonut tästä oppilaalle. Seurauksena nuori ei saapunut kouluun kyseisenä päivänä. Haastateltavan mukaan viranomaisyhteistyö ei tässä edistänyt rikosepäilyn selvittämistä, vaan poliisin näkökulmasta pikemminkin vaikeutti esitutkintaa.

Olisi ensiarvoisen tärkeää, että kaikkien muiden viranomaisten yhteistyö poliisin kanssa toimii niin, että uhriin kohdistuvia uhkia voidaan arvioida avoimesti ja kokonaisvaltaisesti ja tarvittaessa myös varmistaa uhrin suostumus ennen viranomaistoimenpiteisiin ryhtymistä.

Tilanne: Saran isä on pitkään käyttäytynyt kontrolloivasti ja väkivaltaisesti Saraa ja Saran äitiä kohtaan. Isää ei ole tuomittu pahoinpitelystä. Poliisi on kerran kuulustellut asianosaisia, mutta päättänyt jättää asian tutkimatta. Sara pelkää, että isä menettäisi työnsä ja perhe toimeentulon, jos isä tuomittaisiin tekemistään rikoksesta.

Viranomaisten toiminta: Muut viranomaiset suhtautuivat liian varovaisesti rikosilmoituksen tekemiseen, vaikka poliisille tulisi välittömästi ilmoittaa kaikesta lapseen kohdistuvasta väkivallasta. Poliisi ei ollut onnistunut aiemmin väkivaltaan puuttumisessa, koska tutkinta on keskeytetty näytön puutteen vuoksi. Saralle olisi pitänyt tarjota enemmän tietoa ja tukea liittyen siihen, mitä seurauksia rikosilmoituksen tekemisellä voisi olla isälle ja muille perheenjäsenille

POLIISIN TYÖTAVAT JA TARPEET

Tähän selvitykseen haastatellut poliisit kuvailevat kunniaan liittyviä tapauksia haastavina, monimutkaisina ja aikaavievinä. He kaipaavat lisää aikaa tapausten tutkintaan ja koulutusta. Poliisien kouluttamista ja tiedon lisäämistä kunniakäsityksiin liittyvästä väkivallasta pidetään muidenkin haastateltujen ammattilaisten keskuudessa tärkeänä. Koulutusta kunniakäsityksiin liittyvästä väkivallasta tulisi lisätä organisaation eri tasoilla, erityisesti partioinnissa. Yksittäiset poliisit ovat avainasemassa silloin, kun he vastaanottavat rikosilmoituksen tai hälytyksen kautta tiedon mahdollisesta väkivaltatapauksesta. Heidän tulee näissä tilanteissa osata nopeasti arvioida uhrin tilannetta ja rikoksen taustalla mahdollisesti vaikuttaneisiin kunniakäsityksiin liittyviä riskejä. Useat haastatellut ammattilaiset arvioivat, että poliisilla ei ole riittävästi tietoa ilmiöstä siihen puuttumiseksi ja uhrien suojelemiseksi. Uhrien suojelemiseen kehitetyt menetelmät eivät välttämättä toimi kunniaan liittyvissä rikoksissa samalla tavoin kuin muussa lähisuhdeväkivallassa. Esimerkiksi lähestymiskielto on usein tehoton suojaamisen menetelmä tilanteessa, jossa uhrin valvontaan ja väkivallalla uhkaamiseen osallistuu useita sukulaisia (myös Holm 2009, 137).

Lisäksi on varmistettava, että poliisilla on tietoa siitä, mihin asiantuntijatahoon voi olla yhteydessä kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan tapauksissa. Tässä voisi auttaa samantyyppinen moniammatillisen yhteistyön ohjeistus kuin Iso-Britanniassa käytössä oleva Multi-Agency Guidelines (ks. tarkemmin luku 13). Suomessa on viranomaisia ja järjestöjä, joilla tietoa ja osaamista on, mutta usein heihin ei oteta akuuteissa tilanteissa yhteyttä.

Kunniakäsityksiin liittyvä väkivalta ei ole osa poliisiin opetussuunnitelmaa, vaikka siihen liittyviä teemoja saattaa luennoilla nousta esiin esimerkiksi monikulttuurisuutta ja lähisuhdeväkivaltaa käsittelevissä oppisisällöissä. Kunniaan liittyvästä väkivallasta on tarjolla vain vapaaehtoista täydennyskoulutusta. Tilanne on hyvin erilainen esimerkiksi Iso-Britanniassa, jossa on yhtenä vuonna täydennyskoulutettu kaikki virassa toimivat poliisit kunniaan liittyvästä väkivallasta.

Koulutusta kunniakäsityksiin liittyvästä väkivallasta tulisi olla jo Poliisiammattikorkeakoulun opetussuunnitelmassa, jotta kaikki tulevat poliisit saisivat perustiedot ilmiöstä. Lisäksi aihe tulisi sisällyttää jo virassa toimivien poliisien kaikille yhteiseen täydennyskoulutusohjelmaan. Haastattelemamme poliisi toteaa, että ilmiön ymmärrys on ehdoton edellytys sille, että rikoksiin voidaan tehokkaasti puuttua:

Tässä poliisin täytyy saada ilmiöstä tietoa, kouluttautua siihen ja ymmärtää se, että se voi olla osa, tai tämän väkivallanteon takana oleva motiivi. Jos me ei päästä siihen motiiviin kiinni, niin todennäköisesti ne kaikki toimet, jotka liittyy sitten siihen asian käsittelyyn, on tehotomia. Muuten se on pelkästään repressiivinen rangaistus pelkästään teosta, mutta todennäköisesti se ei niinku johda mihinkään.

Aineistomme ja Ihmisoikeusliiton aiemman työn perusteella poliisiorganisaatioissa on joi-tain yksittäisiä viranhaltijoita, joilla on syvää asiantuntemista kunniakäsityksiin liittyvästä väkivallasta, mutta heidän osaamistaan ei tunnisteta, sitä ei tueta riittävästi ja heitä on liian vähän. Olisi varmistettava, että poliisiorganisaatioissa on kunniakäsityksiin liitty-

vää osaamista laajemmin ja lisäksi asiaan erityisesti perehtyneitä ja osaamistaan päivittäviä henkilöitä, joihin organisaation sisällä voidaan ja osataan tarvittaessa olla yhteydessä. Poliisilla ei Suomessa ole organisaation sisällä yhtenäistä kunniaan liittyvän väkivallan vastaista toimintalinjaa, toisin kuin monissa muissa Euroopan maissa.

Poliisin toimintalinjoja muissa maissa:

Kunniaan liittyvän väkivallan kysymyksiä käsitellään vuonna 2009 valmistuneessa Ruotsin poliisihallituksen käsikirjassa *”Crime in Close Relations”*, jossa on erillinen luku kunniaan liittyvästä väkivallasta sekä vuonna 2012 julkaistussa selvityksessä (Brå 2012). Ruotsissa on laadittu poliisin käyttöön myös Patriark-riskinarviointimenetelmä kysymyslomakkeineen kunniaan liittyvän väkivallan riskin tunnistamisen ja arvioinnin tueksi (Mellgren ym. 2012).

Norjassa on vuonna 2008 julkaistu poliiseille suunnattu opas *”Police Work on Violence in Close Relations”* perheväkivaltilanteissa toimimisesta. Osana sitä käsitellään pakkoavioliittoja. Lisäksi Norjan jokaisessa poliisipiirillä työskentelee perheväkivaltakoordinaattori, jonka toimialueeseen sisältyy kunniaan liittyvä väkivalta ja pakkoavioliitot. (Bredal 2014, 141.)

Tanskassa poliisihallitus julkaisi vuonna 2007 oman kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemisen strategiansa *”Strategy for Police Action against Honour-Related Crime”*. Poliisialueiden on Tanskassa velvollisuus raportoida kaikista kunniaan liittyvän väkivallan tapauksista erityiselle monitorointiyksikölle. (Mt., 142.)

Iso-Britanniassa pakkoavioliittoyksikkö Forced Marriage Unit on kouluttanut poliiseja laajasti. Jokaisella poliisialueella on kunniaan liittyvästä väkivallasta ja pakkoavioliitoista vastaava virkamies. Vaikka tietoa ja osaamista on saatavilla, ovat alueelliset erot poliisialueilla suuret.⁵³

Kunniaan liittyvää väkivaltaa kokenut nuori on usein huolissaan viranomaiskontaktin seurauksista väkivaltaa käyttäneille perheenjäsenilleen ja hyvin epätietoinen siitä, millaisia tuomioita pahoinpitelystä voi saada. Olisikin tärkeätä varmistaa, että erityisesti alaikäiset kunniaan liittyvän väkivallan uhriksi joutuneet saavat kaiken tarvittavan tuen ja tiedon ollessaan tekemisissä poliisin kanssa. On myös huolehdittava siitä, että lasten asioiminen poliisissa tapahtuu lapsiystävällisesti ja lasta kuullaan niin, että tämän näkemykset ja kokemukset saadaan tosiasiallisesti selvitettyä (myös Lepola, Sams & Sorjanen 2015).

Poliisilla on lakisääteinen tehtävä sekä rikosten ennaltaehkäisyssä että väkivaltaan puuttumisessa. Jo väkivaltaisten tekojen rangaistavuus ja tuomiot kunniakäsityksiin liittyvistä väkivaltarikoksista voivat toimia ennaltaehkäisynä silloin, kun ne ovat yleisesti tiedossa. Joissain kunnissa poliisilla on erityinen ennaltaehkäisevän työn yksikkö, joka

53 Sophie Lott, tapaaminen 9.11.2015, Forced Marriage Unit, Lontoo.

ylläpitää keskusteluyhteyttä eri yhteisöihin sekä vie esimerkiksi järjestöihin ja uskonnollisiin yhteisöihin tietoa poliisin ja muiden viranomaisten toiminnasta. Poliisilla on myös esimerkiksi maahantulon ja oleskelulupaprosessien yhteydessä tehtäviä, jotka mahdollistavat myös suoran ennaltaehkäisevän työn ja tarjoavat paikkoja kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan tunnistamiseen.

Monet maahanmuuttajataustaiset haastattelujen osallistujat tunsivat Suomessa asuvia ihmisiä, jotka ovat joutuneet kunniaan liittyvän väkivallan uhreiksi lähtömaissaan. Ulkomailla tapahtuneiden rikosten uhreilla on suuri riski jäädä tukipalveluiden tavoittamattomiin. Suomessa olisikin tärkeää tunnistaa maahan saapuneet rikoksen uhreiksi joutuneet henkilöt ja tarjota heille rikoksen uhrille kuuluvia tukipalveluita, vaikka rikosprosessia ei voisi aloittaa.

Vaikka Suomessa ei ole tietoa tunnistetuista kunniamurhista, on muutamilla haastatelluilla epäilyksiä siitä, että myös Suomessa olisi tapahtunut murhia, joiden taustalla on ollut kunniaan liittyviä motiiveja. Eräs maahanmuuttajataustainen haastateltu epäilee, että poliisi ei halua tunnistaa tapauksia kunniamurhiksi, koska Suomessa ei ole osamista niiden käsittelyyn:

[S]e katsotaan murhana, eikä kunniamurhana, koska jos se näkis sen kunniamurhana, niin pitäisi tehdä paljon muitakin asioita, mihin ei ole resursseja, eikä riittävästi tietoa.

Suomen rikoslaki ei tunne kunniamurhaa erillisenä rikosnimikkeenä, mutta tämä ei tarkoita sitä, ettei poliisi voisi tai sen ei pitäisi tutkia kunniamotiivia murhan taustalla. Toisaalta juuri kunniamurhan uhka tulisi poliisissa tunnistaa, jotta niitä voitaisiin ennaltaehkäistä. Eräs haastateltu ehdottaa, että kunniakäsityksiin liittyvät rikokset määriteltäisiin lain tasolla tarkemmin, jolloin niiden tutkiminen olisi selkeämpää ja kunniakäsitykset rikoksen motiiveina tunnistettaisiin paremmin. Yksi mahdollinen toimintatapa olisi kunniamotiivin ”liputtaminen” rikosasian käsittelyssä samalla tavoin kuin viharikosten kohdalla toimitaan. Liputuskäytäntö kuitenkin toimii vaillinaisesti, koska viharikoskoodin merkitseminen on vapaaehtoista eikä liputtamista tehdä mahdollisen oikeusprosessin vaan tilastoinnin tarpeisiin, eikä tieto siitä siten siirry eteenpäin esimerkiksi syyttäjälle.

Poliisi tarvitsee ymmärrystä kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteistä rikosten tutkinnan lisäksi myös ehkäisevän työn ja riskien tunnistamisen tarpeisiin. Poliisin on hyvä pystyä tunnistamaan tilanteita, joissa riski kunniakäsityksiin liittyvään väkivaltaan on erityisen suuri. Esimerkiksi nuoren kotoa karkaaminen on tilanne, jossa vanhemmat saattavat olla yhteydessä poliisiin, mutta nuoren palauttaminen perheen luokse voi lisätä väkivallan riskiä.

Esimerkkitapaus: Entä jos Saran tilanteeseen olisi puututtu ajoissa?

Tässä taulukossa kuvataan lyhyesti esimerkkitapauksen puuttumisen paikkoja ja pohditaan, miten asiat olisivat parhaassa tapauksessa voineet mennä toisin. Esimerkkitapaus päättyi siihen, että viranomaiskontakti Saraan katkeaa, eikä hänen olinpaikastaan ole tietoa. Minkälainen tarinan lopputulos olisi voinut parhaassa tapauksessa olla, jos Saran tilanteeseen olisi puututtu ajoissa, tehokkaammin ja onnistuneemmin?

Tapahtumat	Vaihtoehtoinen eteneminen	Vaihtoehtoinen lopputulos
<p>1. Saran perhe tulee Suomeen ja heille myönnetään turvapaikka, minkä jälkeen perhe on asuinkunnan kotoutumispalvelujen piirissä. Isä työllistyy kotoutumisaikana ja äiti hoitaa lapsia kotona. Isä jatkaa lähitömaassa alkanutta henkistä ja fyysistä väkivaltaa Saraa ja äitiä kohtaan.</p>	<p>Alkukartoituksessa olisi kysytty kuntaan liittyvästä väkivallasta, äiti olisi kertonut siitä ja siten isän väkivaltaisuus olisi tullut kunnan viranomaisten tietoon. Jokaiselle perheenjäsenelle olisi tehty kotoutumissuunnitelma ja perheenjäsenten elämää ja tuen tarvetta olisi seurattu myös kotoutumisvaiheen jälkeen. Äiti saisi henkilökohtaista tukea neuvolassa ja hänen kielen oppimistaan ja sosiaalista verkostoitumistaan tuettaisiin. Isä ottaisi vastaan tukea traumaattisten kokemustensa käsittelyyn ja väkivaltaisuuden hallintaan. Saralle olisi nimetty tukihenkilö, joka tapaisi häntä henkilökohtaisesti.</p>	<p>Isä ei käytä Suomessa väkivaltaa perheenjäseniä kohtaan. Sara on käynyt tukihenkilönsä kanssa läpi, miten viranomaisprosessi perheväkivaltilanteessa etenee. Äiti ja Sara ovat keskustelleet siitä, mitä tehdä, jos isä käyttäytyy väkivaltaisesti. Äiti käy kansalaisopistossa harrastuksessa ja tapaa viikoittain neuvolan kerhossa muita kotiäitejä asuinalueellaan.</p>

Tapahtumat	Vaihtoehtoinen eteneminen	Vaihtoehtoinen lopputulos
<p>2. Sara on usein poissa koulusta ja hänen opintomenestyksensä laskee. Opettaja huomaa myös, että Sara on syrjäynvetäytyvä ja että isä kontrolloi tiukasti tämän liikkumista.</p>	<p>Opettaja olisi sopinut Saralle tapaamisen koulukuraattorin kanssa huomattuaan, että kaikki ei ole kunnossa. Sara olisi toisella tapaamiskerralla uskaltanut kertoa, että isä on väkivaltainen, eikä päästä häntä kouluun, jos väkivallan merkkejä on näkyvissä. Kuraattori olisi tehnyt Sarasta lastensuojeluilmoituksen.</p>	<p>Lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat tavanneet kaikkia perheenjäseniä erikseen. Lastensuojelun tarpeen selvityksessä on päädytty siihen, että perhe tarvitsee avohuollon tukitoimia. Saralle on tehty asiakassuunnitelma, johon kuuluu tehostetua perhetyötä sekä isälle tukea väkivallattomuuteen. Sara ja äiti saavat tarvitsemaansa tukea väkivaltakokemusten käsittelyyn. Kaikki perheessä tietävät, että isästä tehdään rikosilmoitus, jos lastensuojelun tietoon tulee, että hän pahoinpitelee Saraa tai äitiä.</p>
<p>3. Äiti ei tule toimeen suomen kielellä ja viettää päivänsä kotona. Isä hoitaa pääosin perheen asioinnin. Äiti tarvitsee asioimiseen tulkkia, jolloin isä toimii tulkkina. Sara on mukana nuorille suunnatussa toiminnassa, jonka ohjaajalle Sara kertoo väkivallasta luottamuksellisesti.</p>	<p>Perhettä kotoutumisjakson jälkeen säännöllisesti tapaava perhetyöntekijä olisi järjestänyt äidille kahdenkeskisiä tapaamisia, jossa äiti olisi kertonut, että perheen isä rajoittaa hänen liikkumistaan ja on väkivaltainen. Äiti olisi ohjattu opiskelemaan kieltä ja isälle tarjottu tukea traumaattisten kokemustensa käsittelyyn ja väkivaltaisuuden hallintaan. Hänelle olisi kerrottu, että lastensuojelu puuttuisi perheen tilanteeseen, jos hän ei sitoutuisi väkivallattomuuteen ja tukitoimiin.</p>	<p>Isä on lopettanut väkivallan käytön äitiä ja Saraa kohtaan ja saa traumaterapiaa. Äiti harrastaa ja hänellä on sosiaalisia suhteita kodin ulkopuolella. Koko perhe tulee toimeen suomen kielellä arkipäivän tilanteissa ja äiti saa tulkkauspalvelua sitä tarvittaessa.</p>
<p>4. Isä pahoinpitelee Saran ja tämä kertoo asiasta opettajalle ja tutulle ohjaajalle. Tehdään päätös kiireellisestä sijoituksesta ja Sara sijoitetaan 30 päiväksi laitokseen. Vanhemmille tehdään yhteydenpidon rajoittamispäätös. Sara palaa kuitenkin 30 päivän kuluttua kotiin. Sara on masentunut ja itsetuhoisin.</p>	<p>Sara olisi sijoitettu kiireellisen sijoituksen jälkeen pysyvästi sijaishuoltoon, kuten hän itse toivoi. Isän tekemistä pahoinpitelyistä olisi tehty rikosilmoitus. Sara ei olisi siirtymävaiheessa ollut yhteydessä perheeseensä ja olisi saanut apua itsetuhoisuuteensa ja tukea väkivallan kokemusten käsittelyyn.</p>	<p>Väkivaltarikoksista aloitetaan esitutkinta, mutta käy ilmi, että Sara ei halua todistaa isäänsä vastaan. Rikosprosessi päättyy, koska näyttö pahoinpitelyistä ei riitä. Rikosilmoituksen tekemisen jälkeen Sara otetaan huostaan ja hän jää asumaan tuttuun lastensuojeluyksikköön, jossa on kertonut viihtävänsä. Yhteydenpito vanhempiin aloitetaan vasta, kun Sara on siihen valmis.</p>

Tapahtumat	Vaihtoehtoinen eteneminen	Vaihtoehtoinen lopputulos
<p>5. Sara asuu kotona ja vanhemmat suunnittelevat Saran ja äidin matkaa perheen läh-tömaahan. Sara ilmai-see opettajalle, tutulle ohjaajalle ja perhetyön-tekijälle huolensa siitä, että isä tulee jälkikä-teen matkalle. Sara pelkää joutuvansa oles-kelemaan ulkomailla vastoin tahtoaan.</p> <p>6. Sara on lähtenyt matkalle perheen läh-tömaahan, koska van-hemmat näin toivoi-vat. Hän ei kuitenkaan palaa sovittuna ajan-kohtana. Suomeen tulee tieto, että Saran liikkumista rajoite-taan, hän on menossa naimisiin serkkunsa kanssa ja haluaisi palata Suomeen. Nuorisotoiminnan ohjaaja on yhteydessä ulko-sainministeriöön.</p>	<p>Lastensuojeluviranomaiset olisivat ottaneet Saran huolen ulkomaille läh-döstä vakavasti. Perheenjäseniä olisi tavattu erikseen ja heidän kanssaan käyty läpi matkan yksityiskohtia. Las-tensuojeluviranomaisilla olisi ollut tie-dossa, miten toimia, jos Saraa uhkaa tahdonvastainen ulkomailla oleskelu. Sara olisi allekirjoittanut yksityisessä tapaamisessa perhetyöntekijän kanssa tahdonilmauksen, ettei halua oleskella ulkomailla. Käytäntönä olisi, että Sara on perhetyöntekijään yhteydessä, jos hän on joutumassa tahdonvastaisesti ulkomaille.</p> <p>Ulkoministeriön konsuliyksikkö olisi tehnyt Sarasta lastensuojeluilmoituksen ja pyytänyt sovitusti konsuliapua Norjalta, jonka lähetystö sijaitsee läh-tömaassa, jossa tyttö oleskelee. Norjan lähetystö olisi tehnyt yhteistyötä pai-kallisen kansalaisjärjestön kanssa, joka olisi selvittänyt, missä Sara tarkkaan ottaen oleskelee. Järjestön työnteki-jät olisivat auttaneet Saran lähetystöön ennen häitä. Hän olisi saanut Suomen ulkoministeriön avustuksella matkus-tusasiakirjat sekä lentoliput Suomeen.</p>	<p>Kun perhe on lähdössä ulko-maille, Sara ilmoittaa perhe-työntekijälle lennon ajankoh-dan. Sara kertoo, ettei halua lähteä matkalle, koska pelkää, että hänet pakotetaan avioliit-toon. Perhetyöntekijä välittää tiedon Saran omalle sosiaali-työntekijälle, joka tekee päätök-sen kiireellisestä sijoituksesta. Lentokentällä lastensuojeluviranomaiset ovat perhettä vas-tassa ja Sara lähtee heidän mukanaan lastensuojelulaitokseen.</p> <p>Suomeen palattuaan Sara ote-taan huostaan ja sijoitetaan hänelle tuttuun lastensuojelu-laitokseen. Sara saa traumate-rapiaa ja muuta tarvitsemaansa tukea. Saralle kerrotaan mah-dollisuudesta tehdä rikosilmoi-tus yrityksestä pakottaa hänet avioliittoon. Saralla on tukihen-kilö, joka avustaa viranomais-kohtaamisissa ja pitää huolen, että hän saa tarvitsemansa tuen ja palvelut.</p>

16.

Johtopäätökset ja suositukset

SELVITYKSEN ANTI KUNNIAAN LIITTYVÄN VÄKIVALLAN VASTAISELLE TYÖLLE

Tämän selvityksen tavoitteena on ollut tuottaa perustietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta ilmiönä, joka on läsnä 2010-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa ja osa monien täällä asuvien ihmisten elämää, mutta josta on vain vähän yhteen koottua analyttistä tietoa. Kunniaan liittyvä väkivalta on määritelty tässä selvityksessä väkivallaksi, jolla pyritään suojaamaan tai palauttamaan perheen, suvun tai yhteisön kunniaa tai mainetta. Tekojen taustalla on epäily siitä, että henkilö ei noudata tai ei aio noudattaa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä käyttäytymissääntöjä. Tekijöitä voi olla monta ja he voivat oleskella useassa maassa. Yhteisössä saatetaan ajatella, että näissä tilanteissa väkivalta on oikeutettua.

Ne maahanmuuttajataustaiset nuoret ja aikuiset, joita vakava kunniaan liittyvä väkivalta koskettaa, ovat pieni osa kaikista, eikä heidän tilanteidensa perusteella pidä tehdä liian pitkälle meneviä yleistyksiä. Heidän avuntarvettaan ei kuitenkaan voi jättää käsittelemättä siksi, että haluaisi välttää leimaamista. Muustakin lähisuhdeväkivallasta voi keskustella ilman, että keskustelu leimaa kaikki suomalaismiehet väkivallantekijöiksi.

Selvitys antaa monipuolisen kuvan kunniaan liittyvästä väkivallasta Suomessa. Väkivallan muodot vaihtelevat sosiaalisesta rajoittamisesta vakavaan fyysiseen väkivaltaan, joka voi pahimmillaan vaatia uhrin hengen, ja avioliittoon pakottamiseen. Muun sukupuolistuneen lähisuhdeväkivallan tavoin myös kunniaan liittyvän väkivallan muodot kietoutuvat usein yhteen. Väkivallan muodoissa on muutenkin paljon yhtymäkohtia muu-

hun lähisuhdeväkivaltaan. Kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteet palautuvat usein tekotapojen sijaan teon motiiviin: väkivaltaa perustellaan yhteisöllisen kunnian ylläpitämisellä tai palauttamisella ja se liittyy yleensä seksuaalisuutta ja sukupuolta koskeviin käyttäytymissääntöihin. Ilmiön tyypillinen piirre on myös yllirajaisuus.

Kunniaan liittyvä väkivalta ei ole muusta lähisuhdeväkivallasta erillinen ilmiö, eikä aina olekaan hyödyllistä tai edes mahdollista eritellä, missä menee kunniaan liittyvän väkivallan ja muun pari- tai lähisuhdeväkivallan raja. Jotta kunniaan liittyvään väkivaltaan voidaan puuttua tehokkaasti, ilmiö täytyy kuitenkin tunnistaa. Sen vuoksi ilmiön käsitteellistäminen on hyödyllinen työkalu niin ehkäisevän työn kuin tapahtuneeseen väkivaltaan puuttumisenkin kannalta.

Tähän selvitykseen osallistuneilla maahanmuuttajataustaisilla haastateltavilla on hyvin erilaisia käsityksiä ja kokemuksia kunniaan liittyvästä väkivallasta. Joidenkin mukaan elämä Suomessa on enemmän, joidenkin mukaan vähemmän kontrolloitua kuin lähtömaassa. Osa haastateltavista korostaa sitä, kuinka väkivallan seuraukset kulkevat mukana myös maasta toiseen muutettaessa. Väkivallan riski ja muodot vaihtelevat eri elämäntilanteissa. Kontrolli tiukentuu usein teini-ikässä ja seksuaalisen koskemattomuuden varjeleminen korostuu. Avioitumisen myötä sosiaalista kontrollia harjoittavat lapsuuden perheen ja suvun lisäksi puolison sukulaiset. Kunniaan liittyvää väkivaltaa kohdistuu myös eronneisiin naisiin. Tyttöjen ja naisten lisäksi myös pojat ja miehet kohtaavat kunniaan liittyvää painostusta ja väkivaltaa, erityisesti jos he kuuluvat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin.

Kunniakäsityksiin liittyvä henkinen väkivalta on perheissä huomattavasti yleisempää kuin fyysinen väkivalta. Henkinen väkivalta on usein seksuaalisuuteen liittyvän käyttäytymisen kontrollia. Se ilmenee erityisesti painostamisena, epätoivotun pukeutumisen ja liikkumisen rajoittamisena sekä juoruilla ja huhujen levittämällä uhkaamisena. Valvottavana olevat perheenjäsenet neuvottelevat ja etsivät keinoja väistää ja kyseenalaistaa tiukkaa kontrollia ja heihin kohdistuvia sukupuolittuneita odotuksia. Oikeanlaista käytöstä määrittävän yhteisön rajat kuitenkin vaihtelevat. Sukupuolisiveelliseen käyttäytymiseen kohdistuvaa kontrollia saatetaan harjoittaa myös suhteessa täysin tuntemattomiin henkilöihin, jotka määrittellään ulkoisten piirteidensä perusteella saman yhteisön jäseniksi.

Yksi tyypillinen kunniaan liittyvän väkivallan muoto on henkilön eristäminen kotiin. Nuorilla tämä tarkoittaa yleensä kotiarestia ja tiukkoja kotiintuloaikoja, mutta esimerkiksi työelämän ulkopuolella olevaan aviopuolisoon kohdistuvana eristäminen voi olla jatkuvaa. Kotiin eristämisen ohella sosiaalista elämää rajoitetaan myös muilla tavoin: ajan viettäminen suvun ulkopuolisten henkilöiden, ystävien ja erityisesti vastakkaista sukupuolta olevien kanssa kielletään ja koulunkäyntiä sekä harrastuksia tai kielikursseille osallistumista rajoitetaan. Puhelimen ja sosiaalisen median käyttöä seurataan tai rajoitetaan. Kontrolli voi olla myös taloudellista, kuten rahankäytön valvontaa tai työsäkännin rajoittamista.

Sosiaalinen rajoittaminen saattaa olla seurausta epätoivotusta käyttäytymisestä. Henkilön toimintaa saatetaan myös rajoittaa varmuuden vuoksi, vaikka tämän ei olisikaan aiemmin rikkonut toivotun käyttäytymisen rajoja. Moni haastateltu kertookin, että jatkuva rajoittaminen ja valvonta lapsuudessa ja nuoruudessa ovat vaikeuttaneet oman elämän hallintaa ja minäkuvan kehittymistä myöhemmässä elämässä. Haastatellut puhuvat myös tapauksista, joissa henkinen paine ja pahoinvointi ovat johtaneet itsemurhan yritykseen. Henkinen väkivalta rapauttaa itsetuntoa.

Myös fyysisellä väkivallalla uhkailu on tyypillinen henkisen väkivallan muoto. Väkivallanteko, jolla uhataan, voi kohdistua joko henkilöön itseensä tai tämän läheiseen. Äärimmäisissä tapauksissa perheenjäsen voi käyttää painostuksen keinona itsemurhalla uhkaamista.

Kunniaan liittyvän fyysisen väkivallan yksi erityispiirre on se, että tekoihin osallistuu usein enemmän kuin yksi perheeseen tai yhteisöön kuuluva henkilö. Haastatteluaineistossa nousee esiin eri toimijoiden ja myös naispuolisten perheenjäsenten harjoittama fyysinen väkivalta. Koska kunnian menettäminen koskettaa uhrin lisäksi muita henkilöitä, ja väkivalta on yksi keino palauttaa suvun tai yhteisön maine, on fyysisen väkivallan kunnian palauttamisen keinona oltava julkisesti tiedossa. Tämän vuoksi kunnian palauttamiseen tähtäävää fyysistä väkivaltaa ei yhteisön sisällä välttämättä salata, vaikka viranomaisten tietoon tapaukset tulevatkin harvoin.

Yleisimmin fyysinen väkivalta on haastatteluissa lyömistä, hakkaamista ja omaisuuden tuhoamista. Poliisiasiakirja-aineistossa yleisimmät rikosnimikkeet ovat pahoinpitely ja laitton uhkaus, joissa oli useimmiten kyse tappouhkauksista. Osalla uhreista on taustallaan vakavia väkivallan kokemuksia ja muun muassa avioliittoon pakottamista jo ajalta ennen Suomeen muuttamista. Myös haastatteluaineistosta käy ilmi, että Suomessa asuu eri syistä maahan muuttaneita henkilöitä, joilla on taustallaan raskaita kokemuksia kunniaan liittyvästä väkivallasta sekä läheisten kunniaan liittyvistä kuolemista ja pelkoa kunniamurhan kohteeksi joutumisesta.

Selvitykseen haastatellut ihmiset kertovat myös pakkoavioliittojen näkyvän työssään ja arjessaan. Moni kertoo suvun järjestämistä kotimaanmatkoista, joiden aikana nuori esitellään mahdollisille puolisoille. Painostus avioitumaan voi saada monia muotoja – pahimmillaan se voi olla fyysistä väkivaltaa ja eristämistä muusta maailmasta, kunnes nuori suostuu avioitumaan. Toisaalta jo se, että nuori uskoo, ettei hänellä ole muita vaihtoehtoja, voi joissain tilanteissa johtaa pakkoavioliittoon: nuori voi kokea vanhempien ja suvun vastustamisen liian vaikeaksi, vaikka ei haluaisikaan avioliittoa.

Pakkoavioliiton, avioliittoon pakottamisen ja järjestetyn avioliiton välisiä rajoja ei ole aina mahdollista yksiselitteisesti määritellä. Kaksi ensimmäistä viittaavat kuitenkin tilanteisiin, joissa henkilö ei saa itse valita aviopuolisoaan. Järjestettyyn avioliittoonkin voidaan pakottaa, tai molempien puolisoitten suostumuksella järjestetty avioliitto voi muuttua pakkoavioliitoksi silloin, kun toinen puolisoista pakotetaan pysymään aviossa tahtoaan vastaan.

Haastattelemiemme henkilöiden pakkoavioliitoiksi luokittelemat liitot ovat pääasiassa ylirajaisia, Suomen rajojen ulkopuolella solmittuja liittoja. Näissä avioliittoon pakottamisen uhri harvoin jää asumaan ulkomaille ja uusi puoliso muuttaa Suomeen saatuaan oleskeluluvan. Selvitysaineistosta käy myös ilmi, että Suomeen saapuu kansainvälisen suojelun kautta henkilöitä, jotka ovat henkilökohtaisesti kokeneet pakkoavioliiton tai sen uhan.

Olemme käsitelleet selvityksessä myös Maahanmuuttoviraston ja vastaanottokeskusten, kotoutumis- ja sosiaalipalveluiden, opetusalan ammattilaisten, terveydenhuollon, poliisin ja ulkoasiainhallinnon toimintaa kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa. Koulutusta aiheesta oli saanut noin puolet haastatelluista ammattilaisista. Kaikissa haastatteluissa nousi esille tarve lisäkoulutukseen. Puutteellisen osaamisen takia ammattilaiset käsittelevät toisinaan kunniaan liittyvänä väkivaltana kaikkea tietyiltä maantieteellisiltä alueilta tai tietyistä etnisistä ryhmistä tulevien ihmisten tekemää ja kokemaa väkivaltaa.

Parhaimmillaan monilla ammattilaisilla on mahdollisuus ehkäistä kunniaan liittyvää väkivaltaa ja auttaa sitä kokeneita ihmisiä. Vastaanottokeskusten tiivis yhteisö mahdollistaa erityisen haavoittuvassa asemassa olevien tunnistamisen ja avun tarjoamisen. Maahanmuuttovirasto päättää oleskeluluvista ja turvapaikan myöntämisestä, ja esimerkiksi turvapaikkapuhuttelussa kunniaan liittyvän väkivallan tai pakkoavioliittojen kokemukset tai niiden uhka voidaan nostaa esiin. Haastattelemamme sosiaalialan ammattilaiset pitivät maahantulon alkuvaihetta merkittävänä kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyssä.

Maahanmuutto- ja kotoutumisvaiheen palvelut tavoittavat kuitenkin lähinnä sen osan maahanmuuttajista, joka tulee Suomeen kansainvälisen suojelun perusteella. Opiskelun, työn tai avioliiton vuoksi tulevat jäävät pitkälti näiden ulkopuolelle. Sen sijaan koko väestölle suunnatut sosiaali- ja terveyspalvelut sekä koulut tavoittavat väestöä laajemmin.

Lastensuojelun rooli on keskeinen kaikissa sellaisissa kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa, joissa osallisina on alaikäisiä. Lastensuojelu joutuu tasapainoilemaan ali- ja yli-reagoimisen välillä tilanteissa, joissa kokonaisuuden hahmottamiseksi tarvittavaa tietoa on usein vähän ja se voi olla ristiriitaista. Riskinarviointi vakavissa kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa on vaativaa ja edellyttää nopeita ratkaisuja. Lastensuojelun rooli korostuu silloin, kun alaikäistä kohtaa uhka joutua ulkomaille suostuteltuna tai vastoin tahtoaan. Jos uhka tunnistetaan uhrin vielä oleskellessa Suomessa, voi lastensuojelu estää vastentahitoisen matkan lähtömaahan. Suomessa on tullut ilmi useita tapauksia, joissa henkilöitä on kasvatusta tai avioitumistarkoituksessa viety ulkomaille vasten tahtoaan tai heitä on estetty palaamasta Suomeen (ks. myös Ihmisoikeusliitto 2010). Tällaiset tapaukset vaativat useiden viranomaistahojen kuten sosiaaliviranomaisten, poliisin ja erityisesti ulkoasiainhallinnon välistä yhteistyötä. Haastatteluaineistosta käy kuitenkin ilmi, että suomalaisten viranomaisten keinot puuttua näihin tilanteisiin ovat usein rajalliset. Ennaltaehkäisevää työtä sekä viranomaiskäytäntöjä tilanteisiin puuttumiseen kaivataan kipeästi.

Koulujen henkilökunnalla on usein läheinen ja pitkäaikainen suhde oppilaisiin. Koulumenestyksen laskeminen, lisääntyneet poissaolot tai koulusta pois jääminen voivat olla merkkejä nuoreen kohdistuvasta kunniaan liittyvästä väkivallasta. Luotettu opettaja on usein se henkilö, jolle nuori ensimmäiseksi kertoo itseensä kohdistuvasta painostuksesta tai väkivallasta.

Terveydenhuollon ammattilaiset ovat tärkeässä roolissa sekä kunniaan liittyvää väkivaltaa ehkäisevän että sen seurauksia korjaavan työn tekijöinä. Heillä on mahdollisuus kohdata varsinkin naisiasiakkaita luontevasti kahden kesken ja heillä on jo käytössä työvälineitä kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamiseksi. Aihe tulee terveyspalveluissa esille usein jonkin muun vaivan yhteydessä tai erilaisena selittämättömänä oireiluna.

Poliisi on keskeinen taho kaikissa sellaisissa kunniakäsityksiin liittyvän väkivallan tapauksissa, jotka voivat täyttää rikoksen tunnusmerkit. Tapauksia tulee kuitenkin vain vähän poliisin tietoon. Kunniakäsityksiin liittyvien väkivaltarikosten ilmoituskynnys poliisiin voi olla korkea monesta syystä: luottamus viranomaisiin voi olla heikko, tekoja ei välttämättä aina mielletä rikoksiksi tai tapauksia ei ymmärretä poliisissa. Joskus kielitaidon tai tulkkauksen puute vaikeuttaa poliisin kanssa asioimista ja jopa estää rikosilmoituksen tekemisen akuutissa tilanteessa. Tapaukset tulevat poliisin tietoon yleensä kolmansien osapuolten kautta. Moniammatillinen työtapa onkin kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa erittäin tärkeä sekä ennaltaehkäisyn, tehokkaan puuttumisen että uhrin tukipalveluiden varmistamiseksi.

Selvitys vahvistaa käsitystä siitä, että suomalaisilla viranomaisilla ja ammattilaisilla on puutteelliset tiedot kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteistä ja siihen puuttumisesta, vaikka osaaminen onkin tämän selvityksen aineiston ja Ihmisoikeusliiton kokemusten perusteella viime vuosina parantunut jonkin verran. Osa tähän selvitykseen osallistuneista ammattilaisista on syvällisesti perehtyneitä kunniaan liittyvään väkivaltaan. Paikoin ilmiön määrittely ammattilaisten haastatteluissa on kuitenkin haparoivaa. Osa heistä kertoo esimerkkeinä kunniaan liittyvästä väkivallasta tapauksia, jotka eivät kertomuksen perustellaan erotu tavanomaisesta pari- ja lähisuhdeväkivallasta muutoin kuin tekijän ja uhrin etnisen taustan osalta.

Myös poliisiasiakirja-aineisto vahvistaa käsitystä siitä, että poliisi tunnistaa kunniaan liittyvän väkivallan vaihtelevasti. Kunniamotiivin mahdollisuutta ei selvitetä systemaattisesti eikä huomioida kautta linjan syyttämättäjäyttämispäätösten ja tuomioiden yhteydessä. Kyse voi olla siitä, että kunniaan liittyvän väkivallan ja muun lähisuhdeväkivallan raja on häilyvä, mutta myös siitä, että suvun ja yhteisön roolia kunniaan liittyvässä väkivallassa ei ymmärretä. Aineiston joukossa on myös tapauksia, joiden tutkinta-asiakirjoista ei löydy merkkejä kunniamotiivista, mutta jotka poliisi on lähettänyt kunniaan liittyvää väkivaltaa käsittelevän tietopyynnön yhteydessä ehkä siitä syystä, että tekijä on kotoisin tietyltä maantieteelliseltä alueelta.

Tämä herättää epäilyksen siitä, että kunniaan liittyväksi väkivallaksi niputetaan toisinaan kaikki tietyiltä maantieteellisiltä alueilta kotoisin olevien tai tiettyihin etnisiin ryhmiin kuuluvien ihmisten tekemä ja kokemä lähisuhdeväkivalta. Tällainen rodullistava ja ”me ja muut”-ajattelua vahvistava tulkinta ei edistä ilmiön ymmärtämistä tai sen uhrien auttamista. Myös tämänkaltaisten yksinkertaistavien tulkintojen välttämiseksi on tärkeätä, että ammattilaisten saatavilla on riittävästi laadukasta tietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta ja ilmiön erityispiirteistä.

Tämän selvityksen viranomais- ja muuta ammattilaistyötä kuvaavassa luvussa on kuljettu mukana fiktiivisen, mutta selvityksen todellisiin haastatteluihin pohjautuvan Saran tarinaa. Emme halua tämän tarinan kautta maalata kuvaa, jossa jokainen tyttärensä kunnian huolestunut maahanmuuttajataustainen vanhempi on potentiaalinen pakkoavioliiton järjestäjä. Hyvä keskusteluyhteys nuorten, heidän vanhempiensa ja ammattilaisten välillä on tärkeä yhteisen ymmärryksen ja luottamuksen rakentamiseksi. Saran kaltaisten vakavaa kunniaan liittyvää väkivaltaa kuten pakkoavioliiton uhkaa kokevien nuorten auttamiseksi tarvitaan viranomaisten sensitiivistä ymmärrystä ilmiöstä, sekä mahdollisuuksia ja kykyä toimia tarvittaessa nopeasti tilanteissa, joissa on vakavan väkivallan uhka.

Tämä selvitys ei vastaa kysymykseen siitä, kuinka yleistä kunniaan liittyvä väkivalta on Suomessa tai kuinka moni ihminen sitä kokee. Luotettavan tiedon saaminen ilmiön yleisyydestä edellyttäisi laajalla otoksella toteutettavan, perusjoukkoon yleistettävissä olevan kyselytutkimuksen tekemistä. Käytännössä kunniaan liittyvää väkivaltaa käsitteleviä kysymyksiä pitäisi saada osaksi jotain laajempaa kyselytutkimusta, kuten lasten ja nuorten väkivaltakokemuksia käsittelevä lapsiuhritutkimus, ulkomaalaista syntyperää olevien työ- ja hyvinvointitutkimus (aik. maahanmuuttajien terveys- ja hyvinvointitutkimus MAAMU) tai kouluterveyskyselyä. Silloinkin haasteena on kunniaan liittyvän väkivallan monitulkintaisuus ja -tahoisuus.

Kunniaan liittyvän väkivallan vastainen työ on ollut viime vuodet ennen muuta järjestöjen aktiivisuuden varassa. Viranomaisten osaaminen on ollut pisteittäistä ja vaihtelevaa.

Aineistossa korostuu valtion vastuu kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa. Selvityksen loppuun olemme koonneet tässä raportissa esitetyt suositukset viranomaisille. Valtion on otettava koordinaatiovastuu ja kehitettävä yhtenäisiä käytäntöjä kunniaan liittyvälle väkivallalle altistuvien ihmisten nykyistä tehokkaammaksi auttamiseksi. Tässä Suomea velvoittaa myös vuonna 2015 ratifioitu Istanbulin sopimus.

VIRANOMAISUOSITUKSET

Yhteiset suositukset

- Viranomaisille (sosiaali- ja terveystyöntekijät, poliisi, opetusala, maahanmuuttoviranomaiset) on tarjottava lisää koulutusta tunnistamisesta ja niihin liittyvästä väkivallasta. Koulutuksen on tavoitettava kaikki relevantit ammattilaiset tutkintoon johtavan koulutuksen ja pakollisten täydennyskoulutuksen kautta. Koulutusten vastuutaho ja resurssit on osoitettava erikseen ja niiden jatkuvuus on varmistettava.
- Kunniaan liittyvää väkivaltaa työssään kohtaaville ammattilaisille tulee kehittää sekä verkkopohjaisia että muita laajasti levitettäviä toimintaohjeita ja yhteistyökäytäntöjä kunniaan liittyvän väkivallan tapauksia tai epäilyjä varten. Kehitystyössä tulee hyödyntää olemassa olevia materiaaleja, kuten THL:ssä laadittua koulutuspakettia kunniaan liittyvästä väkivallasta, ja hyviä käytäntöjä muista maista. Ohjeistuksen jakelu koko organisaation käyttöön on varmistettava.
- On kehitettävä konsultaatiomalli, joka tarjoaa asiakastyötä tekeville viranomaisille ja ammattilaisille tukea ja neuvontaa kunniaan liittyvän väkivallan kysymyksissä. Viranomaisilla ja ammattilaisilla tulee olla tiedossaan aiheeseen perehtynyt asiantuntija, johon on helppo ottaa yhteyttä akuuteissa asiakastilanteissa. Osaratkaisu tämän toteuttamiseen on kunniaan liittyvän väkivallan osaamisen vahvistaminen alueellisissa vaativien palveluiden osaamis- ja tukikeskuksissa, jollaisia Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma -kärkihankkeessa suunnitellaan perustettavan.
- Moniammatillista työskentelyä ja siihen liittyviä työmalleja tulee kehittää. Esimerkki jo käytössä olevasta moniammatillisesta yhteistyöstä on vakavan parisuhdeväkivallan moniammatillisen riskinarvioinnin malli MARAK. MARAK-työskentelyyn kehitettyä opasta tulee kehittää palvelemaan entistä paremmin myös kunniaan liittyvän väkivallan tapauksia.
- Viranomaisten tulee aktiivisesti kehittää tapoja saada palvelukseensa eri taustoista tulevia ja maahan muuttaneita henkilöitä. Tämä edistäisi laajemminkin ihmisoi-keuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumista.

- Kaikissa viranomaiskohtaamisissa on mahdollistettava pätevän tulkin käyttö. Tulkkeja välittävien tahojen tulee varmistaa tulkkien ammattitaito. Tulkki tulee aina valita asiakaslähtöisesti tulkin ja asiakkaan tausta ja sukupuoli huomioiden. Etätulkkauksen käytäntöjä tulee kehittää. Ammattitaitoisen tulkkauksen (ml. etätulkkaus) valtakunnallista saatavuutta tulee parantaa alueellisen yhdenvertaisuuden takaamiseksi.
- Perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhreille tarkoitetut palvelut täytyy resursoida riittävästi Istanbulin sopimuksessa tehtyjen sitoumusten mukaisesti. Palveluita kehitettäessä on pidettävä huolta työntekijöiden riittävästä osaamisesta myös kunniaan liittyvän väkivallan erityiskysymyksissä.
- Istanbulin sopimuksen edellyttämä yhteensovittamistoimikunta on perustettava ja sen toimialueeseen tulee kirjata selkeästi myös kunniaan liittyvän väkivallan ja pakkoavioliittojen vastainen työ.
- Istanbulin sopimuksen velvoitteiden mukaisesti valtion on annettava riittävät resurssit myös kansalaisjärjestöjen tekemälle väkivaltatyölle.
- Kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemistä ja siihen puuttumista tukee parhaiten se, että palveluissa on riittävät resurssit. Käytännössä tämä tarkoittaa aikaa ihmisten kohtaamiseen ja luottamuksellisen suhteen rakentamiseen heihin esimerkiksi kotoutumispalveluiden, koulun oppilashuollon tai lastensuojelun piirissä.

Maahanmuuttoviranomaiset, vastaanottokeskukset

- Maahanmuuttoviraston henkilöstön ymmärrystä kunniaan liittyvästä väkivallasta ja pakkoavioliitoista on syvennettävä, jotta ne pystytään entistä paremmin huomioimaan turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten käsittelyssä. Turvapaikkapuhutteluun on lisättävä erillinen kysymys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja avioliittoon pakottamisesta.
- Erityisinä kunniaan liittyvälle väkivallalle ja pakkoavioliitoille alttiina ryhminä tulee maahanmuuttohallinnossa ja turvapaikkapäätöksissä huomioida yksin tulleet naiset, ilman huoltajaa saapuvat alaikäiset turvapaikanhakijat ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajat.
- Vastaanottokeskusten henkilöstölle tulee tarjota koulutusta kunniaan liittyvästä väkivallasta ja pakkoavioliitoista sekä niiden ennaltaehkäisystä ja niihin puuttumisesta. Osin näitä voidaan edistää olemassa olevien materiaalien tehokkaalla käytönotolla.
- Vastaanottokeskuksissa tulee järjestää naisille kahdenkeskisiä tapaamisia esimerkiksi terveydenhoitajien tai sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Kotoutumis- ja sosiaalipalvelut

- Turvapaikan saaneiden henkilöiden maahantulotarkastuksessa tehtävään arvioon erityisen tuen tarpeesta on kehitettävä selkeät ohjeet kunniaan liittyvän väkivallan huomioimiseen. Ohjeet tulee ottaa käyttöön valtakunnallisesti.
- Kotoutumissuunnitelmat tulee laatia huolella kaikille perheenjäsenille huomioiden eritahtinen kotoutuminen ja erilaiset elämäntilanteet.
- Kielikursseille pääsyn on oltava sujuvaa.
- Vasta maahan tulleiden on saatava riittävästi tietoa oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan ymmärrettävässä muodossa. Kotoutumiskoulutuksen oppisisältöihin tulee sisällyttää sekä alkuvaiheessa että myöhemmin paitsi yleistietoa ihmisoikeuksista, myös tietoa kunniaan liittyvästä väkivallasta ja palveluista väkivaltaa kokeneille.
- Maahanmuuttajille tulee tarjota mahdollisuuksia kahdenkeskisiin kohtaamisiin ja luottamuksellisen suhteen rakentamiseen kotoutumispalveluiden ja sosiaalipalveluiden työntekijöiden kanssa. Tämä on huomioitava esimerkiksi ajanvaraus- ja tulkkausikäytäntöjä kehitettäessä.
- Viranomaisten tulee aktiivisesti pyrkiä tavoittamaan kotoutumispalveluiden ulkopuolelle jäävät kunniaan liittyvälle väkivallalle alttiit ryhmät, kuten osa perhesuhteiden tai työn takia maahan muuttaneista henkilöistä.

Lastensuojelu ja viranomaisyhteistyö ylirajaisissa tilanteissa

- THL:n Lastensuojelun käsikirjan kunniaan liittyvää väkivaltaa käsittelevä teksti tulee päivittää ja syventää. Käsikirjan muita osioita tulee myös päivittää niin, että kunniaan liittyvästä väkivallasta löytyvät tietoa myös ammattilaiset, jotka eivät tunne termiä.
- Lastensuojelun tarpeisiin tulee kehittää koulutusta, toimintaohjeita ja konsultatiomalli riskinarviointiin vakavissa kunniaan liittyvän väkivallan tilanteissa. Yksi mahdollisuus tähän on kunniaan liittyvän väkivallan osaamisen vahvistaminen alueellisissa vaativien palveluiden osaamis- ja tukikeskuksissa, jollaisia Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma -kärkihankkeessa suunnitellaan perustettavan.
- Erityisen haastavia lastensuojelun kannalta ovat tilanteet, joissa on epäily lapsen tai nuoren tahdonvastaisesta lähettämisestä ulkomaille pakkoavioliiton solmimista varten. Tällaisia tilanteita varten on kehitettävä tehokkaita puuttumisen käytäntöjä, kuten Iso-Britannian mallin mukainen pakkoavioliittoa koskeva suojelumääräys tai Tanskan mallin mukainen lomake nuorille, jotka pelkäävät joutuvansa tahdonvastaisesti ulkomaille tai pakotetuksi avioliittoon ulkomailla oleskellessaan.

- On kehitettävä toimintaohjeet viranomaisyhteistyöhön tilanteissa, joissa lastensuojelun tarpeessa oleva lapsi tai nuori oleskelee ulkomailla tahdonvastaisesti. Erityisesti on kehitettävä toimintamalleja tilanteisiin, joissa lapsi tai nuori oleskelee alueella, jossa ei ole Suomen tai yhteistyövaltion konsulaattia.

Opetusala ja oppilashuolto

- Oppilaitoksissa työskenteleville ammattilaisille tulee tuottaa työnkuvan mukaiset selkeät toimintaohjeet viranomaisyhteistyöhön tilanteissa, joissa epäillään kunniaan liittyvää väkivaltaa. Niiden tulee tarjota työkaluja ja tietoa epäilyjen viemisestä eteenpäin ja ohjata nopeaan reagointiin tilanteissa, joissa lapsi lopettaa koulunkäynnin tai lähtee yllättävälle pitkälle ulkomaanmatkalle kesken lukukauden.
- Koulujen on varmistettava, että oppilashuollon työntekijät, kuten koulukuraattorit ja terveydenhoitajat, ohjaavat oppilaat eteenpäin heidän tarvitsemiinsa palveluihin tilanteessa, jossa he epäilevät kunniaan liittyvän väkivallan uhkaa tai oppilas kertoo sellaisesta. Sujuvaan pääsy oppilashuollon työntekijöiden vastaanotolle on mahdollistettava.
- Kouluissa on huolehdittava siitä, että kaikki oppilaat saavat riittävää ihmisoikeuskasvatusta ja osallistuvat oppitunneille, joilla käsitellään seksuaalioikeuksia ja seksuaalikasvatusta.

Terveydenhuolto

- Terveydenhuollon henkilöstön riittävä osaaminen kunniaan liittyvästä väkivalta on varmistettava, jolloin nykyisiä työvälineitä on mahdollista kehittää myös kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamiseen ja ehkäisyyn.
- On harkittava kunniaan liittyvää väkivaltaa kartoittavien kysymyksen lisäämistä väkivallan suodatin- ja kartoituslomakkeeseen ja tehostettava lomakkeen käyttöä äitiys- ja lastenneuvoloissa sekä väkivaltaa raportoivien asiakkaiden ohjaamista eteenpäin tukipalveluihin.
- Opasta maahanmuuttajien terveystalvuluista on levitettävä nykyistä tehokkaammin.
- Perusterveydenhuollossa ja työterveyshuollossa on oltava perustiedot kunniaan liittyvää väkivaltaa kokeneiden ihmisten kohtaamisesta.
- Terveydenhuollon ammattilaisilla tulee olla tiedossa ja saatavilla konsultaatiotaho, jolla on erityisosaamista ja jolta ammattilaiset saavat tarvittaessa tukea ja lisätietoa.

Poliisi, oikeusprosessit ja lainsäädännön kehittämistarpeet

- Kunniamotiivin tunnistamiseen ja kunniaan liittyvän väkivallan yhteisöllisiin piirteisiin tulee kiinnittää erityistä huomiota rikoksen tutkinnassa, koska sen huomiointi rikosprosessin kaikissa vaiheissa parantaa tutkinnan laatua ja yhtenäistää oikeuskäytäntöä sekä parantaa uhrin oikeuksia ja turvallisuutta.
- Toimenpiteitä ilmoituskynnyksen madaltamiseksi on kehitettävä. On varmistettava, että rikosilmoituksia vastaanottavat viranomaiset tunnistavat kunniaan liittyvän väkivallan erityispiirteet.
- Kunniaan liittyvää väkivaltaa koskeissa rikosprosesseissa tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, että rikoksen uhri saa riittävästi tietoa toimenpidepolusta ja kunkin vaiheen vastuuviranomaisista. Uhri tulee aina ohjata tukipalveluihin uuden lain mukaisesti (erityisen tuen tarpeen arvio). Rikosprosessissa uhrilla tulisi olla nimetty tukihenkilö ja mahdollisuus pätevän tulkin käyttöön.
- Poliisiorganisaatiossa tulee olla kunniaan liittyvän väkivallan konsultaatiomalli, jossa varmistetaan, että mahdollisuus konsultoida organisaation sisäisiä asiantuntijoita on kaikkien tiedossa.
- Moniammatillista yhteistyötä on lisättävä ja kehitettävä. Esitutkintavaiheen yhteistyötä poliisin ja syyttäjän välillä tulee edistää erityisesti kun epäillään, että väkivaltarikoksen taustalla on kunniaan liittyvä motiivi. Poliisiorganisaatiossa toimivien sosiaalialan ammattilaisten, kuten poliisisosiaalityöntekijöiden, roolia kunniaan liittyvän väkivallan asiantuntijatahona tulee vahvistaa tarjoamalla heille erityiskoulutusta.
- Poliisille on kehitettävä käytännön työvälineitä kunniaan liittyvän väkivallan tapauksissa käytettäväksi, esimerkiksi erityiset kysymysrungot esitutkintaan.
- Kansallisen rikoslainsäädännön soveltuvuutta kunniaikäsitteisiin liittyviin rikoksiin tulee selvittää. Selvityksessä tulee arvioida mahdollisuutta kehittää lainsäädäntöä niin, että rikosten yhteisöllinen luonne tulee huomioituksi esitutkinnassa ja oikeusistuimissa.
- Avioliittoon pakottaminen on kriminalisoitava erillisenä rikosnimikkeenä. Myös ulkomaille houkuttelemisen pakkoavioliittoa varten on kriminalisoitava, kuten Istanbulin sopimus edellyttää. Lisäksi on arvioitava perusteellisesti mahdollisuudet avioero-prosessin helpottamiseen ja nopeuttamiseen pakkoavioliittotapauksissa (esim. harkinta-ajan poistaminen) ja lyhytkestoisen pakkoavioliiton mitätöintiin ilman avioero-prosessia sekä näiden muutosten oikeusvaikutukset.

Lähteet

- Abu-Lughod, Lila (1986)** *Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society*. Berkeley: University of California Press.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2005)** Maahanmuuttajataustaiset perheet ja hyvinvoinnin edellytykset. Teoksessa Alitolppa-Niitamo, Anne & Söderling, Ismo & Fågel, Stina (toim.) *Olemme muuttaneet: näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin*. Väestöliitto. S. 39.
- Allinen-Calderon, Nnenna & Kanervo, Marianna & Nurmi, Reet (toim.) (2011)** *Tunnista ja turvaa: Käsikirja väkivallan uhrin auttamistyöhön vastaanottokeskuksissa*. Helsinki: Monika-Naiset Liitto.
- Anderson, Siwan (2007)** *The Economics of Dowry and Brideprice*. *Journal of Economic Perspectives*. 21:4. ss. 151-174.
- Aula, Maria Kaisa & Juurikkala, Virva & Kalmari, Hanne & Kaukonen, Päivi & Lavikainen, Marjo & Pelkonen, Marjaana (2016)** *Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:29*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Bach, Jhana (2013)** *Assessing transgender asylum claims*. *Forced Migration Review* 42.
- Benouaret, Susanne (2011)** *Sosiaalialan ammattilaiset kunnian, häpeän ja kunniaväkivallan jäljillä. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, Sosiaalitieteiden laitos*. Saatavilla osoitteessa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/26097> Luettu 17.5.2016
- Between Honour and... (2012)** *Between Honour and Shame - Nordic Approaches in the Fight against Honour Related Violence. A Comparative Analysis*. (2012) With financial support from the Daphne III Programme of the European Commission.
- Biao, Xiang (2005)** *Gender, dowry and the migration system of Indian information technology professionals*. *Indian Journal of Gender Studies*, 12:2&3. ss. 357-380.
- Brah, Avtar & Phoenix, Ann (2004)** *Ain't I A Woman? Revisiting Intersectionality*. *Journal of International Women's Studies*, 5: 3, 75-86.
- Brandon, James & Hafez, Salam (2008)** *Crimes of the community. Honour-based violence in the UK*. Centre for Social Cohesion, The Cromwell Press.
- Bredal, Anja (2005)** *Tackling Forced Marriages in the Nordic Countries: between Women's Rights and Immigration Control*. Teoksessa Welchman, Lynn & Hossain, Sara (toim.) (2005) *"Honour": Crimes, Paradigms and violence against women*. Lontoo: Zed Books.
- Bredal, Anja (2014)** *Ordinary v. Other Violence? Conceptualising Honour-Based Violence in Scandinavian Public Policies*. Teoksessa Gill, Aisha K. & Strange, Carolyn & Roberts, Karl (toim.) (2014) *'Honour', killing & Violence: Theory, Policy & Practice*. Baskington & New York: Palgrave MacMillan.
- Bredal, Anja & Salole Skjerven, Lill (2007)** *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer*. Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo.
- Brochmann, Grete & Hagelund, Anniken (2012)** *Welfare State, Nation and Immigration*. Teoksessa Brochmann, Grete & Hagelund, Anniken & Borevi, Karin & Van Jønsson, Heidi & Petersen, Klaus (toim.) *Immigration Policy and the Scandinavian Welfare State 1945-2010*. Baskington & New York: Palgrave MacMillan.

- Brå** – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott (2012) Polisens utredningar av hedersrelaterad våld. Rapport 2012:1.
- Castaneda, Anu & Rask, Shadia & Koponen, Päivikki & Mölsä, Mulki & Koskinen, Seppo (toim.)** (2012) Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somaliallais- ja kurditautaisista Suomessa. THL.
- Crown Prosecution Service** (2014) Honour Based Violence and Forced Marriage, Legal Guidance. Saatavilla osoitteessa: http://www.cps.gov.uk/legal/h_to_k/honour_based_violence_and_forced_marriage/ Luettu 21.3.2016.
- Darvishpour, Mehrdad & Lahdenperä, Pirjo** (2014) Honour' Related Problems in School Contexts in Sweden – theoretical perspective and prevention. *Mälardalen Studies in Educational Sciences* 10. Sivut 48-51.
- Etnisk Ung** (2016) Ethnic Minority Youth. Saatavilla osoitteessa: <http://www.etniskung.dk/English/> Luettu 4.5.2016.
- Etnisk Ung** (2016a) Få tilbud om en mentor. Saatavilla osoitteessa: <http://www.etniskung.dk/For-unge/Mentor/> Luettu 4.5.2016.
- Euroopan Neuvosto** (2009) Council of Europe, Resolution 1681.
- FRA** (2014) Addressing Forced Marriages in the EU: legal provisions and promising practices. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Saatavilla osoitteessa: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/addressing-forced-marriage-eu-legal-provisions-and-promising-practices> Luettu 17.5.2016.
- Flinck, Aune** (2009) Uusia lähestymistapoja parisuhdeväkivallan tutkimukseen. *Oikeus* 2009:4, 445-453.
- FMU** (2015) Forced Marriage Unit, Statistics January to December 2014. Foreign & Commonwealth Office and Home Office. Saatavilla osoitteessa: <https://www.gov.uk/guidance/forced-marriage> Luettu 8.1.2016.
- GAPF** (2015) Berätta inte för någon om vårt samtal! Handbok för elevhälsopersonal som stödjer ungdomar utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck/tvångsgifte. Glöm Aldrig Pela och Fadime (GAPF).
- Gill, Aisha K. & Strange, Carolyn & Roberts, Karl** (toim.) (2014) 'Honour', killing & Violence: Theory, Policy & Practice. Baskington & New York: Palgrave MacMillan.
- Gill, Aisha** (2011) Reconfiguring 'honour'-based violence as a form of gendered violence. Teoksessa Idriss, Mohammad Mazher & Abbas, Tahir (toim.) *Honour, Violence, Women and Islam*. Oxfordshire: Routledge.
- Grans, Lisa** (2015) The State Obligation to Prevent Torture and Other Cruel, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment: the Case of Honour-Related Violence. *Human Rights Law Review* 15 (4), 695-719.
- Hagelund, Anniken** (2008) For Women and Children! The Family and Immigration Politics in Scandinavia. Teoksessa Grillo, Ralph (toim.) *The Family in Question. Immigrant and Ethnic Minorities in Multicultural Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 71-88.
- Holm, Pia** (2009) Kunniaväkivalta oikeudellisesta näkökulmasta. Teoksessa Tauro, Tanja & van Dijken, Marjo (toim.) *Kunnia konfliktina – näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn*. Helsinki: MLL.
- HMIC** (2015) The depths of dishonour: Hidden voices and shameful crimes. An inspection of the police response to honour-based violence, forced marriage and female genital mutilation. Saatavilla osoitteessa: <https://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmic/publications/the-depths-of-dishonour/> Luettu 17.5.2016.
- Hong, Tuuli** (2014) Discourses on Honour-Related Violence in Finnish Policy Documents. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 22 (4), 314-329.
- Honkasalo, Veronika** (2011) Tyttöjen kesken. Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 109.
- Honkatukia** (1998) Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 152.

- HS** 9.12.2014 Suomi YK:n hampaissa alaikäisten avioliitoista – lapsiasiavaltuutettu ajaa kieltoa. Kotimaa, A8.
- HS** 23.5.2016 Turhaa voimankäyttöä, terveydenhuolto retuperällä – pakolaisbisnekseen lähtenyt Luona saa rajua arvostelua työntekijöiltään. Sunnuntai, C1.
- Husseini, Rana** (2009) *Murder in the Name of Honour*. Oxford: Oneworld Publications.
- Husseini, Rana** (2014) *Murha kunnian varjolla*. Turku: Nomerta Kustannus Oy.
- Husso, Marita** (2003) *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.
- Idriss, Mohammad Mazher** (2011) *Honour, violence, women and Islam – an introduction*. Teoksessa Idriss, Mohammad Mazher & Abbas, Tahir (toim.): *Honour, violence, women and Islam*. Oxfordshire: Routledge.
- Idriss, Mohammad Mazher & Abbas, Tahir (toim.)** (2011) *Honour, Violence, Women and Islam*. Oxfordshire: Routledge.
- Ihmisoikeusliitto** (2010) *Selvitys maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten lähettämisestä kotimaahan tai toiseen maahan väliaikaisesti kasvatettavaksi tai asumaan*. Saatavilla osoitteessa: <http://ihmisoikeusliitto.fi/julkaisu-selvitys-maahanmuuttajataustaisten-lasten-ja-nuorten-lahettamisesta-vanhempien-kotimaahan-tai-toiseen-maahan-valiaikaisesti-kasvatettavaksi-tai-asumaan-iol-2010/> Luettu 17.5.2016.
- Isotalo, Anu** (2015) Mistä on hyvät tytöt tehty? Somalitytöt ja maineen merkitykset. Turun yliopisto: Turun yliopiston julkaisuja 407.
- Joint general recommendation...** (2014) Joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child on harmful practices. Saatavilla osoitteessa: http://jurist.org/paperchase/CEDAW_General_Comment_31.pdf Luettu 17.5.2016.
- Karalahti, Arto** (2008) *Kunniaväkivalta – kunniamurha kunniaväkivallan muotona*. Pro gradu -tutkielma, Oikeussosiologia ja kriminologia, Oikeustieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto.
- Karimi, Rebwar** (2015) *Rozanan vanhemmille – kunniallinen ratkaisu perheen ristiriitoihin*. Into-Kustannus.
- Karjalainen, Katri** (2016) "It is a long process and it will take time but it does not mean that it is impossible – it is possible!": experiences of workers from three projects in prevention of honour-related violence among patriarchal immigrant communities in Finland. Pro gradu -tutkielma, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto.
- Keskinen, Suvi** (2009a) 'Honour'-related Violence and Nordic Nation-building. Teoksessa: Keskinen, Suvi & Tuori, Salla & Irni, Sari & Mulinari, Sari (toim.) *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, Farnham: Ashgate, 257-272
- Keskinen, Suvi** (2009b) "Me" ja "muut"? Kunniaan liittyvä väkivalta median kuvauksissa. Teoksessa Tauro, Tanja & van Dijken, Marjo (toim.) *Kunnia konfliktina – näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn*. Mannerheimin lastensuojeluliitto MLL.
- Keskinen, Suvi** (2011) *Troublesome Differences – Dealing with Gendered Violence, Ethnicity, and 'Race' in the Finnish Welfare State*. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, vol. 12, s. 153-172.
- Keskinen, Suvi** (2013) *Islam ja sukupuolistuneen väkivallan uhka suomalaisissa mediakeskusteluissa*. Teoksessa Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.) *Islam, hallinta ja turvallisuus*. Turku: Eetos, s. 55-77.
- Keskinen, Suvi** (2014) *Ylirajaiset perhesuhteet, väkivalta ja epävarmuuden tilat*. *Janus* 22:1, 19-34.
- Keskinen, Suvi** (ilmestyy 2016) *Erojen näkökulma ylirajaisiin muuttoliikkeisiin ja sukupuolistuneeseen väkivaltaan*. Teoksessa Kainulainen, Heini, Niemi, Johanna & Honkatukia, Päivi (toim.) *Sukupuoli, väkivalta, oikeus*. Tampere: Vastapaino.
- Klemetti, Reija & Raussi-Lehto, Eija** (2013) *Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020*. Opas: 33. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla osoitteessa: <https://www.julkari.fi/handle/10024/116162> Luettu 17.5.2016

- Korteweg, Anna C. & Yurdakul, Gökçe (2010)** Religion, Culture and the Politicization of Honour-Related Violence: A Critical Analysis of Media and Policy Debates in Western Europe and North America. United Nations Research Institute for Social Development. Gender and Development Programme Paper Number 12, October 2010.
- Kvinnoforum (2005)** Honour related violence: European resource book and good practice. Stockholm: Kvinnoforum.
- Laitinen, Kari & Jukarainen, Pirjo & Boberg, Henrik (2016)** Maahanmuutto ja turvallisuus – arvioita nykytilasta ja ennusteita tulevaisuudelle. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 7/2016.
- Lamminpää, Sanna & Roimaa, Maria (2011)** Kunnia ja perinteet väkivaltana: Opas kirkon lapsi-, perhe- ja nuorisotyönohjaajille kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamisesta ja siihen puuttumisesta. Opinnäytetyö, Sosiaalialan koulutusohjelma, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Lapsiasiavaltuutettu (2015)** Lapsiasiavaltuutettu: Lasten avioliitot kiellettävä. Saatavilla osoitteessa: <http://lapsiasia.fi/tata-mielta/tiedotteet/tiedotteet-2015/lapsiasiavaltuutettu-lasten-avioliitot-kiellettava/> Luettu 17.5.2016.
- Leinonen, Elina (2013)** Perheen sukupolvisuhteet ja kotoutuminen nuorten näkökulmasta. Helsingin kaupunki, Tietokeskus, Tutkimuksia 3/2013.
- Lepola, Outi & Sams, Anni & Sorjanen, Anna-Maija (2012)**. Social Fieldwork Research: Child Participation in Justice Report, Finland. Saatavilla osoitteessa: fra.europa.eu/sites/default/files/child-friendly-justice-professionals_fi.pdf Luettu 17.5.2016.
- Lidman, Satu (2015)** Väkivaltakulttuurin perintö: sukupuoli, asenteet ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
- Lott, Sophie (2015)** Forced Marriage Unitin asiantuntijapuheenvuoro, Söpu-hankkeen loppuseminaari, Nuorisotila Happi, Helsinki, 30.10.2015.
- Länstyrelsen i Skåne län (2007)** Hedersrelaterat våld och förtryck: ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården. Ödeshög: Danagårds Grafiska.
- Maahanmuuttovirasto (2015a)** Iranissa väkivaltaa kokevat naiset jäävät usein ilman tukea. Lehdistö tiedote 26.6.2015.
- Maahanmuuttovirasto (2015b)** Violence against women and honour-related violence in Iran. Suuntaus-hanke 26.6.2015. Maahanmuuttovirasto.
- Matikka, Anni & Luopa, Pauliina & Kivimäki, Hanne & Jokela, Jukka & Paananen, Reija (2014)** Maahanmuuttajataustaisten 8. ja 9.-luokkalaisten hyvinvointi. Kouluterveyskysely 2013. Raportti 26/2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL).
- Mattila, Päivi (2011)** Domestic labour relations in India. Vulnerability and gendered life courses in Jaipur. Interkont Books 19. Helsinki.
- Mellgren, Caroline, Svalin, Klara, Levander, Stan, & Torstesson, Marie (2012)** Riskanalys i polisverksamhet. Utvärdering av polisens arbete med riskanalys för våld på individnivå: Skånemodellen och Check 10 (+). FoU-rapport från Fakulteten för hälsa och samhälle, 2012:2. Malmö: Malmö Högskola, Institutionen för kriminologi.
- Mohammad, Sara (2015)** Hederskultur och Hedersrelaterat brott i Sverige. Luento 28.1.2016, Ihmisoikeusliitto ry.
- Monika-Naiset liitto (2015)** Tilasto järjestössä käsitellyistä pakkoavioliittotapauksista 2011-2014.
- Multi-Agency Practice Guidelines... (2014)** Multi-Agency Practice Guidelines: Handling Cases of Forced Marriage. HM Government. Saatavilla osoitteessa: <https://www.gov.uk/guidance/forced-marriage#guidance-for-professionals> Luettu 17.5.2016.
- Nikunen, Kaarina (2012)** Sukupuolittuneet mediakuvastot ja yllirajainen kokemus maahanmuuttajanuorten arjessa. Teoksessa Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Tampere: Tampere University Press, 155-173.
- Näre, Sari (1992)** Liisa Älä!Älä! -maassa. Tyttöjen autonomian säätely. Teoksessa: Näre, Sari & Lähtenmaa, Jaana (toim.) Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Tietolipas 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.) (2008)** Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

- Ojuri, Auli (2004)** Väkivalta naisen elämän varjona: tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämänkulusta ja selviytymisestä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pakolaisneuvonta ry (2008)** Suositukset turvapaikkapuhuttelun kehittämiseksi. Saatavilla osoitteessa: http://www.pakolaisneuvonta.fi/files/PAN_suositus_esite_v4.pdf Luettu 17.5.2016.
- Peltola, Marja (2014)** Kunnollisia perheitä: Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Peristiany, J. G. & Pitt-Rivers, Julian (1992)** Honor and Grace in Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Psaila, Emma & Leigh, Vanessa & Verbari, Marilena & Fiorentini, Sara & Dalla Pozza, Virginia & Gomez, Ana (2016)** Forced marriage from a gender perspective. Study for the FEMM committee. European Parliament Directorate-general for Internal policies. Saatavilla osoitteessa: <http://www.europarl.europa.eu/studies> Luettu 17.5.2016.
- Regeringskansliet (2014)** Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. Faktblad, Justitiedepartementet Maj 2014.
- Rehaag, Sean (2009)** Bisexuals need not apply: a comparative appraisal of refugee law and policy in Canada, the United States and Australia, *International Journal of Human Rights*, 13:2.
- Reyes, Maria-Pilar (2011)** Skyddat boende för hedersvåldsutsatta personer – slutrapport av en nationell kartläggning. Länsstyrelserna: Skåne, Stockholm och Västra Götland. Saatavilla osoitteessa: <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/publikationer/2011/Pages/skyddat-boende-for-hedersvaldsutsatta-personer-slutrapport.aspx> Luettu 2.5.2016.
- Roberts, Karl (2014)** Towards a Psychologically Oriented Motivational Model of Honour-Based Violence. Teoksessa Gill, Aisha K. & Strange, Carolyn & Roberts, Karl (toim.) (2014) 'Honour', killing & Violence: Theory, Policy & Practice. Baskington & New York: Palgrave MacMillan.
- Romppainen, Hanni-Mari & Giray, Gazale (2009)** "Minun kunniani ei ole sinun kunniasi." Kunniakäsitteen monet merkitykset. Teoksessa Tauro, Tanja & van Dijken, Marjo (toim.) Kunnian konfliktina – näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Helsinki: MLL.
- Ronkainen, Suvi (2001)** Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 38:2, 138–151.
- Ronkainen, Suvi (2009)** Miten näkökulma piilotetaan: esimerkkinä "monimuotoinen väkivaltatutkimus". *Oikeus* 2009:4, 454–461.
- Saarikoski, Helena (2001)** Mistä on huonot tytöt tehty? Helsinki: Tammi.
- Salmi, Venla (2009)** Kohti monimuotoista parisuhdeväkivaltatutkimusta. *Oikeus* 2009:2, 119–137.
- Salmi, Venla & Lehti, Martti & Sirén, Reino & Kivivuori, Janne & Aaltonen, Mikko (2009)** Perheväkivalta Suomessa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, verkkokatsauksia 12/2009.
- Schlytter, Astrid & Högdin, Sara & Ghadimi, Mariet & Backlund, Åsa & Rexvid, Devin (2009)** Hedersrelaterat förtryck of våld i Stockholms stad, del II: Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär. Stockholm: Stockholms universitet.
- Schmidt, Garbi & Jakobsen, Vibeke (2004)** Pardannelse blandt etniske minoriteter i Danmark. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Saatavilla osoitteessa: <http://www.sfi.dk/publikationer/pardannelse-blandt-etniske-minoriteter-i-danmark-6323/> Luettu 4.5.2016.
- Schmidt, Garbi & Jakobsen, Vibeke (2009)** "Indsatser mod aeresrelaterat vold". København, Socialforskningsinstituttet, 04/09.
- Siddiqui, Hannana (2005)** "There is no "Honour" in domestic violence, only shame!" - Women's struggles against 'honour' crimes in the UK. Teoksessa: Welchman, Lynn & Hossain, Sara (toim.) 'Honour', Crimes, paradigms, and violence against women. Lontoo: Zed Books.
- Singla, Rashmi (2006)** Den eneste ene - hvordan etniske minoritetsunge i Danmark danner par: Konflikt og intervention. Akademia.dk, København.
- Social- og Integrationsministeriet (2013)** National strategi mod aeresrelaterede konflikter 2012-2015. <http://uibm.dk/publikationer/national-strategi-mod-aeresrelaterede-konflikter> Luettu 25.5.2016
- STM (2005)** Maahanmuuttajanaiset ja väkivalta: Opas sosiaali- ja terveystalantauttamistyöhön. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:15.

- STM** (2010) Naisiin kohdistuvan väkivallan vastainen ohjelma.
- Stärkt skydd mot** (2012) Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. Statens offentliga utredningar 2012:35.
- Suomenaro, Eeva** (2012) Kunniaan liittyvät konfliktit Suomessa. Yhteenvedo kyselytutkimuksen keskeisistä tuloksista. Ihmisoikeusliiton selvitys 3/2012. Saatavilla osoitteessa: https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/05/Kunniaan_liittyvat_konfliktit_Suomessa_Yhteenvedo_kyselytutkimuksen_keskeisista_tuloksista_IOL_2012.pdf Luettu 17.5.2016.
- Sveriges radio** (2016) Stockholmspolitiker vill granska barnäktenskap. Saatavilla osoitteessa <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=103&artikel=6347773> Luettu 14.5.2016.
- Säävälä, Minna** (2011) Perheet muuttoliikkeessä. Perustietoa maahan muuttaneiden kohtaamiseen. Väestöntutkimuslaitoksen katsauksia E 41. Helsinki: Väestöliitto.
- TEM** (2015) Varhaisen tuen palvelut maahanmuuttajataustaisille perheille: Ammattilaisten ja vanhempien kokemuksia. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 68/2015, s. 41.
- Tilastokeskus** (2016) Väestötilat. Saatavilla osoitteessa: <http://www.stat.fi/til/vrm.html> Luettu 18.5.2016.
- Tilastokeskus** (2016) Käräjäoikeuksissa ratkaistut rikosasiat 2009–2013. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_oik_koikrr/005_koikrr_tau_102_fi.px/?rxid=284737b9-1408-4849-9b57-f8dfa8d26da7 Katsottu 17.5.2016.
- Tolonen, Tarja** (2001) Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Helsinki: Gaudeamus.
- TRIS** (2013) Tribbelt Utsatt: Hedersrelaterad förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. Saatavilla osoitteessa: http://www.tris.se/wp-content/uploads/2013/11/TrippeltUtsatt_TRIS-1.pdf Luettu 14.5.2016.
- Ungdomsstyrelsen** (2009) Gift mot sin vilja. Ungdomsstyrelsens Skrifter 2009:5. Saatavilla osoitteessa: <http://www.mucf.se/publikationer/gift-mot-sin-vilja> Luettu 16.5.2016.
- UNHCR** (2003) Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons: Guidelines for Prevention and Response.
- UNHCR** (2010) The Protection of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Intersex Asylum-Seekers and Refugees, 22 September 2010. Saatavilla osoitteessa: <http://www.refworld.org/docid/4cff9a8f2.html> Luettu 21.3.2016.
- UNHCR** (2012) Guidelines on International Protection no. 9: Claims to Refugee Status based on Sexual Orientation and/or Gender Identity within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. 23.10.2012.
- Vänttinen, Laura** (2008) Kunniaan liittyvä väkivalta viranomaisten silmin: kokemuksia ja käsityksiä asiakkaiden kohtaamasta kunniaväkivallasta. Helsinki: MLL.
- Welchman, Lynn & Hossain, Sara** (toim.) (2005) "Honour": Crimes, Paradigms and violence against women. Lontoo: Zed Books.
- Wikan, Unni** (2008) In Honor of Fadime: Murder and Shame. Chicago: University of Chicago Press
- Wikström, Katja & Haikkola, Lotta & Laatikainen Tiina** (toim.) (2014) Maahanmuuttajataustaisten nuorten terveys ja hyvinvointi tutkimus pääkaupunkiseudun somali- ja kurditaustaisista nuorista, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, työpäpaperi 17/2014, 73. Saatavilla osoitteessa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116199/URN_ISBN_978-952-302-212-6.pdf?sequence=1 Luettu 17.5.2016.
- Wilson, Margo & Daly, Martin** (1993) Spousal homicide risk and estrangement. Violence and Victims 8:1.
- YK** (2004) Resolution adopted by the General Assembly: Working towards the elimination of crimes against women and girls committed in the name of honour. A/RES/59/165. 20.12.2004.
- YK** (2012) Guidelines on International Protection no. 9: Claims to Refugee Status based on Sexual Orientation and/or Gender Identity within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. 23.10.2012.
- YLE** 6.10.2015. Nuorille tytöille tehdään Ruotsin terveyskeskuksissa neitsyytutkimuksia – vastoin heidän tahtoaan.